

ҚАЙҒУДОШ

*Абу Абдулборий
Жалолиддин ибн Иброҳим*

﴿ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ ﴾

﴿Ғам-гуссам ва қайғумни фақат Аллоҳга
шикоят қилурман.﴾

Юсуф сураси 86-оят.

Набий ﷺ кўпинча ғам-қайғудан паноҳ
тилар эдилар.

Анас ибн Молик.

Қайғу қаритар, ғам ўлдирар.

Мақол.

Темирни занг ейди, эрни ғам.

Мақол.

Дунёнинг аввали-ю охири бир лаҳза ғам
чекишга арзимаса, унинг арзимаган мато-
си учун бир умр ғам чекиш нечун?..

Донишмандлар ўғитидан.

Ғам ғамни тугса, ғам кетидан ғам келса,
билингки, бир буюк Ғам бор, унинг олдида
дунёнинг барча ғам-гуссалари арзимас
ғамчага айланади...

Ғамнинг ҳамма тури инсонни руҳий
азоблайди, қалбини тирнайди, илло у Ғам
одамга роҳат бағишлайди. Ҳа, дунёда
қувонч бағишловчи қайғу ҳам бор...

"Қайғудош"дан.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبِهِ أَسْتَعِينُ رَبِّ يَسِّرْ وَلَا تَعْسِرْ وَتَمَّ بِالْخَيْرِ

Биринчи қисм

Дебоча

Алҳамду лиллаҳ, вассолату вассаламу ала Росулиллаҳ...

Қайғули дунёда қайғусиз одамнинг топилиши амримаҳол. Мабодо шундай боқибегам бор дейилса, билинки, у ё руҳий жиҳатдан етилмаган, ё ақлига шикаст етган, ё ўзини гўлликка солаётган муғомбир шахсдир. Зоҳиран ҳар қанча беташвиш, беғам кўринмасин бари бир у ҳам ниманингдир ғамини ейди, ниманидир ташвишида яшайди. Зеро "ёруғ дунё" деб аталмиш ярми ёруғ, ярми қоронғи бу дунёнинг табиати асли шундай: ғам-ғусса, қайғу-ташвиш, машаққат унинг ажралмас сифати. Электрон оламдаги манфий-мусбат заряд сингари тирик жон олами ҳам зиддиятли қоришмалардан ташкил топган. Қувонч билан қайғу – эгизак. Вақти чоғлик ер бўлса, дилгирлик гўё фалак. Йиғи кулгига йўлдош, шақоват¹ саодатга кундош.

Тинч-омонликни хавф-хатар доим таъқиб қилиб келган. Сафари-ю ҳазарида* ундан ажрамай ҳамиша ҳамроҳ бўлган.

Дармонга дард девор-дармиён кўшни: қовурғаси қайиш-майдиган кўшни. Истаган маҳал кириб, қайғу улашиб кетади.

Хурсандчилик билан хафагарчилик кун билан тун каби ал-машиб туради. Фойда-зарар, мағлубият ва зафар шаъни ҳам айни шундай: ой билан қуёшга ўхшаб айланиб туради.

Омад ва омадсизлик навбатма-навбат намоён бўлади. Бир гал униси кўриниб, хушнуд қилса, бир гал буниси кўриниб, дилни хуфтон қилади. Пул бамисли кушдек: бир маҳал пир этиб учиб келади, бир маҳал пириллаб учиб кетади.²

Роҳат билан заҳмат оға-инига ўхшайди: роҳатдан олдин ё кейин заҳматнинг рав келиб кетиши шарт. Мотам азалдан тўй-тантанага қадамма-қадам эргашиб юрган. Думи десаям бўлаверади. Тўй бўлган жойга бир кун келиб бош суқади.

¹ **Шақоват** – Бахтсизлик, ***Ҳазар** – Бир жойда турғунлик (сафарнинг зидди).

² "Пул бамисоли кабутарга ўхшайди: учиб келади – учиб кетади".

Ф. Достоевский. Ўз.АС. 22.11.1991.

Ҳаётнинг аччиқ-чучуги ошхонадаги асал ва мурчдай бири-биридан унча узоқ эмас. Лаззат ва алам масофаси ҳам шунчалик яқин. Асли, алам бўлмаганида лаззат қадри билинмасди.

Яхшилик дам юз очса, дам юз ўгиради. Ёмонлик ҳам айни шундай: гоҳ ёпишиб олади, гоҳ юкмай ўтиб кетади. На унда субут бор, на бунда қарор. Иккови ҳам қўнимсиз, беқарор. Бирининг илтифотини иккинчисининг изтиробини ювиб ташлайди. Бир томчи кўз ёши қувонч дарёсини булғайди.

Заволга маҳкум фоний дунё билан безавол мангу Жаннат орасидаги катта фарқларидан бири ҳам шу. Оятда келади:

﴿ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾ **Уларга ҳеч қандай хавф-хатар йўқ!**

Улар ҳаргиз маҳзун (ғамгин) бўлмаслар. ﴿ Бақара 277-оят.

﴿ لَا يَمَسُّهُمْ فِيهَا نَصَبٌ وَمَا هُمْ مِنْهَا بِمُخْرَجِينَ ﴾ **Уларга Жаннатда қийинчилик етмас! Улар Ундан чиқарилмаслар!** ﴿

Ҳижр 48-оят.

Бир аччиқнинг бир чучуги бор дейилгангидек, ҳаётнинг аччиғини татиган киши кун келиб ширинини ҳам татийди. Билакс, унинг ширинини тотиб юрган кас бир куни аччиғини тотимай қолмайди. Бу борада мусулмонуну кофир баробар.

﴿ إِن يَمَسُّكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلَهُ، وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ ﴾

﴿ **Агар (бузун) сизларга жароҳат етган бўлса, (кеча бошқа) қавмга худди шундай жароҳат етган. Биз ул кунларни (ғалаба ва мағлубият кунларини) одамлар орасида айлантириб турамиз.** ﴾

Оли Имрон 140-оят.

Ҳеч ким машаққатдан қочиб қутулмас. Олиму омининг, фозилу фосиқнинг, абжиру анқовнинг албатта захмат чекиб,

кулфат тортмоғи бор. ﴿ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ﴾

Балад 4-оят.

﴿ **Дарҳақиқат, Биз инсонни машаққат ичра яратдик.** ﴾

﴿ يَتَأْتِيهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا فَمَلَقِيهِ ﴾ *Эй инсон, албатта сен Раббинг (томон) заҳмат чекиб саъй қилурсан ва (бир куни) Унга йўликурсан.* Ал-иншиқоқ 6-оят.

Сатта соддадил, бўшанг, йўқсил кишилар қайғу қурбони бўлади, дейиш дуруст эмас. Бурганинг думини кўрган шотир, юлдузни бенарвон урмоқчи бўлган олғир ва уларга дарс берган пир ҳам қайғуради, ғам чекади. Нукул нимжон эмас, девдай ғўлабурлар ҳам ғамни кўтаролмай ер чангаллаб қолади.

Бутунлай ғамдан фориг бўлиш Жаннат аҳлига хос хусусият. Шунинг учун улар Жаннатга қадам қўйган заҳоти:

﴿ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ ﴾ Фотир 34-оят.

﴿ *Биздан ғам-қайғуни кетказган Аллоҳга ҳамд бўлсин...* ﴾ деб ич-ичларидан севиниб, самимий шукроналар айтишади.

Жаннатда йиғлаган кишини топмайсиз, жаҳаннамда кулганни. Беҳиштда бахтсиз бўлмас, тамуғда бахтли. Бирида заррача ғам-ташвиш, қайғу-алам йўқ, бошқа бирида заррача қувонч, шодлик... Унда ғамнок, бунда қувноқ йўқ. Аслида ҳар иккисининг ўртасида ҳеч қандай ўхшаш жиҳатлар йўқ, илло мангуликда улар муштарак, ҳар иккисида ўлим йўқ бешак.

Дунёнинг шаъни эса ҳаммамиз кўриб билиб турганимиздай ва юқорида қисман эслаб ўтилганидай, бир хил эмас. Ойнинг ўн беши қоронғи, ўн беши ёруғ.

*Ҳар тарафга бўлмагил ўзни уриб бетоблар,
Ойни ўн беши қоронғу, ўн беши моҳтоблар.*

Муқимий.

Бир кун хафа бўлган, бир куни суюнади. Ўзида йўқ севинган кун келиб чунон ранжийди. Чунки қувонч дунё ёқаси бўлса, ғам-қайғу унга ёпиштирилган ёрлик. Агар у бир мато бўлса, ўриши – айрилик; оғрик, арқоғи – шодмонлик.

Ажин йиллар йикқан ғамдан нишона, кулгич шодликдан. Зиддиятли бу икки белги зиддиятли дунё нишонаси.

Оламда тирик жонзот борки уларнинг ҳар бирининг ўзига яраша қайғуси, ғам-ташвиши бор. Ҳаттоки ҳайвон ҳам ғам ейди. Эл оғзида зарбулмасал бўлган "Эчкига – жон қайғуси, қассобга – мой қайғуси", "Қашқирнинг ўйи ёмонлик, қўйнинг ўйи – омонлик" каби мақоллар ушбу ҳақиқатни таъкидлайди. Тўғри, эчки, бўри, қўй рамзий маънони ифодалайди. Улар ортида одам боласи яширинган. Шунга қарамай, жониворларнинг одам каби қайғуриши, баъзисининг кўзидан дув-дув ёш оқиб йиғлаши инкор қилиб бўлмас ҳаётий ҳақиқат.¹

Қассоб қўлига тушган эчкининг бақирлигини эшитганмисиз? Уни қушхонага судраб кетаётганларини кўрганмисиз?..

Эҳ-хе, унинг ваҳимали бақир-чақир, дод-фарёди оламни тутуди. Бу дунёда энг ширин жон эчкининг жонимикин деб ўйлаб қоласиз. Жағи очик мол унчалик шовқин кўтармайди. Шунга бўлса керак "Эчкига – жон қайғуси, қассобга – мой қайғуси" дейилган. Ҳолбуки, қўй, туя ундан кўра кўпроқ мой беради. Менимча, эчкини мойи учун сўйилмайди, лекин жонивор жон талвасасини жонли ижро этиб, даҳшатли сурон кўтаргани учун эл тилига тушиб, зарбулмасалга айланган.

Хўш, жонзот нега овозини борича бақиради? Нега бошқа ҳайвонлар тутқич бермай қочади? Одамзод билан ҳайвонот ўртасидаги айрим муштарак туйғулар нимага далолат қилади?

Хатарни сезган ҳайвоннинг жон қайғусига тушиши, тузоққа тушгач, қутулиш чорасини излаши, инграши, бақирлиши, ўз боласига ғамхўрлиги, меҳрибонлиги, яхшилиқни билиши, яхшилиққа яхшилиқ билан, ёмонлиққа ёмонлик билан жавоб қайтариши ва очқаганда қорин ғамини еб ризқ қўйида кезиши улардаги мазкур туйғуларнинг вужудига ёрқин далилдир.

¹ Абу Довуд Сунанида бир туянинг йиғлаб, Набийга ﷺ ўз эгасидан шикоят қилгани, жанобимиз ﷺ унинг кўз ёшларини артганлари ҳақида ривоят келган.

Наботот ва жамотот оламида ҳам шу каби ҳис-туйғуни топиш мумкин, улар ҳам ўзига хос равишда қайғуради, десам, буни онгли, иймонли кишилар тасдиқлайди.¹ Бунга ишончим комил. Бироқ ҳар қандай одамни бироз ҳайрат чулғаши табиий. Кимдир тараддудланади, кимдир ўша заҳоти раддияга шошади. "Америка газетасида ёзибди", "япониялик олимлар айтибди", дейилса-ку, кўплар исбот-далил талаб қилмай қуруқ овозанинг ўзини дарҳол тасдиқлашади. Аммо "Қуръон ва ҳадисда ворид бўлган" дейилса, баъзи бирлар тўхтаб қолади, баъзи бирларнинг марксистлиги тутиб кетади...

Саҳиҳ санад билан келган хабар шубҳага ўрин қолдирмайдиган далилдир. Ундан юз ўгириш эвазсиз зиён-зарар.

Тубандаги хабар энг ишончли – мўътамад манба Саҳиҳи Бухорийдан олинди. Жобир ибн Абдуллоҳ رضي الله عنه Росули Акрам صلى الله عليه وسلم масжидларида ўз кўзи билан кўриб гувоҳи бўлган ғаройиб ҳодисани ҳикоя қилади:

Ансор аёллардан бири Росулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламга қарата:

– Ё Росулalloҳ, сизга масжидда ўтиргани бирор нарса ясаб берайинми? Менинг дурадгор уста гуломим бор, – деди.

– Хоҳишинг, – дедилар.

Аёл масжидга минбар ясаб олиб келди. Жума кунни бўлгач, Набий صلى الله عليه وسلم минбарга ўтирдилар. Шунда, илгари Росулulloҳ صلى الله عليه وسلم унинг ёнида туриб хутба ўқийдиган хурмо дарахти ҳўнграб юборди. У шунчалик қаттиқ ҳўнграганидан ёрилиб кетай деди. Набий صلى الله عليه وسلم ўша заҳоти минбардан тушиб, дарахт ёнига келдилар. Уни ушлаб бағриларига босдилар.

Дарахт юпанчиққа муҳтож ёш боладай инграй бошлади. Сўнг юпаниб йиғидан тўхтади.

¹Достоевский дейди: "Тасаввур қилинг, ҳатто дарахтлар ҳам ўзи ҳақида нима-нидир тушунади, ҳис қилади ва ҳаётдан баҳра олади".

(Ғаройиб бу ҳодисани масжиддагиларнинг бари кузатаётган эди. Шунинг учун жанобимиз ﷺ буни изоҳсиз қолдирмай):

– *У эшитиб турган зикрдан айрилгани учун йиглаб юборди, – дедилар.*

Қиссанинг асли "Саҳиҳ"да¹

¹ "Темирни қизғида бос" дейилганидек, ушбу ҳадис баҳонасида асл мавзудан биров четланиб, аёл кишининг жамиятдаги ўрни ҳақида қисқа сўзлашга эҳтиёж сездик. Набототнинг ғам чекишига далил ўлароқ келтирилган бу ҳадис мадлули кенг бўлгани боис, уни шундай, беизоҳ ташлаб кетгимиз келмади. Чунки аёл ҳуқуқи, жамиятдаги ўрни ҳақида ҳар ким оғзига келганини гапириб ташляпти. Кундай равшан ҳақиқат баъзиларга хира кўринмоқда. Қўлимиздаги шу қисқа бир ҳадиснинг ўзиёқ кимлар учундир чигал туюлган кўп тугунларни ечиб бериб, масалага ойдинлик киритади.

Кимдир: "Ислом аёлни тутқунликда сақлайди, кўчага чиқармайди, жамиятда аёлнинг ҳеч қандай ўрни йўқ" деб тухмат тошини отса, кимдир: "Уйда ўтириш ҳақидаги оят Пайғамбарнинг ﷺ завжаларига хос, қолган мўминаларга фарз эмас, аёл хоҳлаганда кўчага чиқиб, хоҳлаганда уйга киради", деб ўзини ҳам, ўзгаларни ҳам жаҳолат ботқоғига ботиради. Яна кимдир (булар жуда озчиликни ташкил қилади) қизғанибми, ё бошқа сабабми рафиқасининг остона хатлаб ташқарига чиқишига, ҳатто яқинлар зиёратига боришга мутлоқ руҳсат бермайди.

Ҳар учала нотўғри тушунчада тафрит-ифрот* зоҳир. Жабру жафо ва жаҳолат яққол кўриниб турибди.

Келинлар, ушбу тарихий ҳақиқат орқали диний ҳақиқатга етишишга ҳаракат қилайлик. Ровий дейди:

Ансор аёллардан бири Росулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламга қарата:

– ***Ё Росулalloҳ, сизга масжидда ўтиргани бирор нарса ясаб берайинми? Менинг дурадгор уста гуломим бор, – деди.***

– ***Хоҳишинг, – дедилар Росулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам.***

Ровий: "Ансор эркаклардан бири, машҳур саҳоба, бир нечта хунарманлар: дурадгор, темирчи йигитлар ва катта-кичик савдогарлар", демади, балки امرأة من الأنصار ***Ансор аёллардан бири*** деб сўз бошлади.

Бу ибтидо диққатга моликдир. Тааммул ва тафаккурга лойиқдир.

Ҳадисни ҳаммамиз биргаликда тааммул қилиб кўрайлик.

Набий ﷺ масжидлари намоз ўқиладиган ибодатхона, илм олин-
диган илмгоҳ, маънавият манбаи, ҳикмат хазинаси, билим булоғи
ҳамда муаммолар ҳал қилинадиган адлия маҳкамаси эди. Аёллар
эркаклар каби бу қутлуғ даргоҳга келиб, ибодат қилишар, ваъз, хутба
тинглашар, Росулulloҳга ﷺ турли-туман саволлар билан мурожаат
қилишар эди. Мусулмонлар сафи кун сайин эмас, соат сайин ошиб
боради. Иймонлиларнинг тобора кўпайиши боис масжидга келади-
ганлар сони ортади. Башарият муаллими хурмо дарахтига суяниб
ваъз айтишда давом этадилар. Шунда ансор (мадиналик) аёллардан
бири Аллоҳнинг элчисига фикр билдиради. Аёл асосан кўпчилигини
эркаклар ташкил қиладиган масжид учун минбар лойиҳасини ўртага
ташлайди. Ва буни ўз ҳисобидан ясаб беришни бўйнига олади. Ожиза
бу ишдан ожиз эмаслигини исботи ўлароқ: **"Менинг дурадгор уста
гуломим бор"**, деб кўшиб кўяди. Онҳазрат ﷺ аёл таклифини рад эт-
май, жуда ажойиб услуб билан қабул қиладилар. **"Хоҳишинг"**, дей-
дилар, яъни сен бунга мажбур эмассан, истасанг, бирор нарса ясатиб
кел, истамасанг, йўқ, деб ихтиёрни аёлнинг ўзига топширадилар.

Диққат қилинг! **"Масжидда ўтиргани бирор нарса"**, Росулulloҳ
ﷺ уйларига эмас, балки жамоат йиғиладиган ва боя айтилганидек
ибодат, таълим-тарбия билан бирга жамият мушкулотлари ҳал қили-
надиган жамоат жойи учун ясаб бермоқчи.

Нега айнан аёл киши бу таклиф билан чикди?

Бунинг бир неча сабаби бор: 1-Саф кенгайгач, орқа сафда туради-
ган аёлларга Росулulloҳ ﷺ қироъатларини ва дарсларини тинглаш
бир оз қийинлашган. Минбар бу муаммо учун энг қулай ечим эди.
2-Аёлларнинг билимга чанқоқлиги бунга асосий сабаблардан деб
кўрсатиш мумкин. 3-Саҳобиялар жамият ишида фаол эдилар. Улар ўз
фикрларини кўрқмай баён қилиш ҳуқуқига эга бўлганлар.

"Менинг дурадгор уста гуломим бор".

Бундан иккита нарсани тушуниш мумкин.

1. Аёл қўл остида ишчилар ишлайди. Замона таъбири билан айтган-
да: у – тадбиркор аёл.

2. Ваъда берилган нарса кўрпача эмас, дурадгор ясайдиган минбар.
Бир ривоятда "Минбар ясаб берайинми?" деган лафз очик айтилган.

Бундай ғамхўрликни жамият ғамини ейиш, жамият ишига фаоллик
дейилмайдими?!..

Аёл ўз сўзининг устидан чиқади, масжидуннабийга минбар ясаб келтиради.

Шу ҳадисга асосланиб айтиш мумкинки, Исломда биринчи бўлиб минбар фикрини олға сурган, таклиф қилган ва уни яратган меъмор аёл кишидир.

(Минбар тарихи ҳақида турли маълумотлар келган, лекин уларнинг биронтаси "Саҳиҳ"да келган мазкур ҳадисдек кучга эга эмас). Мадина минбаридан тарқаган нур яшин тезликда оламга таралиб, курраи заминнинг катта қисмини ёрита бошлайди. Бугунги кунда ер юзида масжиди йўқ мамлакатнинг ўзи йўқ. Ҳар бир Жомеъ масжидида албатта минбар бўлиши шарт. Минбар эса бир муслима ташаббуси билан ўрнатилган. Бу – тарихий ҳақиқат.

Агар ҳақиқатда Ислом аёлни тутқунликда сақлаганида, мутлақо кўчага чиқармаганида, аёллар жамият ишига умуман аралашмаганида, чинданам жамиятда аёлнинг ҳеч қандай ўрни, вазни бўлмаганида, бу аёлнинг фикри умуман олинмас эди. Аслида аёл киши жамоат жойига келмаганида минбар ясаб, мусулмонларга қулайлик яратиш фикри унинг хаёлига умуман келмас эди...

Шундан кейин ким, қайси юз, қандай тил билан: "Ислом аёлни тутқунликда сақлайди, кўчага чиқармайди, жамиятда аёлнинг ҳеч қандай ўрни йўқ" дея олади?!..

Саҳиҳи Бухорийда **باب الزَّكَاةِ عَلَى الزَّوْجِ وَالْأَيَّامِ فِي الْحَجْرِ** **Эрга ва ўз қарамоғидаги етимларга закот бериш (хукми ҳақидаги) боб** бор. Унда ёзилишича, Абдуллоҳ ибн Масъуднинг рафиқаси эрига:

– Росулulloҳдан сўраб берсангиз, сизга ва қарамоғимдаги етимларга садақадан инфоқ қилмоғим жоизми? – дейди.

– Ўзинг сўраб кела қол, – дейдилар Ибн Масъуд.

– Набий ﷺ ҳузурларига йўл олдим, – деб сўзини давом эттиради аёл. Эшик олдида мадиналик бир аёлни кўриб қолдим. Иккимизнинг муаммомиз бир хил экан. Ёнимиздан Билол ўтиб қолди. Биз унга: Набийдан ﷺ сўраб беринг, биз аёллар эримизга ва қарамоғимиздаги етимларга молимиздан садақа қилсак бўладими? Бизнинг кимлигимизни айтманг! – дедик.

Билол ичкарига кириб аёллар сўзини етказади.

– Ким у? – дедилар жанобимиз ﷺ.

– Зайнаб, – деб мубҳам тарзда тўғриси айтишга мажбур бўлади Билол.

– Қайси бир Зайнабларни айтяпсан?

– Абдуллоҳ ибн Масъуднинг рафиқаси.

– Ҳа, жоиз. Унга икки баробар савоб бўлади: қариндошга яхшилик, ёрдам савоби, садақа савоби.

Аёл эрига мурожаат қилиб, Аллоҳнинг Росули: давлат раҳбари, мамлакат муфтиси, масжид имом-хатиби, башарият устози ҳузурига бориб, ижтимоий, иқтисодий муҳим бир масалани ечиб келишини талаб қилди. Тақводор эр: "ўзинг сўраб кел", деди. Муаммони ўзича ҳал қилмади, ўзича фатво бермади. Балки аёлнинг ўзи бориб бунга аниқлик киритишига рухсат берди.

"Бизнинг исмимизни айтманг!"

Исмнинг махфий тутилиш сири эр обрўсини сақлаш учун эди.

Остонадаги икки аёл тўппа-тўғри Росулulloҳ ﷺ ҳузурларига кирмай, кўчадан ўтиб кетаётган Билолни ишга солдилар. Бошқа хабарда: "Билол аёлларга изн олиб чиққач, ичкарига кирадилар", дейилган.

Бир зумда икки аёл ўзларини қийнаган муаммони эрнинг рухсатидан сўнг, ўзлари Росулulloҳ ﷺ ҳузурларига бориб ҳал қилиб қайтдилар.

У қандай муаммо эди? "Бой хотин ўзининг қўли юпун эрига садақа қилиши жоизми, жоиз эмасми?"

Бу, аёлларнинг актив, илғор эканлигига далил бўлмайдими?!..

Исломда аёлнинг фуқаролик ҳуқуқи, эрки, ихтиёри бўлмаганида давлат раҳбарининг ёнига кира олармиди?! У билан бемалол сўзлаша олармиди?! Закоатга қодир бўлармиди?!..

Агар эр зўравон бўлганида, хотинидан пулни тортиб олмасмиди?!..

Жамиятда аёлнинг ҳеч қандай ўрни бўлмаганида иккита аёл бегона эркакни (Билолни) ишга сола олармиди?! "Бизнинг исмимизни айтманг!" деб ўз шартини қўя олармиди?!

Уларга эркаклар каби мулкдорлик ҳуқуқи берилмаганида, улар тўла ҳуқуққа эга бўлмаганида эридан кўра бойроқ бўлармиди?!

Ислом оламида *Эрга ва ўз қарамогидagi етимларга закот бериш ҳукми ҳақида* баҳс юритилармиди?!

Шундан кейин ким, қайси юз, қандай тил билан: "Ислом аёлни тутқунликда сақлайди, кўчага чиқармайди, жамиятда аёлнинг ҳеч қандай ўрни йўқ" дейишга журъат этади.

Ислом Аёлга жамиятнинг тенг ярми деб қарайди. Ва қолган ярмини дунёга келтирган хилқат деб билади.

Демак у – бутунбошли жамият.

Жамият онаси, дояси, энагаси.

Умр йўлдоши – Эркак учун хотиржамлик маскани.

Насл-насабни давом эттирувчи қиз, келин.

Маслаҳатгўй опа-сингил.

Уларсиз ҳаёт тотли кечмайди, мутлақо давом этмайди.

Улар жамолини ўртада қилишни, гўзаллиги, латофати, аёллиги, орномуси ва ҳаёсига путур етказадиган оғир ишларни улар зиммасига юклашни, заиф кучидан эшак каби фойдаланишни, уларни молдек ишлатишни баайни зулм, адолатсизлик, жабру жафо деб билади. Бу – келажак оёғига болта уриш, жамиятни вайрон этиш демакдир.

Агар ҳозир тафрит-ифротдан иборат кейинги иккита нотўғри тушунчага бирма бир жавоб берсак, асл мавзудан анча йироқлашиб кетамиз. Бу масала алоҳида кенг баҳсга муҳтож. У хусусда алоҳида суҳбатлашиш ниятимиз бор, инша Аллоҳ.

***Тафрит** – Камчиликка йўл қўйиш, сустлик. Мўътадилликдан пастки ҳолат.

Ифрот – Ҳаддан ошиш, ошириш.

Мумтоз адабиётимиздаги ҳар бир калима она тилимиздан ҳисобланади. Мир Алишер Навоий ва бошқа шоирлар асарларида ушбу икки калимани топасиз. Авлоднинг аждод тилини сақлаши фазилат. Шунга кўра кўркмай боболар тилида янграган калималарни ишлатавердим.

***Шақоват**, **Ҳазар** калималари ҳам шулар жумласидан.

Фан-техниканинг ривожланиши сабабли ва мўр-малахдай ёйилаётган глобаллашув боис тилимизга кундан кунга янги калималар қўшилмоқда. Бу – бир томондан яхши... Шунинг муқобилида "эски" деган важ билан боболар тилини истеъмолдан чиқариб юбориляпти. Бу эса ҳар жиҳатдан яхши эмас...

Энди асл мавзуга қайтсак.

Борлиқ Бунёдкори тоғу тош ҳақида хабар бериб деди:

﴿ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَّا يَلْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ﴾ *Шундай тошлар борки, улар Аллоҳдан кўрққанидан пастга қулайди.* ﴿ Бақара 74-оят.

Муслимда келган ҳадисда жанобимиз ﷺ: "**Мен Маккадаги бир тошни биламан. Пайгамбар бўлмасимдан олдин у менга салом берар эди. Ҳозир ҳам уни танийман**", деганлар.

Хуллас, ҳайвонот, наботот, ҳатто жамомот ҳам қайғуради. Ушбуларки қайғурса, нечун одамзод қайғурмасин? Ахир унда дил, тил бор. Ортда қолган ўтмиши, мубҳам келажаги бор. Ўтмиши кун-тун каби оқ-қора. Дудмол келажагидан дили садпора. У бугуннинг ғам-ташвиши етмаганидек эртани ўйлайди, ўтмишни эслайди. Ёзда қиш ғами, қишда ёз. Олам-олам орзу-истакларни рўёбга чиқариш учун жонини аямай ўзини ўтга, сувга уради. Гоҳ исён, гоҳ тоат... гоҳ тўғри, гоҳ эгри... гоҳ савоб, гоҳ гуноҳ... Ортга боқиб уф тортса, олдинга боқиб оҳ уради. Шундай бўлгач, у қайғурмай ким қайғурсин?

Бахтсизнинг ғами кўп десак, "бахтлиман" деганнинг ғами уникидан қолишмас экан. Борнинг ташвиши йўқникидан кам эмас кўринади. (Агарчи такрор бўлсада, **Бадиъа**да келтирганим Шухрат шеърини шоҳид ўлароқ бу ерга нақл қилиб, "бахтиёр одам" нолаларига қулоқ тутайлик).

Таниқли адиб "Бахтлиманми мен?" шеърисида ўзининг зоҳирий "бахти" сўроқ остида эканига ишора қилади.

*"Бахтиёр одам!" деб баъзи кишилар
Орқамдан кўрсатиб қолади мени!
Оҳ, улар ғамимни қандай билишар,
Бу ҳаёт не кўйга солади мени!*

*Шу ҳолда, айт, менинг нима бахтиёр,
Нимага кишилар қилади ҳавас?!
Менинг ҳам бир дунё ташвишларим бор,
Шу ташвиш-дардларга дош беролсам бас!*

Шухрат. Шарқ юлдузи. 1988 йил, 4-сон.

Тегирмондан чиққандай сочи оқариб кетган рангпарни ғам шу кўйга солган десак, ҳамиша хандон хумпарни ҳам вақт қаритиб, ё қаритмай ғамгин тусига киритиб кўяр экан. Гадога ташриф буюрган қайғу шоҳни четлаб ўтмас экан. Хонумонидан айрилган сўнгги хонлар ва юртни вайрон этиб, охири бир-бирининг гўштини еган агрессорларнинг аянчли қисмати ва ҳасрати бунга ёрқин мисол. "Қор бошига қор, хон бошига хон етар, Подшо келар-кетар, омма қолар", деганларидай, Романовлар сулоласининг сўнгги шоҳи Николай (1868-1918) 52 ёшида оила аъзоси билан бирга ваҳшиёна тарзда отиб ўлдирилади. Ҳатто йўрғакдаги чақалокқа ҳам раҳм-шафқат яқин йўламай четлаб ўтади. Мурдалар мусла қилинади.

"Ҳеч ўлмас, ҳамиша ҳаёт" дейилган бечирок В. И. Ленин (1870-1924) айни айш сураб чоғида оғир дардга чалиниб 54 ёшида жонни Жабборга топширади.

На Николай боқий қолиб даврон сурди, на унинг қотили... Ким ҳам боқий қоларди? Ахир дунё бебақо, тахт бевафо-ку.

1918 йил 30 август куни Халқ Комиссарлари Советининг раиси В. И. Ленинга ўқ узилади. "Доҳий"ни нишонга олган мерган Фанни Ефимовна Каплан деган аёл эди.

Ўқ нишонга тегади. Бироқ ўлжа ўлмайди. Битта ўқ эртасига мингта ўқ бўлиб халқ устига ёғилади. Шубҳа остида минглаб бегуноҳларнинг ёстиғи қуриydi. Шундан сўнг инсон ҳуқуқи деган олий тушунчага бутунлай барҳам берилади.

Қорли тоғларда эҳтиётсиз узилган ўқ қор кўчишига олиб келади, кўчки аста-секин тезлашиб, бошқариб бўлмайдиган кучга эга бўлади ва ўз йўлида учраган барча нарсани – уйлару қўрғонларни, одамлару ҳайвонларни, дарахтзору боғларни битта қолдирмай домига тортади. Алқисса, Каплан отган ўқ ҳам ҳаётга ваҳшатли "қизил" кўчкисини бошлаб келади. Кўчки тезлигини ошириб, шаҳарлар ва қишлоқларни ямламай ютиб, кексаю ёш, ҳатто гўдакларни, бой ва камбағаллар қисматини поймол этаверади. Каплан қаторасига деворларга тиралаётган, жарликларга иқтилаётган, дарё ва денгизларга чўктириб ўлдирилаётган халқни кўриб ва унинг қилмиши туфайли улкан мамлакатда авж олган шафқатсиз

жазолашлару хуқуқсизликнинг урчиб кетишини кўриб, эҳтимол,¹ бундан кўра бошқачароқ тадбир кўришни маъқул кўрган бўлармиди?..

Чин иймондан мосуво жамият шаъни шундай – беҳикмат тутим халқ бошида калтак бўлиб синади. Ҳақ-хуқуқлар пой-мол бўлади. Бундай нодонлик ситамкорга тайёр баҳона.

Тарихнинг ҳамма саҳифаси бир хил эмас. Хунрезликка гувоҳ тарих хушнудликка ҳам гувоҳ. Адолатсизликни кўргани каби адолатни ҳам кўрган.

Саҳиҳайнда келишича, яҳудий аёл Набийга ﷺ заҳарланган гўшт тақдим этади. Ҳазрат ва айрим саҳобалар ундан тановул қилиб заҳарланадилар. Бишр ибн Баро ﷺ вафот этади.

– Нега ундай қилдинг? – деб сўрайдилар Набий ﷺ.

– Сени ўлдиришни истадим, – дейди аёл очикчасига.

Саҳобалар "жиноятчини қатл қилайликми?" деб сўраганларидан жаноб ﷺ "йўқ" деб, қотил аёлни афв этадилар.

Умар ибн Хаттоб ﷺ билан бирга олти кишини пичоклаган Абу Луълуъ Мажусий ўша ерда ўзини чавақлаб ташлайди. Шу билан жиноят ёпилиб, ҳеч кимнинг тинчи бузилмайди. Қотил яқинларига, миллатдошларига зуғум ўтказилмайди.

Ажал шамширининг ўзи ўткир, кўзи сўқир: яхши-ёмонни ажратмайди, ҳеч кимни аямайди, мўлжалда адашмайди.

1449 йилнинг октябри, Маккага йўл олган Мовароуннаҳрнинг тахтдан четлатилган ҳукмдори Муҳаммад Тарағай Улуғбек карвонини шом намози вақтида бир чопар қувлаб этади. Аббос исмли навкар янги ҳукмдор номидан Улуғбекка отдан тушиб, бир муддат тўхтаб туришни, унга "ярашгулик асбобу анжом ҳозирланаётгани"ни айтади. Мирзо Улуғбек навкалари билан яқин орадаги кичик қалъага қўнади ва олов ёқишни буюради. Шунда ногаҳон, бир шахс ҳамроҳлигида ичкарига кирган нобакор Аббос Мирзо Улуғбекка чанг солади. Сўнг уни ташқарига олиб чиқиб, машъала ёнига тиз чўктиради.

¹ Евгений Данилов. "Бир хил суиқасд, икки хил жазо". Шарқ юлдузи. 1990.8.

Муаррих Мирхонд таъбирича, "шамширнинг бир зарби ила шаҳидлик даражасига етказди".

Бу, қулоғимизга қуйилиб, зеҳнимизда муҳрланган тарих: Абдуллатиф – падаркуш, шайхлар – реакцияон руҳонийлар. Кейинги кунларда биз билган маълумотни лойқалатадиган янги маълумотлар пайдо бўлиб қолди. Айтишларича, Улуғбекни ўлдиришга ўғли Абдуллатиф эмас, Мўғлуқхон деган бошқа бир шахс фармон берган экан, кейин Абдуллатифдан тўнкаб, турли миш-мишлар тарқатган. Нима бўлган тақдирда ҳам 55 ёшга чиққан олим ва одил ҳукмдор Улуғбек Тарағай (1394-1449) тахтни ташлаб, (ёки тахтдан айрилиб), Байтуллоҳга йўл олган муқаддас сафари чоғида қатл қилинади.

*Қолмади ҳурмат аҳли оламда,
Оламу олам аҳлидин бу илик.
Бобуро, икки подшоҳликдин
Яхшироқ бу замонда бир беклик.*

*Давлатга етиб, меҳнат элин унутма!
Бу беш кун учун ўзингни асру тутма!
Борғонни, кел эмди, ёд қилмай, эй дўст,
Бориш-келишингни лутф этиб, ўксутма!*

*Бесабрмену бесару сомондурмен,
Бир гамзададурмену паришондурмен.
Не диннинг ишин қилдимун не дунёнинг
Ё Раб, нетай, ўз ишимга ҳайрондурмен.*

Кўпга таниш бу маънодор мисралар соҳиби шоҳ ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобур (1483-1530) 46-47 ёшида ўзи барпо этган салтанатни ортда қолдириб, охиратга юз туттади.

Булутларга қарата: "Истаган ерингга бориб ёғавер, бари бир сенинг хирожинг хазинамга қайтиб келур" деган халифа

Ҳорун ар-Рашид вафоти олдиан: ﴿ مَا أَغْنَىٰ عَنِّي مَالِيَّةٌ هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيَّةٌ ﴾

"Молим менга асқатмади, салтанатим ҳалок бўлди" оятини ўқиб: "Эй мулки безавол Зот, мулки завол топганни раҳм эт", деб нола қилган. Тарихда ўтган буюк салтанат соҳиби, ҳудуд жиҳатидан жуда улкан давлат раҳбари Ҳорун бор йўғи 44 йил (мелодийга кўра 43 йил) яшаган экан. (149-193х = 766-809м).

Қуръон ўқиб ўтирган Абдулмалик ибн Марвонга отаси вафоти ҳақдаги хабар келиб, олим тахтга кўтарилади. Шунда Мусхафни ёпиб: "Бу охирги марта сенга боқишим" деганди.

Тўсатдан бостириб келувчи лаззат кушандаси "олим" шоҳ ҳукмронлик гаштини сураётган паллада уни йўқлаб қолади. Тахтга мунтазир ворислар ҳали ота жони чикмай туриб, ғас-солнинг оёғини ерга теккизмай саройга олиб келишади. Қаср ичида юрган ғассолни кўрган подшоҳ: "Кошки ғассол бўлганимда", деб ювғучиликни орзулайди. Ва 59 ёшида ҳаётдан кўз юмади. Тўсатдан келган шоҳлик тўсатдан кетади.

Жаҳонга чангал солган Гитлернинг 55 ёшида ҳаром мағизи янчилган. 1945 йил апрелида туғилган кунини нишонлаган ғоратгар май ойида ўз жонига қасд қилади. 1933 йил ҳокимиятга келиб, 1945 йил ҳокимиятдан ва ҳаётдан кетган. Атиги 12 йил давр сурган. Бепушт. Хотин эмас, ўйнаш тутган.

Ситамгарлардан Сталин (1879-1953) сал узоқ умр кўрган. Иккинчи жаҳон урушидан бурни қонамай соғ чиқишга чиқдию, лекин бари бир у ҳам "тахт" устида ўлимга таслим бўлди.

Шоҳлар журму исёни ҳам, хайри эҳсони ҳам одамлар дилида муҳрланиб қолган, тарихда сақланган. Шунингдек икки малак битган номада икир-чикиригача ёзиб қўйилган. Вақти келса у саҳифалар очилади...

Донишманд халқ ғаддор дунёни бекорга "Қўтир дунё", "Бир (мири) кам дунё" демаган. Қанча-қанча одамларнинг боши кўкка етганда оёғини осмондан келтирган. Шу боис манаман деган муштумзўрларнинг думи тугилиб, ҳасратидан чанг чиққан...

ДЕМИШ ХОН¹

(Худоёрхон ҳасрати)

Чекиб ҳасрат демиш хон: шаҳри Хўқандимдин айрилдим,
Иним султон Муродбек эрди пайвандимдин айрилдим,
Ки Насриддин деган шаҳзода дилбандимдин айрилдим,
Яна Ўрмонбек отлик яхши фарзандимдин айрилдим,
Бошимда тож, белим узра-камарбандимдин айрилдим.

Кўриб давлат ғурурин юрту элдин беҳабар бўлдим,
Заволини кўриб, дўстлар, хазондек ғам билан сўлдим,
Гуноҳсиз нечалар мўю соқолин тердириб юлдим,
Мукофотин кўриб, дўстлар, ажал келмай тирик ўлдим,
Қолиб бу ерда ғамлар бирла, хурсандимдин айрилдим.

Чиқардим бидъат ишларни хазина бўлса шояд деб,
Ижора бирла таг жойи олурдим тўлса шояд деб,
Хушомадгўйларим ўргатдилар хон кулса шояд деб,
Фақир бечораю бе хонумонлар ўлса шояд деб,
Ёмонлар сўзи бирла яхшилик пандимдин айрилдим.

Кауфманга мураса деб қилурдим ошнолиғни,
Кўтарди ул кўнгилнинг хонасидин рўшнолиғни,
Шариатга солиб раҳна қилардим беҳаёлиғни,
Бериб султонлигимни мен сотиб олдим гадолиғни,
Хазина ичра ях дону саноч ганжимдин айрилдим.

¹ Завқий. АЖАБ ЗАМОНА. Тошкент 2003 йил.

Хароб бўлдим бу ерда билмадим ободлик қадрин,
Кишига қул бўлиб билдим бугун озодлик қадрин,
Кўриб меҳнат, машаққатлар билибман шодлик қадрин,
Шикоримдан қолиб, фаҳм айладим сайдлик қадрин,
Қўлимдан кетди давлат оҳуси сайдимдин айрилдим.

Васиқа бузганим, албатта, бошимға бало бўлди,
Тушиб эл ичра ғавғо шўру шарга мубтало бўлди,
Раият тортди тиғ шоҳига, найлай, беҳаё бўлди,
Тутиб Офтобачи бирла ҳамма лашкар адо бўлди,
Заҳар бўлди еган ошим, ширин қандимдин айрилдим.

Менингдек ҳеч мусулмон хонавайрон ўлмасин ҳаргиз,
Қидирмиш-қилмишига ҳеч пушаймон ўлмасин ҳаргиз,
Хижолатдин юрак-бағри тўла қон ўлмасин ҳаргиз,
Худоёрдек яна ҳеч бандаси хон ўлмасин ҳаргиз,
Хусусан Марғинону Завқий жон Андимдин айрилдим.

Худоёрхон – ибрат ва мисол. Сабоқ оламан деганларга намуна яққол. Сабоқ олмас гофил қисматдошларга ҳазрати хон ҳасрати қилар интиқол. Жиноятнинг бежазо қолиши амри маҳол. Мозийни булгаганларнинг бари топди завол. Калондимоғлар бўлди поймол. Бошқалар ҳам эмас боқий, безавол. Ибрат олган топар камол, беибратни этади лол кунда ўзгарувчи тағйири ҳол. Уқбо гамин еган доно ибрат томон шошар дарҳол, чунки Қиёматда ҳисоб-китоб қилинур қийлу қол,¹ афъол,² тарозуга тушар ҳар бир мисқол. У кунда асқотмайди газна тўла мол, ёрдам қилмайди ўгил-қиз, аҳли аёл, наф бермайди макру ол.³ Зеро у куннинг шаҳаншоҳи Буюк Мутаол, Ўзи Жамил бўлганидек ҳукмида ҳам мужассам жамол. Одил шоҳлар Унинг Соясида ҳузурланиб тургайлар қўрқмай бемалол. Ўрнак учун битти буни қул Жалол, кушойиш берсин Ҳофиз эгам Зулжалол.

¹ Қийлу қол – Гап-сўз.

² Афъол – Фейлнинг кўплиги, ишлар.

³ Ол – Ҳийла, фириб.

Турк шеърлятида ўзига хос овозга эга назмгўй малика Нодира (Мохларойим) аёл боши билан айрим эркаклар англаб етмаган ҳақиқатни: дунёнинг бевафолиги ва ғам-ғуссаларга тўла эканини англаб етиб ва ҳис этиб, шундай деган эди:

*Қилма гурур, эй кўнгул, кимга жаҳон вафо қилур,
Кимники сайд айлади, гусса билан фано қилур.¹*

*Меҳру мурувват аҳлига чарх муҳаббат айламас,
Жавр ила икки ёрни бир-биридин жудо қилур.*

.....

*Эмди Худо ризосини Нодира ихтиёр этиб,
Элга адолат айлабон тавбаи Раббано қилур.*

Боқийлик ҳеч кимга ва ҳеч нимага насиб этмаслиги жўн ва чин ҳақиқат эканини Мир Алишер Навоий 500 йил муқаддам ҳақимона таърифлаб, яхши ном қолдиришга тарғиб этганлар:

*Бу гулшан ичраким йўқтур бақо гулига сабот,
Ажаб саодат эрур қолса яхшилик бирла от.*

Салафига эргашган илғор фикрли шоира ҳазрат фикрини ривожлантиради:

*Хушо оқилки, айлаб яхшилик бунёдини маҳкам,
Ўтар бу дайри фонийдин ўзни некном* айлаб.*

Эзгуликка энтиккан нозима, умидворликка ундаб шундай дейди:

*Умидимиз борки, иқболимиз қуёши чиқажак,
Зиндон қоронгуликлари ҳам охир ниҳояга етажак.*

¹ Байт маъноси: *Эй кўнгул*, бу инсоннинг ўз ўзига хитоби. Араб тилида *يا نفس* деб мурожаат қилинади. *Қилма гурур* мағрурланма, мансабингга, мол-мулкингга, куч-қувватингга алданиб қолма, зеро, *кимга жаҳон вафо* қилган?.. *Сайд* – Ов. Жаҳон (мол-мулк, дунё) кимники овлаб, ўз тўрига илинтирса, ғам-ғусса билан йўқ қилиб юборади. * **Некном** – Яхши ном.

Қувончга тўла сафобахш онларни дўст-ёр, оға-ини, узоқ-яқин қариндошлар билан баҳам кўриш инсоний гўзал хислат. Шодиёна кунларни уларсиз тасаввур қилиш қийин. Улар билан фараҳ янада зиёда бўлиб, диллар яшнайдди. Шунингдек, қайғули қаро кунларда ҳам инсон қайғудош қидириб қолади. Қайғу қамраган маҳзун, у ким бўлишидан қатъий назар: паҳлавонми, заиф нимжонми, ёки бой камбағалми, қарими, ёшми бари бир ёш болага айланиб қолади. Онаизор меҳрига, унинг ширин сўзига, беозор мулойим кўлига муҳтож мурғак каби ўзига тасалли берадиган қайғудошга эҳтиёж сезади. Мунгли ғамгин ўзидан ғамни енгиллатадиган, бутунлай қайғуни ари-тадиган мунис ҳамдард йўлига кўз тикади. Ҳамдард ғамдош топилса, яхши, топилмаса, дард янада кучаяди.

Сахродаги ташна йўловчи сувга зорикқанидек, қайғуга чўмган ғамгин ҳам қайғудошга зорикади. Ҳатто бутун оламга раҳмат этиб юборилган Росулulloҳ ﷺ оғир дамларда қайғудошга, ҳамдардга эҳтиёж сезардилар. Жибрийл алайҳиссалом Набийга ﷺ дам-бадам тасалли оятларини олиб тушарди.

﴿يَتَأْتِيهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزُنكَ الَّذِينَ يُسْكِرُونَ فِي الْكُفْرِ﴾

﴿Эй Росул, куйфрга ошиқайтганлар сизни қайғуга солиб қуймасин.﴾

Моида 41-оят.

﴿وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِي ضَيْقٍ مِّمَّا يَمْكُرُونَ﴾

﴿Уларга хафа бўлиб юрманг, ҳийла-найрангларидан сиқилманг!﴾

Намл – 69-70-оятлар.

﴿قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لِيَحْزُنَكَ الَّذِي يَقُولُونَ﴾

﴿Дарҳақиқат, уларнинг сўзи сизни хафа қилаётганини билурмиз.﴾

Анъом 33-оят.

﴿ وَلَقَدْ نَعَلْنَا أَنَّاكَ بِضَيْقٍ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴾

﴿ Улар сўзидан юрагингиз сиқилаётганини аниқ билурмиз. ﴾

Ҳижр 97-оят.

﴿ فَلَعَلَّكَ بِنَجْعِ نَفْسِكَ عَلَىٰ ءَاثَرِهِمْ إِن لَّمْ يُؤْمِنُوا بِهَذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴾

﴿ Оё,¹ улар бу Сўзга иймон келтирмасалар, гам-андухдан эзилиб, улар ортидан ўзингизни ҳалок қилмоқчимисиз?!.. ﴾

Каҳф 6-оят.

Оиша розияллоҳу анҳо Росулуллоҳ ﷺ дан сўради:

– Сизга Уҳуд кунидан кўра оғирроқ кун келганми?

– Қавмингдан кўрмаган кўргилигим қолмади. Кўргиликнинг энг оғири Ақаб кун рўй берган. Мен Ибн Абдуёлийл ибн Абду Кулолга² арз қилиб, уни кўмакка чақирдим. У талабимга жавоб бермади.³ Гамгин ҳолда бошим оққан томонга юра бошладим. Шу йўсин узоқ йўл босибман. Қорнус саъолибга⁴ етганда ўзимга келдим. Бошимни кўтариб қарасам, бир дона булут менга соя солиб келаётган экан. Булут ёнида Жибрийл. У менга қарата: "Қавмингизнинг сизга айтган сўзларини ва раддияларини Аллоҳ эшитди. Тоғларга муаккал Малакни измингизга юборди. Не тилагингиз бўлса, унга амр этишингиз мумкин", деди. Тоғ Малаги мени чақириб салом берди. Сўнгра: "Эй Муҳаммад, амрингизга мунтазирман. Агар истасангиз икки катта тоғни улар устига қоплаб қўяман", деди.

– Балки, умид этаманки, Аллоҳ уларнинг сулбидан ёлғиз Унинг Ўзига ибодат қилиб, ширк келтирмайдиган авлодни чиқаргай, – дедим.

Бухорий ривояти.

¹ Оё – Сўроқ ва таажжубни англутувчи кўмакчи сўз: ёки, балки, эҳтимолки маъноларида. Аё – Эй, ҳой.

² Тоифдаги қабила бошлиқларидан бири.

³ Ёрдам бериш ўрнига душманлик изҳор этди.

⁴ Маккага яқин тоғ.

Анас ибн Молик хабар беради:

Бир куни Набий ﷺ юзлари қонга белиниб ғамгин ўтирган пайтларида Жибрийл алийҳиссалом келди. Шу куни Маккадаги нодонлар Пайгамбарга ҳамла қилган эди.

– Сизга нима бўлди? – ҳол сўрайди Жибрийл.

– Ҳў, анавилар менга ташиланиб калтаклашди.

– Мўъжиза кўрсатайинми?

– Майли.

Жибрийл водий ортидаги дарахатни кўрсатиб:

– Сиз ўша дарахтни ёнингизга чақиринг, – дедилар.

Набий ﷺ дарахтни чорладилар. У юриб кела бошлади. Ҳазрат ёнларига етганда таққа тўхтаб туриб қолди.

– Энди буюрсангиз яна жойига қайтади, – деди Малак. Росулulloҳ ﷺ кетишга изн берганларидан сўнг дарахт ўз жойига қайтиб кетди.

– Кифоя, менга шунинг ўзи етади, – дедилар онҳазрат ﷺ.

Имом Аҳмад ривояти. Ибн Касир "сахих" деган.

Саид ибн Зайд ривоят қилади:

Росулulloҳ ﷺ Ҳиро тоғининг устида эдилар. Шунда тоғ ҳаракатга келиб тебраниди. Набий ﷺ оёқлари билан тепиб: "Тинчлан! Тепангда Набий, Сиддиқ ва шаҳиддан ўзга ҳеч кимса йўқ", деганларини эшитдим.

Росулulloҳ ﷺ билан бирга Абу Бакр, Умар, Усмон, Али, Талҳа, Зубайр, Саъд, Абдурраҳмон ва тўққизинчи киши ҳам бор эди. Агар истасам, унинг номини айтардим-у, лекин...

– Ким у? Хабар беринг, – деб туриб олди ҳамсуҳбатлар.

– Мен, – деб очиқ айтишга мажбур бўлди Саид رضي الله عنه.

Муслим ва Абу Довудда келган.

Бу ҳодиса Маккада – жанобимиз ﷺ ҳаётларининг энг оғир дамлари кечган жойда рўй берган. Мадинага хижратдан сўнг саҳобалар яна бир ғаройиб ҳодисанинг гувоҳи бўлишди. Роҳматан лилаламийн сифатининг тасдиғини ҳаётда кўришди.

Маҳзун қайғусини юзидан ўқийдиган зот ﷺ эзгин ҳайвон ҳимоясига турадилар. Ансорий йигит боғида мунгли товуш чиқарган туяни эшитиб қолдилар. У Росулulloҳ ﷺ ни кўриб йиглаб юборади. Оламга раҳмат бўлиб келган Набий ﷺ туя бошини силаб юпатадилар. У тинчланиб, йигидан тўхтайди.

– Бу туянинг эгаси ким?

– Мен, ё Росулalloҳ.

– Аллоҳ буни сенинг хизматингга қўйган экан, жонивор шаънида Аллоҳдан қўрқмайсанми?! Уни оч қўйиб, кўп ишлатар экансан. Туянинг ўзи менга шундай деб шикоят қилди.

Абу Довуд Сунани.

Ушбу воқеаларга ўн тўрт асрдан ошди. Бу орада оламда жуда кўп нарса ўзгарди. Неча асрлардан бери тетапоя қилиб келаётган тараққиёт сўнгги икки асрда тик туриб, чопқиллаб кетди. Занглаб ётган темир оёқ чиқариб улов ўрнини босди, қанот ёзиб парвоз этди. Оташ аравалар пайдо бўлиб, улар учун темир йўллар қурилди. Самода сайр этгали ҳаво йўллари очилди. Илгари осмонда бир Сулаймон учган бўлса, ҳозир ҳар бир инсон учяпти. Ҳайвонот оламидаги ўзгаришлар ақл бовар қилмас даражада жуда кўп ва ғаройиб. Иккита кучукча (Белка ва Стрелка) одамзоддан олдин (19.8.1960) фазога кўтарилди. Йиртқич ҳайвонлар кўлга ўргатилиб, одамзод овунчоғига айланди. Ўрмон шоҳи шер цирк майдонида мушук ролини ўйнапти. Тараққиёт шу тарзда шиддат билан одим отса, қаёққа етиб боради, бу – бандасига қоронғи.

Ўзгарган нарсалар қаторида ўзгармай қолгани ҳам талай. Масалан, кўҳна дунё ва унга муҳаббат деярли ўзгарган эмас.

Унинг нози ҳам, кажрафторлиги ҳам ўша-ўша. Ўғил уйлаш, қиз чиқариш ғами, уй-жой, рўзгор ғами сақланиб қолган. Ўша қайғу, ўша ғам, ўша ташвиш, ўша алам... Бу борада айтарли ўзгариш йўқ. Қилни қирққа ёрган донолар ҳам, қаловини топиб қорни ёндирган даҳолар ҳам, ўлимдан бошқа дардга даво топган ҳукамолар ҳам ғам-қайғуга келганда оқсаб, унга барҳам беришдан ожиз қолишди. Таг-томири билан қуритиб, бутунлай йўқ қилолмадилар. Шу пайтгача барҳам топмаган қайғу узоқ умр кўриб, бизнинг даврга бўлиқиб етиб келди.

Ғам чекиш инсон боласига йўрғакда теккан дард. Дунёга келиши билан ниманингдир ғамида йиғлайди. Қорни очқаб бир йиғласа, тўйгач, "йўрғакни алмаштир!" деб бир йиғлайди. Қорни тўқ, йўрғаги тозаси "зерикдим, мени кўтар!" деб яна йиғлайди. Баъзан бесабаб чинқираб қолади. Оёғи чиққанда ўйин ғами, каттайганда пул, шахват ғами. Шу йўсин йўрғакда теккан дарди билан умргузаронлик қилади. Дунёда қайғусиз одам бўлмагани каби қайғусиз ҳаёт ҳам бўлмайди.

Модомики қайғу бор экан, демак қайғудош ҳам керак. Ғам бор жойда ғамнок бўлади. Ғамнок бор жойда ғамгузорнинг бўлиши лозим. Лозимгина эмас, шарт ва зарур. Ғамхўри йўқ элат ғариб элат. Қайғудошдан маҳрум миллат мажруҳ миллат.

Кишининг қувончига шерик бўлиб, қайғусида қочиш, тўй-тантанасида роса тўйиниб, ташвишли кунида ташлаб қўйиш, табрикда бурро бўлиб, тасаллида дудуқланмоқ олийжаноблар шаъни эмас. Олийжаноблар эса етарли эмас. Қайғу тушганда жипслашиш ўрнига сийраклашилади. Қайғудош анқога шафе бўлиб қолади. Айниқса, "Ҳар ким ўз аравасини ўзи тортсин", "Кимнинг этагига ўт тушса, ўша куяди" каби тушунчалар битилмаган ҳаётий қонунга айланиб бораётган даврда холис ҳамдардни, етакчи елкадошни, ғамларни аритиб, дилга таскин берувчи ғамдошни топиш анча қийинлашиб қолган.

Одамгарчиликка зид бундай ғайриинсоний мантиқ иймон барқ урган жамиятга бегона. Ҳадиси шарифда келади:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "تَرَى الْمُؤْمِنِينَ فِي تَرَاحِمِهِمْ وَتَوَادِهِمْ وَتَعَاطِفِهِمْ كَمَثَلِ الْجَسَدِ إِذَا اشْتَكَى عُضْوٌ تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ جَسَدِهِ بِالسَّهْرِ وَالْحُمَى" رواه البخاري

Сарваримиз Муҳаммад ﷺ марҳамат қилиб дедилар:

Мўминларни ўзаро раҳм-шафқатда, бир-бирларига меҳр-муҳаббатда, ҳамдардлик ва хайрихоҳликда бамисоли бир жасад каби кўрасиз. Агар жасаднинг бир аъзоси оғриқдан шикоят қилса, қолган аъзолар бедорлик ва безгакни чорлаб, (биргаликда дард чекишади). Бухорий ривояти.

Олийжанобликка ундовчи бу ҳадис мўминлар бир-бирларига қайғудош,¹ ғамдош эканликларини таъкидламоқда.

Илоҳим, қайғу бозори касод бўлсин, ҳеч бир банда дард кўрмасин, нола фарёд чекмасин... Кулфат куйиб кул бўлсин, ғам-ғуссалар зарқ бўлсин, ҳасратга хазон келсин...

Дўст-ёр, ака-ука, қўни-қўшни, қавм-қариндош орасидан қил ўтмасин, сафимизда бир дона дилтанг: ғамгин, сиқилган қолмасин. Юрт обод, ҳамма дилшод, маъюслар шод бўлсин.

Илоҳим, юзингиздан табассум аримасин, ҳеч қачон қайғу нималигини билманг. Кулдираман деб ўзини ҳар кўйга солган масхарабоз ҳангомасидан ҳирингилаб эмас, балки чинакам хуррамлик таъмини татиб, хандон отиб кулинг. (Қовурилган гўштнинг ҳавони тутган иштаҳани қитиқловчи ўткир бўйи очни тўйдирмайди. Хазиниятда қитиқлаш туфайли юзага келган ясама ҳиринг-ҳиринг худди шу ўткир бўй кабидир).

Еру осмонингиз тинч-омон, ҳаётингиз фаровон, хонадонингиз хушхандон бўлсин. Йўлингиз ёрқин, дастурхонингиз тўкин бўлиб, файз-барака, қувонч-шодлик асло аримасин...

Аллоҳумма, амийн...

Бу ва бундан бошқа барча эзгу тилакларни, олий истакларни ўзимга ва сиз азизларга чин дилдан тилайман.

¹ Қайғудош – Кимсанинг қайғусига шерик бўладиган киши, ҳамдард; дардкаш.

Лекин қувончи қайғуси билан қоришиб кетган дунё қайғусидан қочиб қутулиш қийин. Модомики шундай васфга молик мураккаб дунёда нон насибамиз бор экан, албатта биз ҳам ўз улушимизни олмай қолмаймиз. Ҳар бандага келадиган қайғу бизга келганда ҳеч нимани пайқамай жим ўтиб кетмайди. Кемага тушганинг жони бир. Шунинг учун "Ҳа деган – туяга мадад", "Арғамчига қил қувват" деганларидек, катта китоб жавонингиздан ҳеч қанча жой олмайдиган ушбу мўъжазгина **Қайғудош**га қўл урилди. Бунда ғам-қайғу сабаблари, турлари, фойда-зарари ҳамда унинг муолажаси борасида сўз кетади. Асарда Аллоҳ оятлари, Росулulloҳ ﷺ ҳадислари билан бирга донишлар ўғити, ҳикмат, мақол, абёт ва қиссалар ўрин олган. Шояд қалбдаги қайғу ўрнини қувонч эгалласа, маънос чехраларга табассум югурса, маҳзунлар мамнун бўлса...

Кимдадир ғамдош бор, кимдадир йўқ. Кимдир ҳол сўровчи дўст, ошно топса, кимдир бегона тугул, яқинлар орасида ҳам "ҳолинг нима?" дейдиган ғамхўр мунис тополмас.¹ Кимдир дил ярасига малҳам топади-ю уни қандай истеъмол қилишни билмай, донг қотиб тураверади. Гоҳида шундай: табиб топилади, дори топилмайди. Гоҳида дори хастанинг ёнида туради, қўлини чўзса етади, лекин уни қандай ишлатишни билмайди. Қўлимиздаги Қуръоннинг мисоли ҳам шунга ўхшайди. Қуръон – шифо, дардмандга даво. Унда тасалли, таскин бор, табобат бор, лекин ундан фойдаланиш турлича...

﴿ *وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ* ﴾ **Биз Қуръонда мўминлар учун шифо ва раҳмат бўлган оятларни нозил этурмиз.** ﴿

Ушбу рисола ғамдош тополмаган ғамбодаларга, ғамхўри йўқ ғамзадларга армуғондир. Қайғудош тополмасангиз, шунгаям қайғуриб, руҳан эзилиб, хасдай дардни харсангга айланторманг. Фурсат топиб ушбу Қайғудошни варақланг. Умуман, китоб ўқинг, китоб билан тиллашиб, ошно бўлинг.

¹ 31-35-саҳифалардаги байтлар ушбуни тасдиқлайди.

Абдуррахмон Жомий олти яшар ўғилчасини китоб ўқишга тарғиб қилиб, ушбу байтларни ёзган экан.

Бу дунёда китобга юз ўгиргил,
Китоб фикри, китоб зикрида бўлғил.

Билимдон сўзи бордур бу бобда:
"Билимдон гўрдаю илми китобда!"

Агар ёлғиз эсанг ҳамдам китобдур,
Билим субҳидаги нур ҳам китобдур.

Юзин юзга қўйиб хомуш ётар жим,
Агар бармоқ била очса лабин ким

Латифлик бирла аста оғзин очгай,
Тумон, лак гавҳари маънони сочгай.

Гаҳи Қуръон сиридин айлар огоҳ,
Паямбар сўзларидин сир очар гоҳ.

Китобдан яхшироқ дўст йўқ жаҳонда,
Ғамхўринг бўлгай у ғамли замонда.

У билан қол танҳо ҳеч бермас озор,
Жонигга юз роҳат бергуси такрор.

Абдуррахмон Жомий.

Кишилар савдоси бошимдан узок,
Эрта-кеч бўлмишам китобга ўртоқ.

Камолиддин Биноий.

Китобсиз уй – жонсиз танадай гап.

Цицерон.

ОҲКИМ, ҲОЛИМНИ СЎРМАС ОШНОЛАРДАН БИРИ¹

Эй табиб, айланма, дардим бедаволардин бири,
Ранги зардим кўру кўрма каҳроболардин бири,²
Рўзгорим тийра,³ мен бахти қаролардин бири,
Оҳким, ҳолимни сўрмас ошнолардин бири,
Ошнолар, балки хешу-ақраболардин бири.

Нафс шайтон бўйнима бошлар солиб, ҳар ерга гул,⁴
Охиратдин йўқ ғамим, фикрим ҳамиша молу пул,
Оқибат бўлдим емак-ичмак билан нафсимға кул,
Орзулар тухмидин яъсу⁵ надомат қилди гул,
Бўлмади афсус ҳосил муддаолардин бири.

Кеттилар ҳасрат билан мардум йиғиб дунё, дариф,
Ҳирсу ғафлат пардаси босиб, бўлиб аъмо,⁶ дариф.
Даҳрдин бир олий ҳиммат бўлмади пайдо, дариф,
Жоҳу қудрат бирла хок ўлди ғанийлар, во дариф,
Хайру эҳсонин кўролмай бенаволардин бири.

Ҳеч истаб топмадим ҳамдам қилурга шарҳи роз,
Кимга ёндаштимки кўюб меҳр, қилди эҳтироз,⁷
Олам аҳлин бир-бир этдим имтиҳону имтиёз,
Маҳфиле ким йўқ, назарда, мутрибо, ул дилнавоз,
Равшан этмас кўнглуми завқу сафолардин бири.

¹Муқимий II томлик асарлар тўплами, I том. Тошкент – 1960 йил.

²**Ранги зардим** – Сарик рангим. **Каҳрабо** – Сарик тош.

³**Тийра** – Қора. **Тийра рўзгор** – Ёмон турмуш, қора кун.

⁴**Гул** – Кишан, занжир, ҳалқа.

⁵**Яъс** – Умидсизлик.

⁶**Аъмо** – Сўқир, кўр.

⁷**Эҳтироз, ихтироз** – Сақланмоқ, эҳтиёт бўлмоқ. Яъни кимга меҳр қўйиб яқинлашсам, эҳтиёткорлик қилиб, менадан ўзини олиб қочди.

Соч оқорди, тиш тушуб, қувват белимдин кетти ҳайф,
Тоатим йўқтур, матоимдур гуноҳ, юк битти, ҳайф,
Айладим зойи йигитлик, кўси рихлат етти, ҳайф,
Пур хатар водийда саргардон абас умр ўтти, ҳайф,
Йиғламайму: йўлға солмас раҳнамоларидин бири?

Эй муҳаббат шуълае ур дилғаким, тинмай куяй,
Қонлик ашкимдин¹ либосимни қизил гулдек бўяй,
Феълибадларға пушаймонлар қилиб, юзни юлай,
Ҳолати лутф этки, ё Раб, кўз ёшим бирлан ювай,
Қолмағунча номада журму хатолардин бири.

Шамъдек жонлар куюб, жисм ўртанур монанди хас,
Еткудек додимға кўрмай борамен фарёдрас,²
Йўқ асар ноламда манзиллар йироқдур чун жарас,³
Ишқ йўлида Муқимийким, дема, эй булҳавас,
Шавқида бир сарв қад, кумри наволардин бири.

Топмадим аҳли замон ичра бир андоқ ҳамдаме,⁴
Ким замон осибидин⁵ бир-бирга айтишсек ғаме.

Кимки даврон соғаридин дам-бадам хуноб ичар,
Ғам йўқ ар⁶ ҳар дам ғамин айтурға топса ҳамдаме.

Навоий.

¹ **Ашк** – Кўз ёши.

² **Фарёдрас** – Фарёдни тингловчи, раҳм қилувчи, кулоқ солувчи.

³ **Жарас** – Қўнғироқ, карвон туяларига осилган қўнғироқ. **Чун** – Каби, ўхшаш.

⁴ **Ҳамдаме** – Самимий, яқин дўст.

⁵ **Осиб** – Зиён, зарар; мусибат, офат, кулфат, тинчсизлик.

⁶ **Ар ва Гар** – "Агар"нинг қисқаргани.

Қилди душман раҳм баским, қилди жавр изҳор дўст,
Эй кўнгил, душман топ эмди, тутмағил зинҳор дўст.

Ҳар замон душманларим озурдадур,¹ эй дўстлар,
Баски, ҳар дам еткурур мен зорға озор дўст.

Навоий.

Ким кўрибдур, эй кўнгил, аҳли жаҳондин яхшилиғ?
Кимки, ондин яхши йўқ, кўз тутма ондин яхшилиғ!

Гар замонни нафй қилсам, айб қилма, эй рафик,
Кўрмадим ҳаргиз, нетайин, бу замондин яхшилиғ.

Дилраболардин ёмонлиқ келди маҳзун кўнглима,
Келмади жонимға ҳеч ороми жондин яхшилиғ.

Эй кўнгул, чун яхшидин кўрдинг ямонлиқ асру кўп,
Эмди кўз тутмақ не маъни ҳар ямондин яхшилиғ?

Бори элга яхшилиғ қилғилки, мундин яхши йўқ –
Ким, дегайлар даҳр аро қолди фалондин яхшилиғ.

Яхшилиғ аҳли жаҳонда истама Бобур киби,
Ким кўрубдур, эй кўнгул, аҳли жаҳондин яхшилиғ?!

Бобур.

¹ Озурда – Озор чеккан, ранжиган, маънос.

Ҳеч кишига сўзламасдим, дод этдурди фалак,¹
Кўп халойиқ олдида фарёд этдурди фалак.

Арзи холим еткудек бир ёру ҳамдам топмадим,
Шод кўнглимни, нетай, ношод этдурди фалак.

Ман ғарибу хастани ҳар дам фироқ ўти билан
Куйдуриб, кўкка кулим барбод этдурди фалак.

Солди кўнгул сайдиға ҳар лаҳза ғам шаҳбозини,²
Ғамни ман бечораға сайёд этдурди фалак.

Эй Ҳувайдо, бўлма кул бу чархи кажрафторға,
Лаҳзада юз шевалар бунёд этдурди фалак.

Ҳувайдо.

Гаҳе топдим фалакдин нотавонлиғ,
Гоҳе кўрдим замондин комронлиғ,³
Басе иссиғ, совуғ кўрдим замонда,
Басе аччиғ, чучук тоттим жаҳонда.

Навоий.

¹ "*Само* билан *фалак* ўртасида фарқ бор", дейди олимлар. Куръонда сайёралар ҳаракат йўли *фалак* деб аталган: "كُلُّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ" "*Уларнинг ҳар бири фалакда сузиб юради*". Ердан юқори бўлган фазо *само* дейилади: "أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً" "*Осмондан сув индирдик*". Ўзбек тилида *фалак* осмон гумбази деб изоҳланган.

Маълумки, айрим сўзлар бирдан ортиқ маънони ифодалаш билан биргаликда кўчма, мажозий маъноларда ҳам қўлланилади.

Хўш, қадимда шоирлар *фалак*дан қайси маънода фойдаланишган? Уни "илоҳга исён", "диндан норозилик" деб талқин қилиш тўғрими? Жавоб: Нотўғри, албатта! Асарлари Аллоҳга ҳамду сано билан бошланиб, Ҳақнинг коинотдаги ҳикматларини жўшиб тараннум этган Илоҳ васлига интиқ шоирлардан бу каби маъно кутилмайди... Фалак сўзи ортида золим амалдорлар, ситамгар хон, беклар ва юқори лавозимдаги муштумзўрлар турган бўлиши эҳтимолдан холи эмас. Валлоҳу аълам.

² **Шаҳбоз** – Лочин.

³ **Комронлиғ** – Мақсадга эришганлик, бахтилик.

Гардун гаҳ манга жафоу дунлуқ¹ қилди,
Бахтим киби ҳар ишда забунлуқ² қилди,
Гаҳ ком сари раҳнамунлуқ қилди,³
Алқисса: бaсе буқаламунлуқ қилди.

Навоий. "Маҳбубул қулуб" дан.

Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Шу кунгача ўзни мен чеклаб бўлдим.
Мажнунтол тагига ўтқазинг мени,
Мен учун йиғласин, мен йиғлаб бўлдим.

Миртемир.

Бахт ўзи нимада? Кийиниб юрмоқ,
Шоир деб тушмоқми элнинг оғзига?
Ё амал чўққиси узрами турмоқ,
Ё доно кўринмоқ киши кўзига?

Бахт ўзи нисбий гап! Бахтиёр одам,
Мукаммал бахтиёр одам йўқ ўзи!
Бахт билан бахтсизлик эгизак ҳар дам,
Бир-бирин пайини қирқади кўзи!

Шухрат.

Ютуғингга суюнар дўст топиш душвор,
Ғалабангга куюнар дўст қумдек бисёр.
Омад кетса суюнган дўстдан ёв яхши,
Бундаин дўст азангда айтади ёр-ёр.

¹ Дунлуқ – Пастлик, разиллик.

² Забунлуқ – Ожизлик, нотавонлик, мағлублик.

³ Ком – Мақсад. Раҳнамунлуқ – Йўл бошчилик, раҳнамолик.

Кўнгил, ҳазрат сўзин ол, душман топ эмди,
Ёвмас, дўстлар қонингни сут каби эмди.
Чўкканинга ёр эмас, ағёр чўзди қўл,
Айбинг ошкор этиб дўст фазлингни кўмди.

Ж.¹

Ғамгин кўп, камёбдир ғамхўр, ғамгузор,
Яхшилик кутгандан келади озор.
Танқис дилафзолар, сероб дилозор,
Катталар етимдек йиғлайди зор-зор.

Ҳамдам деганлари солади қовоқ,
Ўзни яқин тутсанг, тутади узоқ,
Ҳатто баъзилари кўяди тузоқ,
Ёнига бормоққа тортмайди оёқ.

"Бадиъа" дан.

Ҳувайдо топмаган ғамхўр ҳамдамни,
Муқимий излаган ғамсиз зар дамни,
Кўплар "биз кўрдик" деб, кўрмаган бахтни,
"Мен қайдан топгум", деб орттирма ғамни.

Тўғри, ҳаёт жафо ва дунлик қилур,
Гоҳида ҳар ишда забунлик қилур.
Гоҳ ком сари сенга раҳнамо бўлса,
Гоҳида терсланиб, ёмонлик қилур.

Лек умид-ла яша, бўлма ноумид,
Умидлилар учун ҳар қандай кун ийд.
Ҳатто пар тўшакда жон таслим қилса,
Олий ният боис дейилгай шаҳид.

Ж.

¹ Муаллиф шеъри остига унинг исми шу тарзда қисқартиб берилди.

**ҒАМ-ҚАЙҒУ
ТУРЛАРИ ВА САБАБЛАРИ**

*Ғам-қайғу асбоби – гул тиканидек,
Яъни битта гулда бир нечта тикан.
Арида бол ва ниш жамланганидек,
Башар ҳаёти ҳам шундайин экан.*

*Мавзу катта, муҳим, тажриба даркор,
Уддалай олмассан, деб ўйлар кимдир.
Дўст-душман тўқмогин еган дилафгор,
Эплар, деб ўйлайман, олманг хавотир.*

*Паст-баланд, оқ-қора фарқига борган –
Мавзу чавандози, шу шаън чевари.
Яхшилик қилиб, кўп ёмонлик кўрган –
Маъюс ғамгинларнинг суйган сарвари.*

Ж.

Ғам-қайғу турлари ва сабаблари.

Ғам-қайғу тури ва сабаби кўп. Қайғуришга арзирли ғам-ташвиш бор, қайғуришга арзимайдиган ғам-ташвиш бор.

Юксак ифтихорга эга шарафли ғам бор, ўта тубан, паст, "ғам" бор. Бу нав "ғам"га мубтало бўлган дардмандга далда эмас, дарра дори.

Келажак ўйида ҳосил бўладиган ғам-қайғу бор, мозийни эслаб юзага келадиган ғам-қайғу бор.

Ҳар бир шахснинг мозийси уч қисмдан иборат.

1. Шахснинг ўз ўтмиши.
2. Оилага тегишли тарих.
3. Миллат мозийси.

Бу уч тур тарихнинг қайсидир саҳифасида кўнгилни ғаш қиладиган сатрларнинг топилиши табиий. Ўз ўтмиши оппоқ чиқса, балки оила: ота-боболар ўтмиши ғира-ширароқ чиқар. Аждодлар ўтмиши ҳам тиниқдир. Номи улуғ, шони баланддир, бироқ бу ёқда миллат мозийси бор. Гўшт суяксиз бўлмас, шоли – курмаксиз. Бўғдой ичида қорамуғи ҳам бўлади... Халқ, қабила, уруғ, дин, мазҳабдан иборат миллат мозийси ўз қаърида нималарни бекитмаган деб ўйлайсиз...

Мозий уч қисмга бўлингани каби келажак ҳам асосан уч қисмга бўлинади.

1. Ўзининг шахсий келажаги.
2. Авлодлар келажаги.
3. Миллат мустақбали

Кимнингдир келажаги порлоқ бўлиши мумкин. Илми, касб-ҳунари, топган тутгани, йиғиб қўйгани нурафшон келажакни таъминлар, лекин бу ҳаммагаям насиб қилавермайди. Яратувчи баъзи бир кишилар ниҳояси ҳақида хабар бериб:

﴿ وَمِنْكُمْ مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْذَلِ الْعُمُرِ ﴾

﴿ *Сизлардан баъзилар энг разил умрга қайтарилур* ﴾ деган.¹

Пайғамбар ﷺ арзалул умрга қайтишдан – ёмон қаришдан, кексаликдаги ночорликдан, қартайиб, ҳеч нимага ярамай қолишдан паноҳ тилардилар. Бу ёшда қариликнинг ўзи қайғуга айланади. "Қарилик – қайғу" деганларича бор. Чайнаш муаммо, ютиш муаммо, таҳорат алмаштириш алоҳида муаммо. Ўғил-қизнинг қовоқ-димоғига қараб яшаш осонмас. Муросаю мадоро йўлига ўтилади. Бу, дастёри бор нони бутуннинг ҳоли, дастёри йўқ қўли юпуннинг аҳволи анча ачинарли.

Бунга қўшимча ўлароқ авлод келажаги бор. У ҳам мубҳам. Улар катта бўлганда ким бўлиб етишади? Итоаткор бўладими, исёнкорми? Ота-онага раҳмат олиб берадими, лаънатми? Номини кўтарадими, доғ туширадими? Ёки жикқамуш бўлиб ота меросини шақалдек талашадими? Буларнинг бари ота-она қалбини тирнаб, уларга тинчлик бермайдиган қайғудир.

¹ Наҳл сураси 70-оят. Аини маъно Ҳаж сурасининг 5-оятида такрорланади. Аллоҳ таоло бу икки сурада инсон босиб ўтадиган босқичлар, умр марҳалалари ҳақида сўзлайди. Асл модда тупроқ, кейинги босқич нутфа – маний, сўнг лахта қон, сўнг тўлиқ шаклланган ва тўлиқ шаклланмаган гўшт парча, сўнг бачадонда ривожланаётган бу хилқат Аллоҳ истаган куни чақалоқ бўлиб дунёга келади. Маълумки, унинг ички-ташқи аъзолари хали яхши ривожланмаган заиф бўлади. Аста-секин вояга етади. Кучга тўлади. Етилади. Кимдир бу ёшга етмай вафот этади. Кимдир қирчиллама ёшга етади. Роса куч-қувватга тўлгандан сўнг аста ортга қайтиш бошланади. Ушбу икки оятда Аллоҳ инсониятга шу босқичларнинг энг охириги нуқтасини эслатиб: "*Сизлардан баъзилар энг разил умрга қайтарилур*" деди. Ёш улғая бориши билан организмнинг аъзо ва системаларида пайдо бўладиган салбий ўзгаришлар *разил умр* деб аталди. (*Разил* биз билган палид, бузуқ маъносида эмас. Ўзбеклар куч-қувватсиз, мункиллаб қолган бедармон қарияни *шарти кетиб*, *парти қолган* деб атайди. Разил кўпроқ шу маънони ифодалайди). Бу ёшдаги қария кўп жихатдан янги туғилган чақалоққа ўхшаб кетади. *Қайтарилур* дейилишининг сири ҳам шунда. Гўдак кундан кунга ўсади, ривожланади, кучга тўлади. Аммо кекса чол кундан кунга мункиллаб, заифлашиб гўдакдай бўлиб қолади. "Қарилик – болалик", "Ёшлик бир марта келади, Гўдаклик – икки марта" деган мақоллар ушбуларни тасдиқлайди.

Миллат келажаги олийжаноб инсонлар бошини банд этган шарафли ғамдир. Олийжаноблик аршига кўтарилган улуғлар бу ғамни ўз ғамларидан устун қўядилар. Миллат келажагини ўйлаб эрта-кеч қайғурадилар. Куч-қувват, мол-жонни аямай доим изланадилар. Керак бўлса, шахсий манфаатлардан воз кечадилар. Ёмонликка ёмонлик билан эмас, билъакс яхшилик билан жавоб қайтарадилар. Бунинг мисолини олийжаноблар сардори Муҳаммад ﷺ ҳаётларидан ҳикоя қилувчи юқоридаги ҳадисда кўриб ўтдик.

"Қавмингизнинг сизга айтган сўзларини ва раддияларини Аллоҳ эшитди. Тоғларга муаккал Малакни измингизга юборди. Не тилагингиз бўлса, унга амр этишингиз мумкин", деди. Тоғ Малаги мени чақириб салом берди. Сўнгра: "Эй Муҳаммад, амрингизга мунтазирман. Агар истасангиз икки катта тоғни улар устига қоплаб қўяман", деди.

"Умид этаманки, Аллоҳ уларнинг сулбидан ёлғиз Унинг Ўзига ибодат қилиб, ширк келтирмайдиган авлодни чиқаргай", дедим.

Бу – олий ғамга мисол эди. Унинг муқобилида паст ғам-қайғулар бор. Уларга ўз ўрнида тўхталинади.

Йўқчиликнинг йўғон қайғулари бўлгани сингари тўқчиликнинг ҳам тоғдай қайғулари бор. Тўқликдан чиқар шўхлик деган туркона фалсафа узоқ йиллик ҳаётий тажриба маҳсули. Менимча, тўқлик туғдирган қайғулар, йўқлик келтирган қайғулардан анча оғирроқ. Муқояса бунини яққол кўрсатиб беради. Жаҳонда бир йилда очликдан 1 000 000 киши ер тишласа, тўқликдан 3 000 000 киши ўлар экан.

Айтишларича, Саудия Арабистонида ҳар куни бахтсиз ҳодиса (автоҳалокат) сабабли 17 киши жон беради.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (WHO)га кўра, ҳар йили 5000 000 кашанда ҳалок бўлади. Бирининг ўпкаси кетган, бирининг жигари... Бири саратон, бошқаси хафақон...

Авария қурбонлари, гиёҳванду кашандалар мурдаси, сони бор саноғи йўқ кафансиз кўмилганлар, дом-дараксиз йўқолганлар, бетайин мурдорлар, орни кўтаролмай жонига қасд қилган ёш-яланглар сони юқоридаги 3 000 000 рўйхатига кир-

маса керак. Булар алоҳида адад, алоҳида мусибат. Улар ғолиб-бо ғамни пулга сотиб олувчилар рўйхатида туради.

Жинойт ва маъсият қайғу пайдо қиладиган омиллардан. Жиноятчини жиноятдан сўнг қўрқув қамрайди, шунингдек гуноҳкор ҳам маъсиятдан сўнг сиқилмай қолмайди.

Яна Висол ғами... Ҳижрон қайғуси... Айрилиқ... Соғинч... Ғариблиқ... Буларнинг бари қайғу омилларидандир.

Азиз дилбандидан айрилган Ёқуб каби беихтиёр ҳижрон туфайли азоб тортаётган қанча?! Унингдек дув-дув ёш тўкиб, кўзи оқарган қанча?! Висол илинжида юрган ҳижронзадалар қанча?! Озурдалар қанча?! Етганда айрилганлар қанча?!..

Мол-мулки таланган, юкини қароқчи урган, хонумонидан айрилган тожирнинг ғами ёлғиз боласидан айрилган отанинг ғамидан кам эмас. Боласи ўлган "тақдир" деб ўзига тасалли берар, гўдақларининг нони туя қилинган одам ўзига қандай тасалли бериши мумкин? Мол билан жон битта тугундай гап. Бирининг боғичи тортилса, қолгани ечилиб кетаверади. Мол кетгач, жон ҳам унинг ортидан секин танани тарк этади.

"Янги машинаси тунаб кетилган ошнализга: "сиқилманг, машина – темир, темир топиладиган нарса", деб далда бердим", дейди бир йигит. "Икки-уч кундан кейин телефоним йўқолиб қолди. Кичик бир буюм учун озмунча сиқилмадимми? Шунда машина йўқотган ошнам қайғусининг ҳажмини тасаввур қилиб, унга бошқача ачиниб кетдим".

Қайғу омилларидан бири ибтидо ва интиҳодаги ғамдир. Ҳар бир иш бошида ва ниҳоясида киши дилини ғам чулғайди. Масалан, ўқишга киришда бир ғам, битиришда бир ғам. Ишга жойлашиш ғами, пенсияга чиқиш ғами. Аслида одамзод дунёга келаётганда ота-онасини анча қайғуга кўяди, кетаётганда бола-чақасини қайғуга кўмади. Бунини дунё остонасидаги ғам дейдилар. Остона ҳатлаб дунёга кирганда ва остона ҳатлаб ундан чиқаётганда ғамга дучор бўлади ва ғамга дучор қилади.

Мусибат – бало-офат ғам-қайғу омилларининг энг кўр-қинчлиси. Мураса билмас бу ғам энг хатарли ғам ҳисобланур.

Ҳаётда куруқ тухмат туғдирган қайғу бор. Кексалар куруқ тухмат балосини сув ва ўт балоси билан тенглаштириб, дуода шу уч балодан паноҳ тилашади. Зеро, тош бошни ёрса, тухмат тоши юракни ёради. Юраги ёрилган одам узокқа бормайди.

Қайғу сабабларидан яна бири қарз! Қарз берадиган кишини топиш бир қайғу, қарз сўраш алоҳида қайғу, (бети қотганга чўт эмас), қарзни узиш эса энг катта қайғу. Қарзни ундириб олиш ғами замонамизда авж олаётган ғам-қайғулардан.

Ғам тури ва сабаблари кўп. Ҳаммасини бирма бир санаб чиқаман десак, қанча-қанча оқ саҳифаларни қоралашга тўғри келади. Ҳозирча шу билан кифояланиб, қайғу сабабларининг баёнига ажратилган бу қисмни ғаройиб бир ғам билан якунласак. Ажойиботга тўла бу дунёда ғаройиб ғамлар ҳам бўлар экан. Ғаройиб дейишимиз бесабаб эмас.

Дунёда яна шундай ғам бор эканки, унинг ташидан бирор сабабни топиш қийин. Омил зоҳир эмас, ўта махфий. Аслида ғам чекишга, қайғуришга арзирли ҳеч қандай сабаб йўқдек. Лекин эгаси чунон сиқилади, эзилади. Йўқсилдек қийналади. Баъзилари ғамни кўтаролмай ширин жонига суиқасд қилади. Уни ҳозирча бесабаб ғам деб тура қолайлик.

Ашк чашми шиддати ранжи билан дамланмасун,
Бандае эл таъну дашномин чекиб замланмасун,
Лаҳза созе маҳфили безеру – бебамланмасун,
Ғуссадан ё Раб, муборак хотири ғамланмасун,
Қадди шамшоди малолат боридин хамланмасун.

Муқимийнинг шоир Алмаий ғазалига мухаммасидан.

Қайғу омилларининг қисқа баёнидан сўнг, энди, бафуржа муфассал баёнга ўтсак бўлаверади. Лекин ғам-қайғу турининг кўплигидан сўзни кимдан ва қаердан бошлашга ҳайронман. Сўзни тирик етимлар ғамидан бошлайми? Қалашиб кетган муаммоларни ҳал қилиш йўлларини биргаликда излайликми? Унақа десак, тирик етимдан кўра ота-онасидан айрилган, боқувчиси йўқ ғирт етимлар муаммоси ҳамманикидан кўпроқ, ҳамманикидан муҳимроқ кўринади...

Ёки гапни қарз қайғусидан бошлаган маъқулми? Ҳозир ким кўп, қарз излаган кўп. Шунга кўра, кимдан қарз олсам экан деб, тун билан мижжа қоқмай у ёққа ағанаб, бу ёққа ағанаб уйқусини тополмаётган фақирга таскин берайликми?

Ёки катта қарзни олишга олиб, узишга келганда бош қашиб қолганларга йўл-йўриқ кўрсатайликми?

Қарзни узмай юриш, муддатини атайлаб чўзиш ғирт зулм эканини обдон тушунтирайликми? Қиёматга қолган қарзни тўлаш қимматга тушади. Ширкдан бошқа ҳамма гуноҳларни мағфират қилишга ваъда берган Ғаффор қарздорлар ўртасига тушмаслигини қулоқларига қуяйликми?

Ёки барча эътиборни қарз бериб, пулини қайтаролмай хуноби ошган кишига қаратайликми? Савоб сабрга муҳтожлигини эслатайликми?

Туширган қанча, тушган қанча?! Алдаган қанча, алданган қанча?! Нафақат савдода, балки бошқа соҳаларда ҳам лафзида турмаган бевурд, иккиюзламачилар қанчадан-қанча?!..

Уларнинг ислоҳига интилайликми? Томонларни инсофга чақирайликми? Ахир улар мол-дунё деб сан-манга бориши аниқ-ку.

Ҳарбнинг аввали гап. Даҳанаки жанглар чинакам жангга айланиб, қадрдонлар юз кўрмас бўлиб кетиши турган гап. Миллат шавкатини кетказган парокандаликнинг олдини олиш учун гапни шундан бошлаш яхши эмасмикин?

Саховат сароб, қаноат қаҳат бўлган пайтда мен нимаюм дейишим мумкин? Гап таъсир қиладиган иймон бир аҳволда...

عز من قنع ذل من طمع **"Қаноат қилган азизу тама қилган хор"** ҳикматини халойиққа қандай тушунтириш керак?..

Бу ҳам бир муаммо.

Ёки қуруқ тухматта қолган киши қалбига йўл топган маъқулроқми? У бечора ўзини бир бурчакка ташлаганча ўйга чўмиб юрак бағри эзилаётгандир. Поклигини исботлашга тили келмай дили тилка-пора бўлиб кетгандир?

Ё айрилиқ аламида куйиб кул бўлаётганни биринчи галда қутқарган афзалми? Тағин у васвос ўзини бир нарса қилиб қўймасин. Ўша нохуш "бир нарса" рўй бергандан кейин, "жаноза ўқиш жоизми, жоиз эмасми?" деган масалани кўтаргандан кўра унинг ҳаётлигида қалбига қўл солиш афзал-ку...

Ё мусибат тушган шахс ҳаммадан ортиқ тасаллига муҳтожми? Ҳеч қаерга қарамай тўғри ғамхонага чопайликми?

Йўқчилик тинкасини қуритган мискин бошқалардан кўра ҳақлироқми? Сўз ёғдуси билан унинг зиёсиз байтулҳазанини ёритайликми? Қуруқ гапга тим қоронғи кулба ёришармикин?

Ошиқ-маъшукларнинг турган битгани ғам. Муҳаббат мафҳуми ўзгарган маҳалда ушшоқлар ғамиям умуман ўзгарган. Уларнинг ғамини ейдиганлар кўп... Бизнинг тасалли уларга қор қилармикин?..

Уйланишга қийналган бўйдоқ ғами бир жаҳон, шохида майиз бўлган қизники бир жаҳон. Турмуш мушти тушган аёл ғами бўлак, нон кўйида изғиган эр ғами бўлак. Уларнинг бари ўз муаммоси биринчи галда ҳал қилинишини истайди.

Тунни ёлғиз бедор ўтказган жуфтсизлар дарди юқоридаги дардлардан кам эмас. Ғамлар тарозуга қўйилса, сўққабошнинг ғами бошқаларникидан оғир келиши эҳтимолдан холи эмас.

Ёки мозийсига қараб уф тортган, ҳозирига куйиб оҳ урган, келажакни ўйлаб оҳ, уф, деган жонкуярларга жўр бўлайликми? Озурдалар оҳига оламни оташ олмасмикин?..

Шикасталар кўплигидан гапни кимдан ва қаердан бош-лашга бош қотиб қолди. Ўйлаб-ўйлаб, охири, сўзни бесабаб сиқилганлардан бошлашни маъқул кўрдим. *إِذَا عُرِفَ السَّبَبُ بَطَلَ الْعَجَبُ*. *Сабаб билинганда, ажаб кетади*, дейилганидек, тадбирнинг сабаби билингач, сиз ҳам фикримни маъқуллайсиз деб умид этаман.

Сен ҳаётга бахтли яшамоқ учун
Келгансан азизим, асло сиқилма.
Сенга ғам тош отса, сен унга гул от,
Бахтга қарши сўзни қулоққа илма.

Ғам чангал солганда қалқонинг иймон,
Қайғу ҳамла қилса иймондир кўрғон.
Шу бир иймон сенга икки дунёда
Бахт келтириб юзинг қилар нурафшон.

Ж.

«САБАБСИЗ» СИҚИЛГАНЛАР

*Дунёда бесабаб ҳеч нарса бўлмас,
Самодан сув инмас, ердан ўт унмас.
Ҳаттоки безабон кичкина бола
Беҳуда йиғламас, беҳуда кулмас.*

Ж.

«Бесабаб» безовталиқ, бетоқатлик.

Қахрамонимиз¹ ғарблиқ беармон киши. Орзулари рўёбга чиққан, умидлари ушалган, дунёда армони қолмаган инсон. Севган қизига уйланган. Ширин-шакар фарзандлар кўрган. Ўзи келишган, ўхшаши йўқ кўркам. Замонасига мос, ўктам. Тенг-тушларининг қўлига ойда бир марта санокли пул тушса, унинг ҳисобига кунда жарақ-жарақ пул оқиб келади.

Уй-жой донг қолдирар даражада ҳашаматли. Автомобиль, телевизор, компьютер, кийим-кечак, кир ювадиган машина ва уйдаги барча жиҳозлар машҳур фирмалар маҳсулотли. Эски модель бу хонадонга кирмайди. Бундаги ҳар бир нарса бозорнинг энг олди сара матолари. Энг сўнгги моделларни шу ерда топасиз. Уни кўрган киши суқланмай қолмайди. Ҳаётига ҳам-манинг ҳаваси келади. Қўйингки, ўзи шоҳ бўлмагани билан, айш-ишрат шоҳона. Ўзбекчасига айтганда, Худо берган одам. Қаёққа қўлини узатса етади. Нони бутун, қўли узун, тўрт мучаси соғ, ҳовли катта, олд-орти боғ. Обрў баланд, гавда ҳам шунга монанд. Қорин ҳамиша тўқ. Қани эди, уни олсам, қани эди буни кийсам, уни есам, буни кўрсам деган армони йўқ.

Лекин шунга қарамай дам-бадам юраги сиқилиб қолади. Ўзидан-ўзи дили ғашланиб, асаблар таранглашади. Муттасил руҳий азоб чекаверганидан кенг дунё кўзига тор кўриниб кетган. Ҳатто нафас олиши қийинлашиб қолган. Замонавий тиббиётдан шифо истаб ўзини катта докторларга кўрсатди, бўлмади. Ичи асаб тинчлантирадиган таблеткага тўлиб кетди. Халқ табобатига мурожаат қилди, натижа аввалгидек. Улар: "сиз соппа-соғсиз", деб жавоб беришди. Аччиқ устида, "агар соғ бўлсам, катта бошимни кичик қилиб ёнингга келармидим?!" демоқчи бўлди-ю, лекин нуфузи бунга йўл қўймади.

Ичкиликка ружу қилди. Сигаретга мукка тушди.

¹ Юраги бесабаб сиқиладиган ғамнокни "касалманд" эмас, "қахрамон" деб аташни муносиб кўрилди.

Меҳмондорчиликда кетма-кет тост кўтаради. Уйга келиб яна ичади. Дастурхонидан оқ мусаллас, қирмизи май узилмай қолди. Умр йўлдошига ачинган хотин, фарзанд тарбиясидан хавотирланган она ноилож эрига насихат қилишга ўтди. Эрни бу йўлдан қайтаришга кўп уринди. Йиллар давомида йиққан обрўси тутдек тўкилиб кетишидан огоҳлантирди.

– Нима қилай ахир, юрагим сиқилиб кетяпти. Шу сабилни ичсам, бироз таскин топаман, – деб жавоб берди эр.

– Соғлигингни ўйлайман.

– Соғлиқними, обрўними?

– Ҳаммасини ўйлайман, фарзандларингни ўйлайман...

Бир кунда икки-учта сигарет чекадиган одам бир тутатганда бир нечта сигаретни орқама-орқа улай бошлади. Сал кунда марвариддай тишлари занг босган аррадай сарғайиб кетди. У бутунлай кашандага айланиб бўлган эди. Яқин ошналаридан бири:

– Икки грам никотин отни ўлдирар экан, – деб насихатга оғиз жуфтлаган эди, – Бу гапингни отга бориб айт, мен от эмасман, – деб оғзини ёпди.

– Жаҳондаги жуда кўп талант эгалари алкоголь ва никотин таъсиридан ҳалок бўлган, – деб сўзга аралашади кўлидан газета-журнал тушмайдиган дўсти.

– Мен талантли эмас, оддий одамман, ўлим мендан ҳазар қилади, – деб уни ҳам гапирмайдиган қилиб қўйди.

Қолган ошналари "Билганингни қил, сенга гап уқтириб бўлармиди" дегандек, бу борада асло оғиз очишмади.

Бечора умидсизлик тўрига илиниб қолган. Ҳар хил ёмон хаёлларга боради. Ўзига ўхшаган йирик сармоядорлардан бири ўз жонига суиқасд қилганини эшитиб эти жимирлаб кетди. Ҳаётдан тўйган у миллиардер 2 000 000 000 (икки миллиард) доллар қолдиргани хорижда катта шов-шувга

сабаб бўлди. Шунчалик сарватга эга йирик корхона бошлиғи ўзини ўзи тинчитган бўлса, демак бунинг тагида бир гап бор.

Ҳамёни бўм-бўш йигитнинг қайғуриш сабаби аниқ. Уйида бирор егулик қолмаган ночор отанинг оғир аҳволи ҳам маълум. Бечоранинг кўзига уйқу келмайди. Икки хаёли болачақага егулик топиш бўлиб қолади. Бундайларнинг қайғуси янгилик эмас. Аввалда ҳам шундай ҳоллар бўлган. Лекин Худо ҳеч нимадан қисмаган бу одам нега сиқилади? Нега ғам чекади, нега қайғуради, деб мен ҳам қизиқиб қолдим. Ҳақиқатда "Худо берган" одам экан. Ҳаммаёқ бекаму кўст. На пулга ва на фарзандга зор. Зориқиш деган нарсани билмайди. Кўпчилик қозонини сувга ташлаб қўйган кунларда, уникида эртаю кеч қозон қайнайди. Хулласи калом, ҳамма нарсдан берилибди-ю, бир нарса берилмабди. Ҳамма ўткинчи неъматлар етарли экану, мангу саодатга сабаб бўлмиш катта Неъмат етишмас экан.

Қаҳрамонимиз одам фарзандини инсон номига лойиқ қилиб турувчи бебаҳо Неъмат – Иймондан маҳрум эди. Дили, тили иймондан фориғ. Аслида ҳамма балонинг боши ҳам шу.

Сиқилиш, дил танглик, қаср ичида ғамгинлик, рўзғори тўкис бўла туриб дилгирлик ва шу каби руҳий аламларни татиш, буларнинг барига ягона сабаб – Иймонсизлик.

Ўйлаб кўринг, инсонга ҳамма нарса берилса-ю, фақат бир нарсдан – ҳаводан қисиб қўйилса, кислород етишмаса, унинг ҳоли нима кечади? Иймон – ҳаводек гап.

﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا
كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ﴾

﴿Аллоҳ кимни ҳидоят қилишни истаса, унинг кўксини Ислом учун кенг очиб қўяди. Кимни адаштиришни истаса, унинг кўксини худди самога кўтарилаётгандек, қисиб тору танг қилиб ташлайди.﴾

Анъом 125-оят.

Биз иймондан холи қалбни қафасдаги кушга ёки панжара ортидаги маҳбусга, ё бўлмаса, бўйнига сиртмоқ тортилган оҳу ё бошқа бирор бир ҳайвонга ўхшатсак ташбиҳимиз минг таъсирли чиққан тақдирдаям, бари бир уни жонли ўхшатиш деб бўлмайди. Мақомга муносиб ҳақиқий ташбиҳ дейишга ярамайди. Зеро қафасда ҳам, қамоқда ҳам ҳаёт бор. Келажакка умид бор. Бўйнига сиртмоқ солинган оҳу манзараси чинданам ачинарли, меҳр томирларини таранг тортиб, раҳм-шафқатни кўзғайди. Лекин у ҳам ҳақиқий ташбиҳ эмас. Чунки бўйнида арқони бор жонивор нафас олади, ем ейди, сув ичади. Оламга боқиб лаззатланади. Қутулиб кетиш илинжида яшайди. Аммо юраги сиқилган киши салкам телба бўлиб қолади. Телба эмас, тирик мурдага айланади.

Шунинг учун оят биз билган барча ташбиҳлардан кўра ўткирроқ ва муносиброқ ташбиҳ билан: *"унинг кўксини худди самога кўтарилаётгандек, қисиб тору танг қилиб ташлаймиз"*, деди.

Ҳаво етишмаган одамнинг юрагига ҳеч нима сиғмайди. Тотли таомни тама қилмайди, қасрга қайрилиб қараб қўймайди, машинаси билан мақтанмайди, атрофидаги гўзалликдан баҳра ололмайди, қулоғига ҳар қандай ширин гап ёқмайди. Унинг учун тилло нимаю темир нима. Мақтов, ҳақорат унинг учун бир тийин. "Сиз шоҳ бўлдингиз, қутлуғ бўлсин, шоҳим", деган сўз билан, "сен банкротга учрадинг, хонимонингдан айрилдинг, гадо бўлдинг", деган сўзларнинг фарқи йўқ. Ҳатто "уйинг куйди, хотининг сени ташлаб кетди, боланг ўлди", деган қалбни қийма қилиб юборадиган хабарлар қаршисида серрайиб ётаверади. Унга ҳаво бўлса, бас. Бошқа нарса керак эмас. Кўзга кўринмайдиган ҳаво бўлса кифоя. Забони ҳоли: "Дунёни ол, ҳавони бер. Пахта каби тиллони тер, лекин менга ҳавони бер. Нафас олиб чиқармоқ мен учун катта бойлик, дунё эмас, обрўй, мансаб эмас, нафас йўлимни оч, шу мен учун энг катта яхшилик", дерди.

Бахт-саодат тақсимловчи Зот Ўзининг ўзгармас китобида:

﴿ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴾

﴿ *Ким Менинг Зикримдан¹ юз ўгирса, албатта унинг учун танг турмуш – бахтсиз ҳаёт бўлур, Биз уни Қиёмат куни кўр ҳолинда тирилтирурмиз...* ﴾ деди.

Тоҳо 124-сура.

Гарчи бу оятнинг инганига 1400 йилдан ошган бўлсада, аммо ушбу ҳақиқатнинг башариятга йўналтирилганига ундан кўп йиллар бўлиб ўтган. У инсоният тарихига уйғун. Фароғатли ҳаётнинг зидди бўлмиш танг турмуш ҳақидаги ўзгармас Сўз: барқарор ҳаётий дастур Одам ва Ҳаво Ер куррасига тушаётганда уларга ва уларнинг барча зурриётига қаратилган эди. Шунга асосланиб уни Исломга хос таълимот деб айтилмайди. Жумла Анбиёлар айна шу таълимот билан юборилганлар, айна шу дастур асосида яшашган.

Мазкур илоҳий оламшумул қоида Ерга одамзод қадам қўйиб, ҳаёт насими эсган соатдан бошланиб, сайёрада ҳаёт тугагунга қадар жорий бўлади. Ўзгартиришнинг ёки бутунлай йўқ қилиб ташлашнинг сира иложи йўқ.

Ҳақ таоло иймондан юз ўгирган, илоҳий кўрсатмалар асосида яшамаган банданинг нонини яримта қиламан, ризқини кесаман, умрбод касалванд, ногирон қилиб қўяман, деб эмас, [﴿] *معيشة ضنك* – *Танг турмуш* бераман деб таҳдид қилди. *ضنك* калимаси *торлик, танглик* (юрак сиқилиш) маъноларини ифодалайди.

Демак бундай кишининг қорни тўқ бўлгани билан кўнгли тўқ бўлмайди. Усти бут, лекин бахтсиз. Уй-жойи бор, бироқ кенг оламга сиғмайди. Фаровонлик бору фароғат йўқ. Ҳам-

¹ Аллоҳ Қуръонни Ўз китобида бир неча исм билан номлаган. Жумладан, Фурқон, Зикр, Китоб деб атаган.

маёқда тўқинлик, лекин ҳаётдан кўнгли тўлмайди. Тана озод, дил эса маҳбус. Ҳа, тўғри тушундингиз, қалб қамокда. Шу сабабдан сиқилади. Шунинг учун беҳуда ғам чекади.

Бу – дунёдаги жазо.

Нонкўрлик боис охиратдаги жазоси: ***Қиёматда кўр бўлиб тирилур.*** Дунёда дил сўқир, ухрода кўз.

Қуръону иймондан юз ўгирган саркашларнинг дунёвий жазосини бир қанча оятда билдирган. Юз ўгиришни зулм деб атаган. Шулардан бири Каҳф сураси 57-оятда келади:

﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا ﴾

﴿ ***Раббининг оятлари эслатилганда ундан юз ўгирган ва ўз қилмишини унутган кишидан кўра золимроқ ким бор?!***

Биз уларнинг қалбига Қуръонни тушунишдан тўсадиган қоплама қоплаб, қулоқларини оғир қилиб қўйдик. ﴾

Жаббор ғазаб қилмасин... Ўз ғазабидан Ўзи асрасин...

Қаранг, инод банда жинойтга яраша жазо олди. Илоҳий оятларга тескари қараган эди, қилмишига лойиқ жазоланди. Аллоҳ унинг устига осмондан тош ёғдирмади, тўлқинларга амр этиб, денгизга ғарқ қилмади, ерга ем қилмади, балки қалбини қопқоқлаб қўйди. Каломуллоҳни ўқиб тушунмайди, роҳатланмайди. Қалб қотган, қулоқ том битган.

﴿ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا ﴾

﴿ ***Қалбларида касаллик бор, Аллоҳ касалликларини янада зиёда қилди.*** ﴾

Бақара 10-оят.

Инсон дунёга бахтли яшаш учун келган.

Бунинг учун барча шароит мавжуд, ҳамма қулайликлар муҳайё. Ер усти ва остидаги жамийки нарсалар Инсон учун, унинг бахт-саодати учундир.

﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ﴾

﴿ ***У Ердаги барча нарсани сизлар учун яратди.*** ﴾

Бақара 29-оят.

Улкан Қуёш нурининг ҳар бир толаси сиз азиз инсонлар учун, сизнинг саодатингиз учундир. У ўз вақтида чиқиб, ўз вақтида ботади. Иситади, ёритади, ерга ва ерликларга жамол бағишлайди, безайди, ясатади, озуқангизга озуқа қўшади, қувват бағишловчи турли моддалар билан бойитади.

Дам тўлиб, дам сўлиб турувчи ой, саноксиз юлдузлар сиз учун, кўзингизни қувонтириш ва йўлингизни ёритиш учун самога осиб қўйилган. Гўё ой тунги, қуёш кундузги чироқ.

Тўлқинлар сиз учун мавж уради. Раққоса балиқлар сиз учун жилва қилади. Денгиздаги хилма-хил жонли, жонсиз мавжудот, ранго-ранг бўёқлар билан безалган махлуқот сизни хурсанд қилиш, қорнингизни тўйдириш учун яратилган.

Осмондан ёғаётган паға-паға қор, беозор ёмғир сиз учун бўлганидек, остингиздаги кўмир, газ, нефтлар ҳам сиз учун – ҳаётингиз тўкин ва мароқли ўтмоғи учундир.

Пилла қурти ўз жонини қурбон қилиб сиз учун ипак тўқийди, асалари бол йиғади, паррандалар тухум қўяди, даррандалар бола туғади, буғу, қундуз мўйини сизга тухфа қилади.

Ердан унган барча покиза ўсимликлар: дала тортиқ қилган турли-туман сабзавотлар, боғ инъом этган хилма-хил мевалар, тоғдаги шифобахш гиёҳлар ҳаммаси аввало сиз учун. Баҳор, ёз, куз фасллари солган тўкин дастурхонлар сиз учун, сиздан ортгани ҳайвонлар учун. Ҳайвонот эса сиз учун яратилган.

﴿ وَالْأَنْعَامَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴾

﴿ У Зот сизлар учун иссиқ кийим ва (турли) манфаатлар бўлсин деб чорва молларни яратди, сиз уларнинг (гўшт-ёғ, сутларидан) тановул қилурсиз. (Шунингдек) ўтлоққа кетаётган, қўтонга қайтаётган жониворларда сизлар учун кўрк-жамол бор. ﴾

Наҳл 5-6-оятлар.

Уларнинг азамат жуссаси сизнинг оғирингизни енгил қилиш учун мосланган. Юкингизни кўтарадиган, узоғингизни яқин қиладиган ҳам ўша махлуқотлардир.

﴿ وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بَلِغِيهِ إِلَّا بِشِقِّ الْأَنْفُسِ ﴾

﴿ У жониворлар сиз жонингизни қийнаб не машаққат билан етадиган юртларга юкларингизни элтиб берур. ﴾

Наҳл 7-оят.

﴿ وَالْخَيْلَ وَالْإِبَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾

﴿ Оту хачир ва эшакларни минишингиз учун яратди ҳамда зийнат қилиб қўйди. Ва яна сиз билмайдиган нарсаларни яратур. ﴾

Наҳл 8-оят.

Гулнинг жамоли, бўйи ва таровати сиз учун. У сиз учун ширин ҳид таратади, сиз учун ғунча бўлиб, сўнг очилади, сўнг қўлингизда хазон бўлади. Қушлар таронаси аслида сизга аталган. Сиз деб Холик уларни сайратди, сиз деб уларни куйлатиб машшоқ қилди. Ҳатто уларнинг момик пати сизга бағишланган. Ундан пар ёстик, пар тўшаклар ясайсиз.

Ер устидаги барча бойликлар сиз учун бўлгани каби ер остидаги тилла, кумуш, нефть, уран ва бундан бошқа барча бойликлар ҳам сиз учун, сизнинг яхши ҳаёт кечиришингиз учундир. Фаровон ва фароғатли турмуш учундир.

Таскин топишингиз учун малоҳатли маҳлиқоларни яратди. Уларни майинлик, латофат билан ажратиб қўйди. Денгиз тубидан дурни, ер тубидан олтинни ва турли қимматбаҳо тошларни чиқартириб, кўз қувончингизни безатди. Бу безак ва тақинчоқлар шиша янглиғ нозик табиат хилқат чиройига чирой, жамолига жамол қўшади. Буларнинг бари сиз учун, сизнинг қувончингиз учун эди.

Ҳа, Аллоҳ ҳамма нарсани сиз учун яратди, сизни эса Ўзининг ибодати учун яратди.

﴿ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾

﴿ **Жин ва инсонларни фақат Менга ибодат қилишлари учун яратдим.** ﴾

Зориёт 56-оят.

Сиз дунёга бахтли яшаш учун келгансиз.

Бахт-саодат эса ейиш-ичишнинг ўзи билан ҳосил бўлмайди. Сизни йўқдан бор этган Бунёдкорингиз дейди:

﴿ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً ﴾

﴿ **Эркак ё аёлдан (иборат ҳар бир) кимса мўмин ҳолида эзгу амал қилса, Биз унга фароғатли ҳаёт бахш этурмиз.** ﴾

Наҳл 97-оят.

Ғам-қайғу сизга ҳамла қилиб, юрагингизни сиққан пайтда бу дарди бедаводан бутунлай қутулмоқчи бўлсангиз,

Чинакам бахт ва фароғат таъмини тотишни истасангиз,

Дунё ва охират саодатига эришишни суйсангиз, чин дилдан «*Ла илаҳа иллаллоҳ Муҳаммадур Росулulloҳ*» «*Аллоҳдан бошқа сизинишга лойиқ чин маъбуд йўқ, Муҳаммад Аллоҳнинг росули – элчисидир*» деб айтиб, Раббингизга юз тутинг. Шунча йил Ундан юз ўгириб яшадингиз, энди Унга юз тутиб яшаб кўринг. Иккисининг фарқини ўзингиз билиб оласиз.

Аллоҳдан қочманг, Аллоҳга қочинг. Тобакай сизни яратиб неъматга кўмиб ташлаган меҳрибон Холиқингиздан қочиб юрасиз?! Исломга кираётган атрофингиздаги кишилар билан суҳбатлашинг. Уларнинг Исломга кириш сабабини ўрганинг. Исломдан олдинги ва кейинги ҳаётларини солиштириб кўринг. Ўзингиз адолат билан оқилона хулоса чиқаринг.

Нега зиёлилар, 60-70 йил насроний ё даҳрий бўлиб ҳаёт кечирган кексалар умрларининг охирида Ислом динини қабул қилаётгани билан ҳеч қизиққанмисиз?

Исломга юзланаётган европалик ёш-ялангларнинг ота-оналарнинг қаршилигига қарамай, шаҳват ва шубҳаларни енгиб, иймон келтириш омиллари билан ҳеч қизиқиб кўрганмисиз?

Ҳақиқатда нега ёш-ёш йигит-қизлар ҳеч кимнинг зўрисиз ўз хоҳишлари билан Европа шаҳарларида жойлашган Ислом марказларига, масжидларга келиб мўмин бўлиш истакларини билдиришяпти? Ахир ёшлик даврда ҳаёт "гаштини" суришса бўлмайдими?! Ўзларига берилган "эркинлик"дан тўлиқ фойдаланиб, маза қилиб яшашмайдими?!

Йўқ, улар ўша "маза"дан маза-матра тополмадилар.

Фоҳишабозлик, лўттибозлик, гиёҳвандлик, ароқхўрлик каби "лаззат" бағишловчи "лаззат" манбалари уларга лаззат беролмади. Шунинг учун бўлса керак, лаззат-ҳаловат истаб иймонга мурожаат қилишди. Ва йўқотган нарсаларини иймон бўстонида топишди.

Исломга кирган ғарблик зиёлилар, раҳбарлар, руҳонийлар, ҳарбийлар ва ҳатто космонавтлар ҳақида битилган иккита китоб кўлимда турибди. Уларнинг залолатдан нурга ўтиш қиссалари жуда қизиқарли. Бундай китобларни, агар таъқиқланмаган бўлса, сиз кутубхоналардан топишингиз мумкин. Агар кутубхонада ёки китоб расталарида шу каби китобларни тополмасангиз, умумжаҳон компьютер тармоғи интернетдан фойдаланинг. Айрим сайтларда (хусусан [قصة الاسلام](#) сайтида)

Исломга кираётган некбахтлар учун алоҳида қисм очилган. Унда уларнинг ҳидоятга келиш қиссалари, қизиқарли ҳаёт йўллари ҳикоя қилинади. Мен эса кўпларнинг хайратини оширган иккита бахтли инсоннинг Исломга кириш қиссасига диққатингизни жалб этмоқчиман.

Улардан бири: Эмбриология олими¹ Роберт Ғайлҳмдир. Кекса яҳудий профессорни Исломга қизиқишига "Идда" масаласи туртки бўлган.

Идда – эридан ажраган ёки эри ўлган хотинга шариат бўйича эрга тегиш ман қилинган муддат. Идда бир неча турга бўлинади.² Талоқ қилинган хотин уч ҳайз кўриб, поклангунга қадар идда ўтиради.

"Нега айнан уч ҳайз?" Олимни бу муддат қизиқтиради. Олим муттасил изланиб топган натижа баёнидан олдин идда ҳикматини қисқача тушунтириб ўтсак. Аёлнинг эр уйида идда ўтиришидан биринчи ҳикмат: бачадон поклигини аниқлаш.

¹ **Эмбриология** – Биологиянинг одам, ҳайвон ва ўсимлик эмбрионлари ўсишини ва ривожланишини ўрганадиган бўлими.

² 1-Талоқ тушган аёл иддаси. У – уч марта ҳайз кўриш ва баъзи қовлларда уч марта покланишгача дейилган. Бу муддат ичи ажрашган хотин эрининг уйида яшайди, бошқа эрга тегмайди. ﴿ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ﴾

Бақара сураси 228-оят.

2-Ҳайз кўришдан умиди узилган кекса аёллар ва ҳали ҳайз кўрмаган аёллар иддаси – уч ой. ﴿ وَالَّتِي يُبَسِّنُ مِنَ الْمَجِيزِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ أَرْبَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةَ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحْضَنْ ﴾

Талоқ сураси 4-оят.

3-Ҳомиладор хотин. Унинг иддаси – бола туғулгунчадир. Кўзи ёриши билан идда муддати тугайди. ﴿ وَأُولَئِكَ الْأَحْمَالُ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ﴾

Талоқ сураси 4-оят.

4- Эри вафот этган аёл иддаси – тўрт ойу ўн кун. Бундан эр ҳурмати инобатга олинган.

﴿ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ﴾

Бақара сураси 234-оят.

Бундан ташқари эри дом-дараксиз йўқолган, ном-нишони бўлмаган хотин иддаси ҳақида фуқаҳолар сўзлашган. Асир ва маҳбус хотинининг иддасини баён қилишган. Мавзуга алоқаси бўлмагани учун уларга тўхтамадик. Оятлар маъносига ўзингиз муурожаат қиларсиз деган ўйда оятлар таржима қилинмади.

Иккинчиси: уч ойга чўзилган муддат ичида эр-хотин кўнгли бир-бирига яна илиб қолиш эҳтимоли бор. Идда ичи ярашиб, яна ҳаётни давом эттиришлари мумкин.

Олим илмий изланишдан сўнг шундай хулосага келади.

Эркак кишининг манийси (сперма) аёлда сақланиб қолади. Агар бир ой давомида аёли билан жинсий алоқада бўлмаса, манийдан 25-30 % камаяди. Икки ойда яна шунча камайиб, учинчи ойда бачадон 100 % покланади. Аёл бошқа эрга турмушга чиқар экан, унда аввалги эр уругидан ҳеч вақо қолмайди. Америкада яшовчи мусулмон ва мусулмон бўлмаган аёллар билан олиб борилган илмий тадқиқот натижалари шуни кўрсатдики, муслима аёлларда бегона эркак спермаси топилмади. Аммо бошқа аёлларда бегона эркак спермаси топилди. Бу уларнинг бошқа эркак билан зайриқонуний равишда жинсий алоқа қилишган ёки бачадон покланмай турмушга чиқишган деган хулосага келишимизга асос бўла олади.

Ҳатто қўрқмай айтишим мумкинки, менинг учта фарзандимдан фақат биттасигина ўзимнинг пуштимдан бўлиб, қолган иккитаси бегонадир.

Шунга асосланиб, ер юзида мусулмонлар фарзандигина ўз пушти камаридан бўлган дейишга журъат қиламан. Қолганларга кафолат беролмайман.

Эр-хотинни тарк этган муҳаббат уч ой ичида қайтиши мумкин. Уч ой ичида илимаган кўнгил ундан кейин илимайди. Уч ойда қайтмаган муҳаббат, ундан кейин қайтиши қийин.

Бу нозик илмий ҳақиқатни VI-VII аср кишиси эмас, XX-XXI аср зиёлиси ҳам билмайди. Бунини фақат инсониятни яратган ягона Илоҳ билиши мумкин, холос.

Шулар сабаб бўлиб, умрим ниҳоясида ҳақ йўлни топдим. Биҳамдиллоҳ, мусулмон бўлдим.

Иккинчи некбахт инсон Голландиялик кекса аёл.

Голландияда яшовчи имом ҳар жума намозидан кейин ўн бир ёшли ўгли билан бирга шаҳар айланиб, "Жаннатга йўл" номли ва шу каби кичик рисоаларни тарқатиб келишар эди. Навбатдаги жумада ҳаво совиб кетади. Ёмғир аямасдан қуярди. Болача одатига биноан:

- Дадажон, кетдикми? – деди.
- Қаёққа?
- Китоб тарқатгани.
- Ўғлим, бугун ҳаво жуда совуқ. Унинг устига бу ёмғир ҳали-бери тинадиганга ўхшамайди. Бугун чиқмай қўяверамиз.
- Ахир одамлар вафот этишса, жаҳаннамга тушишадик-ку?..
- Шу сафар чиқмай қўя қолайлик.
- Агар рухсат берсангиз, мен ўзим айланиб келсам.
- Майли, рухсат, лекин йўлларда эҳтиёт бўлиб юринг, - ота ўглининг шаитини қайтаришни истамади.
- Хўп бўлади.

Бола одатий йўналиши бўйлаб юра бошлайди. Аксига олиб йўлда ҳеч кимни учратмайди. Совуқ ҳаммани уйга ҳайдаган. Бунинча англаб етмаган софдил бола шу алфозда икки соат кўча кезади. Уйларига олиб бориб бераман, деган фикр келди болага. Йўлда дуч келган биринчи уй қўнғирозини босди. Жавоб бўлмади. Икки-уч бор занг урди. Ҳеч ким эшикни очмади. Шунда ортга қайтмоқчи бўлди-ю, қандайдир куч уни яна шу эшикка қайтарди. Энди бола бор кучи билан эшикни тақиллата бошлади. Ва ниҳоят эшик очилиб, остонада гам-қайғу юзига уриб кетган кампир пайдо бўлди.

- Хўш, хизмат.
- Салом! – бола салом берди ўз тилларида.
- Салом!

– Аллоҳ сизни яхши кўрар экан. Сабаби бугун биринчи бўлиб сиз эшигингизни очдингиз. Сизга совғам бор. Илтимос, бу рисола охиригача ўқиб чиқсангиз.

– Ташаккур, ҳаракат қиламан.

Бола қўлидаги озгина китобларни шу тариқа тарқатиб, уйига қайтди.

Кейинги жумада аёллар томонда бир онахон ўрнидан туриб:

– Ижозат берсаларинг мен ўз нажоткоримга кўпчилик олдида миннатдорчилик билдирсам, – деб қолди.

– Бемалол, – деб унга сўз берди имом.

– Мен бу жойга биринчи бор келишим. Бундан бир неча кун олдин умр йўлдошим вафот этган. Мен бутунлай ёлғиз қолдим. Бирор бир ҳамдард, ҳамдам тополмадим. Дунё кўзимга қоронги кўриниб кетди. Кундан кунга руҳан эзилиб борардим. Охири жонимга суиқасд қилишга қарор қилдим. Арқонни шифтга боглаб, курси устига чиқдим. Шунда эшик қўнғироғи чалиниб қолди. Парво қилмай бўйнимга сиртмоқ тортдим. Қўнғироқ яна чалинди. Мен эса эшикка бормай шум ният ижроси билан банд эдим. Учинчи қўнғироқдан кейин кимдир эшикни бор кучи билан ура бошлади. Ҳаёт билан видолашиши учун оёғим остидаги курсини тегиб юбориш қолганди. Эшик эса ҳамон тақилларди. Шу ёмғирда ким келиши мумкин, деб ўйлаб, арқонни бўйнимдан олиб, пастга тушдим. Эшикни очсам, бир малакнамо болача остонада турарди. У менга: "Аллоҳ сизни яхши кўради", деб манави рисола охиригача қилди. Мен китобни олиб варақлай бошладим. Китоб мени ўзига ром этди. Қандай қилиб унинг ичига кириб кетганимни билмай қолдим. Бир ўтиришда китобни ўқиб чиқдим. Мен қайта тугилгандек эдим. Михланган жойимдан туриб, арқонни ечиб, ахлатга ташладим. Чунки у энди менга керак эмасди. Курсини жойига олиб бориб қўйдим. Китоб гилофида бу ернинг унвони бор экан. Шунинг учун тўғри ёнларингга келдим.

Аёл сўзини тугатар экан имом ўрнидан туриб ҳамманинг кўз ўнгида ўглини бағрига босиб, манглайдан ўнди. Масжидда такбир садолари янгради. Аёллар томондан йиғи товушлари эшитилди.

Мен ҳам сизга шу бола каби: Аллоҳ сизни яхши кўради. Сиз ҳам Аллоҳни яхши кўринг. Агар У сизни яхши кўрмаганида, юқорида ёдланган саноксиз неъматларни сизга тортиқ қилмас эди. Ер юзидаги барча ноз-неъматлар ва жамийки нарсалар сиз учун яратилган. Бу ноз-неъматларни мусулмонларга хос деб айтолмаймиз. Зеро Иброҳим алайҳиссалом:

﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ﴾

﴿ *Роббим, бу шаҳарни тинч қилгин ва унинг аҳлидан Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирганларни турли мевалар билан ризқлантир* ﴾ деганда, Аллоҳ унга жавобан:

﴿ *"Кофирига ҳам беравераман", деди.* ﴾ ﴿ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ ﴾

Демак, дунё тортиқларида кофиру мўмин баробар. Бу дунёда оч қолмайсиз. Охиратда эса тақсим бундай бўлмайди. Охиратдаги барча яхшилик фақат мўминларга хосдир.

Фурсатни қўлдан бой берманг! Ўлимдан олдин тирикликни ғанимат билинг. Фоний дунёдаги кичик қайғу мангу охиратдаги катта қайғуга уланиб кетмасин.

Сиз бахтли яшаш учун дунёга келгансиз.

Бардавом бахт фақат иймон сифатига эга бўлган кишигагина насиб этади.

﴿ فَمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِّنِّي هُدًى فَمَنِ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا

بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

﴿ Сизларга Мендан ҳидоят келганида, кимки Менинг йўлимга эргашса, уларга хавф-хатар йўқ ва улар гамгин бўлмаслар. Кофирлар ва оятларимизни ёлгонга чиқарганлар эса дўзах эгаларидир. Улар унда мангу қолажаслар. ﴾

Дунё ва охира бахтига эришишни истасангиз, Парвардигорингиздан қочиб юрмай, Унинг Ўзига қочиб келинг. Ҳамманинг қайтар жойи Унинг ҳузури эканини ёдда тутинг.

﴿ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴾

﴿ Ҳаммангизнинг қайтиб борар жойингиз Аллоҳ ҳузуридир. Ана шунда У сизлар қилиб ўтган амалларингиздан хабар берур. ﴾

Моида 105-оят.

Мисли кўрилмаган даҳшатли Кун кўрқинчидан омон қолишни истасангиз, дил ва тил жўрлигида **Ла илаҳа иллаллоҳ** деб, шу муборак калима асосида ҳаёт кечиринг ва шу нажоткор калима асосида ҳаётдан кўз юминг.

Мусо алайҳиссалом Тавротда, Исо алайҳиссалом Инжилда хабар бериб кетган энг охириги Пайғамбар Муҳаммад ﷺ марҳамат қилиб дедилар: **إِنَّ اللَّهَ قَدْ حَرَّمَ عَلَى النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يُتَغَيَّرُ بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ**

"Аллоҳ важҳини истаб холис Ла илаҳа иллаллоҳ деган кишини Аллоҳ жаҳаннамга ҳаром этди".

Бухорий ривояти.

Иккинчи қаҳрамонимиз мусулмон.

Гоҳ-гоҳ намозда кўриниб қолади. Баъзи тутимидан ибодат одатга ўхшаб қолгандай туюлади. Айтишларича, моддиятда биринчи қаҳрамондан кам жойи йўқ. Бу жиҳатдан кўнгли тўқ.

Иймони бор, лекин ҳар замонда юраги сиқилиб қолади. Нимага сиқилганини ўзи ҳам билмайди. Нон гадои нон то-полмагани учун сиқилади, нон топгач, ғами кетади. Бошпа-нализ дарбадар уй қидириб сиқилади, уй топилгач, қайғудан қутулади. У нимага сиқилади, номаълум. Нони бутун, уй-жойи бор. Врачгаям борди, табибгаям кўрсатди, натижа бир хил – дардга даво йўқ. Ароқ ичмайди, сигарет чекмайди, ёмонга юрмайди. Лекин юраги сиқилади. Ўзидан-ўзи дили ғаш бўлиб қолади.

Бу дард зоҳиран бесабабга ўхшасада, аслида унинг тагида бир эмас, бир нечта сабаблар бекинган. "Бесабаб оёққа тикан кирмайди", "Худони амрисиз бандани ари чақмайди", дейил-ган сўзлар беҳуда айтилмаган.

Туркий забон кўҳна элнинг фалсафий дунёқарашини акс эттирувчи бу ҳикматли мақоллар шаръий далиллар асосида юзага келган бўлиб, табиат ва жамиятда рўй берадиган ҳар бир воқеа-ҳодиса у ёки бу сабабга бевосита ёхуд билвосита боғлиқ эканини таъкидлайди.

Демак, бу қаҳрамонимизнинг қайғуси бесабаб эмас. Сиқилишининг қандайдир сири бўлиши керак.

Аллоҳ таоло Қуръонда хабар бериб деди:

﴿ وَمَا أَصَابَكُمْ مِّنْ مُّصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ ﴾

Шуро 30-оят.

﴿ *Сизларга етган мусибат қўлларингиз касб этмиш маъси-ят сабабдир. Боз устига У кўп гуноҳларни афв этур.* ﴾

Сиқилиш – бир нав мусибат.

Диллар ҳакими ﷺ огоҳ этиб дегандилар:

"Муҳаммаднинг жони Унинг Кўлида бўлган Зотга онтким, чўпнинг тирнаши ҳам, томир тортиши ҳам, қадамнинг тойиши ҳам гуноҳ сабаблидир. Аллоҳ жазоламай кечириб юборган гуноҳлар эса жуда кўп".¹

Олимлар дейди:

Маъсият – неъмат кушандаси.

Хотиржамлик – неъмат. Гуноҳ эса неъматларга қирон келтиради. Шу боис хотиржамликни хафагарчилик сиқиб чиқаради. Кенглик ўрнига танглик келади.

Ким махфий гуноҳ қилса, жазоси жинойтига яраша махфий бўлади – юраги сиқилади, дили гаилланади. Ҳар ким эъқанини ўради.

Гуноҳ ҳаловатни ҳасратга айлантиради. Ризқ-рўз камайишига сабаб бўлади. Рўзгордаги етишимовчилик гам-қайғу уясини кавлайди, дилни тирнайди.

Тоат муҳаббатга, маъсият газабга дучор этади.

Ҳар бир маъсиятнинг ўзига яраша уқубати бор.² Гам бир нав уқубат. Уҳуд кундаги ҳодисалар – мусулмонлар бошига тушган мусибат ва қалбга пайдар-пай келган гамлар бунга

ёрқин далил. ﴿ فَاتَّبِعْكُمْ غَمًّا يَغْمِرُ ﴾ ﴿ Гам устига гам берди. ﴾

Оли Имрон 153-оят.

Ушбу байтларни битган шоирни Аллоҳ ярлақасин:

*Бошингга ҳар бало келса, хато босган изингдан кўр,
Агар ўглинг ёмон бўлса, ҳаром берган тузингдан кўр.*

¹ Ҳадисни Ибн Касир ўз тафсириларининг 4 жилд, 150 саҳифада келтирганлар.

² Гуноҳлар гоҳ бутунлай кечирилади, гоҳ жазоси кечиктирилади. Гоҳида на кечирилади, на кечиктирилади. Гуноҳкор шу дунёнинг ўзида жазоланади.

Аллоҳни кўп зикр қилган инсоннинг юраги сиқилмайди. Мавлосини ҳар қанча кўп ёдласа, дили шунча ёришиб ором олади.

﴿أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾

﴿*Огоҳ бўлингизким, Аллоҳ зикри ила диллар ором олур!*﴾

Раъд 28-оят.

Аллоҳни кам зикр қилиш, онда сонда бир эслаб қўйиш, ибодатга эринчоқлик, намозга танбаллик мунофиқлар аломати. Бу амал ўз ўрнида юрак сиқилишига олиб боради.

﴿إِنَّ الْمُنْفِقِينَ يُخَدِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِيعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا

يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا﴾

﴿*Дарҳақиқат, мунофиқлар Аллоҳни алдамоқчи бўладилар, ҳолбуки, Аллоҳ уларни алдаб қўйгувчидир. Қачон намозга турсалар дангасалик билан базўр туриб, хўжакўрсинга намоз ўқийдилар. Ва Аллоҳни жуда оз зикр қиладилар.*﴾

Нисо 142-оят.

Тобеинлардан Иброҳим ибн Язид деган эди:

"Агар бир кишининг биринчи такбирга бепарволигини кўрсанг, ундан қўлингни ювиб, қўлтиққа ур".

Зикрнинг энг афзали Аллоҳ оятларини тиловат қилмақдир.

Абдуллоҳ ибн Идрис ўлим тўшагида ётганда қизлари ота бошида туриб кўз ёш тўқади. Шунда олим:

"Қизим, йиғламанг. Биҳамдиллаҳким, дадангиз шу уйда Қуръонни тўрт минг марта хатм қилган".

Ҳаётда шунақасиям бўлар экан.

АҚШ олийгоҳларининг бирида таълим олаётган араб йигити америкалик инглиз қиз билан танишиб қолади. Оддий танишиш мустаҳкам алоқаларга сабаб бўлади. Йигит шу қизга уйланаман деб отасига кўнглини ёради. Табиийки ота бунга кўнмайди. Қайсар йигит икки оёғини бир этикка тиқиб олади. Ота ҳам тутган ерини кесадиган ўта ўжар киши экан, ошиқ ўғлининг ҳолига раҳми келмай:

– Мурдамнинг устидан ҳатлаб ўтиб, кейин уйланасан. Мен тирик эканман бундай орға йўл қўймайман, – дейди.

– Жон дада, хўп денг, – юмшаб, ялинишга ўтади.

– Йўқ дедимми, йўқ! Гап тамом, вассалом!

– Агар қиз Исломга кирсачи?..

– Мусулмон бўлса, унда бошқа гап. Ўша қизда кўнглинг бор экан, начора, мен розиман, оқ сут берган онанг рози. Чолкампи оқ фотиҳа бериб, тўйингда ўзимиз бош бўламиз.

– Қиз инша Аллоҳ, Исломни қабул этади. У ўқимишли.

Йигит оёғини кўлга олиб, тўғри китоб дўконига чопади. Ислом дини билан таништирувчи инглизча китобларни харид қилади. Шошилганиданми, ё иштиёқу эҳтироснинг зўриданми, ҳар нечук китобларнинг баҳосига қарамай дуч келган китобни олаверади. Қулочини тўлдириб касса ёнига келади. Сотувчи билан нарх талашмай, айтган суммасини санаб унинг олдига қўяди. Қайтимига қарамай дўкондан отилиб чиқади.

Ошиқ оёғи олти, қўли етти бўлган ҳолда маъшуқа ёнига учарди. Қиз бунча кўп китобни ўқиб чиқиш учун қирқ кун муҳлат сўрайди. "Қирқ кун"ни эшитиб йигитнинг капалаги учиб кетди. Бу кунлар кимлар учундир елдек ўтган бўлса, ким учундир йилдек ўтади. Йигит китобни озроқ олсам бўлар экан, деб роса афсусланади.

Орзиқиб кутилган қирқинчи куннинг тонги тун каби кўрқинчли. Ҳавонинг авзойи бузуқ. Осмонни қоп-қора булутлар қоплаган. Қуёш куйган лапмочкадек нурсиз. Нури бутунлай сўнган демокчи эмасман, нур ўша-ўша, лекин у ўткир нурлар самони забт этган зич қора булутларни ёриб ўтишдан ожиз. Тунд табиат кўплар қатори йигит дилини ғаш қилган. Бунинг устига "қиз Ислумни қабул қиладими, йўқми" деган хавф эски ғашлик билан биргаликда унинг дилини аёвсиз тирнайди. Кундан кунга хавотири ошди. Бир вақтнинг ўзида олам ва одам ичи қоронғилашса жуда кўрқинчли бўлар экан.

Кўкдаги нур тўсилган шу ваҳимали соатларда ердан нур таралиб, йигитнинг қоп-қоронғи ботинини ёритиб юборди. Қиз белгиланган кундан кечикмай учрашувга етиб келди. Йигит кўзига ишонмасди. Унинг рўбарусида рўмолга бурканган инглиз сулуви осмондан тушган ойдек чарақлаб турарди.

– Омонатларни олиб келдим. Китоблар учун чексиз ташаккур. Ҳидоятимга сабаб бўлганингиз учун алоҳида раҳмат, – дейди қиз салом-аликдан сўнг.¹

– А-а-р-рзимайди... – дейди тутилиброқ. Дунёга тенг ҳусн, ўхшаши йўқ гўзаллик қаршисида унинг тили айланмай қолди.

Қизнинг талъати ўзгарганидек, овозида ҳам қандайдир ўзгариш бор эди. Уятчанлик, нимадандир чўчиш, тортиниш яққол сезилиб турарди. Шўх кўзлари билан йигитга тик боқадиган насроний қиз бу гал кўзини ундан олиб қочган. Ўйноқи кўзлар гуноҳ қилиб қўйган бола сингари ерга қадалган.

Йигит эса ўзида йўқ хурсанд. Бир лаҳза ичида унинг хаёлидан нималар ўтмади дейсиз. Ҳали икки кўлини фотиҳага очиб келин-куёвни дуо қилаётган ота-онаси, уни қутлаётган дўстлари кўз ўнгида намоён бўлса, ҳали ясатиқлик машиналарнинг шовқин-сурон кўтариб шаҳар кўчаларида кезиши намоён бўларди. Бир зумда хаёл лентасида ўранган кўккўз

¹ Чет эл ахборот агентлиги тарқатган расмий хабарга кўра, Британияда 2010 йили 2000га яқин аёл Ислумни қабул қилган. "Ислумга кираётган аёллар сони эркаклар сонига нисбатан икки баробар кўп", деб хабар берилади манбада.

қайнонаси пайдо бўлиб қолди, қаранг, унгаям рўмол ярашар экан, деган ўй ҳам виз этиб учиб ўтди. Тўй дастурхони, ҳавасманд ёшлар, хурсанд қариндошлар, бола-бақра қий-чуви... Ва ниҳоят, хуввуллаб қолган тўйхона... гўшанга томон юраги шошиб, оёғи аста одимлаётган икки бахтиёр ёш қисқа сукунат ичида унинг хаёлидан кечиб ўтди. Хуллас, йигитнинг оғзи қўлоғида. Гўё дунёдаги ягона бахтиёр инсон бугун фақат у. Забони ҳоли оламга таҳдид қилиб дерди:

*Бугун мендан бахтли ким бор дунёда,
Фарҳодми, Мажнунми, ё бошқа инсон?!
Кувончим баридан ортиқ зиёда,
Фараҳда тенг келмас жумлаи жаҳон.*

Очиғини айтганда, икки ўт орасида қолган бечора хушторнинг қайғулари ариб, шубҳа, хавотирлари кетиб, заҳмат, машаққат чекиб етиб келган ҳозирги кувончга тўла ҳолини таърифлашдан менинг қаламим ожиз. Уни фақат кўриб завқланасиз, қаламга олиш учун катта маҳорат керак. У маҳорат менда топилмади. Қўлимдан келгани шу тўрт қатор шеър бўлди, холос.

– Истасангиз... – "яна олиб келиб бераман" демоқчи эди, лекин тезда гапни буриб: – Бундай китоблар бизникида жуда кўп, борганда ўқийверасиз, – деди. У ҳамон тиржайарди.

– Ташаккур.

– Совчиларни жўнатаверайми?

Қиз жавоб бермайди.

– Нега жимсиз? Уяляпсизми? – қиз сукутини уялишга йўйди.

– Мен шу китобларни ўқиб мусулмон бўлдим, лекин сизга тегмайман. Овора бўлиб совчи жўнатманг.

– Нега?! Тинчликми? – шўрликнинг кўзи қинидан чиқаёзди. Қиз эса жим. Йигитнинг ўпкаси тўлиб кетди. Йиғлаб юборишига бир баҳя қолди. Ва ниҳоя қиз тилга киради:

– Ушбу китоблар мутолаасидан менга маълум бўлдики, сиз бу китобда ёзилган чин мусулмон эмас экансиз. Узр, мен ҳаётимни чин мўмин йигит билан боғламоқчиман.

Бир оғиз сўз билан йигитга иккита қаттиқ зарба берилган эди. 1-Зарба: Маҳбуба раддияси. 2-Зарба: Чин мусулмон эмаслиги.

Демак у номига мусулмон. Яъни қаллоб, ҳақиқий эмас...

Агар бу сўз бошқа бир бегона кишининг оғзидан чиққанда-ку, нима қилишни ўзи биларди. Лекин дилини ларзага келтирган аччиқ сўз ўша дилни ишғол этган энг суюкли инсон оғзидан чиқса-чи, унга қандай жавоб қайтаради?..

Энди дардини кимга бориб айтсин? Кимга ичини ёрсин?

Кимга ва қаерга борган тақдирдаям "Башаранг қийшиқ бўлса, ойнадан ўпкалама" деган бир хил жавобни эшитиши аниқ. Йигит шундай тушкун ҳолга тушгандики, бу гал нафақат мендек нўноқ толиб, балки қалами ўткир сўз усталари ҳам мурдадек бесас қотиб қолган мажнуннинг сўниқ холини таърифлашдан, чилпарчин қалбига ёпирилган қандайдир ғамлик ҳис-туйғуларини чизиб беришдан, изоҳлашдан ожиз эдилар.

Қиссадан ҳисса чиқариш ўзингизга ҳавола. Мен ўқтин-ўқтин юраги сиқиладиган намозхон акани "сиз ҳам шу йигитга ўхшаб номигагина мусулмон бўлсангиз керакда" демоқчи эмасман. Лекин риёкорлик, сохтакорлик каби юқумли ёмон мараз юқишидан огоҳ этаман. Шоир Миртемир шўролар даврида бир муносабат билан бахши байтини ўқиб деган эди:¹

Не учундирким, бу элда саодат сохтадин сохта,
Хиёнат авжида, ё Раб, диёнат сохтадин сохта.
Илтижолар ижобатсиз, ибодат сохтадин сохта,
Онанг пулдир, Отанг пулдир, тижорат сохтадин сохта.

¹ Ўз. АС. 1990 йил 23 ноябрь сонидан шоир Миртемир ҳаёти ҳақида берилган мақоладан. Байтлар Эргаш Жуманбулбул ўғлига мансуб.

Ҳар хил мулоҳазалардан чўчимай, хушомад, мулозамат каби сохталикни йиғиштириб, бир дамга бетараф бўлиб ўзимизга савол бериб, ўзимиз жавоб излайлик. Майли, буни биров билмай кўя қолсин. Ботинда туғилган саволларга ботинда жавоб бериб, ўша ерга дафн қилиб, кўмиб ташлайлик.

– Яширмай ростини айтинг, қалбаки пул борми?!

– Бор.

– Ёлғондакам табассум, ясама кулги борми?

– Бор!

– Юзаки муомала, сунъий садоқат, сохта дўстлик-чи?!

– Бор.

– Шундай экан, айтинг биллоҳ, нечун сохта дин бўлмасин?..

– Сохта имзо борлигидан хабарингиз борми?

– Бор.

– Аллоҳ ҳаққи айтинг, нечун сохта тақво бўлмасин?!...

Ахир бандаларни тавбага буюрган кечиримли Гаффор:

﴿ تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا ﴾ *Аллоҳга ҳақиқий тавба қилинглар*

дедику. Демак, ноҳақиқий тавба ҳам бор эканда. Бошқа оятда:

﴿ مُذَبِّدِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ ﴾ *Улар на у ёқлик, на бу ёқ-*

лик бўлмай икки орада сарсон ҳолда қолганлар деганку.

"**Чин мусулмон эмассиз!**" Бу сўз дунёда айтилса, буни ўнглаш мумкин, ўзини тузатишга имконият етарли. Лекин Маҳшарга қадам кўйилганда: "Сен чин мусулмон эмассан!!!" дейилса, буни қандай ўнгланади?! Ё Раб! Ўзинг сақла...

Йигитнинг юзаки мусулмонлигини оддий бир қиз пайқаб қолибди, сўнг истиҳола билан юзига айтибди. Ошиқ амаллаб маъшуқасини алдаши мумкин, қизнинг қулоғига ёлғонларни исирғадек илиб, турли ваъдалар билан ниятига етар... Орзу этилган тўй бўлиб ўтгандир, ували-жували бўлгандир...

Аммо Аллоҳни қандай алдайди?!.. Масжидда мусулмону бозорда номусулмон бўлганнинг ҳоли нима кечади?!..

Бунақаси ҳам бўлиб туради.

Бу воқеа Арабистонда рўй берган.

Ҳикоя қилмоқчи бўлган йигитимиз, аниқроғи марҳум ёш йигит Америкага бормаган. Инглиз қизи тугул, араб қизи билан ҳам суҳбатлашмаган. Яъни уйланмаган. Шоир таъбири билан айтганда: "бир марта ёр-ёр эшитмай, чимилдиқ кўрмай оламдан эрта кўз юмган". Ана шу йигит худди куёв боладек...

Келинлар, гапни сал узоқроқдан бошлайлик.

Ер қатламининг туб-тубида яшириниб ётган қора олтин захираси юзага чиққач, мамлакатда ободончилик ишлари авж олиб кетади. Эски ҳовлилар бузилиб, замонавий янги виллалар қурилади. "Байтуш шаъбий" деб аталмиш пастқам уйлар ўрнида кўкка туташ кўп қаватли бинолар қад кўтаради. Сахролар хушманзара боғга айланади. Ёзда чанг-чунг, қишда лой бўлиб кетадиган йўлларга асфальт ётқизилади. Айниқса, шаҳарларни боғловчи транспорт йўлларига эътибор кучайтирилади. Лойиҳа остига кирган ҳар қандай уй уваланган кесакдай бульдозерлар остида майда-майда бўлиб кетади. Тор йўллар кенгайтирилади. Умр бўйи ўтов тикиб ўтирган кўчманчи бадавийлар осмонўпар иморатларга кўчиб ўтади.

Жадал суръатда илдамлаётган қурилиш ташландиқ қабристонга яқинлашганда таққа тўхтайтиди. Лойиҳада қабристон ўрнига шоҳ йўл тушиши керак экан. Ҳамминг боши қотиб қолади. Маҳаллий аҳолининг билдиришича, бу қабристонга 20 йилдан бери ҳеч ким дафн қилинмас экан. Майитлар ҳозирда янги қабристонга қўйилади. Шунга асосланиб, диний жиҳатлардан фатво, давлат идораларидан рухсат олингач, қабристон бошқа ерга кўчириладиган бўлди. Гўрларга қайта кетмон солиниб, марҳумлар суяги эҳтиёткорлик билан оҳишта нақл қилина бошланди. Шунда ҳаммани бирдан даҳшатга солган ҳодиса рўй беради. Кутилмаган бу ғаройиб ҳолатдан

ишчилар кўли ишга бормай қолади. Офтоб зарбидан сарғайиб кетган эски бир қабрни очишаётганда, янги кўйилган мурдага дуч келишади. Гўрков ва қурувчилардан иборат ишчи гуруҳ бошлиғи ғазаб аралаш ҳайрат билан гўрковдан сўрайди:

– Йигирма йилдан бери бу ерга ҳеч ким дафн қилинмаган,
– деган эдингиз-ку.

– Шундай, саййид.

– Унда бу нима?!

– Валлоҳи, билмадим, саййид.

– Сиз билмасангиз, унда ким билади?

– Ўлимдан хабарим бор, бу нарсадан хабарим йўқ...

– Маййитнинг юзини очиб кўрилса, кўп нарса ойдинлашадди, – деб гапга аралашади тепада турган маҳалла оқсоқоли.

–Тўғри айтасиз, – оқсоқол сўзини тасдиқлайди бошлик.

Мурда юзидан тупроқни олиб ташлашга гўрковдан бошқа ҳеч кимса ботинмайди. Кунда қанча-қанча маййитни кўлдан ўтказавериб дийдаси қотиб кетган гўрков номаълум мурда жасадига кўл узатаётганда аллақандай нохушликни сездими, ёки уни ҳам бошқалар қатори кўрқув чулғадими, нимагадир безовталанди. Ўликларнинг ҳайбати бўлади деганларича бор экан. Суяги гўристонда қотган одам шунчалик титраса, қолганларга нима дейиш мумкин?

Фавқулоддаги бу манзарадан кимдир юзини олиб қочди, кимдир кўзини узмай қараб турди. Мурданинг юзини очишганда, бояги кўрқинчдан асар қолмайди. Ҳамма мурдага термилиб қолганди. Кўзини олиб қочган юраги йўқ кўнгли бўшлар нима бўлаётганини тушунмай, аста юзларини мурдага қаратишади. Ўликка қараб улар бирдан донг қотади.

Қабр тепасида турганларнинг ҳаммасини ҳайрат ўз домига тортганди. Бу бир хил ҳайратнинг омили икки хил эди: ишчи гуруҳни худди янги куёвга ўхшаб ухлаётган йигитнинг нурли

талъати ҳайратлантирса, маҳалла мўйсафидларини ўзларига таниш йигитчанинг чиримаган жуссаси ҳайратга солганди.

"Мошо Аллоҳ! Астағфируллоҳ, Ла ҳавла вала қуввата илла биллаҳ" калимасини тинмай такрорлаётган бояги оқсоқол кўзини йигитдан узмай, ўйчан ҳолда:

– Бу, фалончининг ўғли. Отаси тирик. Ҳозир анча кекса-йиб қолган, – деди.

– Дафн қилинганига қанча бўлди? – сўрайди бошлик.

– Чамамда 20 йилдан ошди. Йигит ҳаёт бўлганида ҳозир 40 ёшга кирган бўлармиди...

– 20 йил?!.. – гапиришга юраги дов бермай турганлар тилга кириб, оқсоқолга бақрайиб қарашади.

– Ҳа, 20 йил, балким ундан кўпроқ бўлса, ажаб эмас, – деб, ёшлардан бирига вазифа топширади: – Ҳой жиян, сиз тез бориб, машинада марҳумнинг отасини бу ерга олиб келинг. Кўрган-билганларингиз ҳақида лом-мим деманг. Ўзим ётиғи билан тушунтираман. Оқсоқол йўқлаяпти, десангиз кифоя.

Иш тақатақ тўхтаган. Ишчилар ўз кўзлари билан кўриб турган илоҳий каромат олдида бошларини ерга қаратиб, сўзсиз жим ўтиришарди. Йигирма йил олдин кўмилган жасад чиримай, қандай қўйилган бўлса, шундай ётибди. Бунинг солиҳ бандага нисбатан илоҳий каромат эканини ҳодиса гувоҳларининг бари англаб етди. Бу ёш йигитча Худога манзур бўладиган қандай иш қилиб кетган эканки, бу неъматга эришди, деган савол уларни ўйлатиб қўйганди.

Оғзидан ҳеч сигарет тушмайдиган, доим лабига битта, қулоғига битта сигарет қистириб юрувчи қурувчилардан бири шу пайтда сигарет тутатгани ҳижолат чекди. Қулоқ орасидаги тамаки ўралган қоғозни сездирмай қўлига олиб, мажағлаб-мажағлаб киссасига солиб қўйди.

Дарвоқе, чимилдиққа кирмай қабрда куёвга ўхшаб ухлаётган тупроқ тубидаги нурли талъат ҳикоя бошидаги йигитдир.

Бир зумда унинг отаси қабристонга етиб келади. Ҳодиса билан танишгач, кўзида ёш қалқийди.

– Бу дунёда ўғлим билан қайта дийдор кўрсатган Аллоҳга ҳамду сано айтгум. Ўғлим, бизнинг сафаримизам яқинлашиб қолди. Илоҳо, ҳаётимизни сизнинг каби ҳуснулхотима билан яқунлантурсин...

Тупроқ остидан чиққан нефт мамлакат аҳлини қанчалик қувонтирган бўлса, 20 йил тупроқ остида қолиб, чириб кетмаган йигит жасади мункиллаб қолган отани шунчалик, балким ундан кўпроқ қувонтирган эди.

– Биродар, айбга буюрмайсиз, мен кўпчиликни ўйлатиб қўйган савол билан мурожаат қилмоқчиман.

– Бемалол.

– Албатта бу – Аллоҳнинг суйган бандаларига кўрсатган каромати. Сўрамоқчи бўлганим шуки, ўғлингиз шу кароматга ноил бўлибди. Айтингчи, тириклигида у қандай бола эди?

– Биҳамдиллоҳ, ўғлимиз яхши йигит эди. Ота-онасига тик боққанини, сўзимизни қайтарганини эслолмайман, – деб сўздан тўхтайдди.

– Яна бундан бошқа қандай хусусиятлари бўлган?

– Ўғлим саҳархез¹ эди. Ҳар қачон уни бомдод намозига уйғотиш учун хонасининг эшигини очганимда, ўғлим аллақачон таҳорат олиб, масжидга чиқиб кетаётган бўларди. Бирор маротаба бомдод намозига ухлаб қолганини билмайман. Бомдод азонидан кейин уни уйғотмоқчи бўлсам, ўғлим мени табассум билан қаршилаб: "Дадажон, яхши ётиб турдингизми?" дерди.

Гоҳида мен таҳорат олмоқчи бўлганимда, у масжидга чиқиб кетарди. Эртасига яна шу ҳол такрорланади. Шундай бўлишига қарамай фарзанди аржумандим бирор маротаба

¹ Саҳархез – Эрта билан билан барвақт, саҳарлаб туришга одатланган.

"Дада, бўлди, ҳадеб, эшикни қоқаверманг. Ўзим уйғонаяпман-ку!" демаган. Бизга ҳечам аччиқ-тирсик, зарда қилмаган.

Ота кўзидан марвариддай ёшлар қуйилади.

– Бундан бошқа яна қандай солиҳ амалларини биласиз?

– Мен билганим шу. Болам беш вақт намозга маҳкам эди.

– Ҳамма гап шунда. Жанобимиз Муҳаммад Мустафо ﷺ *"Бомдод намозининг икки ракаат суннати дунё ва ундаги барча нарслардан яхшироқдир"*, деб марҳамат қилганлар.¹ Агар суннати шунчалар фазилатга эга бўлса, фарзига нима дейсизлар? – деган саволомуз хитоб билан сўзга якун ясади оқсоқол. Унинг кўзаридан марвариддай ёш тўкиларди...

Менинг ҳам кўзимда беихтиёр ёш қалқиди. Билмадим, бу қандай ёш. Йигит қиссасининг таъсирими, ўзимнинг мажҳул қисматимми? Дунёнинг энг сўнгги, охиратнинг энг биринчи манзили бўлмиш, бошқача ибора билан айтганда дунёдан охиратга олиб борувчи бекат бўлмиш Қабр – Барзах ҳаётидаги ажойиботларми?.. Намозга бўлган муносабатимми?

Бир нарса дейиш қийин. Балким бари жамланиб айсбергдек музлаб қолган кўз ёшларни эритгандир?..

Энди ўз танамизга ўйлаб кўрайлик. Юраги сиқилаётган сиз намозхон ака ҳам, ўзини мусулмон деб билган бенамоз кишилар ҳам, дўппини ерга қўйиб, ўйлаб кўришсин.

Намозга эътибор қандай?

Намозларни энг охирги маҳалига тақаб ўқиладими? Ё қазо қилиш даражасига етиб бориладими?

¹ Ҳадис Саҳиҳи Бухорийда келган. Бомдод намозининг фазилати ва хусусиятлари ҳақида сўзловчи "Намоз уйқудан яхши" номли рисоламизда бу мавзу кенгрок ёритилган.

Ё бомдоднинг бир ракаатини куёш чиқмасдан олдин, қолган бир ракаатини куёш чиқаётганда ўкиладими?

Намоз ичидаги ҳолат қандай? Аллоҳдан кўрқиб туриладими, ё жаҳон кезиладими?

Бу каби саволларни кўпайтириб, ҳар биримиз ўзимиз жавоб излайлик.

Сиқилиш – сигнал. Худди зирапча кирган жойдаги оғриқ баданга кирган бегона моддадан хабар берганидек, юракнинг сиқилиши кишидаги иймонга ёд амалларга кўл урилганидан дарак бериб кўяди. Гўё у: ***Тезроқ тавба қил. Тўғри йўлга қайт. Қизил чизиқни босиб, таъқиқланган зонага ўтиб кетдинг. Сенда ёмон ўзгаришлар рўй берди. Иймонингга, намозингга асло ярашмайдиган, ҳожидек улуг номингни булғайдиган ножўя иш қилиб кўйдинг, тез ўзингни ўнгла!!!*** деб огоҳлантиради.

Дарвоқе, ёшларга айтадиган гап бор. Улар бошқалардан кўра қизиқувчанроқ, орзу-ҳавасга кўпроқ берилган бўлади. Шунинг учун уларга айтаманки, намоз ўқимай бойиб кетаётган одамга ҳавас қилманг. Намоз ўқимасаям омади кулаяпти, савдоси юряпти, егани олдида, емагани ортида, деб алданиб қолманг. Буни "истидрож" дейилади – аста-секин жаҳаннамга қулаш демакдир. Бошқача ибора билан айтганда: жаҳаннамийга кўйилган тузоқ, қопқон. Қармоқдаги чувалчангни кўрган балиқ "омадим келди" деб шошиб-пишиб ўзини текин ўлжага уради. Оқибатда қармоққа илиниб ўзи ўлжага айланади. Бу сўзимни бугун тушунмасангиз эртага тушунарсиз. Эртага ҳам тушуниш насиб қилмаса, қайта тирилган куннинг биринчи соатида албатта тушунарсиз. Бенамоз бойларнинг оҳ-фарёдини эшитиб, аянчли аҳволини кўриб, намоз ўқиганингиз учун беҳад суюниб кетасиз. Намоз муҳаббатини дилингизга солган Аллоҳга ҳамд айтасиз.

Ҳазийний мухаммаси

Кимки Ҳақға бандадур фармонидин айрилмасун,
Кеча-кундуз тоати субҳонидин айрилмасун,
Барча мўмин раҳмати Раҳмонидин айрилмасун,
Пиру Аҳмад – шафоат конидин айрилмасун,
Жон берарда гавҳари иймонидин айрилмасун.

Ҳақ таоло дейди дўстум тун-саҳар бедорини,
Ваъда қилди онлара жаннат ила дийдорини,
Ҳақ суяр қилса саховат банда ҳарна борини,
Раҳматидин бенасиб этгай чу дилозорини,
Тонгла роҳат истаган эҳсонидин айрилмасун.

Бу жаҳонга ким келубдур бўлмасин бахти қаро,
Ушбу иллатга кишини қилмасун Ҳақ мубтало,
Бу касал ҳаргиз тузалмас, доруси йўқ – бедаво,
Суд йўқ кўкдин тушуб Исо қилса анга дуо,
Раҳмати Ҳақ доимо инсонидин айрилмасун.

Одам ўғлига ажал келгунча юргай беҳабар,
Охиратни ўйламас кўнглида йўқ хавфу хатар,
Молу дунёни йиғиштурган билан ташлаб кетар,
То қиёмат тонгги отқунча ҳама гўрда ётар,
"Ҳасрато" бирла ўтиб хандонидин айрилмасун.

Ёру дўсту акраболардин жудо қилғай фироқ,
Ҳасрату андуҳ илан қаддин дуто қилғай фироқ,
Барчани хоки мазаллат ичра жо қилғай фироқ,
Бир-биридин ажратиб соҳиб азо қилғай фироқ,
Бу Ҳазиний¹ доимо суйгонидин айрилмасун.

¹ Зиёвуддин Каттаҳожии Ҳазиний Қўқон яқинидаги Кенагас қишлоғида дунёга келган. Шоир ўзи ҳақида шундай деган эди:

Маконидир Кенагасда, ўзи аҳли Фарғона, Ҳазиний қоряда жойи, Қўқон эрур шаҳари. (Қоря – Қишлоқ).

Шоир эл орасида "Фарғона тонг отгунча" ғазали билан машҳур.

Ҳижрон ўтиға бағрим сўзона тонг откунча,
Ўртаб юрагим, жисмим бирёна тонг откуча.

Найлайки иложим йўқ, ҳар гўшада йиғларман,
Тор ўлди Ҳазинийга Фарғона тонг откунча.

Ҳазиний 1923 йили 56 ёшида вафот этган.

АЙРИЛИҚ, ЖУДОЛИК, ЙЎҚОТИШ

*Кимга айтиб, кимга йиғлай мубталолиқ дардини,
Олами қаҳатчиликда бенаволиқ дардини,
Оҳ, саргардон кезиб, бераҳнамолиқ дардини,
Дўстлар, кўрсатмасун ҳаргиз жудолиғ дардини,
Душманинг ҳам бўлса, ўз гамхоридин айрилмасун.*

*Етмади додим, фалакни(нг) дастидин фарёду дод,
Рўзгорим шоми равшан қилмади субҳи мурод,
Ошно, ёру биродарларда йўқ меҳру вадод,
Бандае, ё Раб, Муқимийдек бўлиб хору касод,
Суду¹ савдодин қолиб, бозоридин айрилмасун.*

Муқимий мухаммасидан.

¹ Суд – Фойда.

Ғам-қайғу сабабларидан бири: Айрилик, Жудолик, Йўқотиш

Бу уч калима заҳарланган учли найзага ўхшайди. Зеро у одам қўли етмайдиган жасад қалъасида қўриқланаётган дилни қақшатади. Дилни асосан иккита қурол яқсон этиши мумкин: 1-Тиғ. 2-Тил. Тиғ танани ёриб дилга зарба берса, тил қулоқ пардасини тешиб ўтиб зарба етказди. Бир тур заҳар инсонни ўлдирса, бошқа бир тури асаб фалажини келтириб чиқаради.

Юракдаги оғриқ йўқотилган кимса ё нарсанинг дилда тутган манзилати ва қадр-қийматиға қараб кучаяди. Баъзан йўқотиш соппа-соғ одамни соғлар орасидан бутунлай ажратиб, ногиронлар сафиға қўшади. Баъзида юракни фалаж қилади. Жудолик боис кимдир ақлдан, кимдир йўлдан озади.

"*Айрилиб қолдим*", "*жудо бўлдим*", "*йўқотиб қўйдим*" – буларнинг бари бир-биридан оғир сўзлар. Кимдир яқинидан айрилади, кимдир соғлигидан...

Кимдир тирикчиликка дастак бўлиб турган ишидан, кимдир мансабу лавозимидан маҳрум бўлади. Радиода эшитган эдим: Японияда ишсиз қолган киши ўз жонига қасд қилар экан. Жони ортиқчаларнинг аксари кераксиз жондан қутулиш учун энг осон йўл деб ўзини поезднинг тагига ташлар экан.

Мансабидан четлатилган амалдорнинг сирли равишда жон бериши шўролар даврида тез-тез учраб турадиган одатий ҳол. Курсидан кетган чиновниклар қисмати кўпинча фожеали яқун топган. Мансабига маҳкам ёпишганни гум қилинган.

Кимдир шинам манзилидан айрилса, кимдир ватанидан айрилади. Бири бошқа маҳалладан ҳовли қилса, бошқаси ўзга заминдан бошпана топади.

Ким кўз нуридан, ким нури дийдасидан жудо бўлади. Яна кимлардир тилдан қолмасаям, сўздан мосуво бўлади.

Бири ёрдан, бири молдан, бири дўстандан жудо бўлади.

Биров хешни, биров хушни, биров ҳаққини, бошқаси ҳуқуқини йўқотади. Бировнинг чеки, бировнинг эрки қўлдан кетади. Кимдир сирни бой берса, кимдир бошни бой беради. Баъзилар ҳамёндан, баъзилар иймондан айрилади.

Ҳар қандай жудолик инсонга салбий таъсир кўрсатмай қолмайди. Энг кичик жудолик дилга зиравадек санчилиб, қалбни тешади. Шунинг учун ҳеч ким ҳеч нимадан айрилмасин. Ҳеч банда ҳеч нарсасини йўқотмасин. Ҳеч кимса ҳеч кимидан жудо бўлмасин, айрилиқ нималигини билмасин...

*Бу чаманда гунчае афкоридин айрилмасун,
Сози ҳар маҳфил, дуо қил, торидин айрилмасун,
Бўлса тарсо ҳамки ул зунноридин айрилмасун,
Ҳеч ким мендек, илоҳи, ёридин айрилмасун,
Меҳрибон, мунис ўшал дилдоридин айрилмасун.*

Муқимий.

Қаранг, аввалгилар нақадар ғамхўр бўлишган-а:

"Душманинг ҳам бўлса, ўз гамхоридин айрилмасун".

"Сози ҳар маҳфил, дуо қил, торидин айрилмасун".

"Бўлса тарсо ҳамки ул зунноридин айрилмасун".

Гоҳида кўнгилчанлик панд бериб, ғамхўрлик анча қимматга тушар экан. Ахир биз яхши тилак тилаган **тарсо**лар юртимизни талаб, бошимизга турли кулфатлар солмадимми?!..

Тарсодан кейин бостириб келган **гамхоридин айрилмасун** деб яхши истак билдирганимиз даҳрий **душман** ўша **тарсо** қилмаган ваҳшийликка қўл урмадимми?!.. Ўғилни отадан, хотинни эрдан айирмадимми? Кўйлагимизни кафан қилмадимми? Динга чангал солмадимми, мол-мулкни талаб, бисотда ҳеч нима қолдирмай бор-будни ташиб кетмадимми? Чопқи билан чопилган қийма гўштидек ёшу қарининг жигар бағрини қиймаламадимми? Яхлит давлатни парчалаб, бурда-бурда қилгани етмаганидек, эл тухумини қуритишга уринмадимми? Тийра тарих тоза тупроқни топтаб, тухумини қўйиб кетмадимми?

Ҳамма эркаклар машшоққа айланиб, *торидан айрилиш*-дан кўрқиб, дотор дастасига маҳкам ёпишиб олганиданми, ё бошқа сабабми, билмадим, ҳар нечук рус генерали Черняев Тошкентдай шаҳри азимни 1950 та аскар билан ишғол этади. Г.А.Ҳидоятловнинг МЕНИНГ ЖОНАЖОН ТАРИХИМ китобида куйидаги аччиқ ва аламли маълумотни ўқиган эдим:

Шоҳ Александр II генерал Черняевга "Тошкентга кира кўрма" деган қатъий буйруқни беради. Чунки 100 минг аҳолиси ва 30 минг қўшини бор шаҳарни 2000 га яқин аскар ололмас эди. Шунга қарамай таваккалчи Черняев 1950 аскар ва 12 тўп билан Тошкентни қўлга киритади. Ҳолбуки, ўша пайтда Тошкентда 30 минг қуролланган навкар, 48 та мис ва 15 та чўян тўп бўлган. Лекин улар русларга жиддий қаршилик кўрсатмай қочиб кетган...

Шундай қилиб, тор тутган қўлларни қўндоқ тутган қўллар енгади, озод одамлар ўз юртидан айрилиб, тирик етим каби ватанда беватан бўлади.

Ровийларнинг ривоят қилишича, қадим замонда бир мамлакат қироли бошқа бир мамлакатга юришни режалаштиради. Жангга астойдил ҳозирлик кўра бошланади. Сипоҳларнинг сони бору саноғи йўқ. Пиёда аскарлар, отликлар, қиличбозлар, туфангбозлар, камонкашлар, филбонлар ҳамма ҳаммаси зўр иштиёқ билан жангга тайёргарликни бошлаб юборган.

Соя салқинда ҳарбий машқларни кузатиб ўтирган шоҳга вазирларидан бири қуллик қилиб сўз очади:

- Олампаноҳ, ижозат берсангиз, фикри ожизимни изҳор этсам.
- Сўйланг.
- Юришдан олдин ғанимнинг ички ҳолатини ўрганмоқ ғалабани таъминловчи омиллардан. Шунга кўра қўшиндан илгари хуфя жўнатиб, ғанимнинг куч-қувватини ва заиф томонларини ўрганиб чиқсак, дегандим.
- Фикрингиз таҳсинга сазовор, лекин бу муҳим, қолаверса хатарли ишни ким уддалайди?

- Уни менга қўйиб беринг.
- Сиз ҳамиша ишончимизни оқлаб келгансиз...
- Мурувват этдингиз, олампаҳо.

Вазирнинг ўзи тожир сифатида қўшни мамлакатга кириб боради. У сарҳаддан ўтибоқ адир тепасида йиғлаб ўтирган ёш ғулумга дуч келади. Йиғи сабабини суради.

- Ўғлим, нега йиғлаяпсан? Кимдир урдими?
- Ҳеч ким ургани йўқ.
- Қорнинг очми?
- Йўқ.
- Унда нега уввос солиб йиғлайсан?
- Мен ҳар куни шу ерга келиб камон отишни машқ қиламан. Катта камонкашлар каби битта ўқ билан иккита қарғани уролмаяпман. Мендан мерган чиқмайди.
- Нега бир ўқ билан икки қарғани урмоқчисан?
- Юртимга кўз олайтирган ёвнинг иккита сипоҳини бир ўқ билан тинчитмоқчиман.

"Тожир" ўша заҳоти отининг бошини орқага қайириб, ўз юртига равона бўлади. Кўрган-билганини оқизмай-томизмай қиролга етказди. Хурсанд шоҳ хомушланиб, хаёлга чўмади. Айёр вазир унга яқинлашиб аста пичирлайди:

- Тайёргарликнинг бошқа йўлини қўллаш даркор.
- Қандай? – мурдасифат қиролга қайта жон киради.
- Улар қўлидаги камон ўрнига бошқа нарса тутамиз. Ёв ҳақида эмас, ёр ҳақида қайғурадиган қилиб қўямиз.
- Қандай?
- Шароб, май, ишқ, ишратпарастлик бу ишни уддалайди.

Жанг қолдирилади. Лашкар ҳарбий тайёргарликка зўр бериб, бир ўқ билан икки қарға уриш машқини олади. Вазир ишга киришади: қўшни мамлакатга май, шароб сувдек оқиб киради. Муғаннийлар ишқ савдосини авж олдиради. Қўшни мамлакат куч-қудрати ҳақида миш-мишлар тарқатилади...

Орадан бир мунча вақт ўтгач, "тожир" яна йўлга тушади. Таниш адир этагида йиғлаб ўтирган бир йигитга дуч келади. Йигитнинг қўлида камон эмас, дўмбира бор эди.

- Ўғлим, нега йиғлаяпсан, биров урдими, қорнинг очми?
- деб аввалги саволларни такрорлайди.
- Қорним тўқ, ҳеч ким ургани йўқ.
- Унда нега йиғлаяпсан?
- Мен севган қизни бошқа йигитга узатишди. Севгилимдан айрилиб қолдим, – деб хўнграб йиғлайди.

"Тожир" дарҳол изига қайтади. Хомуш шоҳни хурсанд қилиб, "ана энди қўшин тортсангиз бўлаверади", дейди. Шоҳ қўшини ҳеч қандай қаршиликсиз шаҳарни забт этади.

Илоҳо, эркак эркаклигидан, аёл аёллигидан айрилмасин. Униси шижоатни, буниси ифбатни йўқотмасин. Сарҳадга ағёр, минбарга айёр, ҳимоятга афгор, хазинага ғаддор, тахтга жаббор келмасин. Боғ боғбонидан, карвон сарбонидан, от чавандозидан, ватан жонбозидан айрилмасин. От чавандоздан айрилса, қазига айланиб, ем бўлур, ватан жонбоздан айрилса, қарзга ботиб, қарам бўлур. Эр мададкордан айрилса, жондан айрилур, эл фидокордан айрилса, хонумондан айрилур.

Дехқон сувдан, чўпон сурувдан, ишхона ишчидан, мактаб моҳир муаллимдан, талантли талаба таълимдан айрилмасин...

Замондан меҳр-оқибат, забондан ҳақиқат, заминдан адолат мосуво бўлмасин. Инсонлар юзидан табассум аримасин, ҳеч кимса қозонини сувга ташлаб қўймасин.

Асалари гулдан, балиқ сувдан, қуш қанотдан, тун тонгдан, инсон онгдан жудо бўлмасин. Ҳар нарсанинг чораси топиладиган дунёда ҳеч бир банда бечора бўлмасин. Ҳеч кимнинг дили, уйи, пули, ҳаққи, меҳнати ва охирати куймасин.

Ота-она қариган чоғида фарзанду дилбандини, охират олдидан дину диёнатини йўқотмасин. Кексайганда юмшоқ нондан, кетарда қайноқ иймондан айрилмасин...

Айрилиқнинг даражалари бор. Энг юқори даражадан икки поғона пастда ўлим туради. Ўлим кунда содир бўлишига қарамай инсоният ҳали ҳануз унга кўниккани йўқ. Бундан кейин ҳам кўниколмаса керак. Шунинг учун сабрга чақирилган, сабр қилган азадорга ажри азиймлар битилган.

Ўлим – ҳақ.

У ҳаммани бир-биридан айиради. Маҳшар эса бир жойда жамлайди. Сирот кўприги яна ҳаммани бутунлай ажратиб ташлайди. Мана шу – ҳақиқий ажралиш, энг юқори даражали айрилиқдир. Бундан бошқа ҳар қандай айрилиқнинг давоси бор, эвази бор. Аммо тиғдан ўткир, қилдан ингичка Сирот кўприги устидаги айрилиқнинг давоси ҳам, эвази ҳам йўқ. У ерда бир-биридан ажрашганларнинг қайта учрашуви душвор.

Сиротдан кофир, мунофиқ ва умри давомида бирор марта амали солиҳ – эзгу амал қилмай ўтган худбин ўтолмайди. Ўлар пайтида иймондан айрилган, ҳамиша яхшилик қилиб, яхшилигини риё билан ювиб ташлаган риёкорлар нурдан айрилиб, Сирот устида тойғанади.

Ўлим – ҳақ.

Бу нав қайғуга ер юзидаги ҳар бир инсонни мисол қилиб кўрсатиш мумкин. Зеро яқинидан айрилмаган, жудолик жабрини тортмаган, бошига мусибат тушмаган киши орамизда эмас, оламда йўқ. Пайғамбарлар, саҳобалар, тобеинлар ва барча инсонлар айрилиқ аламларини тотиган. Шоҳу гадо, фозилу фосиқ бу ғамдан озми-кўпми улуш олган. Анбиёлар насибаси бошқаларникига нисбатан бир неча бор зиёда бўлиб келган.

Жанобимиз ﷺ дунё юзини кўрмасларидан олдин падари бузрикдан жудо бўлдилар. Балоғатга етмай онадан ва бободан айрилдилар. Бирварақайига суюкли завжа ва ғамхўр амакини дафн этдилар. Бунга қўшимча ўлароқ Ватанни тарк этишга мажбур бўлдилар. Не-не кадрдон асҳоблари у зот кўз ўнгларида қийноққа солинди, ҳаётдан кўз юмди. Қанча-қанчалари

хонумондан айрилди. Ҳаётлик чоғларидаёқ Фотимадан бошқа барча фарзанди анжумандларини тупроққа бердилар.

Курраи заминда биринчи бўлиб айрилиқ таъмини татиган инсон башарият бобоси Одам Атодир. Маълумки, Ер юзидаги биринчи инсон; биринчи ота биринчи бўлиб ўз фарзандидан жудо бўлади. Дилбанд оддий ўлим билан эмас, қотиллик сабабидан жон беради. Қотил ҳам, мақтул ҳам ўз жигарбанди. Шунга кўра Ер юзида биринчи бўлиб дилбанд доғида куйган жигархун деб, Одамни кўрсатиш мумкин.

Ўлим – ҳақ.

Қўй-мол ва товуқ каби дарранда ва паррандалар ўлимини кўравериб кўпнинг кўзи пишиб кетган. Лекин йиртқич ҳайвон ўлимини кўпчилик кўрмаган бўлса керак. Яқинда мен қари шернинг жон бериши тасвирланган лавҳани кўриб қолдим.

Нафақат ўрмон аҳли, балки ўрмондан ташқарида жон сақлаётган жонзотлар қалбига кўрқув солиб, катта-кичикни бирдай титратган қари шер тупроққа беланиб ётибди. Бақувват оёғи жасадни кўтаришдан ожиз. Жундор бошини қимирлатишга мадори йўқ. Бағрини ерга бериб, чалажон молдай чўзилиб олган. Бироздан сўнг қаттиқ йўтал билан овоз чиқара бошлади. Бу аввалгидек шерларча наъраш эмас, ўкирикка ўхшаш ғалати товуш эди. Кейин билсам у бутун танасини тирнаб чиқаётган жон оғриғининг аламли ҳайқириғи экан.

Мусаввир ўз ишининг устаси экан, ҳар қандай бағритошнинг кўнглини юмшатадиган бу манзарани шартта буриб, шернинг кучга тўлган онларини кўрсата бошлади. Қақшатгич ов, қорни ёрилган ўлжа, ғажилган она кийик, бошсиз жасад... Бу тасвирни кўриб, бояғи раҳмдилликдан асар қолмади. Жон талвасасидаги шер оёққа турмоқчи бўлиб қаддини кўтарди. Оёқлар итоатдан бош тортиб, йиртқич шу заҳоти ерга қулайди. У қанотсиз илвасиндек питирчилаб, охири қийналиб жон беради. Қани энди бу машҳадни боласидан айрилган оҳулар, сути оғзида қолган етимлар кўрса-ю ҳовурини босса, дейсиз.

Ўлим – ҳақ.

﴿ أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكَكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ ﴾

﴿ Қаерда бўлсангиз-да, ҳатто кўкка туташ мустаҳкам кўрзонлар ичида турсангиз-да ўлим сизларга етиб борур. ﴾ Нисо 78-оят.

﴿ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴾

﴿ Ердаги барча жонзотлар фонийдир, магар карамли буюк Раббингни Юзи (Ўзи) боқий қолур. ﴾ Раҳмон 26-27-оят.

﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ﴾ ﴿ Хар бир жон ўлим таъмини тотгусидир. ﴾

Оли Имрон 185-оят. Анбиё 35-оят. Анкабут 57-оят.

﴿ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَّيِّتُونَ ﴾

﴿ Албатта сиз ҳам ўлажаксиз ва улар ҳам албатта ўлажаклар! ﴾ Зумар 30-оят.

﴿ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴾

﴿ У сизларнинг қайси бирингиз яхшироқ амал бажаришингизнинг имтиҳони учун ўлим ва ҳаётни яратди. ﴾ Мулк 2-оят.

﴿ وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَٰلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴾

﴿ Ўлим талвасаси ҳаққи-рост етиб келди. Ушбу (ўлим лаҳзаси) – сен қочиб юрган нарсадир. ﴾ Қоф 19-оят.

﴿ قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ﴾

﴿ "Сизлар ундан қочаётган ўлим албатти сизларга етиб олади", деб айтинг. ﴾ Жума 8-оят.

﴿ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ﴾

﴿ Сур чалинур, шунда осмонлар ва ердаги жонзотни чақмоқ уриб, даҳшатдан ҳалок бўлур, илло Аллоҳ истаган зотлар ўлмас. ﴾

Зумар 68-оят.

Ўлим – ҳақ.

Ўлим нафақат ерликларни қиради, балки у осмон аҳлини ва ҳатто ёшу қарининг жонини аямай оладиган Малакулмавт – жон олувчи малакни (фаришта) ҳам ўз домига тортади.

Башарият дунё юзини кўрмасдан олдин вужудга келган барча нурли мавжудот – Малоикалар ҳамма махлуқотга битилган бу кўргиликдан омон қолмайдилар. Ваҳийга муаккал Жаброил, сурга муаккал Исрофил, жаҳаннам яралгандан бери кулмаган Микоил ҳам бир куни жон таслим қилади.

Ўлим – ҳақ.

У исбот талаб қилмайдиган улкан ҳақиқатлардан бири. Шундай бўлишига қарамай у энг кўп далилга эга экан. Қуйида ўша далилларнинг айримига кўз югуртириб чиқайлик.

- 1- Далил: юқорида ўтган Қуръон оятлари.
- 2- Кунда такрорланадиган уйқу – ўлим даракчисидир.
- 3- Фасллар алмашуви: қишда набототнинг бир сидра ўлиб, баҳорда қайта тирилиши онгли касга ўлимни эслатади.
- 4- Тарих. Бизга тарихдан уруғликкаям бир кимса етиб келмаган. Ҳозир ХХІ аср бошида турган бўлсак, IХ аср охирида дунёга келган авлоддан ҳеч ким қолмаган.
- 5- Қабристоннинг кундалик фаолияти ўлимга ёрқин далил. Ҳамма ҳунар касодга учраши мумкин, аммо гўрковлик касодга учрамайди. Шаҳар, қишлоқ гўристонларида ҳаммиша иш қизғин. Гўрковларнинг қўли қўлига тегмайди.
- 6- Ёш ўтган сари соч-соқолга оқ тушиши ҳамда соғликдан айрилиш. Бу айрилиқ қисқа умр муддати тугаётганидан дарак беради. Ташқи кўринишни сунъий ёшартириш мумкин, бироқ ички оламини ёшлик ҳолатига келтириб бўлмайди. Безанган билан киши ёшариб қолмайди.
- 7- Кучли далиллардан бири – ақл-идрок. Ақлини ишлатган инсон атрофга боқиб, табиатдан андоза олиб дунёнинг ва ундаги жонзотларнинг фонийлигини англаб етади.

ҚОЛМАС

Ёронлар, бу фони дунёдан ҳеч ким ўтмайин қолмас,
Борурмиз барчамиз бир-бир, умр оз, битмайин қолмас,

Шу қатра умр ичида не талошурмиз ажаб, қардош,
Ажални шарбатидин ҳеч тирик жон тотмайин қолмас.

Шошинг дўстлар ибодатга, гуноҳ ширин кўрингандек,
Ҳақиқатга етишганлар бу дунни отмайин қолмас.

Агар ким ақли кўтохдур бўлур мағрур шу дунёга,
Молу дунёни деганлар имонин сотмайин қолмас.

Паямбар айди чўғдур бил, охир уммат учун иймон,
Ким ушлар гар ўшал чўғни куюб, қўл қотмайин қолмас.

Сабр Абдулбоситга берки, чўғ куйдирмасин дастин,
Қилиб садқа жонин, дийдор тилаб у кутмайин қолмас.

Абдулбосит Офтобхон ўғли

Ўлим – ҳақ.

Унинг ҳақлигини ҳамма беш қўлдек билади. Бироқ ҳамма бирдай рози бўладими? Ҳамма бирдай ҳозирлик кўрадими?

Бу – сўроқ остида қолиб келаётган эски муаммо.

Мусибат – ўз номи билан мусибат. У тасаллига муҳтож. Азадор таъзияга, кўнгилни кўтариб, мусибат юклаган ғамни енгиллатадиган ҳамдардга интиқ. Шунинг учун ушбу қисмда мусибатни енгиллатадиган етмишдан ортиқ йўлнинг еттита-сига иршод этмоқчиман. Шоядки, ғамга чўмган азадор бироз тасалли топса, чехраси ёришса. Шулардан биринчиси:

I- Маърифат.

Одам ва Оламни ҳалокатдан чуқур маърифат; соф иймон, соғлом эътиқод қутқаради.

Таниқли рус ёзувчиси Достоевский (1821-1881) "Дунёни гўзаллик қутқаради" деган эди. Жуда чиройли гап...

Инглиз котиби Мэтью Арнольд (1822-1888) "Бизни поэзия қутқаради" деган фикрни олға сурган. Ажойиб фикр...

Яна кимдир "дунёни фақат дунё қутқарур", яъни мол-дунё дейди. Озроқ тоифа шахслар бу фикрни яширмай очик айтса, кўплар ғояга айланган ичидаги яширин фикрни забони ҳоли билан: юриш-туриши, ахлоқ-одоби билан изҳор этади.

Бу борада ҳар ким ўз фикрини билдиришга ҳақли. Ҳар ким ўзича ҳақ. Фикр билдириш учун бадииятнинг барча турларида имкон етарли. Сўзни безаб ҳар ким хоҳлаганини гапириб ётибди... Лекин шуни унутмаслик керакки, донишлар қошида илмий исботланган фикргина мўътабардир. Қолгани эътиборга лойиқ эмас. Шунга кўра, фикр билдирувчи шахс мустаҳкам асосга таяниб сўзлаши мантиқан тўғри. Агар фикр ҳаёт тажриба майдонида ўз исботини топмаса, у ҳар қандай гўзал, жимжимадор сўз бўлишига қарамай, қуруқ сафсатадан ўзгаси эмас, деган хулосага келишга ҳақли бўламиз.

Маърифат деганда қуруқ илм ёки инсон тарбиясига, унинг маънавий ўсиб улғайишига заррача ҳисса қўшмайдиган бир талай маълумотлар мажмуасини назарда тутаётганим йўқ.

Маърифат – аввало Холиқни таниш, ўзини ва ўзлигини англашдир. Қаердан келиб, қаерга кетишини, ўлимдан кейин инсон тақдири нима бўлишини билиш. Ҳар бир ҳаракат, ҳар бир сўз назорат қилинаётганини англаб етиш. Ҳалол-ҳаромни ажратиш. Дунё ва охиратни обод қилувчи билимларни ва яна кишини маънан юксалтирадиган илмларни эгаллашдир.

Маърифат – Ҳақни излаш, ҳақиқатни қабул қилишдир.

Мен юқоридаги икки адиб ва бошқалар сўзини таҳлил қилиш ниятидан йироқман. Лекин тааммул учун мисол келтирмоқчиман. Ажаб эмас, мисол билан мақол ойдинлашиб, одам ва олам халоскорини аниқлашда кўмаклашса.

Боя Японияда ишсиз қолган киши ўз жонига қасд қилади, деган расмий хабарни эслаган эдик. Орни кўтаролмаган самурайлар ҳам қиличга бағрини қадаб ўзини ўлдирар экан. Энди, қайсидир сабабга кўра ўз жонига қасд қилган шу шахс олдига келиб гўзал табиат манзарасини кўрсатайлик, кўлидан етаклаб энг гўзал суратлар намойиш этиладиган галереяга олиб борайлик, Эрмитажни эринмай айлантирайлик, хушрўй, кўркам инсонларни кўрсатайлик, умуман гўзаллик ва жамол калимаси ўз ичига олган ҳар бир чиройли нарсани унга кўндаланг қилайлик, ранго-ранг капалаклар кўниб турган олам-олам гулдастани унинг кўлига тутқазайлик...

Аллоҳ ҳаққи айтинг, шу тадбиримиз уни ва ундайларни ҳалокатдан қутқарадими? Бузуқ ниятдан қайтарадими?

Ёки жонидан тўйган кишига Шарқ ва Ғарб шоирларининг шеърларидан тинмай ўқиб берайлик. Бу тутумимиз унга фойда берадими, жонини сақлаб қоладими? Кенг дунё кўзига тор кўринган кишини ўлимдан тўхтатиб қоладими? Гўзаллик, поэзия, "атомдан кучли адабиёт" қотилликка, пичоқвозликка барҳам бера оладими? Қалашиб ётган ижтимоий, иқтисодий, сиёсий муаммоларни ечиб беришга қодирми?

Адабиёт вазифаси, унинг кучи ва манзилатини инкор этмаймиз. Адабиёт ўз номи билан "адаб"дир. Гўзаллик, жамол эса матлуб ва марғуб. Саҳиҳи Муслимда шундай ҳадис бор:

إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ – *Албатта Аллоҳ гўзал, гўзалликни суяр.*

Лекин, айтинг, булар диний маърифат ўрнини боса оладими?!

"Тарихда ўтган энг ёмон аёллар" сарлавҳаси остида ўтган оғзаки суҳбатда америкалик ёшгина жувоннинг икки боласини сувга чўктириб ўлдиргани ҳақда сўзлаган эдим. Мен маъ-

лумот олган манбада она қўли билан ўлдирилган малакнамо икки ўғилнинг сурати бор. Болалар бир-биридан ширин, бири биридан ёқимтой эди. Мурғаклар ҳар қандай инсонни маҳлиё қиладиган даражада бағоят гўзал яратилган. Уларни ўлдириш тугул уришга, балки чертишга кишининг қўли бормайди. Энг ваҳший, бераҳм жаллод ҳам уларни ўлдиришга ботинмайди.

Лекин бу гўзаллик онани ярамас қабоҳатдан, кечирилмас жиноятдан тўхтатмади. Болаларни ўлимдан қутқармади.

Мубҳам қолмаслиги учун онани қотилликка ундаган омил ҳақида қисқа маълумот бериб кетсак.

"Тарихда ўтган энг ёмон аёллар" номли китоб муаллифи Салмо Маждийнинг тергов ишларига таянган ҳолда ёзишча, америкалик Сьюзан Смит деган аёл ўзи ишлаётган фирма бошлиғининг ўғли билан ишқий алоқада бўлган. Яширин алоқаларни расмийлаштириб, никоҳдан ўтмоқчи бўлишганда, йигитнинг отаси: "аёлнинг боласи бор, сенга тўғри келмайди", деб никоҳга қаттиқ қаршилиқ кўрсатади. Отани кўндиришнинг турли йўллари йўлаб кўришади. Лекин ҳамма уриниш бефойда кетади. Фирма бошлиғи хийлага алданадиган анойилардан эмас экан. Бари бир кўнмади. Охирги ечимни онанинг ўзи топиб, ҳеч кимга билдирмай, уни ўзи ижро этади. Икки боласини машинага ўтказиб, денгизга ғарқ қилади. Ўйнаш деб оиладан, ишдан, озодликдан маҳрум бўлади. Афсус чекишга ҳам, ажаб бўпти дейишга ҳам хайронсан.

Шундай маълумотларга дуч келдимки, уни нақл қилишга иккиланасан киши. "Сехрли диёр"да ўтказилган оммавий сўровда 8,3 миллион шахс ўз жонига суиқасд ҳақида фикр юритар экан. Тавба демай иложи йўқ. Америкалик афсонавий актриса Marilyn Monroe 36 ёшида ўзини ўлдирган. Ҳусни жамоли билан Ғарбу Шарқдаги гўзаллик шайдоларини ўзига мафтун этган кино юлдузлари Mary Kay Bergman 1999 йил, Madeline Manole 2010 йил, Margaux Hemingway 1996 йил

ўзини ўзи саранжомлаган. "Google"га المشاهير ينتحرون деб ёзсангиз, ёки هل الفنانات سعيدات؟ деб ёзсангиз, қаршингизда ишониш қийин даҳшатли рўйхат намоён бўлади.

Агар инсон жиноят бежазо қолмаслигини, Қиёматда ҳар бир сўз ва иш учун жавобгарликни ҳис этса, полициядан эмас, Парвардигордан кўрқса, асло бундай жиноятга қўл урмайди.

Дунё ташвишидан қутулиш учун ўзини поезд тагига ташлаётган японга: "Бу билан муаммо ҳал бўлмайди, охиратда сени бошқа ҳаёт кутаяпти. У ердаги азоб бу ердаги азобдан ёмонроқ", деб ёшлигидан қулоғига қуйиб борилса, у ҳеч қачон бир бурда нон учун қимматбаҳо жонни қурбон қилмайди. "Жонига қасд қилган киши жаҳаннамда азобланади" деган таълимотдан бохабар инсон ўзини ўзи ўлдирмайди. Бебаҳо жон нархини бу қадар арзон баҳоламайди.

Абу Хурайра розияллоҳу анҳу ривоят қиладилар, Росулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам дедилар:

Ким ўзини темир парчаси билан ўлдирса, ўша қўлидаги темири билан ўз қорнига доим санчиб жаҳаннам ўтида абадул абад қолиб кетади. Ким заҳар ичиб ўзини ўлдирса, ўша заҳарни жаҳаннам олови ичида абадул абад хўплаб юради. Ким ўзини тоғдан ташлаб жонига қасд қилса, у нори жаҳаннамда абадул абад ўзини тепаликдан ташлаб ўтади.

Муслим ривояти.

Ҳадис – ҳақиқат демакдир. У фақат ва фақат ҳақдан хабар беради, ҳақни сўзлайди, ҳаққа чорлайди, ҳақни ҳимоя қилади.

Ҳадис – улкан маърифат. Агар шу маърифат болаларга ёшлиқдан аста сингдириб борилса, Ўқиш китоби билан бирга Ҳадис китобидан ҳам озгина-озгина ўргатиб борилса, бола тўғри тарбия топади. Муаммоларни оқилона ҳал қилишни ўрганади. Нонни ақл тарозисининг бир палласига, жонни иккинчи бир палласига қўйиб, фикр юритади. Нонни топса бўлади, жонни асло топиб бўлмайди, деган хулосага келади.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (WHO) халқаро текширув ўтказиб, 1986-96 йиллар орасида ўзига қасд қилувчиларни кўрсатувчи график тузган. График устунлари (чизик) нолдан «0» бошланиб, «40» га кўтарилган. Ҳеч қандай динга мансуб бўлмаган кишилар устунни «40» га бўй чўзиб, энг юқори даражани кўрсатган. Буддапарастлар «24». Насоролар «17». Ҳиндийлар «11». Мусулмонлар «0» дан ўтган, «1» га етмаган.

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги иқтисодий оғир йилларни бир отахон шундай эслайди: *Мен артельда қоровул эдим. Қорним пиёзнинг пўстидай бўлиб кетди. Егуликка ҳеч вақо йўқ. Ўзим ўрам-ўрам ипакни қўриқлаб ётибман. Нон ва пул топишнинг ҳар хил йўлини ўйладим. Лекин ипакдан озгина ўғирлаб сотиш калламга келмабди.*

Ўғирликни ўйламаган киши қотилликни умуман ўйламайди. Қайғуга тушган мўмин қайғудан қутилишнинг ҳамма йўллари ўйлаб кўради. Турли чора-тадбирларни қўллайди. Лекин ўзини ўлдиришга, бировни бўғизлашга ботинмайди.

Одам ва оламни маърифат қутқаради дегани шунчаки сўз эмас, илоҳий калом ва илоҳий тадбирга таяниб айтилган ҳақиқат. Бетараф билимдон буни тан олади. Инсонпарвар фан олимлари ҳам шундай фикрларни илгари сура бошлашди.

Бундан 14 аср муқаддам инсоният ҳалокат ёқасига келиб қолганди. Росулulloҳ ﷺ айтганларидек, **"Аллоҳ ер юзига боқиб, айрим аҳли китоблардан бошқа барча инсониятга, арабу ажамига газаб қилган"**, деган эдилар.¹ Шу оғир паллада инсониятга нажот ўлароқ ﴿ **أَوْأ – Ўқи!** ﴾ ояти инди. Ҳаял ўтмай яна ﴿ **أَوْأ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ – Ўқи! Раббинг саховатли зотдир** ﴾ деган маъно такрорланди. Ўқишга ундов билан одам ва олам ўзгарди. Ер юзига азоб эмас, раҳмат тушди. Бу – маърифат билан муаммолар ўз ечимини топишига ёрқин далилдир.

¹ وإن الله نظر إلى أهل الأرض فمقتهم عربهم وعجمهم إلا بقايا من أهل الكتاب

II- Мусибатни енгиллатадиган омиллардан иккинчиси – Қуръон оятларида тааммул қилиш; фикр юритиш.

﴿ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ ۗ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴾

﴿ *Албатта сизларни бир нав хавф-хатар, очлик, молу жон ва мева-чеваларни бироз камайтириш билан имтиҳон қилурмиз. Мусибат етганда "Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун – Албатта биз Аллоҳнинг бандасимиз ва албатта биз Унга қайтажаскиз"* деган бандаларимга хушхабар беринг. Ана ўшаларга Роббилари томонидан салават ва раҳмат бордир. ﴾

Бақара 155-157-оятлар.

Ушбу оятда Аллоҳ мўминларни имтиҳон қилишини олдиндан эслатиб, гўё уларни имтиҳонга тайёр туришга ундамоқда. Имтиҳон нималарда бўлишини бирма-бир санаб, уларга енгиллик яратиб бермоқда. Имтиҳоннинг бўлиши эса зарур. Имтиҳон бўлмаса, аълочи билан иккичи ажрамайди.

Имтиҳон қилинадиган соҳалар жадвали қуйидагича:

- 1- Хавф-хатар. Қалбга кўрқув солувчи таҳликали ҳолат. Бу голибан ёв қўли баланд келганда рўй беради.
- 2- Очлик – озиқ-овқатда етишмовчилик.
- 3- Молга нуқсон етиши. Фойда эмас, зарар, талаф кўриш.
- 4- Инсоннинг ўзига, бола-чақасига етадиган касаллик ёки ўлим каби мусибатлар.
- 5- Мева-чевадаги етишмовчилик, нуқсон, кам ҳосиллик.

Ушбулар мўмин учун синов, жазо эмас. Синов иймонга яраша келади. Иймони мустаҳкамнинг имтиҳони оғирроқ, заифники ўзига яраша. Аълочига берилган савол, иккичига берилмайди. Художўйга келган синов, худосизга келмайди.

Айтишларича, чумоли ўзидан 50 марта оғир юкларни кўтарар экан. Инсон бунча оғир юкни кўтаролмайди-ю, лекин ўзидан 50, балки 500 баробар катта синовларни кўтара олади.

Бунга Пайғамбарлар, саҳобалар ҳаётида мисоллар талай.

Уҳудда уч минг аскар мусулмонларга ҳужум қилади. Бу уларни чўчитиш ўрнига хотиржамлик бағишлайди.

﴿الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدَّ جَمَعُوا لَكُمْ فَأَخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيْمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ

Оли Имрон 173 –оят. ﴿الْوَكِيلُ﴾

﴿Уларга айрим кимсалар: "Қурайш одамлари сизларга қарши (лашкар) тўплаган, улардан кўрқинглар!" – деганида, бу сўз уларнинг иймонини зиёда қилди ва улар: "Бизга ёлғиз Аллоҳнинг ўзи кифоя. У нақадар яхши таянчдир", – дедилар.﴾

Аҳзоб жангида Макка мушриклари араб қабилалари билан биргаликда ўн минг қўшин тузиб Мадинага юриш қилади. Бир қабила эмас, бир неча қабила муҳожиратдаги мусулмонларни бутунлай қириб ташлаш учун ўша даврга нисбатан жуда катта лашкар тўплайди. Ташқарида ўн минг аскар, ичкарида саноғи номаълум мунофиқлар, Исломга кирмаган айрим қабилалар ва яҳудийлар. Мусулмонларга ҳар томондан хавф-хатар таҳдид солади. Ана шу таҳликали ҳолатда улар кўрқиш ўрнига хотиржамланиб, иймонлари зиёда бўлади.

Хавф-хатар уларда кўрқув тугул, ғам-қайғуни ҳам пайдо қилолмади. Жиддият камарини бўшатолмади.

Мўминга келадиган иккинчи синов очарчилик тарихга саҳоба деб кириб келган зотлар иродасини эголмади. Бир неча кунлаб туз тотмаган саҳобаларнинг биронтаси ортга қайтиб кетмади. Аллоҳга бўлган иймонига зарра путур етмади. Иши юришмай қолган иймони заиф замондош каби шак-шубҳага таслим бўлмади. Ҳаял ўтмай очарчилик барҳам топиб, деярли

ҳамма мўминлар катта сарватга эга бўлишди, илло охиратга руҳан парвоз этган саҳобаларгина мол-дунёни истамай саодат асридаги камтарона ҳаётда давом этдилар.

Ўтмишда очарчилик ҳоллари кўп бўлиб ўтган. Очликдан силласи қуриган одамлар мушук овлаган, ит сўйиб еган ва ҳатто қабрдаги янги мурдани қозонга ташлаган. 1933 йиллар очарчилигида Россияда ёш болаларни ўғирлаб кетиб ейилгани ҳақида матбуотда ОЧАРЧИЛИК деган катта мақола чиққан.

Аллоҳнинг синовига тайёр турган инсон бу каби разолатга қўл урмайди. Бир дона майиз топса, қирққа бўлиб кўпчилик билан баҳам кўради. Оч ўлса ўладикки, аммо одам емайди.

Учинчи синов молга талофат етишидир. Молга талофат етиши бир неча хил шаклда рўй беради. 1-Табиий офат етади. 2- Қароқчи уради. 3-Харидор ёки бошқа бири алдаб кетади. 4-Нарх-наво ўйнаб, пулдор катта зиён кўради, ва ҳоказо.

Моддий зарар "Бу – Аллоҳнинг синови" деган эътиқоддаги мусулмон иймонига зарар етказолмайди.

Молдан айрилишнинг яна бир тури бор экан. Унга тарих шоҳид. Ҳозирнинг кўзи бундайларни кўришдан сўқир. Кўнгилли равишда "Абу Бакр ҳамма молини садақа қилибди", "Умар ибн Хаттоб ярим молини садақа қилибди", деган ҳақиқатлар сиз ўқувчига янгилик эмас. Абу Даҳдох қиссаси ҳам кўпга маълум. Шундай бўлсада, уни яна эслаб ўтмоқчиман.

Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу ривоят қиладилар, бир киши Росулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламга келиб:

- *Ё Росулalloҳ, фалончи (қўшним)нинг бир хурмо дарахти бор. Мен шу дарахтга деворимни тикламоқчиман. Шу кишига айтсангиз, менга дарахтини берса (сотса), (боғ) деворини тиклаб олардим, – деди.*
- *Жаннатдаги бир хурмо муқобилига дарахтингни қўшинингга бергин, – дедилар Росулulloҳ ﷺ дарахт эгасига. У кўнмади.*

Бу ҳодисани эшитган Абу Даҳдоҳ розияллоҳу анҳу дарахтини жаннат дарахти муқобилага сотмаган киши олдига келиб: "Битта дарахтингни бутун бошли боғимга сотиб оламан", дейди. Киши рози бўлади. Савдо пишгач, Абу Даҳдоҳ Набий ﷺ ёнларига келади.

– Ё Росулаллоҳ, мен у дарахтни боғим эвазига сотиб олдим. Уни бояги кишига бера қолинг. Мен уни сизга бердим, – дейди.

– Абу Даҳдоҳ учун жаннатда қанча-қанча хурмо дарахтлар бор-а, – деб бир неча бор такрорладилар.

Абу Даҳдоҳ хотинининг ёнига келиб:

– Онаси, уйни бўшатиб қўйинглар. Дарров уйдан чиқинглар. Мен ҳовлини жаннатдаги бир дарахтга сотиб юбордим, – дейди. Эрнинг сўзини эшитган хотин:

– Бай барор топибди, омад кулибди, – деб шу заҳоти уйдан чиқиб кетади.

Имом Аҳмад Муснади.

Шуни ҳам эслатиб ўтиш ўринлики, Али розияллоҳу анҳу Мадинага ҳижрат қилиб келган илк кунида бировнинг боғида ишлар эдилар. Кунлик даромад бир ҳовуч хурмо бўлган. Шунга таққослаб бир дона дарахт баҳосининг қанчалигини билиб олишингиз мумкин. Бир дарахт баҳосини билгандан кейин бутун бошли боғ баҳосини билишингиз осон кечади. Шуларнинг ҳаммасидан сўнг саҳобалар учун мол-дунё охират олдида қанчалик қадр-қийматга эга эканини англаб етасиз.

Ана шуларни билиб бўлганингиздан кейин яна ўз замонангизга қайтиб, 50 грамм, 100 грамм гўшт ё ун, ё дон-дун, мева-чева учун тарозуни ўйнатиб, охиратини куйдираётган кишилар иймонининг қай даражадалигини бемалол билиб олиш мумкин.

Метридан, литридан уриб ким барака топган?! Бўйидан, энидан тортиб ким бойиб кетган?!.. Мол синови оғир синов!

Жадвалдаги тўртинчи синов – инсоннинг ўзи, унинг болачақаси, аҳл-аёли, яқинлари, дўст-ёрларига етадиган балолар. Бу, касаллик ё ўлим ё тириклайин жудолик каби синовларни ўз ичига олади.

Ҳар соҳада биринчилик чўққисини эгаллаган саҳобалар бу борада ҳам ғалабани ўзгага бермай, бизларга ажойиб-ғаройиб воқеий қиссаларни мерос қолдиришган.

Яна Анас ибн Молик розияллоҳу анҳу ривоят қиладилар. Бунинг ажабланадиган ери йўқ. Зеро илмга чанқоқ бу машҳур саҳоба Росулulloҳ ﷺ ёнларида 10 йил юриб хизмат қилиш бахтига ноил бўлган. Унинг илмий мероси 1400 йилдан бери авлод-аждодларни тарбиялаб келмоқда.

Анас розияллоҳу анҳу дейди:

Абу Талҳанинг Умм Сулаймдан бўлган бир ўғли ҳаётдан кўз юмади. Умм Сулайм уйдагиларга қарата: "Бу ҳақда Абу Талҳага ҳеч ким ҳеч нарса демасин. Ўзим ётиғи билан тушунтираман", дейди.

Кечаси Абу Талҳа уйга кириб келганда, аёл унга кечки таомни тақдим этади.¹ Эр еб, ичиб бўлгандан сўнг хотин ўзига оро бериб, аввалгидан кўра яхшироқ пардоз-андоз қилиб унинг ёнига келади. Эр хотинга яқинлик қилади. Қулай фурсат пайдо бўлганини пайқаган хотин аста сўз бошлайди:

- Дадаси, агар биронта одам бирор кишидан омонатга нарса олган бўлса, нарса эгаси уни қайтаришни талаб қилса, уни қайтариб бермасаям бўлаверадими?*
- Йўқ, омонатни эгасига қайтириши керак.*
- Сабр қилинг, ўғлингиз оламдан ўтди.*

¹ Бошқа ривоятда шундай қўшимча бор: Абу Талҳа шу ўғлини ҳаддан ортиқ суяр эди. Доим ўйнатар, эркалатарди. Бир куни бола қаттиқ оғриб қолади. Кечга бориб жон беради. Умм Сулайм болани ювиб, кафанлаб, ичкари уйга олиб кириб кўяди. Абу Талҳа келибоқ: "боланинг аҳволи қандай?" деб сўрайди. "Аввалгидан анча яхши" деб жавоб беради аёл.

Хабарни эшитган Абу Талха газабдан тутати:

– Энди айтасанми, булганиб булганимдан кейин "ўглиз ўлди" дейсанми?! – деди.

Эртаси Абу Талха Росулulloҳ ﷺ ҳузурларига келиб булган воқеани бир бошдан айтиб берди. Набий ﷺ улар ҳаққиға: "Аллоҳ ўтган кечаларингга барака берсин", деб дуо қилдилар.

Шу кеча Умм Сулаймнинг буйида бўлади.

Росулulloҳ ﷺ сафарда эдилар. Умм Сулайм улар билан бирга. Росулulloҳнинг ﷺ одатларидан бири, агар Мадинага тунда етиб келишса, уйга кирмас эдилар. (Шу боис Мадинага кундузи киришга саъй қилишди). Мадинага яқинлашганларида Умм Сулаймни тўлгоқ тута бошлади. Абу Талха аёли ёнида ушланиб қолади. Росулulloҳ ﷺ йўлда давом этадилар. (Набийдан ортда қолган) Абу Талха Роббисига муножот қилиб дейди: "Ё Раб, мен росулинг билан бирга бўлишни, шаҳардан чиқса, у билан чиқишни, кириб келса, у билан бирга киришни суяман. Бироқ, Ўзинг кўрдинг, бу сафар ушланиб қолдим".

Эрининг муножотини эшитган хотин: "аввалги оғриқ йўқ, ҳозир яхшиман, йўлга чиқаверинг", дейди. Улар йўлга тушишади. Мадинага етиб келганларида уни тўлгоқ тутади. У ўгил тугади.

Онам менга қарата:¹ "Анас, болани бирорта эмизмасдан олдин Росулulloҳнинг ﷺ даргоҳларига олиб бор", дедилар.

Тонг отгач, болани кўтариб Росулulloҳга ﷺ келдим. Кўлларида чорва тамгалагич² билан турганларида йўлиқдим. Мени кўриб: "Шояд Умм Сулаймнинг кўзи ёргандир", дедилар. "Ҳа", дедим. Кўлларидаги тамгалагични бир жойга қўйдилар. Мен болани олиб келиб, этакларига қўйдим. Шунда Мадина ажвасидан³ олиб келишларини талаб қилдилар. Хурмони майинлашгунча чайнадилар. Сўнг боланинг оғзига солдилар. Бола хурмони тили билан ялаб сўра бошлади. Росулulloҳ ﷺ

¹ Умм Сулайм Анас ибн Моликнинг оналари. Абу Талха ўғай ота.

² الميسم – Чорваларни тамғалайдиган олат.

³ **Ажва** (العجوة) – Хурмонинг бир тури.

боланинг хурмо сўришини кўриб: "Ансорларни хурмони яхши кўришини қаранглар", дедилар. Боланинг юзини суртаб қўйдилар ва уни Абдуллоҳ деб номладилар.

Муслим Саҳиҳи.

Онанинг сабр матонатидан ажабланган Росулulloҳ ﷺ эрхотин ҳаққига барака тилаб дуо қилдилар. Сабр ва дуо самара беради. Мотам кечаси аёл бир ўғилга ҳомиладор бўлади. Уни Абдуллоҳ деб номлашади. Абдуллоҳ ўнта ўғил кўради. Унинг ҳар бир ўғли олим, ҳофиз бўлиб етишади.

Бешинчи синов – мева-чевадаги камчилик, кам ҳосиллик.

Савдогар турли сабабга кўра зиён кўрса, косибнинг касби касодга учраса, деҳқонга ҳам ўзига яраша синов келади. У – кам ҳосилликдир. Аслида бу деҳқонга хос эмас, оммани қамраган умумий бало бўлиши мумкин.

Янги тарихнинг "Биринчи жаҳон уруши" деб тамғаланган мудҳиш йилларида жабҳадан анча йироқдаги тинч аҳоли ҳам кўп жабр-жафо тортган. Шулардан бири Мадина аҳлидир. Тахминан 1914-1915 йилларда Мадинада ҳеч қандай егулик қолмайди. Қўй кўзиламайди, туя туғмайди, дарахт мева тугмайди. Хурмозори билан танилган заминда хурмо етишмайди. Тақчиллик халқ тинкасини қуритади. Шунда Мадина амири аҳолини Сурияга эвакуация қила бошлайди. Мадинада фақат санокли кишиларгина қолади.

Эй ғамгин! Ўлим ҳақ бўлгани каби синов ҳам ҳақ.

Шу синовларнинг бири ёки ҳаммаси ҳамла қилган пайтда "Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун" деб сабр-бардош қила олганлар ютади. Аллоҳ уларга хушхабар бериб: ***"Уларга Роббилари томонидан салават ва раҳмат бор"*** деди.

Жазавага тушиб ким нима ютган?! Сабр қилиб ким нима йўқотган?! Иродасиз бесабр битта дардни кўпайтириб иккита-учтага айлантиради, ўзига ортикча дард орттиради. Иродали собир эса қайғудан қувонч ясайди, азадан ажр олади.

Аё маҳзун, "Инна лиллаҳи ва инна илайҳи роҷиун" – барча мусибатлар учун Илоҳий илож. Дардга даво, шикаста дилга малҳам, синикқа мўмиё, касалга шифобахш балзамдир.

Бошингга қандай мусибат тушса, каттами-кичикми, моддийми-маънавийми дарҳол шу иложга қайт! Тил дил жўрлигида *"Инна лиллаҳи ва инна илайҳи роҷиун"* деб бот-бот такрорласин. Калима маъносини бил, мағзини чак, фазлидан умидвор бўл, ихтисоб қил.

Инна – Албатта биз деган маънони ифодалайди. *Албатта* таъкид учун, фикр ва сўзнинг қатъий, муқаррар, ҳеч қандай шубҳасиз эканини ифодалаш учун ишлатилади.

Лиллаҳи – Бу сўз бир ҳарф ва бир исмдан ташкил топган.

1-Лом, жар ҳарфи. Буни тилшунослар "ломи тамлик" деб аташади. Қуръоннинг бир неча ўрнида келган, жумладан Оятал курсийда ўқийдиганимиз ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ оятидаги лом ҳам ломи тамликдир. Аммо Фотиҳа сурасидаги ва биз доим ҳамду санода такрорлайдиган الحمد لله – *Алҳамду лиллаҳ* калимасидаги лом "ломи тахсис"дир.

2-Исм. الله – Аллоҳ лафзул жалола исми.

Шунга кўра, *Инна лиллаҳининг* сўзма сўз маъноси "Биз Аллоҳнинг мулкимиз", деган мазмунни ифодалайди.

Алҳамду лиллаҳ эса "Ҳамд Аллоҳга хосдир" деган мазмунни ифодалайди. Бир хил лом икки хил маънони англатади.

Ҳа, бешак биз Аллоҳнинг мулкимиз. Бирор бир аъзомизни ўзимиз ясаганимиз йўқ, биронтасини сотиб олганимиз йўқ. Тўғри, баъзилар протез кўл, протез оёқ, ясама тиш ясатиб олган, лекин ҳақиқийсини ўрнини босолмайдиган ўша жонсиз аъзолар ҳам асли Аллоҳнинг мулкидан. Шунинг учун Қуръон

﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾

"Осмонлару Ердаги барча нарса Аллоҳникидир – Аллоҳнинг мулкидир" деган маънодаги оятни тез-тез уқтириб келган. Тождор бошидаги тождан то гадо қўлидаги ҳассагача Унинг мулки. Мажозий маънодаги мулкдорларнинг барча-барчасини ер ютиб, бойу камбағални, чиройлигу хунукни тупроқ жинсига айлантириб бўлганда чинакам Мулкдор, енгилмас Қахҳор нидо қилиб дейди: ﴿لَمِنَ الْمَلِكِ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَحْدِ الْقَهَّارِ﴾

﴿**Бу кун мулк кимникидир?!**﴾

Гофир 16-оят.

Ҳеч ким жавоб беролмайди. Саволга нима деб жавоб беришни билмаганидан эмас, тилга эга бўлмаганидан сукут сақлайди. Зеро, тил аллақачон жасад билан бирга тупроққа қоришиб кетиб, ундан асар ҳам қолмаган. Шунда жавобни Ҳақнинг ўзи беради:

﴿**Якка-ю ягона голиб Аллоҳникидир!**﴾

Ғамхўрсиз ғамгин! Мусибатнинг умри сенинг қўлингда. Чўзсанг, чўзилади, узсанг, узилади. Бардош билан енгсанг, енгилади. Жазавага тушсанг, зўраяди. Ғам ғалаён қилса, етти иқлим аҳлининг ғамхўрлиги сенга наф бермайди. Мусибат тушган пайтда ўзингни қўлга олиб, ғамноклар ғамхўри ﷺ кўрсатмаси асосида иш юритсанг, ғаминг ариб, қайғу қувончга айланади. Йўқотганинг ўрнига ундан яхши эваз берилади.

Умм Салама ривоят қилади:

Бир куни (эрим) Абу Салама Росулulloҳ ﷺ ҳузурларидан келиб шундай деб қолди: Росулulloҳдан бир сўз эшитиб хурсанд бўлдим, айтдиларки, "Бирор бир мусулмонга мусибат етган пайтда, инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун деб, ортидан Аллоҳуммаъ-журни фий мусибатий, вахлуф лий хойран минҳа¹ деса, ўша сўрагани унга берилур".

¹ М: Аллоҳумм, мусибатимга мукофот бер, менга ундан яхшироғини эваз қил.

Мен бу дуони дарҳол ёдлаб олдим. (Ҳеч қанча ўтмай Абу Салама вафот этди). Унинг вафотида айни шу дуоларни ўқидим. Кейин ўзимча: "мен учун бу дунёда Абу Саламадан кўра яхшироқ киши борми?!" дедим.

Иддам тугагач, Росулulloҳ ﷺ эшик қоқиб қолдилар. Остонада туриб киришга изн сўрадилар. Мен тери ошлаётган эдим, дарров қўлимни ювиб, киришга изн бердим. Ичига хурмо дарахтининг толаси солинган тери кўрпачани остиларига солдим. Росулulloҳ кўрпачага ўтирдилар. Сўнг мени ўзларига сўрадилар. Сўзни якунлаганларидан сўнг мен сўз бошладим.

- Ё Росулalloҳ, менинг сизга нисбатан рағбатим йўқ эмас. Бироқ, рашким кучлироқ, рашк боис Аллоҳ газабига дучор бўлишдан қўрқаман. Унинг устига ёшим ҳам анчага бориб қолди ва яна серфарзанд аёлман.*
- Рашкиннга келсак, яқинда Аллоҳ уни сендан кетказгай. Ёшиннга келсак, мен ҳам сендай бир ёшга бориб қолдим. Бола-чақанга келсак, сенинг болаларинг – менинг болаларим, – дедилар.*

Мен розичилик бердим. Росулulloҳга турмушга чиқдим. Ҳақиқатда Аллоҳ менга Абу Саламадан кўра яхшироқ зотни эваз қилиб берганди.

Имом Аҳмад Муснади.

Аламдийда азадор! Сенга осон тутмайман. Ким табиб – бошидан ўтган табиб. Бу борада ҳамма – табиб. Сени тушунибгина қолмай, вулқондек отилаётган ёшларингни кўзғатган дард-аламни ва тил таърифидан ожиз оғриқларингни ҳис қиламан. Лекин бу қадар қаттиқ куйинишингни, кўзингдаги шашқатор ёшларни кўриб, сенга ачиниб кетяпман. Ҳолингдан хавотирдаман. Агар шу тарзда тинмай йиғласанг, узлуксиз ўзни ўртасанг, ўзингни олдириб қўясан. Ичингни еб, адо бўласан. Кичик мусибатинг хамирдек кўпчиб кетади. Сен беш хил азадорнинг энг яхшиси бўл, ёмони бўлма.

Азадорлар асосан беш қисмга бўлинади.

- 1- Дийдаси қотган кўнгли тошлар. Онаси ўлса ҳам, боласи ўлса ҳам кўзидан қатра ёш чиқмайдиган тоифа. "Зачем мунчалик кўп йиғлаш. Ўлган ўлиб кетди, иш тамом – вассалом. Йиғлаган билан ўлик қайтиб келармиди", деб кўз ёшини қизғанади. Бир томчи ёшга бахиллик қилади.
- 2- Кўнгли бўшлар. Булар биринчи қисмнинг тамоман акси. Салга бурнидан сув оқиб, кўзидан сел қуйилади. Бақириб, қақшаб йиғлайди. Бўкираверганидан мусибатнинг илк куниёқ овози бўғилади. Эртасига умуман овоздан айрилиб, йиғи тугул гапиришга ҳам мажоли қолмайди. Маййитни эслаган сари юраги эзилиб ўкираверади. Кўнгил сўраб "марҳум яхши инсон эди", деб ўлганнинг бир-икки фазилатини эслаб қўйсангиз, ўтга керосин сепгандай, бечоранинг алами аланга олиб, яна йиғига тушади. "У кишига ўхшаган одам оламда йўқ", десангиз борми, бошини нақ елкангизга қўйиб кийимингизни шилта-шалаббо қилиб ташлайди. Охири захирадаги кўз ёш ҳам тугайди. Сўнг сассиз, ёшсиз пинғиллашга ўтади.
- 3- Мотами сўнмас мотамсаролар, тамоман умидсиз бўлиб қолган дилтанг бағри хунлар.

Ҳижрий 429 санада вафот этган тилшунос олим имом Абу Мансур ас-Саолибий ўзининг *فتحة اللغة* китобида ғам-ғусса тури, мартабаси ва ҳар бир мартабанинг атамасига қисқа тўхтаган.¹ Олимга кўра, ғам ва ҳузн 9 турли экан.

¹ *الثعالبي* – Ас-Саолибий ўқувчиларга ўзининг машҳур *بيتمة الدهر* – **Давр дурдонаси** асари билан таниш. Асарнинг 4-боби ўзбек тилига таржима қилиниб, 1976 йили Тошкент, "Фан" нашретида нашрдан чиққан. Таржимон арабшунос олим Исматулла Абдуллаев. Айнан 4-бобнинг таржима қилиниш сири шундаки, 4-бобда ас-Саолибий X–XI асрда Мовароуннаҳр ва Хуросонда яшаб ижод этган ва кўпчилигининг номи кенг жамоатчиликкагина эмас, адабиёт аҳлига ҳам унчалик маълум бўлмаган шоир ва адиблар ҳақида маълумотлар, уларнинг

- الكمد – **Камад** – Инсоннинг ранг-рўйини ўзгаритиб юборадиган, кетиши қийин, бардоши оғир қайғу.
- البث – **Басс** – Қайғудан қаттиқроқ ғам-ғусса.

﴿ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَثِّي وَحُزْنِي إِلَى اللَّهِ ﴾ ﴿ *"Ғам-ғуссам ва қайғумни фақат Аллоҳга шикоят қилурман"*, деди. ﴾ Юсуф сураси 86-оят.

- الكرب – **Карб** – Жонни суғуриб олувчи ғам-алам.

﴿ وَبَجَيْنَهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴾ ﴿ *Уни ва аҳлини улкан ғам-аламдан қутқардик.* ﴾ Ас-Соффот 76-оят.

- السدم – **Садам** – Ҳасрат-надомат.
- الأسي و اللهب – **Аса ва лаҳаб** – Ўкинч; ўтган ишга афсус чекиш, хафа бўлиш, куйиб-ёниш.
- الوجوم – **Вужум** – Маҳзунни ўйлатиб, жим қилиб қўядиган андух.
- الأسف – **Асаф** – Ғазаб аралаш ғам; тутакшишмоқ.

﴿ فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا ﴾ ﴿ *Мусо қавмининг ёнига ғазабкор ғамнок ҳолда қайтди.* ﴾

Тоҳо 86-оят.

- الكآبة – **Каабатун** – Сиқилиш, диққати ошиш.
- الترح – **Тараҳ** – Фараҳнинг зидди, ғамгинлик.

шеърӣ ва насрий асарларидан намуналар берган. Жами 124 шоир ва адиб ҳаёти ва ижоди ёритилган. Уларнинг ҳаммаси араб тилида ижод қилган. Насиб қилса, инша Аллоҳ "Кўз – дил дарвозаси", "Рақамлар тилга кирганда" номли рисоламизда ас-Саолибий асаридан намуна келтирамиз.

Бу каби қайғу, ғам-ғусса ва унга маънодош барча рухий азоб ҳис-туйғуларнинг баъзиси кишининг юзида акс этади. Баъзи бири юз билан бирга кўзда ва сўзда намоён бўлади. Шундай ғамлар борки, уни юздан ўқиш қийин. Ғамгин ғамини яшириб тилга чиқармайди. Ҳеч ким билан дардлашмайди. Ёш тўкмайди. Ўз ёғига ўзи қовурилиб ётаверади. Бир ишга қўл ургиси келмайди, фаолияти сусаяди.

Яна бир ғам, мусибат борки, у кишини сусайтириш ўрнига аксинча куч-қувват бағишлаб, иш-фаолиятини оширади. Аслида унинг бошқа мусибатлардан фарқи йўқ. Бошқа ғам-андухдан кўра ажраб турадиган жойи йўқ. Лекин гўзал ийманий тарбия топган шахслар кўпни енгиб қўйган у ғамни енгиб, сусайиш ўрнига кучаядилар. Ҳимматлари ошади. Мусибат чакмоғи улар юрагига ўт ёқади. Масалан, отасидан айрилган тарбияли бола "Отанинг ишини мен давом эттираман", "отам орзу қилиб, ҳаётида ушалмаган умидини мен охирига етказаман", "Масжид, мадраса қуриб, савобини отамга бағишлайман", "Отам номидан вақф қиламан", деб дилига тугади, ва оёққа туриб шу йўлда жонбозлик кўрсатади.

Ёки энг яхши кўрган фарзандидан эрта айрилиб қолган ота "дилбандимда ушалмаган орзуларим отасиз етимларда ушалади. Ўғлимни ўқитолмадим, уйлолмадим, энди битта ёки иккита етимни ўқитаман, уйли-жойли қиламан, шояд бу эзгу амалларимнинг ажри ўғлимга етиб борса, у қабрида қувониб ётса", деб эзгуликка энг шимаради.

Энди асл мавзу – мотами сўлмас мотамдорларга, тамоман умидсизликка тушган дилтанг бағри хунларга қайтсак. Мен шундай одамларни биламанки, улар юқоридаги 9 та маҳзун мотамсаро ва биз қўшган битта билан ўнтага айланган 10 та мотамсаронинг ҳеч бирига ўхшашмайди. Санаб ўтилган 9 та ном уларга тўғри келмайди. Маъюсликни ҳатлаб мажнунликка ўтишган, айримлари мажнунлик ҳаддида турмай тирик мурдага айланиб қолган. Мисол мақолни ойдинлаштиради.

Ёш келин эрининг вафотига оид хабарни эшитгач, чаён чакқандай чириллаб қолади. Шўрликнинг обидийдаси оламини тутуди. Ҳасратидан ўт чиқади. Ҳамма йиғилган хотинларнинг дийдиёси бир бўлди-ю уники бир бўлди. Тўғрироғи, ҳамманикидан ўтиб тушди. Юзини юлиб, ёқасини йиртиб, сочини тўзитгани етмагандай гоҳ осмонга сакраб, гоҳ ўзини ерга отиб йиғларди. "Вой менинг эрим нимага ўлади, вой биз кимга ёмонлик қилувдик", деб айюҳаннос солади. "Қизим, ўзингизни кўлга олинг, ҳали ёшсиз, келажагингиз олдинда" деб баъзи катта хотинлар юпатмоқчи бўлишганди, "танаси бошқа дард билмас, вой дод, вой дод", дея бақира кетди. Айрим жувонлар уни ичкарига олишмоқчи эди, кўлларини тишлаб олай деди. Ёшу қари унинг ёнига яқинлашгани кўрқиб қолди.

Бу, бесабр аёлга мисол. Бу ерда бетоқат ўғиллар ҳам бор. Улар дарди келинчак дардидан кам эмас.

Бир давлатманд киши тўсатдан вафот этади. Даданинг даврида шоҳона ҳаёт кечирган икки ўғил саросимага тушиб қолади. Ҳеч кимнинг гапини қулоққа олмайди. "Дадажон, бизни кимга ташлаб кетдингиз", "дадажон, энди биз нима қиламиз, қандай яшаймиз", деб йиғлайвериб, томоғи қирилиб кетади. Йиғининг орасида ўзидан-ўзи кулиб юборади. Ўғиллар аста ақлдан озаётган эди. Кейин нима бўлди, билмайман.

Айтишларича, бир ота суюкли фарзандидан айрилиб қолади. Фарзанд доғи отани тамом қилади. Кундузги йиғи етмай, кечалари билан дод-войлаб чиқади. Бечора она, ака-укалар, қавм-қариндошлар, кўйингки ҳамма азадорлар йигит ўлимига йиғлаб, йиғлаб охири чарчашади. Аммо ота умуман чарчамас, тамадди қилмай, дам олмай фақат уввос соларди. У рельсдан чиққан поезддек мувозантни йўқотган эди. Тунлари уйқуси қочиб, фақат "ўғилжоним", "ягона умидим", деб йиғлайди. Аста йиғласа ҳам гўрга, овозини борича бақириб, кўни-кўшнининг тинчини бузарди. Ҳеч кимнинг сўзи кор қилмагач, тез ёрдам чақириб, укол билан ухлатишга мажбур бўлишди.

4- Риёкорлар. Ҳамма соҳада сохтакорлик ва риёкорлик бўлгани каби бу соҳада ҳам айна шу иллат мавжуд. У кўпга маълум. Айниқса, бераҳм иқтисод кутурган пайтда содиқ кўз ёшлар анча дефицит бўлиб қолган. Тақчил ёқилғи каби кўз ёш ҳам тақчил. Риёкорлар кўз ёш тўкмай товушнинг ўзи билан йиғлайди. Дийдиё ўқийди, шеър тўқийди, бироқ бир дона ёш тўкиб қўймайди.

Дод ўлимнинг дастидан,
Фарёд ўлимнинг дастидан,
Ёш деб раҳм қилмайди,
Қари деб раҳм қилмайди,
Қайларга бориб дод этайин,
Кимларга бориб дод этайин,
Вой энам-ам, вой энам!..

Маҳаллада бир дона,
Эл ичида дурдона,
Менинг учун ягона,
Вой отам-ам, вой отам!..

Қуёшим ҳам ўзингиз,
Ҳилолим ҳам ўзингиз,
Ош-ноним ҳам ўзингиз,
Вой отам-ам, вой отам!..

Энди кимни ота дей,
Нон емасдан дард-ғам ей,
Фойдасиздир ҳай-ю ҳай,
Вой отам-ам, вой отам!..

Риёкор бўкириб йиғлашни, "отамнинг худойисида тўрт қозон ош дамлатдим", деб мақтанишни билади, холос. Оқ-қора мрамрдан баҳайбат қабртош қўйиб, фахрланади. Аммо холислик, самимийлик деган етук маънолардан анча йироқда.

5- Мўътадиллар. Меъёрда турувчи такводор мўминлар. Мусибат тушса, Аллоҳни ёдлаб, юқорида эсланган дуоларни ўқишади. Балони бардош билан енгишади. Кўзлари нам, диллари маҳзун, тиллари Ҳаққа зид сўздан сокин. Набий ﷺ ўғиллари Иброҳим вафот этганда:

ان العين تدمع والقلب يحزن ولا نقول الا ما يرضي ربنا وانا بفراقك يا ابراهيم محزونون

"Бешак, кўз ёшланур, дил қайғурур, бироқ Роббимиз рози бўладиган сўздан ўзгасини сўзламаймиз. Иброҳим, фироқинг бизни ўртар" дедилар. Бухорий Саҳиҳи.

Азизим азадор, сен шу тоифаларнинг биринчиси бўлма. Иккинчи, учинчи, тўртинчисидан четлан. Фақат бешинчиси бўлгин, ишларинг беш бўлгай. Икки дунёда нола чекмайсан, надоматнинг нордон сувидан ичмайсан, ғамга чўкмайсан.

Эй ўксик, ўртанма! Ажал ҳаммани таъқиб қилиб келган, бундан кейин ҳам таъқиб қилаверади. Белгиланган муддатдан илгари келмайди, кечикиб қолмайди. Кимнингдир муддатини чўзиб, кимникинидир қисқартирмайди. Унда бундай ваколат йўқ. Иши қалашиб, қўли қўлига тегмай қолган тақдирда ҳам паришонхотирлик билан кимларнидир унутиб қолдирмайди. Бировга зулм қилмагани каби мурувват ҳам қилмайди.

Ажални алдашнинг сира иложи йўқ. Ўртага таниш қўйиш имконсиз хулё. Унга даво исташ саробга интилишдек гап. Мангулик – хомхаёл. Куч ишлатиш бефойда. Ҳийла – ҳабата. Қочиб қутуламан дейиш хамоқат. Мол-мулкимнинг ярмини бериб, ёки ҳаммасини фидо қилиб ажалдан қутуламан деб умид қилиш ғирт хомтамалик. Шусиз ҳам ажал кишини мол-мулкининг ҳаммасидан маҳрум этади.

Ҳаммани алдаб, товламачилик билан кун кўрадиган ўтқир фирибгарга ажал ўз элчиларини жўнатади. Киши элчиларни яхши қаршиламайди. Уларни назарга илмайди. Қумдай сероб одамларни алдаганману бир дона ажални эпллолмайманми, деб

кўнгли хотиржам бўлади. Охирги элчи охирги огоҳлантириш нотасини олиб келади. Бу ҳам наф бермайди: фирибгарнинг кўзи очилмайди. Кўзга кўринмас ажал кўзга кўринмас йўл ва йўлаклар орқали унинг хос хонасига ҳеч қандай қаршиликсиз бостириб киради. Ажалнинг совуқ нафасини ҳис этган фирибгар ўрнидан туриб унга қуллуқ қилмоқчи эди, лекин жойидан кўзғалишга мадори етмади. Ётган ўрнида:

- Келсинлар, ташрифингиздан мамнунман. Бироқ огоҳ этмасдан тўсатдан келибсиз. Агар бирор элчи жўнатганингизда, ҳозирлик кўриб турардим, – дейди фирибгар забони ҳоли билан шифтдан кўзини узмай.
- Бир эмас, бир неча элчилар жўнатилган. Сен уларнинг ҳеч бирига эътибор қаратмадинг! – дейди ажал индамас оҳангги билан.
- Йўқ, йўқ. Менга ҳеч қандай элчи келгани йўқ!
- Сочингдаги оқ нима?! Юздаги ажинчи?! Дам-бадам зиёрат этувчи касалликларчи?! Қарилик, қувватсизлик-чи?! Булар сенга менинг ташрифимдан дарак бермадими?!
- Узр, минг бор узр. Хато биздан ўтибди. Бу хато иккинчи такрорланмайди.
- Омонатни топшир!
- Қандай омонат? – ўзини гўлликка солади фирибгар.
- Жонни таслим эт!
- Илтимос, менга озгина муҳлат беринг. Мен қилмоқчи бўлган эзгу ишлар жуда кўп. Уларни охирига етказай.
- Сенга керагидан ортиқ муҳлат берилган эди, аммо сен...
- Яна озроқ муҳлат берсангиз, мен одамларга яхшилик қилмоқчиман. Охиратга қуруқ қўл билан боришдан ор қиламан, – одатига биноан ялиниб, аврашга ўтди.
- Сен ҳали орни ҳам биласанми?! Умрни яхшилик қилиш учун эмас, яна бир оз яшаш учун сўраяпсан. Ниятинг бизга аён. Яхшиликча омонатни топшир, йўқса...
- Барака топкур, онт ичаман, сўзим чин.

- Ҳаётинг давомида неча маротаба онт ичгансан? Эслайсанми? Ҳаммасини унутгансан. Аммо икки мирзо малак оғзингдан чиққан ҳар биз сўзни ёзиб қўйган.
- Илтимос, ҳеч бўлмаса хатоларни тўғрилаш учун, гуноҳларни ювиш учун озроқ фурсат беринг.
- Уятинг борми?! Ҳадеб муҳлат бер деяверасанми?! Ахир Пайғамбар ёшидан ўтиб кетдинг-ку. Бу Нуҳ замони эмас, Росул огоҳ этган охир замон. Гуноҳингга келсак, уни қатрон қилиш зарур. Бунга дунё олови ярамайди. Ухронинг сўнмас оловида бошлаб қатрон қилишади.
- Мени тинч қўйинг, устингиздан тегишли жойларга ёзиб бераман, – деб унинг қўли шилт этиб пастга тушди.

Нафас олиши тинди. Оғзи очилиб, ияги чўзила бошлади. Кўзи шифтга қадалганча қотиб қолди. Ундан чиққан бадбўй ҳид уйни тутиб кетди. Ҳаво совуқ бўлишига қарамай деразани очиб қўйилди. Тунд осмон тиниклашиб, ичкарига тоза ҳаво оралади. Авзойи бузуқ табиат очилиб кетиб, кўзни очтирмас чанг-ғубор босилди. Теварак-атроф тобора мусаффолашди...

Жон талвасасида унсиз қийналиб, қора терга пишиб ётган даданинг тинчиганини кўрган фарзандлар бир оз тинишди. Улар ғайб оламидаги суҳбатдан беҳабар эдилар. Қалин жун жемпер, унинг устидан пахтали тўн кийган азадорлар отани юпка оқ сурпга ўраб, гўристон томон жадаллаб кетишди.

﴿ أَيِنَّمَا تَكُونُوا يَدْرِكِكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ ﴾

﴿ Қаерда бўлсангиз-да, ҳатто мустаҳкам қўрғонлар ичида турсангиз-да ўлим сизларга етиб борур. ﴾

На тождор, на бождор ажалдан қочиб қутулади. На пулдор, на қарздор, на бир бурда нонга зор ажалнинг аччиқ тамини татишдан бош тортади. Қўмондон ҳам, зўравон ҳам бир куни ажал кундасига бошини қўяди. Моҳир табиб, суюкли ҳабиб, узоқдаги ғариб, энг яқин қарийб, айёр соҳиби фириб, буларнинг барча-барчаси ажал остонасида жамланади.

Эй гамнок! Ҳаёт ҳақ бўлгани каби синов ҳам ҳақ. Илм даргоҳига қадам қўйган талаба имтиҳон топшириши шарт бўлгани каби ҳаёт майдонига қадам қўйган банда ҳам имтиҳон топшириши шарт. Бир кунмас бир кун албатта синаласан. Синов сен кутмаган ердан келиши мумкин. Ҳатто сен унинг синовлигини сезмай қолишинг эҳтимолдан холи эмас.

Жаноби рисолат маоб соллаллоҳу алайҳи васаллам Бани Исроилда синалган уч кишининг қиссасини асҳобларга ҳикоя қилиб, ибратга чақирганлар.

Бани Исроилдан уч нафар кишини: нес, кал, кўрни Аллоҳ синашни ирода этиб, уларга бир малакни одам сурагида юборади. Малак даставвал нес кишининг ёнига келиб:

- *Сен учун энг маҳбуб нарса нима? – деди.*
- *Гўзал ранг, гўзал тери истайман. Одамлар мендан жирканадиган бўлиб қолган.*

Малак унинг юзини силаган эди, ундаги бор иллат кетиб, ўрнига гўзал ранг, гўзал тери пайдо бўлди.

- *Мол-дунёдан нималарни истайсан? – малак яна саволга тутди.*
- *Туя (ёки сигир)¹ истайман, – деган эди, истаги ўша заҳоти рўёбга чиқиб, қорнида ўн ойлик боласи бор туя берилди.*
- *Молнинг барака берсин, – деб малак кал ёнига равона бўлди. Унга ҳам юқоридаги саволни йўналтирди.*
- *Энг суйган нарсанг нима?*
- *Чиройли сочни суяман. Калликдан қутулишни истайман. Одамлар мендан жирканиб юришибди.*

Малак унинг бошини силаган эди, кал бошидан чиройли соч ўсиб чиқади.

- *Қандай молни суясан?*

¹ Ҳадис ровийларидан бири Исҳоқ ибн Абдуллоҳ иккиланган. Буни "шаккур ровий" дейилади.

– Сигирни яхши кўраман.

Унга ҳам қорнида боласи бор бир сигир берилди. Малак унинг молига барака тилаб, кўрнинг ёнига келди.

– Сен учун энг маҳбуб нарса нима?

– Аллоҳ кўзимни қайтариб берсайди, одамларга боқар эдим.

Малак унинг кўзини қўли билан суркаган эди, кўзи очилиб кетди.

– Қандай молни суясан?

– Қўйни.

Унга қўзилайдиган бир қўй берилди.

Туя сўраганнинг туяси, сигир сўрганнинг сигири тугиб, мол-мулклари кўпайиб кетади. Ҳар иккиси водий тўла чорвасини ўтлатиб юради. Қўйчувоннинг қўйлари қўзилаб, у ҳам бойиб кетади. Водий тўла қўйга эга бўлади.

Орадан бир мунча муддат ўтгач, малак аввалги суратида пес кишининг ёнига келиб тиланчилик қилади:

– Мусофир, мискин кишиман. Сафаримда тирикчилик сабаблари узилган. Аввало Аллоҳдан, сўнгра сендан бошқа ҳеч ким менга ёрдам бермайди. Сенга гўзал ранг, чиройли тери бериб, бой-бадавлат қилиб қўйган Аллоҳ ҳаққи менга ёрдам бергин.

– Зиммамда ҳақ-ҳуқуларим кўп.¹ (Ёрдам беролмайман).

– Сени танигандай бўлаяпман. Сен аввал пес эмасмидинг? Одамлар сендан жирканиб юрмасмиди? Фақир эдинг, Аллоҳ мол-дунё бериб бойиб кетибсан.

– Бу мол-дунёни ота-боболаримдан мерос олганман.

– Агар гапинг ёлгон бўлса, Аллоҳ аввалги ҳолатингга қайтарсин, – деган эди, киши аввалги аянчли ҳолига қайтиб қолади.

¹ Яъни "бола-чақали одамман".

Кал ёнига келиб, юқоридаги кишига айтган сўзларини айтади. Кал ҳам биринчи кишидек рад жавоби қайтаради. "Агар сўзинг ёлгон бўлса, Аллоҳ аввалги ҳолингга қайтарсин", деб кўрнинг олдига келади. Кал нес каби бор-будидан айрилиб, кал боши билан қолади.

Кўр ёнига келиб:

- Мусофир мискин кишиман. Сафаримда тирикчилик сабаблари узилган. Аввало Аллоҳдан, сўнгра сендан бошқа ҳеч ким менга ёрдам бермайди. Сенга кўзингни қайтарган ва қўй берган Аллоҳ ҳаққи менга ёрдам бергин.*
- Кўр эдим, Аллоҳ кўзимни қайтарди. Фақир эдим, бойбадавлат қилди. Истаган нарсангни ол, Аллоҳга онтким, бугун Аллоҳ учун олган бирон нарсангга тўсқинлик қилмайман.*
- Молинг ўзингга буюрсин. Бу синов эди. Аллоҳ сендан рози бўлди. Икки шеригингга газаб қилди.*

Қиссанинг асли Саҳиҳи Бухорийда.

Эй дилгир! Донишмандларнинг **"бирни кўриб фикр қил, бирни кўриб шуқр қил"** деган ҳикматли сўзини ҳаётингга сарнома қилиб ол, зарар кўрмайсан.

Урва ибн Зубайрнинг бир оёғи оғир дардга чалинади. Олим табибга мурожаат қилмайди. Шунда яқинлар:

- Табиб чақирайликми? – деб сўрашади.*
- Хоҳишларинг, – дейди дарди кучайган тобеин.*

Беморни обдон текширган табиб **"бир оёқни кесиш зарур"**, дейди. Кесишга розилик олгандан кейин Урвага қарата:

- Ақлни кетказадиган шароб бераман. Ичсангиз, оғрикни сезмайсиз, – деди.*
- Одамлар шаробни ақлни кетказиш учун ичадилар деб ҳеч ўйламаган эканман. Қўрқмай кесавер, шаробингга ҳожат йўқ.*

"Табиб дадамнинг оёғини кесар экан бирон марта оҳ деб қўймади. Кесилган оёқни тоғарага солинганда дадам оёққа ишора қилиб: "Шу оёқларим билан ҳаётим давомида бирон маротаба маъсиятга борганим йўқ", деб Аллоҳга роз айтди: "Илоҳо, бир аъзони олган бўлсанг, қанчасини қолдирдинг, бир марта дард берган бўлсанг, неча марта офият бергансан", деб хабар беради ҳодиса тепасида турган ўғил.

Ҳатто шу оғир кечада ҳам Қуръон ўқишни қанда қилмай, кунлик вирдларини¹ ўқиб ётдилар.

Эртасига Муҳаммад номли ўғиллари оддан йиқилиб вафот этади. Буни отага билдиришмайди. Одамлар таъзияга кела бошлайди.

- Агар оёғимдан айрилганим учун кўнгил сўраётган бўлсангиз, раҳмат, лекин бунга ҳожат йўқ. Зеро оёқ учун ихтисоб² қилдим.
- Оёғингиз эмас, ўғлингиз таъзиясига келдик.
- Ўғлимга нима қилибди.
- Ахир кеча поданинг тагида қолиб, узилди-ку.
- Илоҳо, бир аъзони олиб кўпини менга қолдирдинг, бир фарзандни олиб, кўпини олдимда қолдирдинг, – деб Аллоҳга юзландилар.

Бу кўргиликларнинг барчаси сафар чоғида рўй берганди. Сафардан қайтишгач, тобеинлардан Муҳаммад ибн Мункадир улар истиқболига чиқиб ҳол сўрайди. Урва ибн Зубайр саволга жавоб ўлароқ ушбу оятни ўқийдилар:

﴿لَقَدْ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا هَذَا نَصَبًا﴾

﴿*Ҳақиқатда бу сафаримизда машаққатга дучор бўлдик.*﴾

Каҳф 62-оят.

¹ **Вирд** – Тарк этмай кунда бажариладиган вазифа; Қуръон тиловати, зикр, дуо. Соғлигига эътиборли киши кундалик озуқани тарк қилимаган каби охиратиға эътиборли киши ҳам кундалик маънавий озуқани – вирдни тарк этмайди.

² **Ихтисоб** – Аллоҳ учун сабр қилиб, савоб умид этиш.

Эй дарднок! Айюб алайҳиссаломга келган мусибатни кўп ўқигансан, кўп эшитгансан. Лекин у қиссадан сабоқ олганми-сан? Ибрат дурларини терганмисан? Ҳаётинг учун андоза олганмисан?

Айюб алайҳиссаломга рафиқалари деди:

- Аллоҳдан шифо тилаб дуо қилсангиз бўлмайдими?
- Етмиш йил неъматда яшадик, яна шунча йил қийинчиликка сабр қилолмаймизми?!

Эй ҳазин! Аҳнаф сўзларига кулоқ тут.

"Қирқ йил олдин кўзимдан айрилдим. Биҳамдиллоҳким, қирқ йилдан бери бирон маротаба, бирон бир кишига шикоят қилганим йўқ".

Дарғазаб дилтанг! Бошингга мусибат тушса, бошқаларга захрингни сочма. Исанинг аламини Мусадан олма.

Шўролар даврида горисполком раиси, шаҳар компартиясининг биринчи секретари деган юқори лавозимли мансаблар бўларди. Шундай катта мансабдорлардан бирининг ўғли ошнасининг тўйида ўлгудай ичади. Ёнидаги улфатларининг "нормадан ошиб кетди, бўлди, тўхтат", деган сўзига кулоқ осмайди. "Сани пулингга ичяпманми, яхшиям сани тўйингмас", деб кетма-кет кўтараверади. Ярим тунда тўйдан қайтаётганда машинани тез ҳайдаётган (шаҳзода) рулни бошқаролмай ўзини бетонга бориб уради. Бу тўй унинг охирги кўрган тўйи, тўйда кўтарган охирги қадаҳи дунёдаги охирги насибаси экан.

Дарғазаб дада тўйда у билан бирга бўлган ҳар бир улфатдан ўч олишга тушади. Бир эмас, бир нечта йигитнинг ёстиғини қуритиб аламидан чиқади. Уларнинг янги туғилган ўғлини етим қилади. Ёш келинчаклар бева қолади. Баъзи гўдаклар она қорнидаёқ отадан айрилади. Агар мақсад ўғил қотилидан ўч олиш бўлса, биринчи қотил бузуқ тарбия берган отанинг ўзи-ку. Демак, ўчни ўзидан бошлаши лозим эмасми, лекин...

Ғамга таслим бўлиб, қалбига шубҳа тушган ғамзада!

Ушбунни ўқи, ибрат ол, огоҳ бўл!

تسليّة أهل المصائب – **Мусибат аҳлига тасалли** китобининг

муаллифи Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Муҳаммад ал-Манбажий (... – 785х) мутақаддимлардан нақл қилиб дейди:

"80 ёшли кўшимиз бор. Беш маҳал намозни масжидда ўқийди. Унинг ажойиб набираси бўларди. Нима бўлди-ю шу болача тўсатдан ўлиб қолди. Боланинг ўлимини қария кўтаролмади. Ёшига ярашмайдиган, иймонга путур етказадиган сўзларни айта бошлади. У тамоман ўзгарган эди. "Шунча йил ибодат қилсак ҳам, шундай оғир мусибат тушадими?!" деган маънода сўзларни айтиб юрди. Масжидга умуман чиқмай қўйди. Билдимки, унинг намози ибодат эмас, одат экан".

*Қилмади элликда тараққий киши,
Олтмишида борча таназзул иши.*

"Ҳайратул аброр"дан.

"Энг катта йўқотиш нима?" – деб сўрасалар, ҳеч тараддудланмай, "Манзилга етганда адашиш, маррага бир баҳя қолганда тойиш, ҳосилни йиғиштирар пайтда талофат кўриш", деб жавоб бераверинг.

Шайтон одамзодни адаштиришда икки йўлни қўллайди: бири, шаҳват, иккинчиси, шубҳа. Шунинг учун сарваримиз ﷺ: ***"Ким икки жағи ораси ва икки пути ораси учун кафолат берса, мен унинг учун жаннатга кафилман"***, дедилар.

Бухорий Саҳиҳи.

Термизий Суналариди: ***"Кимки икки жағи (яъни тили) ва икки пути (аврати) ёмонлигидан сақланса, жаннатга киради"***, дейилган.

Ёшлиқда тил билан авратни сақлаган эркак кексайганда йигитдай яшайди. Ўша қувват, ўша ақл билан қийналмасдан, тойимасдан маррага етиб боради.

"Кофир намоз ўқимасаям омади чопаяпти, мен намоз ўқисамам омад қочаяпти", деб алданган аламзада аразчи!

"Мен намоз ўқисам, рўза тутсам, ҳаж, умра зиёратига борсам, садақа, хайри-эҳсонни канда қилмасам, эрта-кеч Аллоҳни зикр қилсам, шунча савобдан кейин яна бошимга шунча мусибат тушадими?! Болам ўлди, молим таланди, бозорим касод, уйим куйган, бадарғаман", деб баъзи бирлар ортга чекинади. Иймон имтиҳонидан икки баҳо олиб йиқилади. Шуларни ўйлаб, хаёлга чўмаман. Исломни қабул қилиб қашшоқ, камбағал бўлиб кетган, номи Қуръонда ва тарихда мангу қолган собитқадам соҳиб фазилатларни эслайман.

Қуръон "Асҳобул Каҳф" ғорга бекинган йигитлар ҳақида ҳикоя қилган. Уларнинг ҳар бири неъматга ғарқ бўлган ўктам йигитлар эди. Ширкдан воз кечиб, тавҳидга иқбол этган санокли муваҳҳидлар. Ўз давридаги ҳақ дин Исо алайҳиссалом олиб келган дин эканини билишгач, ҳеч тараддудланмай иймон келтирадилар. Уларнинг аксари сарой аҳлининг фарзанди бўлган. Иймонларини махфий тутишларига қарамай, сир очилиб қолади. Йигитларни диндан қайтариш учун турли ваҳшиёна йўлларни қўллашади. Қалб қаърига жойлашган бебаҳо иймон дўқ-пўписаларга жойидан жилмайди. Улар забони ҳол ва мақол билан: жонга синган иймон жон билан бирга чиқади, уни у ердан олишнинг бошқа иложи йўқ, дерди. Сарой аҳли шу қадар дарғазаб бўлдики, азбаройи тутакқанидан ўз жигарбандларини ўлимга ҳукм қилади. Лекин иқтидорли, чакқон, кучли, ўктам ва кўркам йигитларни ўлдиришга кўзлари қиймай, қатл қилишга қўллари бормайди. Ноилож уларга яна бир кеча муҳлат бериб: "Эртагача ўйлаб кўринглар. Тонг сизлар учун охирги муҳлат, кейин раҳм-шафқат кутманглар", дейишади.

Йигитлар олдида иккита йўл бор: 1-Диндан қайтиб, саройда аввалгидай дабдабали ҳаёт кечириш. 2-Динда собит қолиб, дарбадарликда, камбағаллик-қашшоқликда яшаш.

Йигитлар ўйланиб ўтирмай иккинчи йўлни танлашди ва шу кеча шоҳона ҳаёт билан видолашиб, саройдан чиқиб кетдилар. Улар учун ғордан бошқа бошпана йўқ эди. Мелодий сана тонгида рўй берган бу ҳодисани Аллоҳ таоло Қуръони каримда мадҳ этиб, йигитлар ихтиёрини: улар танлаган йўлни олқишлади, номларини мангулаштирди.

﴿ اِيْتَمَّ فَتِيَةً اٰمَنُوْا بِرَبِّهٖمْ وَزِدْنٰهُمْ هُدًى ﴾

﴿ Дарҳақиқат улар Роббиларига иймон келтирган йигитлардир, биз уларнинг иймонларини янада зиёда қилдик. ﴾

Қаҳф 13-оят.

Аллоҳ даргоҳидаги энг қимматбаҳо бойлик тилло, кумуш эмас, Ҳидоят, Иймондир. Шунинг учун Аллоҳни ихтиёр этган йигитларга Аллоҳ ўз даргоҳидаги энг қимматбаҳо бойликни тортиқ қилди.

Дарвоқе, йигитлар ғорга бекингандан кейин Аллоҳга илтижо қилиб дуо ўқишган, дуолари мустажоб бўлган. Қаҳф сурасининг 10-оятидаги дуо тарихий воқеадан боҳабар этиш учунгина эмас, балки Муҳаммад алайҳиссалом умматига сабоқ ўлароқ келган. Яъни сизлар ҳам оғир аҳволда қолган пайтингизда, бошингизга мушкул савдо тушганда шу дуони ўқинг, деган маънода нозил бўлган. Йигитлар ғорда ушбу дуони ўқиган эдилар:

﴿ رَبَّنَا اِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ اٰمْرِنَا رَشَدًا ﴾

﴿ Роббана, атина мин ладунка роҳма, ва ҳаййиъ лана мин амрина рошада – Роббано, бизларга Ўз даргоҳингдан раҳмат ато эт ва ишларимизни Ўзинг ўнгла. ﴾

Қаҳф 10-оят.

Собитқадамликка бошқа бир мисол.

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуни танимайдиган мўмин топилмаса керак. Зеро ер юзининг ҳар бир минтақасида: шаҳар, қишлоқларда ўтказиладиган Саҳобалар ҳаёти ҳақидаги суҳбатда унинг номи албатта тилга олинади. Унинг ибратли ҳаёти ҳаммани ўйлатади ва йиғлатади.

Мусъаб Қурайшнинг бадавлат хонадонидан. Бой барно йигит. Хулқи хилқати каби гўзал. Ҳаммининг ҳаваси келади. Ёнидан ўтган киши гўё гулзор ёнидан ўтгандек унинг ширин бўйига маст бўлади. Шу йигит Маккадаги некбахт кишилар қатори Исломга эрта кириш бахтига эришади. Бундан хабар топган она тўнини тесқари қийиб, ўғлини диндан қайтаришга зўр беради. Онанинг ҳамма уриниши беҳуда кетади. Иймон йигит қонига аллақачон сингиб бўлганди. Бой она ўғилдан барча яхшиликларни узади. Ҳатто бир бурда нон, бир коса овқат ҳам бермай қўяди. Охири Мусъаб уйдан ҳайдалади.

Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳу дейди:

Биринчи бўлиб Мадинага ҳижрат қилиб келган саҳоба Мусъаб ибн Умайрдир. Биз уни кутиб олдик.

– Росулulloҳ ﷺ нима қилдилар? – деб сўрадик.

– Росулulloҳ хануз ўз ўринларидалар, аммо асҳоблари изимдан йўлга тушишган, – деди.

Хаббоб ибн Арат розияллоҳу анҳу дейди:

Биз Росулulloҳ ﷺ билан бирга Аллоҳ ризолигини истаб ҳижрат қилдик. Аллоҳдан ажр-мукофотга эришдик. Биздан баъзи бирлар шу йўлда давом этиб, ажр-мукофотидан бир нарса емади. Шулардан бири: Мусъаб ибн Умайрдир. У Ухуд куни ҳалок бўлди. Бир дона жунли тўндан бўлак ҳеч нима қолдирмади. Кафан билан юзини ёпсак, оёғи очилиб қолар, оёғини ёпсак, юзи очилиб қоларди. Шунда Росулulloҳ ﷺ: "Юзини ёпиб, оёғини изхир билан ёпинглар", дедилар.

Баъзи бирларнинг эса меваси пишиб, ҳосил йиғими билан машғул бўлиб қолди. (Мол-дунё кўпайганига киноя қилмоқдалар).

Саъд ибн Иброҳим отасидан эшитиб ривоят қилади:

Абдурраҳмон ибн Авфга таом тақдим этилди. Абдурраҳмон овқатга қараб туриб йиғлаб юборди. "Ҳамза жанггоҳда ўлдирилди, кафанликка бир кўйлақдан бошқа ҳеч нима топилмади. Мусъаб ибн Умайр шу куни ўлдирилди, унга ҳам кафанлик топилмай, бир кўйлақка кафанланди. Қўрқаманки, бизнинг неъматлар охиратда эмас, шу дунёда барчаси бериб бўлиндимикин", деб йиғлар эдилар.

Яна бир олий мисол, гўзал намуна. Буни бизга амирул мўминийн Умар ибн Хаттоб ҳикоя қиладилар. Қисса узунлиги боис унинг мавзуга оид охирги қисмини келтирамиз.

...Мен Росулulloҳ ﷺ ўтирган қазноққа киришга изн сўрадим. Фулом изн олиб чиққач, ичкарига кирдим. Тўқима бўйрага суяниб ўтирган эканлар. Бўйранинг изи баданларида кўриниб турарди...

Мен ўтирдим. Бошимни кўтариб, хонага разм солдим. Кўзга ташиланадиган бирор нарса йўқ. Илло ошланмаган учта тери бор эди, холос.

– Ё Росулаллоҳ, умматингизга мўлчилик тилаб Аллоҳга дуо қилмайсизми? Форс ва румлар Аллоҳга ибодат қилмасада мўл-кўлчиликда яшайди, – дедим. Росулulloҳ ﷺ кўзгалиб, тўғри ўтириб олдилар ва менга қараб:

– Динда шубҳанг борми, Хаттоб ўғли?!¹ У қавмларнинг барча неъматлари бу дунёда эрта бериб бўлинган, – дедилар.

– Аллоҳдан гуноҳимни мағфират этишини сўранг, – дедим.

Ўшанда Росулulloҳ ﷺ аёлларига бир ой яқин бўлмасликка қасам ичган эдилар.

Муслим ва Термизий ривоятлари.

¹ "Умар" демай, "Хаттоб ўғли" деб отага нисбат беришларида "сен хануз отангни динидамисан?!" деган киноя яширинган, дейди шорихлар.

Қадимда баъзи аъробийлар Исломдан яхшилик кўрса: дуоси ижобат бўлиб ёмғир ёғса, қўйлари қўзиласа, туяси бола туғса, закотлардан, садақотлардан насиба олса, Исломни мадҳ этиб, жа қаттиқ мусулмон бўлиб қоларди. Агар озроқ синов келса, ёмғир ёғмаса, қўй, мол, туя аввалгидек болаламаса, хайри эҳсонлар келмай қолса, дарҳол Исломдан қайтиб кетар эди. Шунинг учун Аллоҳ улар ҳақида ушбу оятни индирди:

﴿ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴾

﴿ Аъробийлар куфр ва нифоқда ўзгалардан кўра қаттиқроқ ва Аллоҳ Ўз Росулига индирган аҳкомларни билмасликка лойиқроқ кишилардир. ﴾

Тавба 97-оят.

Эй маъюс!

Сен тортган кулфатлар аввалгилар тортган кулфат олдида ҳеч нима эмас.

Хаббоб розияллоҳу анху дейди:

Росулulloҳ ﷺ Каъба соясида тўнларига бош қўйиб ётган пайтларида ёнларига келдим. Мушириклардан кўп озор кўрган давримиз эди.

- *Ё Росулаллоҳ, (енгилик сўраб) Аллоҳга дуо қилмайсизми?! – дедим. Росулulloҳ ﷺ ўтириб олдилар.*
- *Сизлардан олдин ўтган мўминлар танасини темир тароқ билан тирнаб, суяккача қадаб тарар эдилар. Бироқ бу қийноқ уларни динидан қайтармаган. Бошига арра қўйиб уни иккига бўлиб ташлашар эди, бу ҳам уларни динидан қайтаролмаган. Аллоҳга онтким, Аллоҳ бу ишни ниҳоясига етказгай, тоинки Санъодан Ҳазрамавтга чиққан отлиқ ўз сайрида Аллоҳдангина қўрқиб, бошқа хавфни сезмай хотиржам юради, – дедилар.*

Бухорий Саҳиҳи.

III- Мусибатни енгиллатадиган сабаблардан учинчиси – Истиона.

Нафақат мусибатни, балки ҳаётнинг ҳамма оғирликларини енгиллатадиган асбоблардан бири истионадир.

Истиона нима?

Истиона – Ёрдам, мадад, кўмак талаб қилиш демакдир.

Мусулмон ҳар бир ишида Аллоҳдан мадад сўрайди. Кунда ўқийдиган беш маҳал намозида: ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾

﴿*Сенгагина ибодат қиламиз ва Сендангина мадад сўраймиз.*﴾
деб бот-бот такрорлайди.

Банданинг кўлидан келадиған дунёвий ишларда унинг ёрдамидан фойдаланиш ҳам истиона дейилади. Уйга тандир қурмоқчи бўлсангиз, тандирчини кўмакка чақирасиз. Кўза керак бўлса, кулолга, илм керак бўлса, олимга борасиз.

Ерни кўл билан кавлашдан кўра кетмон, бел, курак каби махсус асбоб ёрдамида кавламоқ ишни анча енгиллаштиради. Бульдозер, скрепер, экскаваторлар машаққатни камайтириб, муродга тез етказди. Дурадгорни теша, ранда, искана каби асбобларсиз иши юришмайди. Темирчини босқонсиз¹ тасаввур қилиш қийин. "Болғачининг минг ургани – босқончининг бир ургани" деган гап бекорга айтилмаган. Хашакни қулочлаб аравага ортаётган киши кўлига паншаха олса, иши анча унумли кечади. "Оғриган тишнинг давоси – омбур" десалар, кесатиб: "Бир одам омоч билан, еттовлон чўмич билан" дейдилар. Халқнинг "Иш қуролинг соз бўлса, машаққатинг оз бўлур" мақоли асбоб-анжом ёрдамида иш битириш қулайлашади, оғир енгил, узоқ яқин бўлади, касб-ҳунардаги мушкуллар осонлашади, деган маънони англатади.

¹ **1-Босқон** – Темирчиларнинг катта, оғир болғаси. **2-Босқон** – Чилангарлар кўрасидаги кўрага ҳаво ҳайдовчи ва кўмирнинг ёнишини кучайтирувчи қурилма.

Бу ҳаммага маълум.

Хўш, ҳаёт ташвишлари, кулфат-офатлари, унинг номи-ю шакли ҳар хил, муддати нотайин машаққатлари қандай енгиледи? Мусибатни аритадиган асбоб, ғам-қайғуни кетказадиган анжом борми? Бу саволга Қуръон жавоб бериб дейди:

﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴾

﴿ *Сабр ва Салот бирла ёрдам олинг. Ҳақиқатда Салот жуда оғир, илло Аллоҳдан кўрққанлар учун осондир.* ﴾

Бақара 45-оят.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾

﴿ *Эй мўминлар, Сабр ва Салот бирла ёрдам олинг. Албатта Аллоҳ сабр-бардошлилар билан биргадир.* ﴾

Бақара 153-оят.

Аллоҳ таоло мўминларни диний ва дунёвий ишларида сабр ва намоздан кўмак олишга буюряпти.

Сабрнинг луғавий маъноси кўпга қисман маълум. **Салот** – Намоз, бу ҳам ҳеч кимга махфий эмас. Лекин ҳар иккисининг ҳақиқати ва моҳияти ҳаммага бирдай маълумми?

Сабрни кимдир тушкунлик ва таслим бўлиш деб тушунади. Намозни оддий ибодат ё мусулмонлар одати деб билади. Нусусларга қаралса, ҳаётда сабр ва намознинг кучини синаб кўрган зотлар ҳаётига назар солинса, бу икки амал инсонга энг катта ёрдамчи, диний-дунёвий ишларида куч-қувват бағишловчи асбоб эканини билади. Набий ﷺ оғир ҳолатларда, бошларига ташвиш тушганда, қайғу ҳар жиҳатдан ҳамла қилганда дарҳол Намоз ўқирдилар, Аллоҳга боғланиб, арзи додларини айтардилар. Аёлларини намозга ундардилар. Зеро Намоз – маънавий истехком, қалин кўрғон, ризқ мана би, ахлоқсизликдан тиядиган ва тўсадиган энг катта кучдир...

Ҳақиқий намоз билан дин ва дунё обод бўлади. Юз ёруғ, дил равшан, мартаба улуғ, ризқ қутлуғ бўлади.

Имом Бухорий Саҳиҳни ёзаётганда ҳар бир ҳадис олдидан икки ракаат намоз ўқирдилар. Натижада Саҳиҳ Қуръондан кейинги китоб мақомига кўтарилди. Иброҳим Шаммос дейди: "Мен Аҳмад ибн Ҳанбални ёшлиқдан биламан. У болаликдан таҳажжудни тарк этмаган". Бошқа бири дейди: "Аҳмад 70 йил фақирликка сабр қилиб шу даражага етишди".

Бошингизга бир ёки минг мусибат тушса, саросимага тушманг. Жойнамозни солиб, обдон таҳорат олиб, муқаддас қиблага юзланиб, Парвардигорингиз даргоҳида намоз ўқинг. Юракка айтинг, қон эмас, ёш айлантисин. Томирга буюринг, қизил суюқлик эмас, оппоқ ёшларни дарёдек оқизсин. Бундай пайтда салга ловуллаб ёнадиган қизиққонлар эмас, самимий ёш тўккан бардошлилар муродига етади.

Намоз ўқимаса ҳам "омади чопаётган" "бахтли"лар сизни мағрурлантириб қўямасин. Росули Акрам ﷺ айтганларидек, уларнинг барча неъматлари бу дунёда вақтли бериб қўйилган мато, халос. Тақдирда битилган охириги ошамни ошаб, сўнгги сувни ичиб бўлганидан кейин уларга ҳеч нима берилмайди. Ҳатто бир қултум сувга зориқиб ўтадилар. Сизнинг оёғингиз остидан зилол сувлар, сут, асал, май, шароб оқиб турган бир пайтда улар сувни тушда ҳам кўрмайдилар. Шундай экан, уларнинг вақтинчалик ўткинчи ҳаёти сизни алдаб қўямасин.

Қуръонда салотга оид 65 та оят, сабрга оид 70 та оят бор. Бу сонлар нимадан дарак беради? Бу рақамлар Намоз ва Сабр-бардош инсон ислоҳи, саодати ва нажоти учун зарур омил эканидан дарак беради. Буни Қуръонда, Тавротда ва Иброҳим ﷺ саҳифасида келган ушбу оят тасдиқлайди.

﴿ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّىٰ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّىٰ ﴾ **Дарҳақиқат ким покланса, Роббининг исмини ёдласа ва намоз ўқиса, нажот топибди.** ﴿

Аъло 14-15-оят.

Намозингизни кўз қорачиғидай асранг, намоз сизни асрайди. Сабр-бардош отига миниб, Сулаймондек кўкка парвоз қилинг. Сабр отини аямай қамчиланг, мақсадингизга тез етасиз. Мақсад йўлида секинлашган ё тўхтаб қолган муродга етмайди. Амалдан тўхташ – бесабрлик. Чекиниш – мағлубият.

Мадад сўраб ўкиладиган дуолардан бирини эътиборингизга ҳавола этаман. Дуони иккинчи бетга ўтмасдан олдин ёд олишга уриниб кўринг. Эртанги кунга қолдирманг. Донишлар бекорга "Эртаги савдонинг даҳсар оғирлиги бор", демаган.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو يَقُولُ : رَبِّ اعْنِي وَلَا تَعْنُ عَلَيَّ ، وَأَنْصُرْنِي وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ ، وَأَمْكُرْ لِي وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ ، وَاهْدِنِي وَيَسِّرْ لِي الْهَدْيَ لِي ، وَأَنْصُرْنِي عَلَى مَنْ بَغَى عَلَيَّ ، رَبِّ اجْعَلْنِي لَكَ شَكَارًا ، لَكَ ذَكَرًا ، لَكَ رَهَابًا ، لَكَ مَطْوَأًا ، لَكَ مُخْبِتًا ، إِلَيْكَ أَوْأَهَا مُنِيبًا ، رَبِّ تَقَبَّلْ تَوْبَتِي ، وَاغْسِلْ حَوْبَتِي ، وَأَجِبْ دَعْوَتِي ، وَتَبِّتْ حُجَّتِي ، وَسَدِّدْ لِسَانِي ، وَاهْدِ قَلْبِي ، وَأَسْأَلُ سَخِيمَةَ قَلْبِي .

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу дейди: Росулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам ушбуни ўқиб дуо қилар эдилар:

Роббим, менга ёрдам бергин, зиддимга ёрдам бермагин. Менга нусрат, галаба бер, зиддимга нусрат бермагин. Мен учун хийла; чора-тадбир кўр, зиддимга макр қилмагин. Мени ҳидоят эт, ҳидоятни мен учун осон айла. Менга жабр қилган тажовузкор кимса устидан нусрат бер.

Роббим, мени серишукр, серзикр (бандалардан) қилгин.

Ўзингдан чунон қўрқадиган, бағоят итоаткор, тавозули, бўйсунувчан, хавфингда ва кўйингда оҳ-нолалар тортиб, (ҳар ишда) Ўзингга қайтувчи қил.

Роббим, тавбамни қабул эт, хато-гуноҳларимни маҳв айла, дуойимни мустажоб эт, ҳужжатимни собит, барқарор қил. Тилимни ўнгла, дилимни ҳидоятга йўлла, қалбимдан кеку адоватни чиқариб ташла.

Ҳадисни Имом Аҳмад, Абу Довуд, Термизий, Насойй ва Ибн Мажалар ривоят қилишган.

- 1- رَبِّ اعْنِي – Робби, аинний
- 2- وَلَا تُعِنُّ عَلَيَّ، – вала туин алаййа.
- 3- وَأَنْصُرْنِي – Вансурний
- 4- وَلَا تَنْصُرْ عَلَيَّ، – вала тансур алаййа.
- 5- وَأَمْكُرْ لِي – Вамкур лий
- 6- وَلَا تَمْكُرْ عَلَيَّ، – вала тамкур алаййа.
- 7- وَأَهْدِنِي وَيَسِّرِ الْهُدَى لِي، – Ваҳдиний ва яссирилҳуда лий,
- 8- وَأَنْصُرْنِي عَلَى مَنْ بَغَى عَلَيَّ، – Вансурни ала ман баго алаййа.
- 9- رَبِّ اجْعَلْنِي لَكَ شَكَارًا، – Роббижалний лака шаккаро,
- 10- لَكَ ذَكَارًا، – лака заккаро,
- 11- لَكَ رَهَابًا، – лака роҳҳабо,
- 12- لَكَ مَطْوَأًا، – лака митваан,
- 13- لَكَ مُخْبِتًا، – лака мухбитан,
- 14- إِلَيْكَ أَوْهَا مُنِيْبًا، – илайка авваҳан мунийба,
- 15- رَبِّ تَقَبَّلْ تَوْبَتِي، – Робби, тақаббал тавбатий,
- 16- وَأَغْسِلْ حَوْبَتِي، – вагсил ҳавбатий,
- 17- وَأَجِبْ دَعْوَتِي، – ва ажиб даъватий,
- 18- وَبَيِّتْ حُجَّتِي، – ва саббит ҳужжатий,
- 19- وَسَدِّدْ لِسَانِي، – ва саддид лисоний,
- 20- وَأَهْدِ قَلْبِي، – ваҳди қолбий,
- 21- وَأَسْأَلُ سَخِيْمَةَ صَدْرِي. – васлул сохимата қолбий.

IV- Мусибатни енгиллатадиган омиллардан бири— Қазойи қадарга рози бўлиш.

Ҳадисда келади: "ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ مَنْ رَضِيَ بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا"

"Аллоҳни Раб деб рози бўлган, Исломни дин ва Муҳаммадни росул деб рози бўлган кимса иймон таъмини татибди".

Муслим ривояти.

Абу Саид ал-Худрийга Росулуллоҳ ﷺ шундай дедилар:

"Эй Абу Саид, кимки Аллоҳни Раб деб рози бўлса, Исломни дин, Муҳаммадни Пайгамбар деб рози бўлиб қаноат ҳосил қилса, унинг жаннат (га қирмоғи) вожибдур".

Насоий Сунани.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам марҳамат қилиб дедилар: *"Кимки тонг отган пайтда ва кеч кирган маҳалда¹ уч марта "Розийту биллаҳи Роббан, ва бил-Ислами дийнан, ва би-Муҳаммадин соллаллоҳу алайҳи васаллама набиййан" деса, у кишини Қиёмат куни рози қилиш Аллоҳ зиммасига ҳақ бўл-гай".*

Имоми Аҳмад Муснади.

Саъд ибн Аби Ваққос Росулуллоҳдан ﷺ ривоят қилади:

"Муаззин азонини эшитган киши "Ашҳаду алла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳ, ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва росулүҳ. Розийту биллаҳи Робба, ва бил-Ислами дийна ва би-Муҳаммадин соллаллоҳу алайҳи васаллама росула² – Аллоҳни Раб деб рози бўлдим, Исломни дин деб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни Пайгамбар деб рози бўлдим", деса, унинг гуноҳи мағфират қилинур".

Муслим ривояти.

¹ Бомдод намозидан кейин қуёш чикқунча ва аср билан шом оралиғи назарда тутилмоқда, дейди олимлар.

² Бу дуо муаззин икки шаҳодатни айтиб бўлгандан кейин айтилуру.

Саодат манбаи шу учта мўъжаз калимага жо бўлган. Ер юзидаги барча инсонлар Саодат маъно-мазмунида, моҳиятида бир нарсага келишишлари душвор. Кимдир "Саодат – ундай" деб изоҳласа, кимдир "Саодат – бундай" деб тамоман унинг аксини айтиши мумкин. Хилофнинг туғилиши турган гап. Лекин, аминманки, уларнинг ҳар бири, ҳатто энг ашаддий мухолиф ҳам *"хотиржамлик ва дил уйининг осойишталиги"* ни саодат асоси деб билади. Дили қон, дили хуфтон, дили сиёҳ киши ҳеч қачон саодатманд деб аталмайди. Кимнингки давлати обод бўлиб, дил кишвари вайрон бўлса, гарчанд у тахт соҳиби эрсада саодатлилар сафига киритилмай, пойгаҳда қолади.

Аллоҳни Раб деб рози бўлиш, Исломни дин, Муҳаммадни ﷺ Пайғамбар деб рози бўлиш; қаноат ҳосил қилиш кишига хотиржамлик бағишлайди.

"Раб – Аллоҳнинг гўзал исмларидан. Молик – эгалик қилувчи, Саййид, хожа, ишларни тадбир этувчи, мураббий, назоратчи, неъмат берувчи деган маъноларни англатади", деб шарҳлайди қомусчи олим Ибн ал-Асир.

Машҳур адиб ва ҳаким ар-Роғиб Асфаҳоний: "Раб аслида тарбиядан олинган бўлиб, у бир нарсани вужудга келтириб аста-аста камолига етказиш деган маънони англатади", дейди.

Қуёш юзини кўрсатмасдан илгари субҳидамда уч марта *"Аллоҳни Раб деб рози бўлдим"* деган киши, окшомдан олдин яна уч бор *"Аллоҳни Раб деб рози бўлдим"* деган мўмин аниқ биладики, Аллоҳ олам хожасидир. Бундаги ҳар бир воқеа, ҳодиса Унинг изму изни билан рўй беради. Кимнинг ризқини кенг, кимникинидир танг қилувчи фақат Унинг Ўзи. Аллоҳ мўминни ёлғиз, беёрдам ташлаб қўймайди. Ҳаётдаги ҳар бир нарса қазойи қадар асосида кечади. Аллоҳ берса ҳам, олса ҳам ҳикмат асосида бериб, ҳикмат асосида олади. Тақдирнинг яхши ёмонига иймон келтиради. Иқбол этган бахтни, бошга тушган мусибатни Аллоҳдан деб билади ва рози бўлади.

Аслини олиб қаралса, мусулмон ҳеч қачон ютқизмайди. Мўминликнинг ўзи ютуқ гаровидир. Шунинг учун Рисолат маоб соллаллоҳу алайҳи васаллам ажабланиб дедилар:

"عَجِبْتُ مِنْ قَضَاءِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ لِلْمُؤْمِنِ، إِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ حَمِدَ رَبَّهُ وَشَكَرَ، وَإِنْ أَصَابَهُ مُصِيبَةٌ حَمِدَ رَبَّهُ وَصَبَرَ،
الْمُؤْمِنُ يُوجِرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ حَتَّى فِي الْقِمَّةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِي امْرَأَتِهِ"

"Аллоҳ азза ва жалланинг мўминга битган қазосидан ҳайратдаман. Агар унга яхшилик етса, Раббисига ҳамд айтиб шуқр қилади, агар мусибат етса, яна Раббисига ҳамд айтиб сабр қилади. Мўмин ҳар бир нарсада ажр-мукофотга эришади, ҳатто ўз аёлига тутган бир луқмасига ҳам ажр-мукофот олур".

Имом Аҳмад Муснади.

Бошқа бир ўринда шундай марҳамат қилдилар:

"Аллоҳнинг мўминга битган қазосидан таажжубдаман. Мўминнинг ҳар бир иши хайрлидир. Бу (фазилят) фақат мўминга хос. Агар унга хурсандлик етса, шуқр қилади. Бу – унинг учун хайрлидир. Бахтсизлик, гам етса, сабр қилади, бу ҳам унинг учун хайрлидир".

Банда бошига тушган мусибат қилмишига яраша жазо бўлиши мумкин, ёки мартабасини кўтариш учун келган синов бўлиши мумкин. Ҳар иккиси ҳам мўмин учун хайриятдан иборат. Гап бало-қазога сабр қилишда қолган. Агар бироз бардош қилса, марра уники.

Анас ибн Молик Росулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қилади:

"Агар Аллоҳ бандасига яхшиликни ирода этса, унинг уқубатини бу дунёда тезлаштиради. Агар бандасига ёмонликни ирода этса, уни жазоламай, гуноҳи боис жазони олиб қолиб, Қиёмат кунини жазосини тўла-тўқис қилиб беради".

Айни шу санад билан келган ҳадисда Набий ﷺ дедилар:

"Савобнинг буюклиги синовнинг буюклигига боғлиқ. Агар Аллоҳ бир қавмни суйса, уларни албатта синайди. Кимки (тақдирдаги синовга) рози бўлса, Аллоҳ ундан рози бўлур, кимки газаб қилса, унга ҳам газаб қилинур".

Термизий Сунани.

Мулла Али қори Ҳаравий¹Тибрийзийнинг *مشكاة المصابيح* исмли китобига битган *مرقاة المفاتيح* шарҳида дейди:

"Ажр-мукофотнинг катталиги ва савобнинг кўплиги балонинг ҳажман ва шаклан катталигига боғлиқ бўлиб, савоб синовга мувофиқ ва мутобиқ келгай. (Яъни бир-бирига уйғун). Зеро бало валийлик аломати, ибтило эса авлиёлар одати. Кимки балобага рози бўлса, билсинки, унга ўз Хожасидан розилик бўлгай ёхуд охиратда унга розилик ҳосил бўлгай. Кимки Аллоҳ балосига (синовига) аччиқланса, тутақса, қазои қадарга рози бўлмаса, унга ҳам Аллоҳнинг газаби бўлгай".

Оиша онамиз розияллоҳу анҳо дейдилар:

"Росуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тортган оғир дарддек оғир дардни ҳеч кимда кўрмадим".

Термизий Сунани.

Шариат уламолари дейди:

"Мусибатга тутақмоқ – Аллоҳнинг Раб эканига норозилик аломати. Шунингдек, қазо-қадарга қаршилиқ белгисидир".

Энди ўзингиз ўйлаб кўринг, Аллоҳнинг тақдирига дилдан рози бўлмаган киши субҳидамда эмас, балки тонг саҳарлаб тил учида *"Розийту биллаҳи Робба, ва бил-Ислами дийна, ва би-Муҳаммадин ﷺ набиййа"* деса, унга бу зикрга бериладиган мукофот тўла-тўкис бериладими?!..

¹ Али ибн Султон Муҳаммад Нуриддин ал-Ҳиравий. (... – 1606м). Ҳиравий Ҳиротга нисбат. Ҳирот шаҳрида таваллуд топганлар. Сўнг Маккада яшаб, шу муқаддас заминда вафот этганлар. Ҳанафий мазҳабдаги забардаст олимлардан.

Ўлим бутунлай ёмон ҳодиса эмас

Ўлим буткул ёмонликдан иборат эмас. Яхши томонлари кўп. Шоир айтганидек, "ўлимда ҳам мингта фойда бор". Ўша фойдалардан биттасини билиш учун ўлимни бу дунёда йўқ деб фараз қилинг. Туғилган зот борки биронтаси ўлмайди. Ҳамма мангу. Сиз 40 ёшда, дадангиз 75 да, бобонгиз 90 да, катта бобонгиз 110 да, унинг дадаси 130 да, унинг отаси 150 да, хуллас ҳамма ота-боболарингиз ҳаёт. Момолар ҳам улар билан бирга. Уларнинг бари касалванд. Касалванд бўлиши табиий. 70 дан кейин соппа-соғ юришнинг иложи йўқ. 100 да касаллик тананинг бир қисмига айланади. Касалларнинг ҳар бирига дори керак. Энг ёши сизнинг дадангиз, бобокалонлар дардини дадангизга тўқади, дадангиз эса сизга айтади. Бу ёқда олти жон, хотин билан етти жон қўлингизга қараб ўтирибди. Дадам нима кўтариб келаркин деб кўчага кўз тиккан. Болаларнинг каттаси ўнинчи синф, кичиги биринчи синф. Оталарнинг энг ёши 75 да, энг каттасини билишнинг иложи йўқ. Чунки улар метрика, паспорт деган нарса пайдо бўлмасдан олдин дунёга келган. Ҳижрий, мелодий саналарга асос солинмасдан илгари туғилган. Бечора боболарнинг бири бошдан шикоят қилса, бири оёғидан "дод" дейди. Бири "юрагим" деса, бири "жигарим" дейди. Бири "ичкетар", бошқаси "қабзият". Дадангиздан бўлак ҳамма боболарингиз кўзойнак тақади, ҳасса суянади. Бирининг ҳассаси йўқолиб қолган, бирининг кўзойнаги синган. Ҳаммаси дардини сизга тўқади. Уларга хизмат қилишингиз шарт, қарамоғингиздаги етти жонга хизмат вожиб. Бош қашигани вақт йўқ. Аптекада навбатда тик туриб мизғиб оласиз. Йўл-йўлакай овқатланасиз. Ишхонада дам оласиз. Фақат ўша ердагина тенг-тушингизни кўрасиз. Кўчани қари-қартанг ишғол қилган. Нафақахўрлар тор уйда диққинафас бўлиб, зерикиб, кўчанинг икки томонига турнакатор бўлиб ўтириб олишган. Статистика билан шуғулланувчилар одам кўплигидан аҳоли ҳисобини олмай кўйган.

Шунда дунёнинг ноқис яралганини бироз англагандек бўласиз. Ўзингизча ўлим деган ечимни орзу қиласиз.

Қишда ўсимлик олами йўқликка юз тутиб, баҳорда янги барра ўтлар униб чиқади. Шунга ўхшаш инсониятнинг бир қисми ўлиб турса, ҳаёт янада мароқли ва фаровон кечади деган фикрни олға сурасиз. "Ўлимда ҳаёт бор!!!" деган фалсафани уларга тушунтирасиз. Таклифингиз тенгқурларингиз томонидан бир овоздан қабул қилинади. Бир дона қарши овоз олмайсиз.

Лекин ким ўзининг отасига қўл кўтаради?! Ким тик боқа олади?!

Ҳеч ким! Ҳеч қачон!

Муаммога ечим топилганда, янги муаммо пайдо бўлади. Юрак яна ғашланади. Яна ҳамма қайғуга чўмади. Ўрта ёшли кишиларнинг боши қотиб қолган. Аждодлар каби авлодларга юк бўлишни истамайдилар.

Булар бир фараз – хомхаёл.

Сиз сиқилманг, ғам еманг! Отага қўл кўтариш шарт эмас. Ажал араваси азалдан айланиб, одамларни тор дунёдан кенг ухрога ташимокда. Ердаги охирги йўловчини ўз манзилига етказмагунча унинг маршрути тўхтамайди.

Ҳаётни яратган Зот ўлимни ҳам яратган. Агар ўлим бўлмаганида Ер сайёрасидаги ҳаёт узоқ давом этмас эди.

Шунинг учун ўлимни ёмонлайвермай, ўлимни яратганга шаккок бўлмай, қазойи қадарга рози бўлиб, мусибатни сабр билан енгиб қўя қолинг. Агар ўлимда фойда бўлмаганида Ҳаким Холик уни яратмаган бўлар эди.

Шуларни уйлаб дунё мукаммал яралганини аниқ англаб етасиз.

Ўлим – тухфа

Набий ﷺ "تحفة المؤمن الموت" – "Ўлим мўминга тухфа" деганлар.

Ҳоким Мустадраки.

Бундан бир нечта маънони англаш мумкин.

1- Ўлим боис мўмин дунё қийинчиликларидан қутулади.

Қуруқ тухматдан, турли азиятлардан, нодон суҳбатидан, ҳаёт ташвишларидан халос бўлади.

2- Ўлим Аллоҳ учрашувига олиб борувчи ягона йўл. Олий учрашув – мўмининг олий ғояси.

3- Курраи замин ёш авлодга бўшатиб берилади.

4- Ўлим – роҳатижон. У гоҳ тирикка, гоҳ ўликка роҳат, ҳузур-ҳаловат бағишласа, гоҳ ҳаёт бағишлайди.

Росулуллоҳ ﷺ ёнларидан жаноза олиб ўтилди. Шунда:

– *مستريح ومستراح منه* *Роҳат топган ва ундан роҳат топилган, – дедилар.*

– *Роҳат топган киму, ундан роҳат топилган ким? – деб изоҳ талаб қилди саҳобалар.*

– *Роҳат топган – мўмин банда. У дунёнинг машаққатидан ва азиятидан қутулиб роҳат топади. Ундан роҳат топилган киши – фожирдир. Ундан қутулган инсонлар, шаҳарлар, дарахт ва ҳайвонлар роҳат топурлар.*

Насоий Сунани.

"Эрта ўлдилар, бола-чақанинг орзу-ҳавасини кўрмай кетдилар", деб маййитга ачинганнамо йиғлаш, ёшроқ йигит ё қиз ўлса, "дунёга келиб ҳеч нима кўрмай кетди", деб нолиш – ноўрин ачиниш, беҳуда куйинишдир. Агар маййит яхши одам бўлса, охиратда роҳат олади. Дунёдаги уйдан кўра яхшироқ уйни, аҳлидан кўра яхшироқ аҳлни топади. Дунёда кўрмаган роҳатини кўради. Зеро *Ўлим мўминга тухфа*.

Агар маййит ёмон одам бўлса, Росулуллоҳ ﷺ айтганларидек, ундан ҳамма қутулиб, инсонлар, шаҳарлар, дарахтлар ва ҳатто ҳайвонлар ҳам роҳат олади, яйрайди, эркин яшайди.

"Ёш кетди" деб эмас, " Нима олиб кетди?" деб йиғланг!

Бесамар узоқ умрдан самарали қисқа умр афзал.

Узоқ умр бошқа, баракотли умр бошқа.

Кимдир узоқ умр кўради, лекин унда барака йўқ. Кимдир озроқ умр кечирган, лекин шу қисқа умрдан унумли фойдаланган.

Саккиз ёшли кўзи кўр қизча бу борада кўпларни лол қолдирди. У илмий, тарбиявий кассета эшитиб, одамларга етказар экан. Қизнинг сўзидан таъсирланган икки ажнабий аёл Исломни қабул қилади.

Қаранг! Кўзи ожиз қизалоқ саккиз ёшида икки инсон ҳидоятига сабаб бўлади. Ҳаётда шундай кишилар борки, уларнинг ёши саксондан ошган, бироқ кўлида ҳануз бир дона инсон ҳидоят топмаган. Баъзиларнинг эса ўзи ҳали ҳидоят нималигини билмай ўтмоқда. Сафари яқин, лекин ҳануз боши саждага тегмаган.

*Кўп қувонма кўрмишам деб неча ойу йил ҳаёт,
Суд йўқтур юз мингдек, бўлса беҳосил ҳаёт.*

*Кўрганинг бари абас, фармони Раҳмон тутмасанг,
Чунки шайтон ҳам кўрар, то сури Исрофил ҳаёт.*

*Умри айём баҳорин бозидан бир тоза гул,
Узмайин кечти бари ҳасрат билан гофил ҳаёт.*

*Келмагу кетмак гузаргоҳида равшан бил муни,
Қанчаким умринг кечар, бир лаҳзалик манзил ҳаёт.*

*Хизр ҳиммат бир Масиҳо дам керак, эй мурда дил,
Аҳли дилга суҳбати донои дарё дил ҳаёт.*

Юсуф Сарёмий.

Зарбулмасал.

Бир куни бургут қарғадан сўрабди:

- Нега сен уч юз йил умр кўрасан-у, мен атиги ўттиз уч йилгина яшайман?
- Чунки сен тирик жониворларнинг қонини ичасан, мен ўлакса ейман.
- Майли, мен ҳам ўлакса гўшти билан тирикчилик қилай,
– дебди бургут ўйлаб кўргандан кейин.

Бургут билан қарға учибди. Ўлиб ётган отни кўриб, иккови кўнибди. Қарға чўқиб, гўштни мактабди. Бургут бир чўқибди, яна бир тумшук урибди, сўнгра қанотини қоқиб, шундай дебди:

- Йўқ, қарға биродар, ўлакса еб уч юз йил умр кўргандан, бир марта тирик жониворнинг қонига тўйиш тузук...

Пушкин.

Ўзбек ҳикматларида келади:

Олтмиш кун атон бўлгунча, олти кун буғра бўл.

Яъни, "Қўлидан бир иш келмайдиган ожиз, заиф, (ҳеч кимга манфаати тегмайдиган) одам бўлиб узоқ умр кўргандан кўра, кучли, серғайрат, серҳаракат, шиддатли, жўшқин, жасур, (одамларга фойдаси тегадиган)¹ одам бўлиб қисқароқ умр кўрган афзал", дейилмоқчи.

Атон – Ахта туя. **Буғра** – Беш ёшдан ошган, кучли, бақувват, икки ўрқачли айғир туя.

"Ҳикматнома"дан.

¹ Қавс ичидагилар "Қайғудош"дан.

Кимни севсанг, нимани севсанг сев...

Инсон дунёда кимни севса севсин, кимга кўнгил қўйса қўйсин, нимани яхши кўрса кўрсин, қанча жамласа жамласин, хоҳласин мансабни суйсин, хоҳласин шуҳратни суйсин, агар қўлидан келса, истаганча яшасин, агар эплоса, истаганча уй, қаср қурсин, эпласа ойга чиқиб айвон солсин, атрофига ялпиз, райҳон сочсин. Эпласа юлдузни уриб туширсин, уддаласа, Сурайёга аршини ўрнатиб, қандини урсин. Истаса тайёралар, кема ёки сайёралар минсин, лекин шуни ҳам унутмасинки, буларнинг бари вақтинчалик мато бўлиб, вақти соати етиши билан барини қўш қўллаб топширади, ҳаммасидан айрилади. Ва ҳаммасига бирма-бир жавоб беради. Аллоҳ ипдан игнагача сўрайди. Қаердан олдинг? Қаерга сарфладинг?..

عن علي رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "أتاني جبريل، فقال: يا محمد، عش ما شئت فإنك ميت، وأحبب من شئت فإنك مفارقه، واعمل ما شئت فإنك مجزي به، واعلم أن شرف المؤمن قيامه بالليل وعزه استغناؤه عن الناس"¹

*Али розияллоҳу анҳу ривоят қиладилар, Росулulloҳ сол-
лаллоҳу алайҳи васаллам дедилар:*

*Жибрийл менга келиб, шундай деди: "Эй Муҳаммад,
истаганингча яша, бари бир ўлурсан.*

Истаганингни сев, бари бир ундан айрилурсан.

Истаган ишингни қил, албатта унга жавоб берурсан.

*Билгинки, мўминнинг шарафи тунда туриб намоз ўқиши-
да. Иззати одамлардан беҳожатлигидадир".*

¹ أخرجه الطبراني في الأوسط (٤٢٧٨)، وأبو نعيم في الحلية، والحاكم في مستدرکه وقال المنذري في الترغيب والترهيب (٤٣١/١): إسناده حسن

*Истасанг инсон бўлишни аввало инсонни сев,
Севги бахтин ҳадыя этган шул лазиз имконни сев.*

*Севмагил сен ўз-ўзингни эл аро танҳо бўлиб,
Ҳар тирик жонда ўзингни кўргил-у ҳар жонни сев.*

*Балки боқий олам¹ ичра умримиз бир лаҳзадир,
Бу ҳаётга ҳамма меҳмон, танги бўл, меҳмонни сев.*

*Ҳирс қўйиб зўр ёки зарга тутма нопоклик йўлин,
Қисқа умринг зийнати деб, эътиқод, иймонни сев.*

*Молу дунё бевафодир, бу боболар ҳикмати,
Барчага бирдай баробар ерни сев, осмонни сев.*

*Эсда тут, ҳар қилмишингга ер гувоҳ, осмон гувоҳ,
Хоҳи виждонингни ютгил, хоҳлагил шайтонни сев.*

*Бу умрда нени севсанг, шу билан қолгай отинг,
Элни сев, ё пулни сев, ё бир гўзал жононни сев.*

*Севгидан бебахраларга сўзни ҳайф этма, Ҳабиб,
Айшпараст оқилни қўйгил, ишқпараст нодонни сев.²*

Ҳабиб Саъдуллоҳ.

¹ **Боқий** (باقی) калимаси ўзбек тилида *давомли, ўзоққа, кўпга чидаш* деган маъноларни англатади. *Мангу, абадий* деган маънони ҳам ифодалайди. Байтда биринчи маъно назарда тутилган бўлса, унга қўшиламиз, иккинчи маъно мақсуд бўлса, бу фикрга қўшилмаймиз, зеро олам ҳам одам каби меҳмондир, мангу эмас.

² Ўз. АС. 1989 йил, 28 июль.

V- Ғамни аритадиган сабаблардан бешинчиси – Дунё ҳақиқатига назар ва ўлимни мудом ёдда тутиш.

﴿ وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾

﴿ *Бу ҳаёти дунё ўйин-кулгу, холос. Агар билганларида эди, охираат диёридаги ҳаётгина ҳақиқий ҳаётдир.* ﴾

Анкабут 64-оят.

Жажжи фарзандингизнинг ўйинчоғи синса, ёки йўқолса, астойдил йиғига тушади. Сиз уни юпатиб: "Болам, йиғламанг, бу – ўйинчоқ. Ўйинчоқ учун бунчалик куйиниш яхши эмас. Истасангиз яна олиб бераман", дейсиз. Худди шунга ўхшаш улуғ Яратувчи айрилиқ алаmidан оғриётган азадорга тасалли ва умуминсонларга дунё ҳақиқатини баёни ўлароқ: "**Бу дунё ўйин-кулгудан иборат, холос. Ҳақиқий ҳаёт охираат ҳаётидир**" демокда. Ўйлаб кўрилса, ҳатто шу ўйин-кулгу ҳам узок давом этмас экан. Ёшлик маст-аластликда виз этиб ўтиб кетади, қариликда ўйин-кулгуни юрак кўтармайди.

Дунё ҳақиқати хусусида айтилган доноларнинг ҳикматли сўзини, файласуфлар фалсафасини бирма-бир ўқиш дунёнинг баҳосини билишда ва қисқа ҳаётдан оқилона фойдаланишда кўмак берувчи омил. Лекин минг эшитгандан бир кўрган афзал дейилганидек, қабристонни зиёрат этиш ва узок-яқин мозийга саёҳат уюштириш мақсадга тез етказадиган ундан кучли омилдир. Қабристонга бориб "қани?" деган саволни ўртага ташланг. Зеро "қани" мусибатни анча енгиллаштириб, кишига куч-қувват бағишлайди, нашотини оширади.

Қабристон аҳли! Хотинингиз эрга теккан. Эрингиз уйланган. Машичангиз минилган. Тақинчогингиз талаш. Уйингиз, мол-мулқингиз меросхўрлар орасида тақсимланган. Фарзандларингиз ўз фарзанди билан овора. Дўст-ёр бошқа дўст топган. Қўшнилар ўша-ўша, баъзилари сизга қўшни бўлибди...

Бу – биздаги хабарлар. Сизларда нима гап? – деб мурдаларни саволга тутинг.

Қани сизлардаги хонлар, хоқонлар?

Қани енгилмас музаффар қўмондонлар?

Қани ҳамманинг ақл-хушини олган соҳиб жамоллар?

Қани тилла, кумуш, дийнор, дирҳам – беҳисоб моллар?

Оғзи қийшиқ бўлса ҳам ҳеч кимга гап бермаган бойлар,

Бахиллар, зиқналар, шунингдек қўли очиқ ҳотамтойлар,

Қани, айтинг, агар бўлса сизда тирикликдаги забонлар,

Тил бўлмаса, ҳеч йўқти ишора қилинг, эй азиз инсонлар!

Қани золим, қани мазлум? Қани қотил, қани мақтул?

Қани заиф, қани кучли? Қани хожа, қани қул?

Қани ўғри, қани тўғри? Қани ямоқчи, қани қароқчи?

Қани хоин, қани гаддор, қани ватанфуруши айғоқчи?

Кўча хандон, уй зиндонлар қани?

Зиндонбанду зиндонбонлар қани?

Олим қани, оми қани?! Ақлли доно қани-ю ақли кўтоҳ нодон қани?

Ўзининг тупроқдан яралганини инкор этиб, тупроққа қоришган саркаш нотик ҳайвон қани?

Салму Манучеҳр ила Навзар қани?

Баҳману Дорову Скандар қани?

Қани жаҳон довари Чингизхон?

Қани жаҳон хони Темур Кўрагон?

Бирга вафо айламади чархи дун,

Кимники чекти, яна қилди нигун.

Давлату иқболи била бўлма шод,

Меҳрига ҳам айламагил эътимод.

Ҳеч дурур ҳосилу боқиси ҳеч.

Кеч боридин бот, вале қўйма кеч.

"Ҳайратул аброр" дан.

Саволга ҳеч ким жавоб бермайди, беролмайди ҳам. Чунки ҳамма тупроққа қоришиб, тупроққа айланиб бўлган. Лекин тил сўзламагани билан, забони ҳол "Аҳволимизни кўрмаяпсанми? Ҳаммамиз қаро ер бўлиб ётибмизку", дейди.

*Лойни муштлаб турган анави кулол
Қилсайди ақл ила чуқурроқ хаёл,
Ҳеч қачон бунчалик тепкиламасди
Ота тупроғидан ясаркан сопол...*

Умар Хайём.

Зарбулмасал: Кичкина қурт мутакаббирга дебди: Намунча димоғинг баланд, эрта-индин дастурхонимизга тортиладиган лаққа гўштсану, нимангга кериласан?! Осмондан пастга туш. Яқинда фарзандларингни ўзи сени менинг болаларимга қўш қўллаб топширади. Жасадингни еб қишдан чиқиб оламиз.

Жаноби Росулulloҳ ﷺ ёш саҳоба Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳумога қаратиб айтган қисқа сермазмун насиҳатларидан дунё ҳақиқатини билиб олиш мумкин.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَنْكِبِي فَقَالَ: "كُنْ فِي الدُّنْيَا كَأَنَّكَ غَرِيبٌ، أَوْ عَابِرُ سَبِيلٍ". وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يَقُولُ إِذَا أَمْسَيْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الصَّبَاحَ، وَإِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تَنْتَظِرِ الْمَسَاءَ وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ لِمَرْضِكَ وَمِنْ حَيَاتِكَ لِمَوْتِكَ.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳумо ҳикоя қилади:

Росулulloҳ ﷺ елкамдан ушлаб, шундай дедилар: "Дунёда гўё зарибдек бўл, ё йўловчи каби бўл".¹

Ибн Умар дердилар: "Агар кун кечкирса, тонгни кутма. Агар тонг отса, тунни кутма. Саломатлигингни ганимат билиб, бетоб бўлар кунларинг учун амал қилиб ол, ҳаётингдан вафотинг учун фойда ол".

Бухорий Саҳиҳи.

¹ Термизий Суналариди "Ўзингни қабр аҳлидан ҳисобла" деган зиёда бор.

Ўлимни ёдда тутиш мусибатни енгиллаштиради.

Набий ﷺ: "أَكْثَرُوا ذِكْرَ هَٰذِمِ اللَّذَاتِ يَعْنِي الْمَوْتَ"

"Лаззатлар кушандасини, яъни ўлимни кўп эслаб туринглар" деб кўрсатма берганлар.

Термизий Сунани.

Бир кунмас бир кун барча лаззатларга барҳам берилади. Ҳар қандай лаззат: ҳузур-ҳаловат, ширин ҳаёт, тотли онлар, нашъу намога тўла завқли кунлар барҳам топади, йўқ бўлади. Шу кун келмасдан олдин лаззат кушандасини эслаган одам бир нечта фойдани қўлга киритади.

- 1- Ўзига ёки яқинига ўлим тўсатдан келганда саросимага тушмайди. Чунки чақирилмаган "меҳмон"ни улар азалдан эслаб, кутиб юришган.
- 2- Дард уруғлаб кетмайди
- 3- Вақтдан унумли фойдаланиб, амали солиҳни кўпайтиради.
- 4- Ўлимдан эмас, ўлимдан кейинги ҳаётдан кўрқади.
- 5- Ёмонликка қўл урмайди. Маъсиятдан четланади.
- 6- Лаззати барҳам топмас Ҳаёт учун ҳозирликни кучайтиради.
- 7- Маишатпарастлик дардига мубтало бўлмайди.
- 8- Қайтиб борадиган жойига замин тайёрлайди.

Бу рўйхатни ўзингиз давом эттиришингиз мумкин. Мен шу билан кифояланаман.

"Қайтиб очар қопқангни қаттиқ ёпма", "Кирар қопқангни қаттиқ қокма", "Борадиган ерингга тош отма", "Қайтар эшигингни қаттиқ ёпма" деган маънода мақоллар бор.

Бу билан дониш халқ мактабдаги ўқувчига, ишхонадаги ишчига, уйдаги ўғил-қизга, келинларга ва барча катта-кичикка оқибат билан ҳисоблашишни ўргатмоқда. Гўё бу мақол билан аждодлар авлодларга: "Эй ўқувчи, ўқитувчингга аччиқ

қилиб, синф эшигини қаттиқ ёпма. Эртага бари бир шу синфга қайтасан", "Мудирингга зарда қилиб, хона қопқасини тарсиллатиб ёпма, эртага яна шу корхонага келасан, кўз-кўзга тушади", "Ота-онангга, қайнота-қайнонагга ғазаб қилиб, дарвозани жаҳл билан ёпма, эрта-индин яна шу хонадонга қайтишинг бор, бузоқнинг югургани сомонхонагача" деб насиҳат қилмоқда.

Шунингдек бу мақолда: "Эй банда, қайтар жойинг Аллоҳнинг даргоҳи. Ундан қочиб қутулолмайсан. Шундай экан Аллоҳга исён қилма, тоатидан бўйин товлама", дейилмоқда.

Қуръоннинг бир неча оятлари бу ҳақиқатни таъкидлайди.

﴿إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾

﴿*Қайтишларинг Менинг ҳузуримгадир. Мен сизларга қилган ишларингдан хабар берурман.*﴾

Анкабут 8-оят.

﴿أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾

﴿*Биз сизларни беҳудага яратдик деб ўйлайсизми?! Сизлар Бизга қайтмаймиз деб гумон қиласизми?!*﴾

Мўминун 115-оят.

Дунё таомили

Одамлардан қочиб яшар бахт,
Қувиб яшар одамни қайғу.
Ҳаммасини янчиб яшар вақт,
Эмиш дунё таомили шу.

Муҳаббатни букиб яшар рашк,
Оқибатни манфаат эзар.
Кўз ёғдусин ўчиради ашк,
Чаманзорни қарғалар безар.

Ҳақиқатни кўзин ўйгани
Фиску фитна яшар иттифоқ.
Эътиқодни ҳар он сўйгани
Пичоқ қайраб яшайди нифоқ.

Ҳаёт барча қувончу ғамни
Жойлаб олиб гурзи муштига,
Нақ бошидан урар одамни –
Зарби етгай етти пуштига

Ким дунёни билмай ўтар ҳеч,
Кимнинг басдир ўтса ризқ-рўзи.
Кимнинг эса вақти ўтиб, кеч
Ўлгандан сўнг очилар кўзи...¹

Жонибек Сувонкулов.²

¹ Ўлганда сўнг ҳамманинг кўзи очилади, лекин кеч бўлади.

² Шарқ юлдузи. 1990 йил. 11 сони.

VI- Бошқа мусибат ахлидан ва ўзга азадорлардан ибрат олиш ғамни енгиллатадиган омиллардан.

Яқинидан айрилган азадор, ғам ема, ўкинма. Ўлим фақат сенинг хонадонингни нишонга олган эмас. Атрофингга боқ. Азадор бўлмаган ким бор. Қабристонда фақат сенинг яқининг ёлғиз ётибдими ё бошқалар ҳам борми? Отанг қабри ёнида қанча-қанчаларнинг отаси ётибди, боланг қабри ёнида қанча-қанчаларнинг боласи бор. Демак дунёда сенинг ўзинггина азадор эмас экансан. Модомики, яқининг кўлидаги тиғи билан эмас, ажал тиғи билан ўлган экан, қайғуришга ҳожат йўқ. Модомики, мархум иймон билан кетган экан, намозхон экан, руҳан эзилишинг, изтироб чекишинг умуман ўринсиз.

Дунёнинг ҳамма мусибати менинг бошимга тушди деб ўйлама. Балким бошқаларнинг мусибати олдида сеники ҳолва бўлиб қолар. Ҳадеб ичингни емасдан атрофингдаги кишилар мусибатидан ўрнак ол. Уларга разм сол. Шояд, юрагингни ёндираётган олов ўчар, шояд, сени ўртаётган аламлар сўнар...

Саҳобалар даврида Шом диёрида тоун (вабо) тарқайди. Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳунинг икки қизлари вабодан ҳалок бўлади. Сўнг энг суюкли ўғиллари Абдуррахмонга вабо юқади. Дилбанд бир неча кун қаттиқ оғриб ётгандан кейин ота кўлида жон беради. Яқинда икки қизини кўмган ота бугун энг суюкли дилбанд юзига тупроқ тортади. Навбат отанинг ўзига етиб келади. Шунда Муоз: "Шу дард мен учун қизил туялардан кўра афзалроқдир", деб Аллоҳга роз айтадилар: "Ё Раб, майли, ҳар қанча ғамни бошимдан қуй, майли, нафасимни қис, бўғ, лекин иззатингга онт ичиб айтаманки, мен бари бир Сени яхши кўраман".

Абу Али Розий дейди: Фузайл ибн Иёз раҳимахуллоҳга ўттиз йил ҳампо бўлдим. Бирон маротаба кулганларини, жил-

майганларини кўрмадим, илло ўғиллари Али вафот этган куни табассум қилиб юрдилар.

- Бу нимаси? – дедим ҳайратимни яширолмай.
- Аллоҳ шу ишни яхши кўрган экан, мен ҳам Аллоҳ яхши кўрган ишни яхши кўрдим. Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун.

Дарвоқе, Фузайлнинг ўғиллари зухду таквода отасидан қолишмайдиган художўй бола эди. Намозда жон берган.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳумонинг ўғиллари касалликка чалиниб ётиб қолади. Ота ўғил бошида оғир ғамга чўмиб жим ўтирибди. Касал зиёратига келган зиёратчилар ота аҳволини кўриб, ўзаро: "ишқилиб бола ўлиб қолмасинда, агар ўлса, кекса отаси буни кўтаролмайди", дейишди. Бахтга қарши бола ота кўз ўнгида вафот этади. Жанозага тумонат одам йиғилади. Ва ҳамма ҳайратда қолади. Абдуллоҳ ибн Умар масрур эди.

- Бу не ҳол? Биз сиздан хавотирда эдик. Кеча ўта маҳзун бугун масрурсиз.
- Кечаги ҳолим оталик раҳмати эди. Боламнинг оғриқлари мени оғритарди. Бугун Аллоҳ шуни қазо қилган экан, нечун Унинг қазосига рози бўлмайин. Сурурим ризо аломати.

Абдуллоҳ сўзларидан ҳайратланманг, саҳобалар боласи ўлса суюнадими деб даҳшатга тушманг. Абдуллоҳ ким, биласизми? Абдуллоҳ Умар ибн Хаттобнинг розияллоҳу анҳумо энг ақлли, энг такводор, зоҳид, олим ўғли бўлади. Дада бу ўғил хусусида шундай деган эдилар: "Аҳли аёлимга, молиму жонимга, ўғилларимга мусибат етса, инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун деб сабр қиламан. Илло шу ўғлим Абдуллоҳга узоқ умр тилайман. Биламанки, унинг одамларга кўп фойдаси тегади".

Асмой дейди: Мен дўстим билан сахрода адашиб қолдик. Йўлни тамоман йўқотган эдик. Қаерга боришни билмаймиз. Устига устак очмиз. Ўзимизча тахминлаб йўлда давом этдик. Йўл бўйида чодирга дуч келдик. Ташқаридан салом бердик. Ичкаридан кампир алиқ олди.

- Кимсизлар? – сўради кампир.
- Йўловчимиз, адашиб қолдик. Узоқдан чодирингизни кўриб, тўғри шу ерга келавердик. Толиққанмиз, очмиз, – деб тўғриси айтдик.
- Чодир ташидаги сояда ўтира туринглар. Мен сизларга бирор егулик тайёрлайман, – деб ичкаридан кўрпача чиқариб берди. Биз кўрпачани салқин жойга солиб ўтирдик.

Шу пайт узоқдан туя минган киши кўринди. "Туя боламиники, устидаги эса болам эмас", деди кампир. Уловли етиб келиб:

- Умм Ақийл, ассалом алайкум. Аллоҳ ажрингизни буюк қилсин, – деди.
- Вой шўрим, тинчликми? Ақийл ўлдими?
- Ҳа, тирбанд туя подаси ичида қолган ўғлингиз уларни суғораман деб қудуққа тушиб кетди. Биз ҳам буни кеч билдик. Етиб келгунимизча, ўғлингиз узилган экан.
- Туядан туш. Қўтондан бир кўчқор олиб, тез сўйиб кел, – деди кампир ва овқатга унаб кетди. Биз бу ходисадан даҳшатга тушган эдик. Ҳеч нима бўлмагандек бизга дастурхон ёзиб овқатни сузиб келди. Таомдан фориғ бўлганимиздан кейин она бизга юзланиб:
- Ораларингизда Қуръон ўқишни билувчи қори борми, – деди.
- Бор.
- Ўқинглар, Аллоҳ оятлари дилимга тасалли бериб кўнглим таскин топса, шояд айрилиқ аламига малҳам бўлса.

Мен Бақара сурасининг 155-156-157-оятларини ўқидим.

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴾

﴿ *Мушибат етганда "Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун – Албатта биз Аллоҳнинг бандасимиз ва албатта биз Унга қайтажаскиз" деган бандаларимга хушхабар беринг. Ана ўшаларга Роббилари томонидан салават ва раҳмат бордир.* ﴾

- Ушбу ўқиганларинг Аллоҳ оятиданми? Қуръонда борми? – деди онахон.
- Ҳа, албатта, бу Аллоҳ Китобида келган.
- Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиун, сабрун жамийл. Ўғлим Ақийл ўлимига ихтисоб этгум. Илоҳо, амрингни амалга оширдим, Сен ҳам ваъдангни амалга ошир. Агар бирор киши тирик қолиши керак бўлганида Муҳаммад ﷺ уммати учун тирик қолиши керак экан. Аллоҳнинг қазосига розиман, – деб ичкарига кириб кетди.

Биз унинг сабри, меҳмондўстлиги олдида ҳайратдан донг қотган эдик.

Мағрибу Машриқни забт этиб қайтаётган Искандар Зулқарнайн Бобилга етганда касалликка учрайди. Баданини совуқ тер босади. Моҳир табибларнинг елкаларини қисганча қўл қовуштириб туришларидан "қўлимиздан келгани шу, катта табиб бошқа нарсани истаётганга ўхшайди" деган маъноларни англаб, омонатни топширар маҳали яқинлашганига кўзи етади. Зудлик билан онасига мактуб йўллайди.

"Онажон! Ушбу рисолам етиб борган заҳоти халққа дастурхон ёзинлар. Тотли таомлар ҳозирлаб халоиқни зиёфатга таклиф қилинлар. Жарчига айтингики "Ушбу дастурхонга фақат мусибат кўрмаган хонадон аҳли келсин" дейишни унутмасин".

Искандар айтгандек бўлди. Кенг майдонга дастурхонлар ёзилди. Сурув-сурув қўйлар сўйилди. Дошқозонлар вақиравуқир қайнади. Тандир тўла нон ёпилди. Лекин шоҳ зиёфатига ҳеч ким келмади. Ҳатто сарой аъёнлари ва дастурхон безаганларнинг ўзи ҳам тайёр дастурхонга яқин йўламадилар. Иси атрофни тутуб кетган тотли таомдан бир чўқим олишга бирон бир киши ботинмади. Бу не ҳол? Ҳайрати ошган шоҳ онаси тўрт теваракка чопар жўнатди. Чопарларнинг барчаси бир хил жавоб билан қайтишди: "Улуғ шоҳимиз, дастурхонга фақатгина мусибат кўрмаганлар келсин, деб амр этмишлар. Шунга кўра, одамлар биз зиёфат аҳлидан эмасмиз дейишур".

Искандарнинг онаси ўғлининг бу тадбиридан бўлган муродини англаб ўғлига аза очибди. Доим ўғлини ғалаба қозонган ҳолда, учқур отда музаффар кириб келаётганини кўрган она, бу гал тобутда кириб келишини кўриб ўзидан кетиб қолмасин, деган мақсадда, Искандар шу йўлни тутган экан.

- Нечта ўғлингиз бор? – деб сўрашди бир кишидан.
- Тўққизта.
- Бир ўғлингизни кўрганмиз қолгани қаерда?
- Асли ўнта эди. Тўққизтаси мендан олдин охиратга йўл олган. Биттаси ёнимда қолди. Билмам, унинг вужуди мен учун фойдами ё менга зарар-зиёнми?..¹

¹ Мазкур қиссалар ва қуйидаги икки қисса манбалари: "تسليّة أهل المصائب" لأبي عبد الله محمد بن

"كشف الكربة عند فقد الأحبة" لعلي القرني – "برد الأكبّاد عند فقد الأولاد" لابن ناصر الدين الدمشقي – محمد المنبجي

Умми Ғассон деган аёл ҳамма фарзандидан жудо бўлади. Устига-устак кўзидан ҳам айрилиб, кўр бўлиб қолади. Ип йигириб кун кўрарди. У: "Аллоҳ қазо қилган нарсага шукур қиламан, Аллоҳ менга нимани рози бўлиб раво кўрган бўлса, шунга розиман", дерди. Умми Ғассоннинг киришимли бир қўшниси ёлғиз қолган кампирдан тез-тез хабар олиб турар, унинг ёнида узоқ вақт ўтириб дардлашар, хасратлашар эди. Шу аёл кейинги пайтларда кўринмай қолади.

- Фалончи кўринмай қолди, тинчликми? – сўрайди кампир одамлардан.
- Эшитмадингизми, ахир у оламдан ўтди-ку, – дейишди.

Ёлғиз дардкашидан айрилган кампир ўғиллари ўлганда айтган сўзларини такрорлаб: "Ҳаммамизнинг қайтар жойимиз Унинг даргоҳи", деди.

Ушбулар тарих ғазнасидаги дурдоналар эди. Замонамиз ҳам бу каби намунали инсонларга бой. Келинлар, биргаликда шундай намунали ажойиб инсон ҳаётига разм солайлик. Ажаб эмас, бу қисса азадорларга тасалли ва ўрнатқ бўлиб хизмат қилса. Ишончли танишлардан бири ҳикоя қилади деб сўз бошлайди машҳур воиз Али ал-Қорний:

Бир йигитнинг учта ўғли бор эди. Эр-хотин уч ўғил билан фароғатли ҳаёт кечиришарди. Кунлардан бир кун янги чақалокни йўқлаб меҳмонлар келадиган бўлиб қолди. Йигит дарҳол уйда бир қўйни сўйди. Иккита ўғилчаси ота ишини томоша қилиб турарди. У гўштни олиб ошпазга топширгани кетди. Она чақалокни чўмилтириб, янги кийимлар кийгазиб, қўғирчоқдек ясантириб қўйиш мақсадида болани чўмилтира бошлади. Балоғатга етмаган 6-7 ёшли катта ўғил отаси ташлаб кетган пичокни олиб "мен ҳам қассобман" деб кўкрак керди. Ҳовлида ўйнаб юрган укасини чақириб, қўл-оёғини боғлади. Кейин отасига тақлид қилиб укасини қўйдек сўйди. Қонни кўрган бола юраги ёрилиб онасининг ёнига чопди.

- Тинчликми, нега кийиминг қон?
- Укамни сўйиб кўйдим.
- Вой шўрим, нима деяпсан?! – деб тоғарадаги болани шундай ташлаб, ҳовлига отилиб чиқди. Қонга беланиб ётган ўртанчи ўғлини кўриб ўзидан кетай деди.

Онанинг важоҳатидан кўркқан бола кўчага қараб чопади. Шу пайт машинанинг чийиллаган тормози эшитилди. Онанинг юраги бир нарсани сезгандай ўртанчи ўғилни ташлаб, каттасининг ёнига шошади. Бола кўчага чопганда яшин тезликда келаётган машина уни уриб қочиб кетади. Бола жойида жон беради. Ҳолсиз аёл катта ўғлининг мурдасини кўтариб ўртанчисининг ёнига ётқизади. Шунда тоғарадаги чақалоқ эсига тушади. "Дод!" деганча ҳаммомга чопади. Сув ичида қолган бола нафас ололмай ўлиб бўлган экан. Тирик мурдага айланган аёлнинг қўл-оёғида куч қолмайди. Болани базўр кўтариб акаларининг ёнига ётқизади.

Шу пайт эшикдан йигит кириб келади. "Бегим, мени кечиринг, болаларингизни сақлаб қололмади", деб бўлган воқеани айтиб беради. Унинг нафаслари шу мудҳиш ҳодисани айтиб беришга аранг етган эди. Сўзини тамомлаши биланок аламизтиробдаги жон аёл танасини тарк этади.

Тўртта мурда ёнида донг қотган йигит кўзида ёш қалқиди. Ёш селга айланиб, тоғдек йигитлик ғурурини ағдариб, ташқарига отилди. Йигит ўзини қўлга олиб Аллоҳга ҳамд айтди, дуо қилди. У бутунлай ёлғиз қолганди. Шу пайт меҳмонлар кириб келишди. Йигит кўз ёшларини киприк орасида қуришиб, бўлган воқеани айтиб берди. Бир вақтнинг ўзида бир хонадондан тўртта товут олиб чиқилди. Йигит сабрига ҳамма ҳайрон. Йигит забони ҳоли сас чиқармай унсиз йиғлаб дерди:

*Бошимга тушган мусибат тушса гар кун бошига,
Чарогон кун бир лаҳзада зим-зиё тун бўлгуси.
Тушса гар тоғлар устина манга тушганнинг бири,
Тоғ дон каби толқон бўлиб, ер бағри хун бўлгуси.*

*Кўз очиб юмгунча шодлик зам-гуссага айланди,
Тупроқдек қаро сочимни пахтадек қор қоплади.
Бардош деган малҳам манга қайтарди қувончларим,
Қонга тилла қоплагандек ажр азиймлар қоплади.*

Ж.

Меҳмонлардан баъзилар сабр-бардошли йигитга ўз қизларини таклиф этишди. Йигит улардан бирини никоҳига олди. Сабр самара бериб, йигит ўн учта фарзанд кўради. Уларнинг ҳар бири ўғил эди.

Бундай сабр-бардош ҳар кимда ҳам топилавермайди.

Айтишларича, мадиналик бир киши оиласини Маккага – умрага жўнатади. Ўн кишидан иборат катта оила бир ГМС машинасига жо бўлади. Ота иш туфайли сафардан қолади. У рулга ўтирган ўғлига қайта-қайта: "машинани тез ҳайдама, аста юр, ҳовлиқма, камарни тақиб ол, эҳтиёт бўл!" деб тайинлайди. Олдинги ўриндиқдаги рафиқасига алоҳида тайинлаб: "Онаси, ўзингиз кўз-қулоқ бўлиб кетинг, тез юрмасин. Мудроқ босса, машинани шарт тўхтатиб, дам олинглар..." деб бир мунча насиҳатларни тахлаб ташлайди. Машина йўлга тушади. Ота машина кўздан ғойиб бўлгунча ундан кўз узмай туради.

Ярим соат ўтар ўтмас ўғлига телефон қилиб ҳол-аҳвол сўрайди. Тинчликларини билиб кўнгли хотиржам бўлади. Бир мунча вақт ўтгач, яна телефон қоқади. Ўғил телефонга жавоб қайтармайди. Қўли қалтирай бошлаган ота хотин рақамини теради. Биринчи кўнғирокдаёқ: "Лаббай, дадаси" деб тез жавоб қайтарадиган лаббайгўй хотин бу гал соқит. Киши саросимага туша бошлайди. Ўзини кўйгани жой тополмайди.

Бир оздан сўнг телефони жиринглайди. Йўқотган матосини топган йўловчидек суюнган ота рақамга қарамасдан "яхши кетяпсизларми?" деб ҳол сўрашга тушади. Телефон бегона одамдан эди. Мунгли нотаниш овоз сўроққа тутади:

– Фалончимисиз?

– Ҳа, шундай.

– Фалон рақамли машина сизнинг номингиздами?

– Ҳа, менинг машинам, тинчликми? Нима гап?

– Тезроқ фалон шаҳардаги касалхонага етиб келинг.

– Тушунтириб гапирсангизчи?

– Кўнгилсиз ҳодиса: автоҳалокат, оғир бўлинг.

– Ким, қаерда? – даҳшатли хабарни эшитган отанинг кўзи қинидан чиқаёзди. – Саййид, балки сиз янглишаётгандирсиз. Мен ўғлимга тайинлаганман, ёнида онаси бор, у ...

Туут, туут... Ўчирилган телефон овози эшитилади. Нотаниш киши қизил тугмани аллақачон босиб қўйганди.

Касалхонага етиб келгач, уни беморлар ётадиган корпусга эмас, морг томон олиб кетишди. Моргдаги ўнта мурдани таниган ота таърифсиз ҳолатга тушади. Зоҳиран босиқ кўрингани билан ботини остун-устун бўлиб кетганди. Бари бир бўлмади: у ёш болалардек чинқириб йиғлашга тушди. Кейин телбаланиб хотини ва фарзандлари бошида айлана бошлади.

Дафндан сўнг у бутунлай телбага айланган эди. Хотинининг хонасига кириб: "Аяси, яхшимилар? Камчилик йўқми?" деса, марҳум тўнғичининг хонасига кириб: "Ўқишлар қалай? Қийинчилик йўқми?" деб қўяди. Худди ўйнаётган ёш болалар ёнидан ўтиб кетаётгандек: "Эҳтиёт бўлиб ўйнанглар, ўйинчоқ талашманглар", дейди. Бирини "асалим", бирини "полвоним", деб эркалатади. У ҳар бир фарзандининг номини айтиб, улар билан алоҳида гаплашар, ўзича кулар, уларнинг кўнглини кўтаришга ҳаракат қилар, нимарларнидир ваъда берарди. Охири бошини чангаллаганча уввос солиб йиғлаб, ташқарига чиқиб кетади...

СОҒИНДИМ

Бугун, эй дўстлар, фарзанди жононимни соғиндим,
Гадо бўлсам, не айб, ул шоҳи давронимни соғиндим.

Мусофирман, ғарибман, бекасу ҳам бенаводурман,
Вужудим дардга тўлди, эмди дармонимни соғиндим.

Тилимнинг зикрию кўнглимни фикри, яхши фарзандим,
Азизим, ёлғузим, давлатли султонимни соғиндим.

Кеча-кундуз йўлиға мунтазирдурман, тикарман кўз,
Келиб ҳолим сўрубон кетса, меҳмонимни соғиндим.

Насибин узмади Тангрим, иложин топмағай келса,
Онам деб бўлғуси бағри қизил, қонимни соғиндим.

Қоронғу бўлди олам кўзима ушбу жудоликдин,
Кўзу кўнглум зиёси, моҳи тобонимни соғиндим.

Менки бекас Увайсий йиғлағайман рўзи шаб тинмай,
Уйимнинг зийнати, кўз равшани, хонимни соғиндим.¹

¹ Бу ва бундан кейинги ғазал атоқли шоира, ўзбек шоирларининг мураббияси Жаҳонотин Увайсий қаламига мансубдир.

КЎНГУЛ ДОҒ ЎЛДИ...

Бу замона кулфатидин кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди,¹
Бу чархи бемурувватдин кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Жароҳат бўлди бағрим тиғи бедоди рақиблардин,
Бу кўтоҳфаҳм мардумдин кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Бу гулзори фано ичра маҳали беҳалал йўқтур,
Ҳамеша захми хородин кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Фано мардумларини сирридин ҳеч кимса йўқ огаҳ,
Қабихғуфтор мардумдин кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Кўнгул қони фароғи дийдадин бир лаҳза банд ўлмас,
Вужудим изтироб айлаб кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Турубдур бағрим ичра қон мисоли ғунча, найларман,
Очилмай гулсифат ушбу кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Сўзимдин хотиринг узра гумоне ўзга еткурма
Ки, изҳор айламай найлай, кўнгул доғ ўлду, доғ ўлди.

Мен расвойи оламдин мабодо эътироз этма,
Такаллум бирла шод айла, кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Кўнгулни оташин бежо қилибдур нутқи гуфтори,
Қаю боғ андалибидин кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Бу сўни айлади барпо ажаб густоҳлик бирла,
Малоли хотир ўлғайму, кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

Ажаб ашъори мавзун боғлади Вайсий ҳасаддинким,
Умархон зуфунунеким, кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди.

¹ Доғ – Қайғу-алам, ҳасрат, хафалик. Оғир мусибатдан, қайғу-кулфатдан кўн-гилда қолган алам.

Бенавомен қайдасен, эй шахриёри мухтарам,
Шарбати васлингни топмай, қон ютарман дамба-дам.
Сарв янглиғ қоматимни бори меҳнат қилди хам,
Менга сенсиз дард уза дарду алам узра алам.
Сендин айрилғоч ғазоли хуш мендин қилди рам,
Дард – ёру, ғусса – ҳамдам, ғам – фаровон, айш кам,
Билмаган бўлсам висолинг давлатини муғтанам,
Ҳажр этак ушлаб гирибонимни маҳкам тутди ғам,
Ҳеч ким ё Раб, жаҳонда ёридин айрилмасун,
Жондин ортиқ меҳрибон дилдоридин айрилмасун.

Сен қилиб азми сафар мен дард ила ранжурман,
Ёд айлаб лабларинг саҳбосини махмурман,
Васлинг истаб офият сарманзилидин дурман,
Эл гумон айларки бу давлат билан масрурман,
Айламасман салтанатни ёрсиз манзур ман,
Муғтанам билмай висолингни агар мағрурман,
Эмди кўзгу аксидек ҳайратда номақдурман,
Қилмангиз манъи фиғоним ёрдин маҳжурман,
Ҳеч ким ё Раб, жаҳонда ёридин айрилмасун,
Жондин ортиқ меҳрибон дилдоридин айрилмасун.

Нодира "Фироқнома"дан.

Фотима розияллоху анҳо Росулуллоҳ ﷺ дафнларидан сўнг қабр тупроғидан олиб ушбу байтларни айтган эканлар.

ماذا على من شمت بربة أحمد... أن لا يشم مدى الزمان غواليا

صبت علي مصائب لو أنها... صبت علي الأيام عدن لياليا

Маъноси: Аҳмад ﷺ хокини ҳидласам, умр бўйи қиммат-баҳо атирларни ҳидламай ўтсам ҳам менга ҳеч қандай зарар бўлмайди.

Бошимга шундай мусибатлар қуйилдики, агар улар кун устига қуйилса тунга айланиб кетар эди.¹

Шунга кўра, бошига мусибат тушган аёлларга тасалли ўлароқ ўзбек шоирларининг шеъридан намуна келтирдим. Ёқа йиртиш, овозни кўтариб йиғлаш, маййитнинг яхши хислатларини бақариб эслаш, жазавага тушиш, Холиққа хуш келмас сўзларни айтиш, буларнинг бари жоҳилият амалларидан.

¹ Росулуллоҳ ﷺ вафотларидан олти ой ўтгач, Фотима розияллоху анҳо вафот этадилар. Ота ўрнидаги амакиси, қадрдон дўсти, ғамхўр қайнотаси, энг асосий-сий жондан азиз пайғамбари вафотидан кейиноқ ўттиз ёшга тўлмаган севиқли рафиқаси, пайғамбар каримаси Фотимадан айрилиб, бир этак ёш болалар билан ёлғиз қолган ҳазрати Али розияллоху анху ушбуларни ўқиган эканлар:

أرى علل الدنيا علي كثيرة وصاحبها حتى الممات علي

وإن افتقادي فاطما بعد أحمد دليل علي الأيدوم خليل

Маъноси: Кўрдимки, дунё дардлари устимда кўпайиб кетди. Дунёнинг йўлдоши эса ўлгунча дардманддир.

Аҳмаддан ﷺ сўнг Фотимани йўқотмогим дўсту ёр мудом давом этмаслигига далилдир.

Топганда айрилиш

Ёки бирини топиб, бирини йўқотиш

Ҳаётнинг ғаройибхонасида нималар бўлиб ўтмаган дейсиз. Бирини ўқиб кўз ғўласидан чиқади, бирини кўриб ашк авж олади. Биридан донг қотасиз, биридан лол қоласиз...

Ҳижрий 303 санада таваллуд топиб, 390 сана вафот этган Абул Фараж ал-Маъофий ибн Закариё ан-Наҳравонийнинг *الجلس الصالح الكافي والأنيس الناصح الشافي* номли тўрт жилдли китобида мавзуга оид ғаройиб ҳодисани ўқиб қолдим.

Қисса Аббосийлар давлатининг иккинчи халифаси Абу Жаъфар Мансур (95-158х – 714-775м) ҳақида эди.

Маълумки, Умавийлар ўз ҳукмронлигининг охириги пайтида ўзига байъат олаётган аҳли байтни, хусусан Аббос ибн Абдул Мутталиб رضي الله عنه зурриётини ва уларга тобе шахсларни таъқиб остига олади. Аббосийлар деб танилган катта сулола дарбадарликда кун кечира бошлайди. Давлат асосчиларидан Абу Жаъфар Мансур шулардан бири эди. У шундай оғир кунларнинг бирида муҳтожликдан денгизчиларга ёлланади. Исмини ва ташқи қиёфасини ўзгартиради. Куч-қуввати ошиб-тошиб кетган ёш йигит уйланиш пайига тушади. Нотаниш ғарибга ким ҳам қиз беради дейсиз. Йигит Мавсил шахрида яшовчи Азд қабиласидан бир қизга ўзи совчи бўлади. У ўзининг аслзодалардан эканини, қадри баланд машхур кишилигини аста тушунтира бошлайди. Бу исм унинг ҳақиқий исми эмаслигини айтиб, "биз давлат томонидан қидирлаётган шахслармиз" дейди. "Агар менга турмушга чиқсанг, бахтли бўласан", деб уни қизиқтира бошлади. Баландпарвоз сўзларни эшитган қиз розилик беради.

Эр-хотин бир мунча вақт ҳаёт кечиришади. Аёл ҳомиласи сезилганда йигит бу ерни тарк этишга мажбур бўлади. "Мана

бу мухрланган мактуб. Кўзинг ёриганда очиб ўқи. Ҳозир очма. Ўғил кўрсанг, Жаъфар деб номла, қиз кўрсанг, фалончи деб ата. Мен Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Али ибн Абдуллоҳ ибн Аббос ибн Абдул Мутталибман. Исминни сир тут. Изимга одам тушган ", деб аёли билан хайрлашиб чиқиб кетади.

Йигит сиёсий ишларга ғаввосдек шўнғиган бир пайтда аёл кўзи ёриб ўғил кўради. Эри тайинлаганидек Жаъфар деб номлайди. Бола онасининг уйида тоғалари орасида улғая бошлайди. Боланинг иқтидори, заковати аста-секин юзага чиқади. Ҳақиқатда у хушёр, зийрак, ўта қобилиятли эди. Муштипар она эса эшикка кўз тиккан. "Ўғли катта бўлиб қоляпти, келиб қолар", деган умидда мудом эрини кутарди.

Умавийлар давлати кулаб, Аббосийлар давлати қад кўтаради. Қизнинг қавм-қариндошлар бу янгиликни эшитиб, сабр билан яшаётган тирик бева ёнига келишади.

- Агар айтган сўзинг чин бўлса, эринг алдаб кетмаган бўлса, яқинда янги халифа тахтга келибди. Балким ўша сенинг эрингдир, – дейдилар.
- Исми нима? Ташқи қиёфаси; тузилиши қандай?
- Исми Абул Аббос Саффоҳ экан.
- Йўқ, эримнинг номи ўзгача.

Абул Аббос Мансурнинг туғушгани. Аббосийлар давлатининг илк раҳбари. У вафот этгач, Абу Жаъфар Мансур тахтга келади. Аёл эса булардан беҳабар.

У эрни ортиқча кутиш наф бермаслигини билиб, ўзи бола тарбиясига астойдил киришади. Боланинг илми билан бирга одоби ўсиб борарди. У ақлли, серғайрат, гапга уста, ҳозир-жавоб, зарофатли йигит бўлиб етилади. Хаттотликни ўрганиб, бу соҳани ҳам пухта эгаллайди. Йигитда илм, одоб, зарофат, заковат жамланган эди. Нодир хислатларга эга йигитча кичик шаҳарда ўзини ҳибс этмай, пойтахтга интилади. Онасидан изн олиб Бағдодга йўл олади.

Бағдодда оддий мирзойи бўлиб иш бошлайди. Тез кунда донғи чиқиб, подшоҳ девонига кўтарилади. Подшоҳ мирзобошиси Абу Айюб кўлида мирзалик қилади. Йигит иш билан бирга ўқишини давом эттиради. Кунлардан бир кун сарой мулозимларидан бири девонга келиб, мирзобошига қарата: "зудлик билан бир котиб керак", деб қолди.

– Жаъфар! – йигитни чақирди Абу Айюб.

– Лаббай, тақсир.

– Довот-қаламни олиб, амирул мўминийн хузурига кир.

Йигит амирул мўминийн оғзидан чиқаётган ҳар бир сўзни ҳусни хат билан равон ёза бошлайди. Янги мирзо шоҳ диққатини ўзига жалб этади. Табиатан ўта жиддий, камгап, сермулоҳазали подшоҳ болага қайта-қайта қараб кўяди.

– Хатинг чиройли экан, – дейди подшоҳ мирзога.

– Қуллук, ҳазрати олийлари.

Бола амирул мўминийнга ёқиб қолганди. У болага нисбатан қалбида қандайдир муҳаббат ҳис этади. Боланинг фаҳм-фаросатини мақтайди.

Ҳеч қанча вақт ўтмай бояги сарой мулозимлари келиб, мирзобошига эмас, йигитнинг ўзига қарата: "Эй ғулом, довот-қаламингни олиб, амирул мўминийн хузурига кир", дейди. Чунки подшоҳнинг ўзи "кечаги мирзо болани олиб кел", деб тайинлаган экан. Мирзобоши Абу Айюб бу ҳолдан қувонади. Биринчидан, йигит унинг устидаги оғир юкни кўтарган эди. Иккинчидан, у шоҳ хузурига мирзо танлашда адашмаганди. Шунинг учун вазифаси анча енгиллаган ва иши шоҳга манзур тушган мирзобоши истироҳат қилади. Бола саройдан қайтгач, уни олқишлаб, янги кийим-кечак олиб беради. "Бу подшоҳ саройига муносиб кийим. Сенинг кийимларнинг анча эскириб қолибди", дейди.

Эртаси куни ишга саройбоп янги кийим билан келади. Кийим болани очганди. Девонга келгач, қасрга чорланади.

- Исминг нима? – деди бу гал шох.
- Жаъфар.
- Кимнинг ўғлисан?

Бола жавоб бермай жим туради.

- Оғзингга талқон солганмисан? Отангни исми нима?
- Абдуллоҳнинг ўғлиман.
- Отанг қаерда?
- Отамни кўрмаганман. Қаердалигини билмайман. Лекин онамнинг айтишича, отам аслзодалардан экан. Онамда унинг муҳрланган мактуби бор. Унда отамнинг насаби ёзилган.

"Муҳрланган мактуб" сўзини эшитган Абу Жаъфар ўзгариб қолади.

- Ҳозир онанг қаерда?
- Мавсилда.
- Мавсилнинг қайси маҳалласида яшайсизлар?
- Фалон маҳаллада, – бола маҳалла номини айтади.
- Фалончини танийсанми? – қандайдир эркакни сўрайди.
- Ҳа, у киши маҳалла имоми.
- Фалончиларничи?
- Танийман. Бири тоғам, бири холам.

Йигит унинг ҳамма саволларига тўғри жавоб бергандан кейин шох ўзини тутолмади. Улуғ мартабаси, эгаллаб турган олий мавқеини унутиб бола ёнига келди. Шох кўзларидан ёш сизиб чиқа бошлади.

- Фалончи бинт фалончи сенга ким бўлади.
- Онам.

Подшоҳ болани бағрига босиб, хўнграб юборди. Унинг ичидан нима ўтганини ўзидан бошқа ҳеч ким билмасди. Ёш мирзо эса ҳайрон. Шунча ақлли бўлгани билан қаршисидаги шох ўз отаси эканини билгани йўқ. Балким билгандир, лекин бола ботинини билиш қийин. Мансур тезда ўзини ўнглаб:

- Эй ғулом, ўртамизда ўтган суҳбатни ҳеч ким билмасин. Ҳатто Абу Айюбга ҳам бу ҳақда оғиз оча кўрма. Огоҳ бўл, эҳтиёт бўл!

Боланинг шоҳ ҳузурида анча ушланиб қолганидан ҳайрати ошган Абу Айюб уни саволга тутди.

- Тинчликми, бу сафар жуда кўп вақт қолиб кетдинг.
- Амирул мўминийн кўп нарса имло қилдилар. Ёзадиган нарса кўпайиб кетиб, ушланиб қолдим.
- Қоғозлар қани?
- Амирул мўминийн ҳузурларида қолди.

Бир куни Абу Жаъфар мирзобошини чорлатиб: "Янги мирзога яхши қаранг. Ақлли, зийрак бола экан", деб қаттиқ тайинлайди. Доим у ҳақида сўраб турди.

Мирзобоши "йигит девон хабарларни шоҳга етказиб, ўзи унга яқин бўляпти, мен ҳақимда турли сўзларни сўзляпти", деган ўйга боради. Болага нисбатан унда нафрат уйғонади. "Балким, ўрнимга мирзобоши бўлмоқчимикин, вой ярамасей".

Сарой мулозими котиб талаб қилиб келганда Жаъфарни эмас, бошқа бир мирзони жўнатади. Болани шоҳ даргоҳига киришдан ман қилади. Шоҳга жўнатилган мирзо тезда изига қайтади.

- Жаъфар номли мирзо қани? – сўрайди мулозим.
- Бу мирзомиз ундан кам эмас, – дейди Абу Айюб.
- Амирул мўминийн фақат Жаъфарни олиб кел, деб менга амр этдилар. "Бундан буён Жаъфардан ўзга мирзо даргоҳимга кирмасин", дедилар.

Абу Айюб гумонлари унинг қоронғи қалбида ҳақиқатга айланганди. "Яқинда уни мирзобоши қилиб тайинлайди. Мен ё ишдан кетаман, ё оддий мирзоликка тушаман".

- Амирул мўминийн, жоним сизга фидо бўлсин. Мирзобошимизнинг менга нисбатан муомаласи анча ўзгарган.

Бугзу адоватини якқол сезмоқдаман. Унинг ёмонликларидан хавфдаман, – деди Жаъфар шоҳга.

- Баракаллоҳ, кўнглимдан кечгани хато эмас экан. Эй ўғлим, буларнинг бари кўнглимдан ўтган. Эртага Абу Айюб яна сенга қўпол муомала қилса, шарт ўрнингда туриб, чиқиб кет. Девонга асло қайтиб келма. Мана бу ҳамён, тугун ва мактубни олиб, онангга етказ. Онангни ва барча қариндошларингни олиб, ҳузуримга келинглар. Мен сенга бир ходим қўшиб бераман. Бирон бир инсон қўлингдаги нарсаларни очиб қарамасин. Фақат онангни ўзи очсин. Мана бу пул сенга, сафарингда асқатади. Ўзингга эҳтиёт бўл, нарсаларни авайлаб етказ.

Йигит қувончининг чеки йўқ эди. Бу қувонч сабаблари бизга қоронғи. У амирул мўминийннинг "Эй ўғлим" деган сўзини отанинг ўз ўғлига хитоби деб билдими, ёки бу катта ёшли кишининг ёш йигитга нисбатан одатий хитобими? Бир нарса дейиш қийин.

Зийрак йигит шунча суҳбатдан, шоҳнинг оддий мирзога нисбатан ғайритабиий илиқ муомаласидан унинг ота эканини сездимикин? Бу қувонч отасини топган етим қувончими?

Балким, бир оз пул орттириб, онасини хурсанд қилмоқчи бўлган ёлғиз ўғилнинг қўлига тўсатдан кутилмаган миқдорда катта пул тушмоғи уни хурсанд қилгандир? Қанча-қанча одам иш тополмай юрган бир пайтда у нақ саройнинг ўзидан – девондан иш топди. Халифани кўриш, у билан суҳбатлашиш бахтига эришди. Булар бола қувончига етарли эмасми?

Балким, онажонисини соғинган болакай "онангга бор" деган сўздан суюниб кетгандир? Ахир онасини кўрмаганига қанча бўлди. Уйга бориши учун икки-уч йил тинмай ишлаб, маошини тежаб йиғиши керак. Ҳозир эса уйга пул, совға-салом билан қайтпти. Сафар учун пайдо бўлган олтин имконият уни бу қадар қувонтиргандир?

Қувонч сабаблари сир эди, сирлигча қоладиганга ўхшайди. Чунки йигит қувонч сир-асрорларини ўзи билан бирга олиб кетади. Қисмат битикларидан беҳабар банда бу қувонч узоққа чўзилмаслигини билмас эди.

Йигитнинг саройдан хурсанд чиқишини кўрган мирзабошининг ғазаби қайнади. Унинг икки кўзида ҳасад алангаси ловуллаб ёнарди. У шу пайтгача болани бу қадар масрур ҳолда кўрмаган. Ғазаби қайнаб турган мирзабошининг бирдан қайғуси ортди. Мансабнинг қўлдан кетишидан кўрқди. Тутақиб турган бошлиқ Жаъфарни яхши қаршиламай, аввалгидан баттар дағаллик ва кўрслик билан қаршилади. Ўсмоқчилаб гапга солди. Бу сафар Жаъфар чидолмай:

- Мен ризқ талабида келган ғариб мусофирман. Сизга юк бўлганим йўқ. Нонингизни яримта қилганим йўқ. Нега бу қадар мени пастга урасиз, хўрлайсиз?! Агар сизга оғирлигим тушаётган бўлса, ҳайдамасингиздан олдин ўзим бу даргоҳни тарк этаман, – деб чиқиб кетди.

Ғазаб билан бола орқасидан қараб қолган бошлиқнинг забони ҳоли "Кетиб қаёққа борардинг. Бузоқнинг югургани сомонхонагача, эртага ялиниб ёнимга келасан" дерди. Уч-тўрт кун ўтишига қарамай боладан дарак йўқ. Ҳар куни йўқлайдиган шоҳ шу маҳалгача уни бир бор сўраб қўймади. Абу Айюбнинг шубҳаси ортди. Ғаройиб ҳодисанинг тагига етмоқ пайига тушди. Бола орқасидан одам қўйиб, "нима билан машғуллигини билиб кел", деди. "Сафарга тайёргарлик кўр-япти", деган хабарни олиб келишди. Бирдан унинг хаёлида "сафарга пулни қаердан олди?" деган савол пайдо бўлди. Абу Айюбнинг нияти бузилди. У боладан бутунлай қутулиш керак деган фикрга келди. Шум ниятини амалга ошириш учун ҳар замонда топиладига ёлланма қотилни топди. "Болани бир овлоқ ерда саранжом қилиб, юкини менга олиб кел", деди.

Қотил болани топиб, буйруқни бажаради.

Абу Айюб мактубни очиб ўқийди. Ва бирдан даҳшатга тушади. Мактубда Жаъфарнинг амирул мўминийн ўғли экани очиқ ёзилган эди. "Чакки қилдим", деди мирзабоши ва юрагига ғулғула тушди. Жиноят изларини бекитиш йўлларини излай бошлади.

Халифа Мансур боланинг кечикканидан хавотирда эди. Хос навкардан бир нечасини уни топиб келишга жўнатади. Навкар қишлоқма-қишлоқ, шаҳарма-шаҳар кезиб, Мавсилга етиб келади. Боланинг онасини топиб, у ҳақда сўрайди. Дилбанди йўлига кўзи тўрт бўлиб ўтирган она бир неча йилдан бери ёлғиз ўғлидан бирор бир хабар эшитмай ўз жонига қасд қилмоқчи бўлиб юрган экан. "Эрим дом-дараксиз йўқолди. Ўғлимдан хат-хабар йўқ. У ҳам ном-нишонсиз гум бўлди. Энди менга бу ҳаётнинг қизиғи қолмади", деган ўйлар аёл бошини қамраб олганди. Кутулмаган элчилар хабари унга умид бағишлади. Бу умид билан бирга аёл дилида кўрқув, хавотирлик ва ҳадик ортди.

Боланинг бўғиб ўлдирилгани, қудукқа ташлангани, моли талангани ва бу жиноятнинг тепасида сарой девонининг мирзабошиси Абу Айюб тургани таҳқиқдан сўнг маълум бўлди. Мансур Абу Айюбни ва унинг барча гумашталарини қиличдан ўтказди. Мол-мулкини мусодара этади. Жисмини вужуддан маҳв қилгани каби исмини ҳам бутунлай маҳв этиб ташлайди. Ҳар қачон Абу Айюбни эсласа, унга лаънат ўқиб: "у менинг хабибимни ўлдирган", деб ғазабланар эди.

Онани Бағдодга олиб келишади. Эр-хотин учрашади.

Лекин хотин эрни топганда ёлғиз боласини йўқотган эди, эр хотинни топганда билимдон дилбандидан айрилган эди. Қувончи қайғу билан қоришиб кетган учрашувда икки дил бир бирига яқинлашиб, тинмай сассиз йиғларди...

Мен бу қиссага ном танлаётганимда кўп тараддудландим. **Ҳасад қурбони** дейинми, **Ёмон гумоннинг ёмон оқибати**, дейинми... Ўйлаб-ўйлаб юқоридаги сарлавҳани муносиб кўрдим. Ғамни аритувчи VI омил баёнини фожеавий қисса билан тушкин ҳолда тугатишни истамай, шунга ўхшашроқ, аммо қувонч бахш этувчи қисса билан яқунлашни маъқул кўрдим.

Ҳодиса Абу Жаъфар даврида эмас, унинг набираси Ҳорун ар-Рашид даврида рўй берган. Дарвоқе, Ҳоруннинг куняси ҳам Абу Жаъфардир.

Мадинадан анча олисда яшовчи бир толиби илмга имом Моликни ганимат билиб, ундан дарс олгин дейишади. Янги уйланган куёв рафиқасига ихтиёрни топшириб: "Истасангиз бошқага турмушга чиқинг. Истасангиз мени кутинг. Ихтиёр ўзингизда. Мен илм талабида Мадинага бормоқчиман. Қачон қайтишим аниқ эмас", дейди. У шу чиқиб кетганича салкам 20 йил Молик ибн Анас ёнидан жилмай таълим олади.

Келинчак эридан кейин ўғил кўради. Бошқа турмуш қурмайди. Ўғлини отадек илмга муҳаббат руҳида тарбиялайди. Ота эса бундан беҳабар.

Орадан анча муддат ўтгандан кейин она ўғлига дейди: "Ўғлим, дадангиз Мадинага имом Молик ҳузурига кетган. Отангиз изидан бориб, сиз ҳам илм изланг".

Мўйлаби сабза урган ёш йигитча Мадинаи Мунавварага етиб келиб, одамлардан "фалончи бин фалончини танийсизми?" деб отасини суриштиради. "У киши Пайгамбаримиз масжидида", дейилади. Масжидга кириб яна шу савол билан одамларга мурожаат қилади. Ўзини ошкор қилмайди.

Ва ниҳоят қидирган кишисини топади.

– *Хўш, хизмат, йигитча. Сиз мени қидириб юрибсиз деб эшитдим, – дейди киши.*

– *Ассалом алайкум, дадажон. Мен ўғлингизман.*

Ўтирган киши бирдан ўрнидан сапчиб туриб болага узоқ термилади. Сўнг бир томчи сувдек ўзига ўхшаш ўглини бағрига босиб узоқ муддат қолиб кетади. Қирқни қоралаган ота 17-18 ёшлар чамасидаги ўглини сира қучоғидан қўймасди. "Шунда оталик меҳри қонимда жўши урган, оталигимни ҳис этганман", дейди олим кейинроқ.

VII- Ғамни аритадиган омиллардан бири – таъзия.

Ширин сўзнинг таъсири катта. Ғамгин дилига чирмашган ғам-андух гоҳо бир оғиз сўз билан тарқаб кетиши мумкин. Қийноққа солаётган қайғу сўз сеҳрига мафтун бўлиб, қувончга айланиши тажрибадан ўтган. Сўз ҳаётдан умидини узган мажруҳ азадорга қайта умид бахш этишида шубҳа йўқ. Фақат сўзни ўз ўрнида ишлатиб, нишонга тўғри олинса бўлди.

Шунинг учун шариат таъзияни жорий қилди. Азадорни ёлғиз ташлаб қўймай, унга ҳамдард бўлишга ундади. Жаноза ўқиганга алоҳида ажр, дафн маросимида катнашганга алоҳида ажр, ҳамдардлик билдирганга алоҳида ажрлар белгилади.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ اتَّبَعَ جَنَازَةَ مُسْلِمٍ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا وَكَانَ مَعَهُ حَتَّى يُصَلَّى عَلَيْهَا وَيُنْفَخَ مِنْ دَفْنِهَا فَإِنَّهُ يَرْجِعُ مِنَ الْأَجْرِ بِقِيْرَاطَيْنِ كُلُّ قِيْرَاطٍ مِثْلُ أُحُدٍ وَمَنْ صَلَّى عَلَيْهَا ثُمَّ رَجَعَ قَبْلَ أَنْ تُدْفَنَ فَإِنَّهُ يَرْجِعُ بِقِيْرَاطٍ

Абу Хурайра ривоят қилади: Росулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар: "Кимки иймон амри билан савоб умидида бир мусулмон жанозасига эргаиша, ва жаноза ўқилиб, дафн қилингунга қадар бирга бўлса, албатта у киши икки қийрот ажр билан қайтади. Ҳар бир қийрот Уҳуд тоғичадир.

Кимки жанозани ўқиб, дафнга иштирок этмай кетса, бир қийрот ажр билан қайтади".

Бухорий Саҳиҳи.

Термизий Сунанида келган ҳадисда: "مَنْ عَزَى مُصَابًا فَلَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ" – "Мусибатдорга таъзия билдирган кимса учун азадорга берилган ажр берилади". Ибн Ҳажар "التلخيص" да заиф деган.

Жаноби Росулуллоҳнинг ﷺ порлоқ ҳаётларида таъзия ва ҳамдардликнинг энг гўзал намуналарини топамиз.

Муовия ибн Қурра ал-Музаний отасидан ривоят қилади:

Набий ﷺ мажлисларига (дарсларига) бир нечта саҳоба келар эди. Улар орасида бир киши бўлиб, унинг кичкина ўгли бор эди. У ўглини орқалаб келар ва олдига ўтиргизиб дарс тингларди.

– Яхши кўрасанми? – дедилар Росулуллоҳ ﷺ.

– Ҳа, – деди киши.

– Болангни суйганингдек, Аллоҳ ҳам сени суйсин, – деб дуо қилиб қўйдилар.

Иттифоқо бола вафот этади. Ўғлидан айрилган киши анча чўкиб қолади. Фарзанд доғи ўртаб дарсга келолмайди.

– Фалончи кўринмай қолди? – дейдилар Набий ﷺ.

– Ё Росулаллоҳ, сиз кўрган ўғилчаси яқинда оламдан ўтди.

Росулуллоҳ ﷺ у билан учрашиб, боласини сўрадилар. Киши бола вафотидан хабар берди. Таъзия билдирганларидан сўнг:

– Қайси бири сенга маҳбуброқ: умр бўйи боланг дийдорига тўйиб, ундан фойдаланиб яшамогингми, ё эртага жаннат эшигига келганингда боланг сендан олдин жаннатга кириб, сенга эшикни очиб турмоғими?

– Жаннат эшигига мендан олдин бориб, менга эшик очмоғи маҳбубдур.

– Ушбу тилагинг сенга берилгай.

– Ё Росулаллоҳ, жоним сизга фидо бўлсин, бу имтиёз у кишига хосми ёки фарзанди ўлган ҳар бир мусулмонни ўз ичига оладими? – деди ансорлардан бири ўрнидан туриб.

– Балки фарзанди ўлган ҳар бир мўминни қамраб олган.

Насоий.

Таъзиядан мурод мусибат тушган кишига ҳамдардлик билдириб, унинг ғамини енгиллатиш, тасалли бериш, овутиш, ичидаги алангани ўчиришда кўмаклашишдир. Сабр-тоқатга чақириш, Илоҳ қазосига розиликка ундашдир. Бу, мақомга муносиб сўзлар билан амалга ошади. Агар кўлидан келса, маъсур дуо ва махсус алфозлар билан таъзия билдирсин. Агар буни билмаса, қандай калималар билан бўлса ҳам уни юпатсин, дардига малҳам берсин. Баъзилар арабча дуони шошиб-пишиб айтиш билан чекланади. Азадор эса уни тушунмайди. Бу билан таъзиядан бўлган мурод ҳосил бўлмайди.

Суфён ибн Уйайна даврида бир кишининг ёш ўғли вафот этади. Суфён келиб таъзия билдирди. Бошқа катта олимлар қалбни эритадиган гўзал жумлалар билан навбатма-навбат таъзия билдириб, тасалли беришга ҳаракат қилишди. Кишига сўз мутлоқ таъсир қилмасди. У қаттиқ жазавага тушганди, (замона таъбири билан айтилса), у шокда эди. Шунда Фузайл келиб қолдилар.

- Агар сен билан ўғлинг қамоқда бўлсаларинг, ўғлингни озод қилишса, суюнасанми? – дедилар.
- Суюнаман.
- Бил, ўғлинг сендан олдин дунё қамоғидан қутулди.
- Энди қалбим таскин топди, – деб киши анча юпанади.

"Айрилиқ, Жудолик, Йўқотиш" деб номланган бу узун қисмни энг ёмон АЙРИЛИҚ баёни ила якунлаймиз. Дунёдаги ҳар қандай айрилиқ ва йўқотишнинг эвази бор. Бола йўқотган яна бола кўриши мумкин. Мабода кўрмаса, йўқотганини охи-ратда топади. Пул йўқотган ишлаб, яна пулдор бўлиши ҳеч гап эмас. Лекин биз айтмоқчи бўлган бойликни йўқотган одам ҳеч қачон уни тополмайди. Эваз, бадал деган нарса йўқ.

Бу – ўлар пайтда иймондан айрилиш. Иймондан айрилган ҳамма нарсадан айрилади. Қадимдан улуғларни кўрқитган даҳшатли жудолик ҳам шу. Кейинги саҳифада ўрин олган шоҳ байтларни тааммул билан ўқиб, чуқур фикр юритинг...

Энг ёмон айрилик, ўта мудҳиш, бадали йўқ жудолик

*Ё Раб, ўлгон чоғда жоним жисми вайрондин жудо,
Ул бўлуб мундин жудо, Сен бўлмагил андин жудо.*

*Чун жудо бўлсам мени гамнок йўқу бордин
Не гамим, Сен бўлмасанг мен зори ҳайрондин жудо.*

*Нақди жон чиққанда иймон гавҳарин кўнглумга сол,
Айлагил жондин жудо, лек этма иймондин жудо.*

*Хонумондин ойириб, қилганда зиндон ичра ҳибс
Қилма лутфинг мен алохону аломондин¹ жудо.*

*Ҳашир гавгоси аро осийлигимга раҳм қил,
Лутф ила илгим тутуб, қил аҳли исёндин жудо.*

*Гарчи ўлдум кофири ишқ аҳли ислом ичра қот,
Ул замонким бўлгуси кофир мусулмондин жудо.*

*Элга махлас истасанг, етти тамузни айла кул,
Айлабон бир шуъла бу оҳи дурахшондин жудо.*

*Жаннат истаб айлаганларни ибодат қилмагил
Кавсару тўбию қасру ҳуру ризвондин жудо.*

*Барчадин айру Навоийга қилиб васлинг насиб,
Қилмагил, ё Раб, ани мундин, муни андин жудо.*

*Хазойин ул-маоний
БАДОЕЪ УЛ-ВАСАТ дан.*

¹ Алохону аламон – Таланган, хонавайрон; уй-жойсиз. Яъни мени хонумондан – оила аъзоларимдан, хонадонимдан, бор бисотимдан айириб, зиндонга, яъни қабрга қамаб кўйган чоғингда Ўз лутфингни менингдек уйсиздан жудо қилма, демоқдалар.

ҒАМ ЕМА – СИҚИЛМА

*Ғам ема, сиқилма, ўксима асло,
Ўксишига арзимас бу қари дунё.*

*Қатра ёшинг қиммат унинг дуридан,
Ёш тўкиб айрилма кўзнинг нуридан.*

*Дунё – сайёд,¹ тилло – тузоқ, гофил – ов,
Билиб бўлмас, кимлар дўсту кимлар ёв.*

*Пойингга тушса гар муғомбир сайёд,
Албатта тутади, бефойда фарёд.*

*Яхшиси йўлама унга кўп яқин,
Яқинин айлайди забун ё жунун.*

*Алдама, алданма, тушима, туширма,
Эрта-кеч дунёдан жўшиб гапирма.*

*Донолар сўзидан тердим марварид,
Ғамгин учун қулай муносиб маврид.*

Ж.

¹ Сайёд – Овчи, тутувчи.

Донишмандлар дейди: *Дунёнинг аввали-ю охири бир лаҳза гап чекишга, бир дам сиқилишга арзимамайди.*

Бўлар-бўлмасга сиқиладиган диндошим!

Бўлар-бўлмасга тутқададиган замондошим!

Жигибийрон, дили хуфтон, қизиққон бебошим!

Тагсиз пуч гап-сўздан таъсирланувчи шошқалозим!

Арзимаган нарсаларга хархаша қилувчи суҳбатдошим!

Асаби таранг, қўрс, аразчи, паришонхотир тенгдошим!

Бир пулга қиммат мато деб хуноби ошган миллатдошим!

Ўткинчи дунёни талашиб хешидан юз ўгирган қариндошим!

Ҳамнафас дўстим, жондан азиз, қимматбаҳо юракдошим!

Асрлар оша сенга етиб келган ушбу пурҳикмат сўзда фикр юритиб, унинг мағзини чақишга уриниб кўр.

Дунёнинг аввали-ю охири бир лаҳза гап чекишга, бир дам сиқилишга арзимамайди.

Одам алайҳиссалом давридан то тонгла Қиёмат қадар умр кўрган кекса дунёнинг бари сенинг бир лаҳза сиқилишингга арзимамайди. Зеро сен қирол, дунё сенинг хизматингга яралмиш қарол. Агар тупроққа қоришиб кетадиган молга ҳирс қўйсанг, бойликка ҳаддан ортиқ ўч бўлсанг, иш тескарилашиб, дунё қиролга сен эса қаролга айланасан. Дунёга бўлган муҳаббат меъёридан ошиб кетса, у қўлдан қўлга ўтиб юрувчи маъшуқага сен эса бевафо ёрга етолмас парвонага айланасан. Ана шунда юрак сал нарсага сиқиладиган одат чиқаради. Ўйнаб турувчи нарх-наво юрагингни ўйнатиб ташлайди. Таги йўқ пуч хабар юракни эзиб, руҳий азоблар беради. Салга аччиғи чиқадаган ёмон дардга мубтало бўласан. Худ-беҳудга хуноб бўлиб, бекордан бекорга асабларинг таранглашиб, беҳудага хафа бўласан. Шундай қилиб сен ўзингга ўзинг юрак касалини орттирасан. Эшикнинг ғичир-ғичири замбаракнинг ўқи-дек эшитилиб, қалбга ботади, юрак уришини тезлаштиради.

Бир икки марта юрагинг тепиб, касал хуруж қилади. Қалб заифлашиб ғамга дош бериш хусусиятини йўқотади. Сал нарсага чапингни чангаллайсан. Гоҳида нохуш хабар юрак фаолиятини тўхтатиб қўяди. Ток ургандек ерга йиқиласан. Юрак массаждан хабардор шахс тепангда туриб юракни массаж қилса, ўзингга келасан. Яъни сени бир киши қаттиқ, текис ерга ётқизиб, ўзи ўнг томонингга ўтириб, кафтини кафтига қўйиб, бор кучи билан аямай, қўлни узмай юракни эса, юрагингга қон келиб, секин ростлашади. Юракда қон оқими яхшиланиб, унинг фаолияти тикланганда кўкрак қафасини босаётган қўл бутунлай сендан кўтарилади. Сен нима бўлаётганидан беҳабар хушсиз ҳолингдан аста уйғонасан. Массаж қиладиган топилмаса, қайта ўрнингдан туришинг душвор.

Шундан кейин юрагинг пуфакка ўхшаб қолади. Ҳар нарса тикандек санчилади. Гапни кўтаролмай тезда ёрилади. Юраги ёрилган одам нима бўлишини ўзинг биласан. Ҳа, тўғри топдинг, юраги ёрилган одам ўлади. Юрак яна бир бор "приступ" берса, битта одам эмас, жумла жаҳон йиғилиб сени массаж қилган тақдирда ҳам оёққа турмайсан. Дунё эса сендан кейин яшаб, бошқаларни ишва билан ўз домига тортаверади.

Сен дунё учун эмас, дунё сен учун яралган. Соғлигинг ўз қўлингда. Бас шундай экан, дунё учун сиқилмоқ на даркор?!

Кул, табассум қил, яйра. Оч бўлсанг ҳам тўқдай тур, йўқсил бўлсанг ҳам бордай юр. Бунга қандай эришилади?

Баданга хуш ёқадиган зилол сувга юз-қўлингни ювиб, таҳорат ол. Қиблага юзланиб намоз ўқи. Ўқиётган ҳар бир оят ва дуолар маъносини билишга ҳаракат қил. Аллоҳ ҳузурида турганингни ҳар бир аъзоингга, хусусан дилингга эслат. Қиёматда барча инсоният Аллоҳ ҳузурида туришини эслат. У Кун даҳшатини эслаган одам бу кундаги даҳшатдан чўчимайди. У Кун мусибатини ўйлаган бу куннинг мусибатига чўкмайди... Жойнамоз устудаги бу қисқа тафаккур сени ғамдан кутқаради. Шунда ағёр бармоқ тишлайди, аброр қувониб хушлайди. Соғлиқ ёнга қолади. Дорининг пулига нон еб, қорнинг тўяди...

"Мусулмонларнинг топган гапи шу: "дунё учун ғам ема, сиқилма. Дунё сиқилишингга арзимаиди". Ахир ҳаёт ташвишларига сиқилмай бўладими", дейдиганлар йўқ эмас. Тўғри, беташвиш бош йўқ. Лекин ташвишга таслим бўлиш ҳам ақлдан эмас. Нафақат мусулмонлар, балки бошқа дин донолари, ўзга миллат муллолари ҳам айна шу гапни айтиб, ўз қавмини кўзга кўринмас хатардан огоҳ этган. Масалан, рус шоири М.Ю.Лермонтов 1830 йилда ёзган эди:

Ғусса солса кўнглингга соя
Табассум қил, қув ғамни нари.
Осма қовоқ, чекма азият,
Унут бўлар пайт келиб бари.
Ёш қизларнинг алдоқлари-ю
Топталган шаън туйғулари ҳам,
Дилгирликнинг маҳзун онлари
Арзирмикин чекмоғингга ғам?

Ғаниматдир бебақо умр,
Балолардан ўзингни асра;
Севинч болин ютоқиб симир,
Ўзи кириб келади ҳасрат.
Одамлардан ўгирмагил юз,
Ўзгаларга ўргатма ақл;
Ахтармасанг йўқ фазилатин
Бир кун севиб қолмоғинг ҳақдир.

Не кўйларга солса ҳам юрак,
Яша юрак амрига қараб.
Ҳислар мавжин бўлганда керак,
Тийиб кўйиш нима деган гап...
Бахтсиздир, ким тақдирида бор
Орзуларин кечириб бир-бир,
Бахт туйғусин йўқотиб охир
Бўлар экан бахтга сазовор.¹

¹ Саъдулла Ҳаким таржимаси. Ўз. АС. 13.10.1989.

Энди диндош донишларимиз ўгитига қайтсак бўлаверади.

Дунёнинг аввали-ю охири бир лаҳза зам чекишингга, бир дам сиқилишингга арзимади.

Дунёнинг аввали-ю охиригача йиғилган бойликлар қанча бўлиши мумкин? Аниқ сонни чиқариб берадиган математик борми? Аслида, бундай ҳисоб-китобнинг имкони борми?..

Назаримда, алгебрага асос солган буюк математик, астроном ва географ олим Муҳаммад ал-Хоразмий ҳам, асримиз мўъжизаси компьютер ҳам унинг аниқ миқдорини чиқариб беришдан ожиз. Кунда миллионлаб пулни санаб қўлдан ўткизадиган ойликхўр мискин кассир, оламаро тижорат юришини енгиллаштираётган сарроф, банк соҳиби миллиардер банкир ва барча математиклар бир жойга тўпланиб бу масалани ечамиз дейишсада, ҳамма уринишлари натижасиз якун топиши аниқ. Сахродаги кумни санаб бўлмаганидек, дунё яратилгандан бошлаб Қиёматгача жамланган мол-дунёни санаб бўлмайди. Хомчўт қилишнинг иложи йўқ. Сони бор саноғи йўқ деб айти шуни айтсалар керак.

Лекин бошқа бир кўмакчи йўл бор. Катта сарватга эга айрим бадавлат шахслар ҳаёти билан қисқа танишиш имконсиз бу ҳаёлий нарсани бироз тасаввурга келтиришга ҳамда донишмандларнинг ***дунёнинг аввали-ю охири бир лаҳза зам ейишга, бир дам сиқилишга арзимади,*** деган ҳикматларини англаб етишда кўмаклашади.

Нажднинг фақирона хонадонидида туғилган Сулаймон номли бола 10 ёшидан ҳаммоллик қила бошлайди. Таълим олиш пайтида тирикчилик ғамини жуда эрта зиммасига юклаган бу ўспирин ҳаммоллик асносида ҳовлима ҳовли юриб ўчоқ остида йиғилиб қолган кулларни идишга солиб, сахрога ташийди. Керосин сотади. Юк ташийди. Уй тозалайди...

Изланувчан бола савдо-сотикни бошлайди. Акаси билан шерикликка дўкон очади. Сармоя орттиради. Мустақил ишга

ўтиб, катта тижорат майдонига тушади. Товуқ фермасига асос солади. У имкониятларни кўра олар ва ундан тўғри фойдаланар эди. Бир неча йиллар мобайнида тижорат юргизиб, "миллионер" деган ном чиқаради. Шундан сўнг пул хамиртуруш солинган хамир каби кўпайиб, миллиардер бўлиб кетади.

У ҳозир Саудиядаги энг катта банкнинг асосчиси. Чет элда ерлари ва боғлари бор. Мамлакатда уни танимаган одам йўқ. "Рожиҳий" деган номни билмаган киши йўқ.

Шуни алоҳида таъкидлаб ўтиш ўринлики, унинг иқтисодий ривожланишига кундалик беш вақт намози, рўзаси ва бошқа ибодатлари халал бергани йўқ. "Закот билан молимни сақлаганман", дейди сарватдор Сулаймон Рожиҳий.

Ҳаммол бола ҳозир анча қариб қолган. Керосин сотмайди. Керосин билан ёнадиган жинчиروқларга аллақачон қирғин келган. Зеро унинг диёрида электр чироқлари порлаб турибди, ҳатто овлоқ жойларда ҳам чироқ чарақлайди.

Эшитишимча, мўйсафид ҳамма мол-мулкани ўғил-қизлар ва набиралар ўртасида тақсимлаб бериб, ўзи охират сафарига астойдил тадорик кўраётган эмиш. Доно тadbиркор, хушёр ишбилармон шундай бўлади: дунё билан охиратни бирга обод этади. Оқибатга – якуний натижага катта эътибор қаратади.

Зоҳид эса дунёни бутунлай тарк этиб, охиратга юз тутаяди.

Арабистонлик бошқа бир сарватдор кексайган чоғида суд-хўрликдан тавба қилади. Чинакам тавба тил учида уч марта "тавба қилдим, тавба қилдим" дейиш билан ҳосил бўлмайди. Шариат қoидасига биноан ҳалол сармоя олиб қолиниб, рибодан келган фойдадан воз кечилади. Тавба томон одим отган судхўр буни билгач, ортга қайтадими ёки олдинга юрадими? Бу кўпчиликни ўйлатиб қўяди. Ҳамманинг нигоҳи унда.

Ароқдан қайтишни истаган киши қўлидаги қадахни тўкиб, уйдаги шишани синдириса, ана шунда тавбаси чин бўлур. Айримлар "шуниси тугаса, кейин ташлайман" деб охирги қултумгача ичиб, шишани ялаб қўяди... Кейин унга тавба насиб этадими, йўқми, Худо билади. Шиша бошқа, миллион бошқа. Боланинг сутдан чиқиши қийин бўлганидек чолнинг суд-хўрликдан чиқиши ҳам қийин. Қани, бу чол нима қиларкин.

Қария тавбасида содиқ эди. Ҳалоллик қонунига қарши чиқмай, "4 минг риёл билан иш бошлаганман, ҳозир у мол 40 миллиард риёлга етган. Бунинг баридан воз кечдим", дейди.

Лекин фарзандлар ота тутумига рози бўлмайди. Турли қинғир йўллар билан отани мол тасарруфидан четлатишади.

Микрософт ширкатининг мудирини Билл Гейтсга мухбир савол беради:

- Банкдаги ҳисобингизда қанча пул бор?
- Саволдан олдингисими ё саволдан кейингисими? – деб саволга савол билан жавоб беради мудир.

Бу билан ҳар лаҳзада унинг мол-мулки ўсаётганини билдириб қўймоқчи.

Жаҳондаги миллионеру миллиардерлар рўйхати бугунги кунда кўпчиликка аён. Мен уларни келтирмай, Қуръон хабар берган давлатманд бир бой ҳақида сўзламоқчиман.

У Мусо алайҳиссалом амакиларининг ўғли Қорундир.

﴿ إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَىٰ فَبَغَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ وَءَاتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَىٰ

الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ ۖ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴾

﴿ Албатта Қорун Мусо қавмидан эди. Бас у (қавмдошларини назарга илмай) уларга тажовуз қилди. Биз унга шу қадар хазина берган эдикки, унинг калитларини кўтариш кучли бир жамоатга ҳам озирлик қиларди. Ўшанда қавми унга: (Ўзингдан кетиб бу қадар) хурсанд бўлмагин. Албатта Аллоҳ ноўрин қувонганларни суймас"... деганди. ﴾

Калитнинг кўплиги мол-дунёнинг кўплигига ишора.

Ҳақиқатда у жамғарган олтинлар саноғини олиш мушкул экан. У бу сарватга қандай эришганлиги ҳақида кўп ривоятлар бор. Шулардан бирида келишича, у кимёгар бўлган. Оддий металларни олтин, кумушга айлантира оларди. Ҳаром пул инсон ахлоқига салбий таъсир кўрсатмай қолмайди. Қоруннинг қаллоблик билан жамғарган дунёси уни иймондан тўсади, ахлоқини бузади. Мусо алайҳиссаломга нубувват келганда у мутакаббирнинг муносабати кескин ўзгаради. Ўз қариндошига кин сақлаб, адоват йўлига ўтади.

Бир куни қавмининг олдига безаниб чиқди. Дунё ишқи дилини банд этганларнинг бари: "Қанийди, биз ҳам Қорундек бой-бадавлат бўлсак", деб орзу қилишди. Бутун вужуди кибрга айланган Қорун уларга мақтаниб: "Бу бойликларнинг барини ақлим билан, каллам билан топганман", деб мақтанди.

Аллоҳ таоло одамлар кўз ўнгида уни, ҳовли-жойини ва мол-мулкини ерга ем қилади. Бирдан ер ёрилиб, Қорунни борбуди билан ўз домига тортади. Кечагина унга ҳавас кўзи билан боқаётган ҳавасмандлар: "Вой ", деб юборади. Кўзлари очилиб: "Аллоҳ бандаларидан Ўзи хоҳлаган кишининг ризқини кенг қилиб, хоҳлаган бандасининг ризқини танг қилар экан", дейишади.

Ҳар бир даврнинг ўз сарватдорлари, бадавлат кишилари бўлади. Бир неча йил олдин вафот этган тахт валиаҳди шаҳзода уч триллион миқдорда мол қолдирибди...

Ушбуларни келтиришдан мақсад юқорида зикри ўтган барча давлатмандларнинг мол-дунёси илкингда туриб, сўнг қушдек учиб кетган тақдирда ҳам ўксима, *"дунёнинг аввалию охири бир дам зам чекишингга, бир дам сиқилишингга арзимаиди"* деган ҳақиқатни эслатиш эди.

Сен ҳар қандай дунёдан қимматсан. Сен ҳар қанча бойликдан баландсан. Молни топса бўлади, сени топиб бўлмайди. Шундай экан ғам ема. Кўзни катта очиб орқа-олдинга назар сол. Кўплар кўрмаган ҳақиқатларни кўрасан яққол.

Ҳаётда фақир ўтгин демайман. Мени тўғри тушун. Ишла, савдо-сотик билан шуғуллан. Лекин охират эвазига бойишни ғоя қилиб олма. Тақдирда битилган бўлса, киши бойийди, битилмаган бўлса, унинг қўлига Қорун хазинасини тутқизиб қўйилса ҳам фақир ўтади, дарё лабида чанқаб ўлади, дон экиб нонга зориқади, бўзчи белбоғига ёлчимайди, кулол – мўндига.

Фақирлик тузалмайдиган дарди бедаво эмас. Ризқ тақсимловчига боғланиб ҳаракат қилсанг, бу муаммо ҳал бўлади.

Ҳазрати Али عليه السلام: "Камбағаллик эркак киши бўлганида, ўзим у билан курашиб, ўлдиран эдим", деган эдилар.

"Камбағаллик, жонга тегдинг, тур йўқол!"
Деган билан барҳам топмас оғир ҳол.
Ўқув, меҳнат, бардош, лўқмайи ҳалол
Муродга еткарар, бундан ибрат ол.

Юқорига эмас, пастга назар сол,
Мақсадинг бўлмасин фақат йиғмоқ мол.
Пул ишқи дилингни гар қилса ишғол,
Бошда тожинг билан бўласан қарол.

Ж.

Бундан бир неча йил муқаддам америкалик йигит роса иш қидиради. Лекин иш тополмайди. Охири Микрософт ширкатига фаррошликка ҳужжат топширади.

- Ҳужжатларингизни бизда қолдириб кетаверинг. Электрон почтангизни берсангиз, биз ўзимиз сизни чақирамиз, – дейди.*
- Менда электрон почта йўқ. Ҳатто компьютерим йўқ.*
- Ундай бўлса, сиздайларга бизда иш йўқ.*
- Ахир, жаноб, фаррошликка компьютернинг нима алоқаси бор?..*
- Иш йўқ дедим, бу ердан чиқинг, гап тамом, вассалом.*

Тарвузи қўлтигидан тушган йигит оёғини базўр судраб ширкат дарвозасидан чиқиб кетади. Чўнтагида 10 доллардан бошқа пули йўқ. Топган-тутгани шу – 10 доллар, холос.

Йигит бозорга бориб шу пулга помидор харид қилади. Қип-қизил тарсиллаб турган помидорни бозордан узоқда яшовчи одамлар уйига олиб бориб сотади. Ҳар кунги иши шу – яхши-яхши помидорларни танлаб, одамларнинг уйига олиб бориб беради. Бу кўпчиликка маъқул тушиди. Ҳатто одамлар бунга ўрганиб ҳам қолишиди. 10 доллар 20 доллар бўлади. 20 доллар 30, 40 долларга кўпаяди. Маблағ аравачага етганда йигит битта янги аравача сотиб олади. Ҳеч қанча ўтмай енгил машина олади. Харидор кўпайган сайин мол кўпайиб, дастмоя ортади. Охири катта юк машинаси сотиб олади.

Шу кунларда йигит Қўшма штатлардаги сабзовот савдосини ўз қўлига олган катта миллионер. Катта ширкатнинг мудури. Қўлида одамлар ишлайди, қанча-қанча юк машинаси тинмай хизматда.

Бир куни мудир иш юзасидан бошқа бир фирмага боради. Мудирни таниган фирма ходимлари уни яхши қаршилашади.

- Кўнглингизни тўқ қилинг, жаноб. Ҳаммаси сиз айтгандай бўлади, – дейди компьютерга бир нарсалар ёзиб ўтирган йигит.*

- *Миннатдорман.*
- *Илтимос, бизга электрон почтангизни қолдириб кетсангиз. Иш битган заҳоти сизга мактуб йўллаймиз.*
- *Менда электрон почта йўқ.*
- *Во ажаб! Электрон почтангиз бўлмай туриб шунчалик миллионер бўлиб кетдингизми? Агар электрон почтангиз бўлганида ким бўлар эдингиз-у...*
- *Агар электрон почтам бўлганида Микрософтда фаррош бўлиб ишлаб юрардим, – деб чиқиб кетади.*

Йигитлар унинг орқасидан ҳайрат ва ҳавас билан қараб қолишади.

Кундалик озуқаси хурмодан иборат бўлган саҳобалар, ўша хурмо ҳам камайиб охири битгани иккига бўлиб еган улғу асҳоблар вақт ўтиши билан катта мол-дунёга эга бўлишган.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу дейди:

Шундай кунларни кўрдимки, Оиша розияллоҳу анҳо уйлари билан минбар ўртасида хушимдан кетардим. Баъзилар мени бу ҳолда кўриб, "жин теккан" деб ўйларди. Бошимни кўтариб, "сен ўйлаган нарса эмас, очлик мени йиқитди", дер эдим.

Бухорий Саҳиҳи.

Инсон очлик боис хушидан кетиши учун, тутқаноқ тутган акашак одамдек ерга йиқилиб, ўзини билмай қолиши учун неча кун овқатланмаслиги керак? Бир кунми, ўн кунми?

Бир кун оч қолган киши ерга қуламайди. Икки, уч кун туз тотмаса ҳам йиқилиши мумкин эмас. Тўғри, заифлашади, оёқ итоат қилмай юргиси келмайди, лекин шундай бўлишига қарамай ерга гурсиллаб тушмайди. Ҳатто ўн кечаю ўн кундуз ҳеч нима емаган кишиларда ҳам бу ҳолат рўй бермаса керак. Чунки очлик билан ўзини ўзи даволаш услубида "ўн кунгача таом емай режим қилиш" деган муолажа услуби бор экан.

Демак инсон ўн кун очликка базўр чидаши мумкин. Назаримда ўн кундан кейин акашак бўлиб қолса керак.

Шундай оғир кунларни бошидан кечирган Абу Хурайра сабр-бардош билан бойиб кетдилар. Шаҳарга ҳоким бўлдилар. Баъзи фақирларни ҳовли-жой билан таъминладилар.

Тупроққа қоришиб кетадиган заволга маҳкум дунё учун оҳ-фарёд уриб йиғлаётган акалар,

Озгина етишмовчиликка чидолмаётган укалар, ўйинчоқдек ҳақир дунё учун уввос солиш ярамайди. Унинг ўрнига Хўжангизга мурожаат қилсангиз, ҳожатингизни чиқаради, мушқулингизни осон қилади, сўраганингизни беради...

Бир ўйлаб кўринг, агар ўғлингиз ўйинчоғи бузилганда йиғласа ёки кўчадаги ўйиндан хафа бўлиб келса, "ўғлим, бу – ўйинчоқ! Ўйинчоқ учун хафа бўлиш, сиқилиш, йиғлаш дуруст эмас. Бу – ўйин, ақлли бола ўйин деб куйинмайди", дейсиз. Худди шу каби Аллоҳ бу дунёни ўйин-кулги деб атади.

﴿ وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾

﴿ *Бу дунё ўйин-кулгу, холос. Агар билсаларинг, охираат диёридаги ҳаётгина ҳақиқий ҳаётдир!* ﴾

Анкабут 64-оят.

Турмуш ташвишлари тез қаритиб кўйган оғам! Қирчиллама ёшингда қариб қолибсан. Ким сен бу аҳволга солди? Нега ҳолинг бу қадар забун? Рўзғорми? Қўрқувми? Ё бошқа нарсами? Бош оғриқни кўтариш учунгина яратилмаган. Сен нуқул қўл-оёғингни ишлатасан, бошни эса чангаллайсан. Бошни ҳам ишга солиб кўр, шунда, қўл-оёқ ва бутун тананг роҳатланади.

Имтиҳондан ўтолмай азоб-алам алангасида куяётган укажон! Бу қадар ўзни қийнаш ярамайди. Ўқишда ўз ўрнингни топмасанг бошқа ишда муносиб ўрнингни топарсан. Ўксима, ўкинма... Сени ҳаракатдан тўсадиган ҳар бир ғамни ортга отиб олдинга интил.

"Қизимга айланган келиним, эрим суйди деб суюнма, койиди деб койинма", дея насихат қилган экан қайнона ўз келинига. Бу гапнинг тагида ҳаётий ҳақиқат яширинган.

Суюнма, яъни талтайиб кетма. Койинма, яъни куйиб ёнма, қаттиқ хафа бўлма, ғам-алам чекма, демокчи.

"Эрим урмайди дема, болам сиймайди дема", дейди ўзбеклар. Сен қандай бўлсанг эринг ҳам шундай бўлади. Фақат олийжаноб эркакларгина хотинига қўл қўтармайди. Хатони кечиради. Фақат олий тарбия топган хотинларгина эрига гап қайтармайди. Хотин тилини тийса, эр қўлини тияди. У тилни ўқласа, бу қўлни муштлайди.

Эшигини совчилар қоқмаётган афифа. Ғам ема, койинма! Тунда туриб, ҳаммани жуфти билан яратган ёлғиз Аллоҳга дуо қил. Беш маҳал намозингда, қиёмуллайлда, тонги, тунги зикрларингда ўзингга муносиб жуфт сўра. Бу айб эмас. Уят ҳам эмас. Ҳамма айб, уят кўчага безаниб чиқиб, ишва, нозу карашма билан ёшу қарини ўзига қаратишдадир. Биламан, сен ундай қилмайсан, ҳатто ичингда "Илоҳо, менга солиҳ жуфт насиб этгин" дегани ҳам уяласан. Уят – иймон аломати. Лекин бу борада уялмай, меҳрибон Парвардигорингга арзи ҳол эт. Ёлғиз ўтма. Ҳозир билинмайди. Кексайганинда билинади. У пайтда ўғил-қизлар, набиралар даврасида ўтиришдан кўра яхшироқ бахт бўлмайди.

Абу Умар Сулаймон ал-Ашқарнинг китобида ўқиб эдим, чет эллик профессор аёл шундай деган экан:

Мен зиёли аёлман. Турли дипломларим бор. Катта илмий унвонларга эгаман. Халқаро илмий анжуманларда иштирок этганман. Қанча-қанча шогирд чиқардим. Илм-фан билан машғул бўлганим учун давлат менга хизматкорлар ажратган. Ҳамма сафарларим университет ҳисобидан амалга ошди. Ер юзидан мен бормаган қитъа қолмади.

Мана ҳозир пенсиядаман. Ёлғизман. Аёл сифатида менга берилган олтин имкониятни қўлдан бой берганимдан минг афсусдаман. Шунча ном, шунча обрў, шунча мол ўрнига бир дона фарзанд кўрганим мен учун афзал экан...

Арабистонда бир ижтимоий мудҳиш камчилик бор. Буни уларнинг ўз олимлари ва зиёлилари тан олади ва танқид қилади. У аянчли ижтимоий ҳодиса қизларни ўқитиш ёки бошқа сабаб билан турмушга чиқишини кечиктиришдир. Баъзи жоҳил оталар қизининг катта маошидан айрилиб қолишдан қўрқиб, келган совчиларни эшик тагидан ҳайдар экан. Ота ҳеч қаерда ишламайдиган бекорчи чилимхўр чол. Қизнинг маоши юқори. Топганининг кўпини отанинг қўлига топширади. Агар эрга тегиб кетса, қария мўмай даромаддан айрилади. Шунинг учун ким унинг қизига оғиз очса, рад жавобини беради. Қиз бечора эса менга совчи келмаяпти деб ич-ичидан эзилиб юраверади. "Эрга тегаман" дегани ҳаё йўл қўймайди. Бора-бора совчилар улар эшигидан узилади.

Шундай оталардан бири тунда таҳорат олгани чиқади. Қизининг хонаси ёнидан ўтаётганда қари қизнинг жойнамоз устида йиғлаб ўтирганига кўзи тушади. Қиз мунгли овозда йиғлаб дуо қиларди: "Илоҳо, отам мени жуфти ҳалолдан маҳрум этгани каби уни ҳам Сен Ўз жамолингдан маҳрум эт", яъни жаннатга киргизма, дерди.

Отанинг вазифаси қизини эрдан тўсиш эмас, аксинча омонатни тезроқ ўз эгасига топширишдир. Совчи келмаса, ўзи юриб куёв изласин. Омонатдан барвақт қутилсин.

Умар ибн Хаттоб رضي الله عنه қизлари Ҳафсанинг эри Хунайс ибн Ҳузофа вафот этади. Аёл иддаси тугагандан сўнг дада қизига жуфт қидиради. Умарнинг ўзлари Абу Бакр ёнига келиб қарималарини таклиф этадилар. Абу Бакр رضي الله عنه индамай рад берадилар. Сўнг Усмонга رضي الله عنه арз этадилар. Усмон "олмайман" деб очиғини айтадилар. Қизига ачинган ота Росулulloҳга صلى الله عليه وسلم оғир ҳолидан шикоят қилади. "Қизингга Усмондан кўра афзалроқ киши уйланади, Усмон қизингдан кўра афзалига уйланади", дедилар. Ҳафса розияллоҳу анҳо мўминлар онаси бўлиш бахтига ноил бўлдилар.

Фарзанд кўриш умидидаги болажон бефарзандлар. Ҳар кимга синов ҳар хил келади. Синовингиз шу экан, ундан йиқилмай ўтишга урининг. Раббоний ҳикматга кўра фарзанд сиздан кечикаётгандир, ноумид бўлманг. Билинг бу синов бир сизга хос эмас. Иброҳим Халиллоҳ عليه السلام кексайганда фарзанд кўрган. Абдуллоҳ ибн Муборак умуман бефарзанд ўтган...

Медицина фанлар доктори дейди: *"Шифо учун дори-дармондан ташқари унутилган бошқа сабаблар мавжуд. У кўп истиғфор ва садақадир. Бир ошнам узоқ вақт фарзанд кўрмади. Ичмаган дорисю бормаган табиби қолмади. Лекин бари бефойда кетди. Орадан неча йил ўтгач, аёл шифохона ёнида ўтирган тиланчи кампирга садақа беради. Кампир катта миқдордаги пулни кўриб, аёл орқасидан самимий дуо қилиб қолади. Ошнамнинг аёли шу кеча ҳомила бўлади...*

Ҳамма бир кунда 100 та, 200 та истиғфор айтса, сиз 1000 та, 2000 та истиғфор айтинг. Сабабларни ушлайверинг, ноумид бўлманг. Раббингиз дуони мустажоб қилувчи Зотдир.

Бемористондаги бемор биродар, бетоб бўлдим деб бўзлама. Ичингни тирнаб бир дардни икки қилма. Худо суйган бандасига бало беради.

Дунёда фақат бир тоифа инсонларгина касал бўлмайди, дард кўрмайди, холос.¹ Кимнингки жаҳаннамга тушиши муқаррар бўлса, улар ғолибо касал бўлмас экан. Бошқалар эса бир кун касал, бир кун соғ. Қишнинг ўз касали, ёзнинг ўз касали бор. Ёшлиқда келадиган касаллик бор, кексалиқда келадигани бор. 40 ёш билан 50 ёш орасида келадиган дард бор, 60 билан 70 орасида йўқлайдигани бор. Касаллик ҳам кейин-кейин ўртоқдек тез-тез ташриф буюрар экан. Шунинг учун ўзини олдирмайдиган кишилардан бирига касаллик келса, "келинг, дўстим, марҳамат", деб ўзини олдирмас экан. Бошқаларга ҳазиллашиб: "касаллик менинг ўртоқларим, тез-тез йўқлаб туришади", дер экан.

Улуғлардан биридан сўрашибди:

- Сиз бу ютуқларга қандай эришгансиз?
- Ҳеч кимга суянмаганман, бировдан ёрдам кутмаганман.

Бу дегани "одамлар билан алоқангни уз, ўз юмишингни фақат ўзинг бажар" дегани эмас. Кўпчилик билан кўп ишларни амалга ошириш мумкин. Дўст-ёр, қавм-қариндош ва бошқа яхши инсонлар билан ҳамкорлик, елкадошлик яхши хислат. Лекин таниш-билишга жуда қаттиқ ишониб, бутунлай уларга суяниш яхши хислат эмас. "Сувга суянма, ёвга сиғинма" деган мақол беҳикмат айтилмаган. Баъзилар сувга эмас, сояга

¹ Ибн Ражаб келтирган ҳадисда: Бир киши жанобимиздан "иситма нима?" деб сўрайди. "Жаҳаннамий кишини кўришни истаганлар шунга боқсин", деган эканлар.

суяниб юрибди. "Акахонимиз бор", "Ишончли танишимиз бор", деб Аллоҳга бўлган таваккални таниш-билишга ўтказиб юборган. Бошқа бир мақолда: "Эчкининг таёқ егиси келса, чўпоннинг таёғига суянади", дейилади. Ҳақиқатда, баъзилар таниш орттириш керак, бу дунёда таниш-билишсиз иш битмайди, деган ғалат тушунчада дуч келган шахсга ўзини яқин тутаяди. Эгрими-тўғрими, солиҳми-толиҳми, яхшими-ёмонми фарқи йўқ. Ҳатто йиртқичдан кўра ёвузроқ махлуқни таниш тутиб, охири таёқ ейди. Чет элда бир нодон "бу ўргатилган ювош шер", деб қафасга киради, "ювош шер" уни бир пасда қиймалаб ташлайди. Ўргатилган тақдирда ҳам эҳтиёт яхши. "Ишонган тоғда кийик ётмас" деган мақол жуда қадим мақол. Бошқа бир мақолда: "Эгилган таёққа суянма, сени ҳам эгади", дейилган. Тааммул қилса арзирли дониш гап. Одамларнинг қийшиғига таянсанг, сен ҳам ноилож қийшаясан. Тўғрига таянсанг, бешак сен ҳам тўғриланасан. Қозонга яқин юрсанг, қораси юқар, ёмонга яқин юрсанг, балоси юқар.

"Гап билгунча иш бил"ми ёки "Иш билгунча гап бил"ми, қайси бир ибора тўғри?

Бу хусусда "Тил тойиса, тузалмас" рисоласида батафсил сўзланган, бу ўринда қисқа қилиб айтсак, иш ўрнида иш билган яхши, гап ўрнида гап билган яхши. Баъзи муаммоларни гап билан ҳал қилиб бўлмайди, бундай пайтда иш даркор. Баъзи бир ўринларда иш эмас, гап бакор. Сувдаги одамни қутқариш учун сўзга уста эмас, сузишга уста бўлиш керак. Суддаги одамни қутқариш учун сузишни эмас, сўзлашни билиш керак. Яъни чўкаётган киши учун мохир сузувчи асқатади, қамалаётган киши учун сўзамол оқловчи асқатади. Бир пайт келадикки, унда иш ҳам, гап ҳам иш бермайди. Фақат бир нарса фойда беради, асқатади. Уни "Тил тойиса, тузалмас"да ўқийсиз, инша Аллоҳ.

Хитой халқ ҳикматли ҳикояларида ёзилишича:

Подшоҳ йўлнинг ўртасига катта харсангтош қўйишига буюрибди. Бир ходимни йўл бўйидаги дарахт ёнида қолдириб:

– Йўловчиларнинг сўзига қулоқ сол, – дебди.

– Хўп бўлади, ҳазрати олийлари, – дебди ходим.

Ҳеч қанча вақт ўтмай йўлдан бир бадавлат одам ўтиб қолибди. "Бу нимаси?! Масъуллар қаёққа қараяпти?! Мен буни тегшили жойларга етказаман. Юқорига шикоят қиламан!" деб, тошнинг ёнидан базўр ўтиб кетибди.

Кейин оддий қурувчи келибди. Харсангни кўриб у ҳам бошга бадавлат киши айтган сўзларни қайтарибди. Лекин унга ўхшаб овозини баланд кўтармабди. Чунки унинг жамиятдаги ўрни аввалги кишиники нисбатан анча қуйироқ экан-да.

Сўнг ота-она ҳисобига яшовчи учта ўспирин ҳовлиқиб келиб қолади. Улар тошни кўриб роса кулишади. Ўз мамлакатларини қолоқликда айблашади. Тошни қўйган кишини аҳмоқ, анқов, нодон, қолоқ, деб ҳақоратлашади.

Орадан икки кун ўтибди. Иккинчи кун деганда бир оддий деҳқоннинг шу томонга йўли тушибди. Йўлдаги харсангни кўриб, ҳеч нима демай дарҳол енг шимариб, уни йўл четидан олиб ташлашга киришибди. Тош анча катта ва оғир эди. Деҳқон ўзига ўхшаган одамларни чақириб биргаликда тошни йўлдан четлатишибди. Тилни эмас, қўлни ишга солишибди.

Тошни жилдирганларида остидан сандиқ чиқиб қолади. Сандиқни очишса, ичи тўла олтин, кумуш экан. Ҳазина тепа-сида мактуб ётарди. Мактубни очиб ўқиди. Унда шундай ёзувлар бор эди: "Ушбу тилло ва кумушлар тошни йўлдан олиб ташлаган кишиларга мамлакат подшоҳидан ҳадя".

Иш юришмаса, буламиқ дандон синдирар,¹ дейилганидай, баъзиларнинг иши бир орқага кетса, ҳаммаси бирваракайига орқага кетади. Шунда муаммони ҳал қилиш ўрнига айбдор қидириб, вақтни зое кетказади. "Фалончининг кўзи теккан", "Фалончининг суқи кирган", "Бунга фалончи айбдор", "Бу фалончининг хатоси сабабли рўй берди", деб муаммони ўзгалар елкасига юклайди ва шахсий муаммоларини кимдир ҳал қилиб беришини кутиб ўтиради. Кимдир кимдандир шикоят қилади. Кимдир кимнидир айблайди. Осон ҳал бўладиган муаммо ҳажмини катталаштириб, масалани анча қийин ва чигал қилиб юборади.

Шуни унутмаслик керакки, ҳамма мусибат ҳам бало эмас. Ҳамма нуқсон зарар эмас. Хитой зарбулмасалида келади:

Хитойлик аёлнинг иккита кўзаси бор экан. Бири бутун, бири ёриқ. Аёл ҳар куни уйига шу иккита кўзада сув ташийди. Бутун кўзада сув тўла келса, ёриқ кўзада ярим келар экан. Бир куни ёриқ кўза тилга кириб, аёлга узрини айтибди:

– *Ёриқлигим боис мен сенга яхши хизмат қилолмадим.*

– *Нега ундай дейсан? Сув ташийдиган йўлимиздаги гулларни кўрганмисан? Йўлнинг бир томони гулзор, иккинчи томон бўм-бўш. Сен икки йилдан бери шу гулларни сугорасан. Шеригинг томонда эса бир дона ўт ҳам йўқ. Сени ямаш осон эди, лекин жўрттага ямамай, бироз дарз пайдо бўлгач, йўлга уруғ сепиб қўйдим ва ёрдамнингда гулларни сугоридим, – дебди.*

Танангда нуқсон пайдо бўлса, ҳаётингда камчилик рўй берса, текис кетаётган силлиқ ишинг бирдан орқага кетса, дарров сиқилиб, ичингни еб, касалликка чалиниб, кўргилик устига яна янги кўргиликни орттирмагин. Ҳар бир нарсанинг ортида ҳикмат бор. Сен бор имкониятингни ишга солиб муаммони ҳал қилишга ҳаракат қил. Зарардан фойда олишга, нақ зиённи манфаатга айлантиришга ҳаракат қил. Кўзаси дарз

¹ Мақол. Буламиқ – Аталасимон овқат. Дандон – Тиш.

кетган аёлдан ибрат ол. Аёлнинг бир кўзаси ёрилганда, "вой фалончининг кўзи тегди" демади, "брак бўлди, энди ишга ярамайди" деб ахлатга ташлаб юбормади. Балки ёриқ кўзадан гулчелак ўрнида фойдаланиб, гулзор, чаманзор барпо этди.

Агар буни эртак деб унчалик қаноатланмасанг, ғаройиб оламнинг ҳақиқатларига қара. Ногиронлар яратган ажойиботларга назар сол. Бир оёғи йўқ ногиронлар кўлтиқтаёқда футбол ўйнапти. Икки кўлу икки оёғи йўқ мажруҳлар сувда сузаяпти. Умуман ишга яроқсиз инвалидлар спортнинг турли соҳаларида ўтказилган мусобақаларда иштирок этаяпти. Яқинда ўтган "Паралимпийские игры" Ногиронлар олимпиадасида инсон боласи нималарга қодир экани янада яққол намоён бўлди.

Холиқ жалла жалолуҳу инсон ичига ирода номли қувват бекитган, миясига тафаккур деган маърифат жойлаган, дилига ҳиммат: ғайрат-шижоатни эккан. Агар инсон бу ботиний имтиёзлардан оқилона фойдаланса, уларни тўғри ишга солса, кўп ажойиботларни яратади. Зарарни фойдага айлантиради...

Сарахсий амир истагига қарши фатво берганлари учун Ўзган шаҳридаги зиндонга ташиладилар. Халойиққа манфаати тегаётган хур олим учун бундан ортиқ кўрғилик йўқ эди. Бу, олим учун ҳам, шогирдлари учун ҳам ва замондошлари учун ҳам бир нав зиён. Зеро улар маҳбус олимдан фойдалана олмайдилар. Зоҳиран зарарли кўринган бу ҳодиса келажак авлод учун фойда келтирди. Имом Сарахсий зиндонда туриб ҳанафий мазҳабга асосланган 30 жилдли катта ҳажмли "Мабсут" китобини ёздилар. Аниқроғи шогирдларга ёддан имло қилиб турдилар, талабалар домладан эшитганини қаламга олди. Шундай қилиб зарар фойда келтирди.

Имкониятлар чекланган зах зиндонда биргина "Мабсут" таълиф этилмаган. Узоқ-яқин тарихни синчиклаб ўрганилса, ёғдусиз ерда дунёга келган нур сочувчи китобларни кўплаб топиш мумкин. Қани энди, шу ишга энг шимарадиган мутахассис зухур этиб, тарих давомида диний ва дунёвий соҳада ёзилган асарларни жамлаб, ўқувчларига тақдим этса. Китоб шинавандаларига бандихонани ижодхонага айлантира олган қаламкашлар ҳақида маълумот бериб, замондошимиз кутубхонасини бойишига ўз ҳиссасини кўшса, деб умид қиламиз.

Айтишларича, шўролар даврида М.Исмоилий "Фарғона тонг отгунча" китобини айна шу ерда ёзган экан.

Дуоци мустажоб Увайсул Қорний номли тобеин баданларида оқ доғлар (нес) бор эди. Дуо қилган эдилар дарҳол шифо топдилар. Лекин қоринда тангача оқ доғ қолади.

- *Дуо қилсангиз, шунчасига шифо берган Аллоҳ қолганигаям шифо беради, – дейишди.*
- *Майли, тураверсин. Шуни кўриб Раббимни эслаб турман, – дебдилар.*

Ҳақиқатда касаллик Аллоҳни эслатади. Умрида Худо демаган одам ҳам касал бўлганда Худони эслаб қолади. Бу эса банда учун энг катта ютуқ.

Ҳасадчининг тилидан дили оғриган маъюс. Битта гапга бошингни чангаллаб ўтирасанми?! "Шунча гапни тахлаб ташлади, мен эса гапга нўноқлигим боис унга рад беролмадим" деб куюнма. Сукут мағлубият эмас. Нодон билан тенглашиш фазилат эмас. Фозил ўз фазлини, оқил ўз қадрини билсин. Тенг тенги билан... "Кабутар бо кабутар, жинс бо жинс".

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларида бир киши Абу Бакрни ҳақорат қилади. Абу Бакр розияллоҳу анҳу одоб сақлаб ҳеч нима демадилар. Пайгамбар алайҳиссалом Абу Бакр тутимидан ажабланиб кулиб қўйдилар. Раддия олмаган киши яна авжига чиқиб, бўлмағур сўзларни айта бошлади. Бу гал Абу Бакр чидолмай унга раддия бердилар. Росулulloҳ ﷺ газабланган ҳолда ўринларидан туриб чиқиб кетдилар.

- Ё Росулаллоҳ, бояги киши мени ҳақорат қилганда мажлисда ўтирдингиз, менга кулиб қарадингиз. Мен унга рад берганимда газабланиб чиқиб кетдингиз?..
- Сиз соқитлигингизда бир Малак унга рад бераётган эди. Ўзингиз рад беришни бошлаганда шайтон етиб келди. Шайтон бор жойда ўтиргим келмади, – деб, Абу Бакр ﷺ орқали бутун умматга ушбу ҳикматни баён этдилар:

يَا أَبَا بَكْرٍ ثَلَاثٌ كُلُّهُنَّ حَقٌّ: مَا مِنْ عَبْدٍ ظَلِمَ بِمَظْلَمَةٍ فَيُغْضِبِي عَنْهَا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، إِلَّا أَعَزَّ اللَّهُ بِهَا نَصْرَهُ، وَمَا فَتَحَ رَجُلٌ بَابَ عَطِيَّةٍ، يُرِيدُ بِهَا صَلَةً، إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ بِهَا كَثْرَةً، وَمَا فَتَحَ رَجُلٌ بَابَ مَسْأَلَةٍ، يُرِيدُ بِهَا كَثْرَةً، إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ بِهَا قَلَةً

Эй Абу Бакр, учта нарсанинг бари ҳақдир:

- 1- Бирор бир банда қандайдир зулм билан жабрланиб, Аллоҳ азза ва жалла учун ундан кўз юмса, албатта Аллоҳ шу боис уни нусрати билан азизу мукаррам қилади.
- 2- Қайси бир киши қавм-қариндошлар (ёки умум мусулмонлар орасида) алоқани тиклаш истагида совга эшигини очса, албатта Аллоҳ шу боис молини кўпайтиради.
- 3- Қайси бир киши мол кўпайтириши мақсадида тиланчилик эшигини очса, Аллоҳ азза ва жалла шу боис унинг молини камайтираверади.

Имом Аҳмад Муснади.

Ҳақоратчилар, тухматчилар, ҳасадчилар Пайғамбаримиз ﷺ даврларида ҳам, саҳобалар даврида ҳам, тобеинлар даврида ҳам топилган. Улуғларнинг нодонларга нисбатан мавқеи сизу биз учун ўрнак. Улуғ тобеиндан ўрнак олсангиз ҳасадчининг ҳанграши сизга сира таъсир ўтказмайди.

Аҳнаф ибн Қайсга бир беадаб бўлмағур гапларни гапира бошлайди. Ўзини кўкка кўтариб олимни ерга уради. Турли айбларни ўйлаб топиб унинг юзига солади. Ҳақорат қилади. Аҳнаф унга рад бермай худди ҳикоя тинглаётган кишидек унинг сўзини жим тинглайди. Киши охири чарчаб сўздан тўхтайдди. Гап тўқийдиган ускунаси шалтағи чиқиб, бошқа гап тополмай қолади. Шундан сўнг Аҳнаф ўз йўлларида давом этадилар, у ўз йўлига равона бўлади.

Рад жавобини олмаган жоҳил чаён чаққандек чириллаб йиғлайди. "Тинчликми?" деб сўрашганда, "Мени суҳбатга лойиқ деб топмади. Мени назарга илмади. Агар ундай деса, бундай дейман, бундай деса, ундай дейман, деб ичимда анча гап-сўзни тайёрлаб қўйган эдим. Ўзимниям, сўзимниям бир пақирга қиммат билиб, лом-мим демади-я. Ҳамма гапим ичимда қолиб кетди-я", дейди янада хуноби ошиб.

Демак, сукут заифлик эмас. Жим туриш кўрқоқлик эмас. Раддия бермаслик нўноқлик аломати эмас. Аксинча сукут олийжаноблар хислати, буюк шахсларга хос фазилатдир.

Киши агар бозорда кўкатфуруш билан талашса, чойхонада ошналар билан олишса, ишхонада ҳамкасблар билан тортишса, кўчада дуч келган билан ўчакишса, катта билан айтишса, кичик билан урушса, тенгхўр билан ёқалашса, уйда хотинга зўрлик қилса, ҳаммага ваъда бериб ваъдасида турмаса, у бебурд чин маънодаги одам эмас, иккита кичик қавсга қамалган "одам" бўлиб, асли жойи ҳайвонот боғидаги қафасдир.

Қўрқув қалбини қамраган қайғули қардош. Бу дарднинг асорати ёмон, оқибати хатарли.

Биринчидан у кишини ночор қилиб қўяди. Ишдан, ўсишдан тўсади; эзгу амаллар йўлига тўғаноқ бўлади. Иккинчидан, ботирни юрагини олиб қўйиб, абгор қилади. Чумчук пир этса, юраги шир этадиган қўрқоққа айланиб қолади. Қўрқоқ кўланкасидан ҳуркийди, соясидан чўчийди. Арқонни илон дейди. Кўзига ҳамма нарса кўш кўринади. Қўрқув ундан ишончни тортиб олади, тандаги қувватни зуликдай сўради. Ҳеч кимга ишонмайди, ҳаммадан ҳадиксирайди. Қоронғи узлат ғорига бекиниб, аста-секин ёввойилашади. Шоир айтганидек: "Қўрқоқ ўлмасдан бурун ўлади, ўликдан нима кутиб бўлади".

Лекин у бедаво дард эмас. Муолажа билан барҳам топади. Аввало қўрқув омилини билиш керак. Кимдир ўнгида қўрқса, кимдир тушида қўрқади. Баъзиларники фантастик қўрқув – ҳар хил хаёлларга берилавериб васвос бўлиб қолган. Баъзилар қўрқинчли кино кўриш ёки шундай асар ўқиш натижасида юрагини олдириб қўйган.

Баъзиларнинг қўрқуви реал қўрқув. Хадигида жон бор. Хафв-хатар хаёлий эмас, ҳақиқий. Кимгадир зўравон таҳдид солади, кимдир қароқчидан қўрқади, кимлардир ситамкор султон салтанатида таҳликали кунларни бошидан кечиради.

Кимнингдир қўрқуви ҳақиқат билан хаёл ўртасида. Изтиробли иқтисод, раққосадай ўйновчи нарх-наво уни чўчитиб қўйган. Томдан тараша тушгандай тўсатдан ташланадиган фақирлик кўпнинг юрагига ғулғула солган. "Беъмани хаёлга берилма", дейишга иккиланасиз. Зеро кеча бадавлат юрган кишининг эртасига беамал фақирга айланиши ҳаётий факт.

Кишим йўқ, давлатим йўқ, камбағалман,

Яроғ йўқ, мансабим йўқ, беамалман.

Ҳабибий.

"Очарчилик"ни кўрган бир кампир омон-омон замонда ҳам қоп-қоп қаттиқ нон йиғиб қўярди. Буни ўзим кўрганман.

Бошқа бир аёл эса сабзабот ва мева-чева пўчоқларини ҳеч кимга бермай уйида қуришиб, қоқи қилиб қўяр экан. Бунинг сабабини сўралганда, "кейинчалик қўй сотиб олсак, керак бўлади", деб жавоб берган. Буни бировдан эшитганман.

Яна бир хавф борки уни қайси қўрқув турига киритишни билмайсан киши. Хаёлий десанг, хаёл эмас, ҳақиқат десанг ҳақиқат эмас. Масалан, у ҳадикчи одамларга яқинлашишдан қўрқади. Доим ўзини панага олади. Ҳамма ағёрни ғаним, дўст-ёрни нодон деб билади. Бировга бир нарса айтгани чўчийди. Ҳеч кимга эл бўлмайди, қайишмайди. Буни ваҳм дейишга асос йўқ, зеро унинг нодон дўсти унга бир неча бор панд берган. Ҳақиқат дейишга ҳам асос йўқ. Зеро Қуръон "ёмон гумон"дан қайтарган. Ҳар қандай қўрқув каби бу қўрқувнинг ҳам шахс ва жамиятга зарари катта.

"Ўғри дўқиси билан қўрқитар, ёмон аёл – йиғиси билан" дейилганидек, бу ерда оғзаки ё ёзма равишда қўрқитиш, дўқ-пўписа, таҳдид, "ундай қивораман, бундай қивораман", деган чўчитиш бор. Бу ҳам на хаёл ва на ҳақ бўлган муҳим қўрқувлардан. "Қуруқ пўписа, қўрқма!", десангиз, пўписа ҳақ бўлиб чиқсачи? Бировнинг умрига зомин бўлиб қоласиз. Ҳавода қолган юзаки дағдағаларни эсласангиз, яна фикр ўзгаради.

Демак қўрқув омиллари бир хил эмас, ҳар хил экан. Муолажа ташхисга қараб бўлади. Мен бу ўринда умумий қўрқувга қарши учта шаръий дорини эътиборингизга ҳавола қилмоқчиман. Биринчиси: "Ҳар бир нарса Аллоҳдан" деган қатъий эътиқод. Иккинчиси: Аллоҳга таваккал; Унга ишларни топшириш, Унга суяниш.

﴿ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾

﴿ **Айтинг:** " Аллоҳ биз учун ёзган нарсани бизга етади. У бизнинг Мавломиздир. Мўминлар фақат Аллоҳга таваккал қилишсин!" ﴾

Тавба 51-оят.

"Қазои қадарнинг яхши ва ёмони Аллоҳдан" деган эътиқод банда қалбига хотиржамлик бағишлайди. Тақдирга иймон Иймон рукнларидан бири эканлигининг сири ҳам шунда.

Учинчи дори – дуо. Росулуллоҳ ﷺ бу борада махсус дуоларни амалий равишда ўргатганлар.

Ибн Умар رضي الله عنه дейди: Набий ﷺ ҳар куни тонгда ва тунда ушбу дуони қилмай доим ўқир эдилар.

اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ فِي دِينِي وَدُنْيَايَ وَأَهْلِي، وَمَالِي، اللَّهُمَّ اسْتُرْ عَوْرَاتِي، وَأَمِّنْ رُوعَاتِي، اللَّهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيْ، وَمِنْ خَلْفِي، وَعَنْ يَمِينِي، وَعَنْ شِمَالِي، وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي.

1- Ё Аллоҳ, мен Сендан дунё ва охиратда афву офият – соғлик-саломатлик сўрайман.

Ё Аллоҳ, мен Сендан дину дунёйимда, аҳлимда ва молимда афву офият сўрайман.

Ё Аллоҳ, авратимни сатр эт, қўрқувдан омонлик бер – хотиржам қил.

Ё Аллоҳ, олдимдан, ортимдан, ўнгу сўлимдан ва тепамдан Ўзинг мени ҳифзу ҳимоянда асра. Буюклигинг ила оёғим остидан ҳалокатга учрашимдан паноҳ тилайман.¹

Абу Довуд ва Ибн Можа Суналаридан.

¹ Дуонинг арабчасини ёдлаш афзал.

Афв – Гуноҳларни махв этиш, кечириш. **Офият** – Соғлик-саломатлик.

Дунёдаги офият – Ҳаётга зарар етказадиган ҳамма бало-офатлардан саломатлик.

Охиратдаги офият – Охиратдаги азоб-уқубатдан саломат қолиш.

Диндаги офият – Динни булғайдиган барча хурофотдан сақлаш.

Аҳли аёл ва молдаги офият – Уларга етадиган зарар ва бало-офатларни дафъ этишингни, уларни Ўзинг мудофаа қилишингни тилайман, демакдир.

Авратимни сатр эт – Ҳаётлигимда ва вафотимдан сўнг уят жойимга бировнинг кўзи тушишидан Ўзинг асра. Гуноҳларимни ошкор этма.

Қўрқувимдан омонлик бер – Қўрқувга сабаб бўлмиш барча қўрқинчли ҳолатдан, қўрқинчли манзарадан омон қил – хавфу хатардан тинч-омон қил.

Оёқ остидан ҳалокатга дучор бўлиш – Ер ютишидан, зилзиладан паноҳ сўраш, деб изоҳлайди баъзи олимлар.

عن خولة بنت حكيم السلمية : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول من نزل منزلا ثم قال

أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق لم يضره شيء حتى يرتحل من منزله ذلك

2- *Хавла бинт Ҳаким Суламийя¹ дейди: Мен Росулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг "Кимки бирор манзилга тушиб, сўнг "аузу бикалиматил лаҳит-таммати² мин шарри ма холақ" деса, шу ўриндан туриб кетгунга қадар ҳеч нарса унга зарар қилмайди", деганларини эшитганман.*

Муслим Саҳиҳи.

Бир киши Набийга ﷺ келиб чаён чақиб олганидан шикоят қилди. Шунда жанобимиз ﷺ: *"Кеч кирган маҳал "аузу бикалиматил лаҳит-таммати мин шарри ма холақ" деганинда ҳеч нарса сенга зарар етказа олмасди"* дедилар.

Муслим Саҳиҳи.

Бошқа ривоятларда кечаси уч марта *"аузу бикалиматил лаҳит-таммати мин шарри ма холақ"* деб дуо қилиш хусусида ҳадис келган.

Дуонинг маъноси: *"Аллоҳнинг мукамал калималари ила яратганларининг ёмонлигидан паноҳ тилайман"*, демакдир.

Яъни Аллоҳ яратган барча махлуқотларнинг ёмонлигидан Аллоҳнинг ўзига илтижо қилиняпти. Айтишадик, чўпоннинг ити сенга вовилласа, ит билан олишмай, чўпоннинг ўзига мурожаат қил. Чўпон итини тийиб олади. Сен бемалол йўлдан ўтиб оласан. Шунингдек, Холиқ махлуқотларидан бири сенга таҳдид солса, уларни яратган Зотнинг Ўзига мурожаат қил, Ўзидан паноҳ тила, омон қоласан, дейилмоқда.

¹ Хавла бинт Ҳаким Суламийя розияллоҳу анҳо ҳижратдан олдин Росулulloҳга ﷺ байъат қилган саҳобия аёл. Усмон ибн Мазъуннинг рафиқаси. Хадижа онамиз розияллоҳу анҳо вафот этганларидан кейин жанобимизга "уйланмайсизми?" деб илк бор бу борада сўз очган аёл. "Кимга уйланаман?" деб сўраганларида, баъзи аёлларнинг исмини айтган.

² Остида чизиғи бор ҳарфни бир оз чўзиб талаффуз этилади.

3- Бисмиллаҳил лазий ла язурру маа исмиҳи шайъун фил арзи ва ла фиссамаи, ва ҳувас самиъун алийм дуосидир. Уни тонг отгач ва тун киргач уч мартадан ўқилади.

Тонгдан мурод бомдод билан ишроқ орасидаги вақт, тундан мурод аср билан шомгача бўлган вақт.

Абон ибн Усмон раҳматуллоҳи алайҳ Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳудан ривоят қилади. Усмон ибн Аффон дейди: Мен Росулуллоҳнинг ﷺ шундай деганларини эшитдим: "Кимки (кеч кирган пайтда) уч марта "Бисмиллаҳил лазий ла язурру маа исмиҳи шайъун фил арзи ва ла фиссамаи, ва ҳувас самиъун алийм" деса, тонг отгунча унга ногаҳоний бало келмайди. Кимки тонг отганда уч марта шу дуони ўқиса, кеч киргунча унга тўсатдан бало келмайди".

Ҳадис ровийларидан Абон фалаж бўлиб қолади. Унинг зиёратига келганлардан бири Абонга узоқ термилади. Гўё унинг забони ҳоли "сен ногаҳоний бало келмаслиги ҳақида ҳадис ривоят қилдинг, ўзинг эса фалаждек балога гирифтор бўлибсанку?" – дер эди. Буни англаган Абон: "Нега мунча узоқ термилиб қолдинг? Аллоҳга онтким, мен Усмон ибн Аффонга туҳмат қилиб ёлгон гапирганим йўқ. Усмон ҳам Росулуллоҳга ёлгон тўқигани йўқ. Менинг касалимга келсак, бир куни қаттиқ газабланиб, бу дуони кечаси ўқишни унутган эдим, шу куни касалликка чалиндим".

Абу Довуд Сунани.

4-Ҳар куни икки маҳал (тонгда ва тунда) етти марта ушбу дуони ўқилади: *حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ*
Ҳасбияллоҳу ла илаҳа илла ҳува, алайҳи таваккалту ва ҳува роббул аршил азийм.

Маъноси: Аллоҳнинг Ўзи менга кифоя. Ундан бошқа ҳақ маъбуд йўқ. Унинг Ўзига таваккал қилдим. У буюк Ари соҳибидир.

Ибн Аббос رضي الله عنه дейди:

"Иброҳим алайҳиссаломни оловга отган пайтлари айтган охирги сўзи "Ҳасбияллоҳу ва неъмал вакил – Аллоҳнинг Ўзи менга етарли, У нақадар яхши вакилдир" деган сўз бўлган".

Бошқа ривоятда Абдуллоҳ ибн Аббос رضي الله عنه дейди:

"Ҳасбуналлоҳу ва неъмал вакил" сўзини Иброҳим алайҳиссаломни ўтга улоқтиришиганда айтган. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам эса баъзилар у кишини қўрқитиб: "Одамлар сизларга қарши қўшин жамлаяпти" деган пайтда: "Ҳасбуналлоҳу ва неъмал вакил" деганлар.

Ҳар икки ривоят Саҳиҳи Бухорийдан.

5- Набий صلى الله عليه وسلم ҳар куни кечаси ётиш олдидан асосан Аллоҳнинг мадҳидан сўнгра иккита матлабдан иборат мана бу муборак дуони ўқир эдилар:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ: اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبَّ الْأَرْضِ، وَرَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، رَبَّنَا وَرَبَّ كُلِّ شَيْءٍ، فَالِقَ الْحَبِّ وَالنَّوَى، وَمُنْزِلَ التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ، وَالْفُرْقَانَ، أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ كُلِّ شَيْءٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهِ. اللَّهُمَّ أَنْتَ الْأَوَّلُ فَلَيْسَ قَبْلَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْآخِرُ فَلَيْسَ بَعْدَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الظَّاهِرُ فَلَيْسَ فَوْقَكَ شَيْءٌ، وَأَنْتَ الْبَاطِنُ فَلَيْسَ دُونَكَ شَيْءٌ، اقضِ عَنَّا الدَّيْنَ وَأَغْنِنَا مِنَ الْفَقْرِ.

Абу Ҳурайра رضي الله عنه хабар беради: Набий صلى الله عليه وسلم тўшакка ётишдан олдин ушбуни ўқир эдилар: *"Етти осмон эгаси, замин соҳиби, буюк Арш молики, Роббимиз ва барча махлуқот Робби, уруг ва данакни ёриб ундан мева ундирувчи Зот, Таврот, Инжил ва Фурқонни индирган Аллоҳ, Сен манглайини тутган барча махлуқотларнинг ёмонлигидан паноҳ тилайман.*

Ё Аллоҳ, Сен Аввалсан, Сендан олдин ҳеч нарса йўқ. Ўзинг охирсан, Сендан сўнг ҳеч нарса йўқ. Ўзинг Зоҳир юқорингда ҳеч шай йўқ, Ўзинг Ботинсан Сендан ўзга яқинроқ йўқ. Биздан қарзни ўтагин, фақирликдан сақлаб бойитгин".

Муслим Саҳиҳи.

6- Қўркув, даҳшат ва ваҳшат* исканжасига тушган киши ушбуни ўқийди.

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ مِنَ الْفَرْعِ كَلِمَاتٍ "أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ وَشَرِّ عِبَادِهِ وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَأَنْ يُحْضَرُونَ".

Амр ибн Шуайб отасидан, отаси бобосидан ривоят қилади:

Росулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларга қўрқувда ўқиладиган "Аузу би калиматиллаҳит таммати мин газабихи ва иқобихи ва шарри ибадиҳи ва мин ҳамазатиши шайатийн ва ай яҳзурун" калимотларини ўргатар эдилар.

Абу Довуд ва Термизий Суналари.

Маъноси: Аллоҳнинг тўла-тўқис бенуқсон калимотлари билан Ўзининг газабидан, уқубатидан, бандаларининг шарридан, шайтонларнинг васвасасидан ва уларнинг менга яқин йўлашидан паноҳ тилайман.

Бу дуо – собит ва саҳих. Лекин унинг остида келган "асар собит эмас" дейди соҳа мутахассислари. Асарда келган қисса шундан иборат. "Амр ибн Шуайб бу дуони барча фарзандига ўргатар ва ўқишга буюрар эди. Тили чиқмаган боласига эса ушбу дуони қоғозга ёзиб, бўйнига илиб қўярди".

Туморнинг жоиз эмаслигига Ислом пешволари иттифоқ қилишган. Аммо ёш болага оят ё Аллоҳнинг исми ёки мазкур дуога ўхшаш дуони ёзиб осиб қўйишда хилоф бор. Жумхур буни ман қилган. Унинг ўрнига Муҳаммад ﷺ набирасига ўқиган истиоза дуосини ўқиш афзал. Набий ﷺ икки набираларига "Уййзукума би калиматиллаҳит таммати мин кулли шайтонин ва ҳаммати ва мин кулли айнин ламмати" паноҳ дуосини ўқиб, сўнгра "Бобонгиз Иброҳим Исмоил билан Исҳоққа шундай дуо қилар эди", дедилар. "Аллоҳнинг мукамал калимотлари билан ҳар бир шайтондан, зарарли ҳашаротдан ва ёмон кўздан сизларга паноҳ тилайман". Бухорий Саҳиҳи.

* **Ваҳшат** – Кишини даҳшатга соладиган аянчли аҳвол, қўркувга солувчи ҳолат.

7- Ёмон туш кўрган киши нима қилиши керак?

Уч марта чап томонига туфлайди. Сўнг шайтоннинг ва шу тушнинг шарридан паноҳ тилайди. Мисол: "*Аузу биллаҳи мин шарриш шайтон ва мин шарри ҳазихир руъя*" ёки бошқа лафзлар билан паноҳ сўрайди.

Истаса икки ракаат намоз ўқийди...

"Бир куни жуда оғир аҳволда қолдим. Қийинчилик кетидан қийинчилик, оғирлик ортидан оғирлик, руҳий азоб, ғам-ғусса, қўйингки, бир тил билан айтиш осон бўлмаган ҳолатга тушгандим. Унинг барча тафсилотлари билан таништириб, таъбингизни хира қилмоқчи эмасман. Шунини билиш кифояки, у мудҳиш ҳодиса ҳаётимни бутунлай издан чиқариб юбориши аниқ эди. Тамом, дедим. Энди, бундан буёғига қийинчиликда, тутқунликда, азоб-уқубатда ҳаёт кечираман, умримнинг туни кирибди, қуёшим сўлиб, зимистонда кун кўраман, деб турган эдим, бирдан қувонч қуёши барқ уриб, қайғуларим муздек эриб кетди. Ҳамма руҳий изтироблар бирдан барҳам топди. Ҳеч нима кўрмагандек бўлиб кетдим. Билсам, буларнинг бари туш экан. Мен буни уйғониб билдим. Агар шу алпозда узок ухлаганимда, бу қийинчиликлар мени яна не қўйларга солмас эди-я", деб ҳикоя қилади бир солиҳ киши. "Тўғриси айтман, ўша ёмон туш кўрган кечам овқатни тўйиб еб, таҳорат олмай, дастурхондан тўғри кўрпага кўчган эдим. Ёмон туш танбаллигим, дангасалигимга жазо ўлароқ келган бало деб хулоса қилдим", деб қўшимча қилиб қўйди у.

Дунё тушдек нарса. Уйғонсанг қайғунг қувончга айланади. Ётаверсанг кўрқинчли тушлар гирдобида ёнаверасан.

*Эй Навоий, умр ўтуб ҳам масту ҳам уйқудасен,
Ҳеч билмонким сени уйгон дейин, ёхуд ойил.¹*

¹ Ойилмоқ, айилмоқ – Ҳушёрланмоқ, хушга келмоқ, ўзига келмоқ, тузалмоқ.

8-Бирор шаҳар ёки қишлоққа киришда бу дуо ўқилади:

Аллоҳумма, роббус самаватис сабъ ва ма азлална, ва роббул арозийнас сабъ ва ма ақлална, ва роббуш шайатийни ва ма азлална, ва роббур рияҳи ва ма зарайна, асълука хойра ҳазихил қоряти ва хайра аҳлиҳа ва хойра ма фийҳа, ва аузу бика мин шарриҳа ва шарри аҳлиҳа ва шарри ма фийҳа.

Етти қат осмон ва уларга соя солган мавжудот Рабби, етти қат ер ва у кўтариб турган мавжудот Рабби, шайтонлар ва улар йўлдан оздирганларни тарбия қилувчи, шамол ва у учирган нарсаларни соҳиби ё Аллоҳ! Мен Сендан ушбу қишлоқнинг, унинг аҳолисининг ва ундаги нарсаларнинг яхши-сини сўрайман. У қишлоқ, унинг аҳолиси ва ундаги ёмонликлардан паноҳ тилайман.

Ҳоким ва Сунний ривояти.

9-Душманга нисбатан ушбунни ўқилади:

а) *Аллоҳумма, инна нажъалку фий нуҳуриҳим ва наузу бика мин шуруриҳим.*

Ё Аллоҳ, уларнинг кўксига албатта биз Сени қўйгаймиз, Сендан уларнинг ёмонликларидан паноҳ тилагаймиз.

б) *Аллоҳумма, анта азудий, ва анта насийрий, бика ажзулу ва бика асулу ва бика уқотил.*

Ё Аллоҳ, Сен меннинг мададкоримсан, Ўзинг носиримсан. Мададинг ила жавлон ураман, мададинг ила савлат тўкиб курашаман.

в) *Ҳасбуналлоҳу ва неъмал вакил. Аллоҳ бизга кифоя, У нақадар яхши вакилдир.*

Танбех: "Аллоҳумма"нинг асли "Я Аллоҳ"дир. Мим ҳазф қилинган нидо ҳарфидан эваз. "Я" араб тилида нидо ва истиғосани ифодалайди. Шунга асосланиб "Аллоҳумма"ни ўзбекчада "Эй Аллоҳ" дегандан кўра "Ё Аллоҳ" дейиш асл маънога яқин келади. Турк мумтоз адабиётида киши ўзига ё ўзгага хитоб қилмоқчи бўлса, "Эй кўнгил", "Эй фалончи" деб "эй" ундов сўзи билан мурожаат қилган. Аллоҳга мурожаат қилинганда "Ё Аллоҳ" "Ё Раб" дейилган. Зеро "Ё" ҳарфи билан нидо ва истиғоса – ёрдам сўраш маънолари биргаликда ифодаланади. Аллоҳга мурожаатда "эй"ни ишлатмаган маъкул.

10- Султон ситамидан кўрққан киши ушбуни ўқисин:

Ибн Аббос رضي الله عنه дейдилар: "Агар ёвуз султон олдига келсанг, у сенга тажовуз қилишидан кўрқсанг, *Аллоҳу акбар, Аллоҳу аъаззу мин холқиҳи жамийъа, Аллоҳу аъаззу мимма ахофу ва аҳзар. Аузу биллаҳил-лазий ла илаҳа илла ҳув мумсикус самаватис сабъ ай яқаъна алал арзи илла биизниҳи мин шарри абди-ка* (кўрқаётган кишисининг исмини айтади) *ва жунудиҳи ва атбаъиҳи ва ашяъиҳи минал жинни вал инс. Аллоҳумма, кун лий жарон мин шарриҳим, жалла санаука ва азза жарука ва табарокас-мука ва ла илаҳа зойрука*", деб уч марта айтгин.

Маъноси: *Аллоҳ буюкдур, Аллоҳ барча махлуқотидан қудратли зот. У мен кўрқаётган ва хавфсираётган кимсалардан қудратлироқ. Етти осмонни ер устига қулашидан тутиб турувчи – магар Унинг изни ила қулаши мумкин – якка ёлғиз Аллоҳдан фалончи банданг* (кўрқаётган кишисининг исмини айтади) *ва унинг инсу жиндан иборат қўшинлари, эргашувчилари ва гумашталарининг ёмонлигидан паноҳ беришингни сўраб илтижо қилурман.*

Ё Аллоҳ, менга уларнинг шарридан ҳомий бўл, мадҳинг улугвор, ҳимояндаги киши мардонавор, исминг муборак, Сендан ўзга чин маъбуд йўқ.

Бухорийнинг "Адабул Муфрад"дидан.

Омир ҳикоя қилади: Мен Зиёд ибн Абу Суфён¹ билан ўтирган эдим. (Зиёд муҳолифларидан) бир кишини кўтариб келишди. У аянчли аҳволда эди. "Аниқ ўлдиради", деб ўйладик. Ҳеч ким Зиёднинг бу кишини ўлдиришида шак-шубҳа қилмасди.² Киши лаблари билан бир нима деб пичирлаганини

¹ Ҳижратнинг биринчи йили туғилган. Абу Бакр رضي الله عنه даврида Исломни қабул қилган. Тобеинлар даврида шаҳар волийси бўлган. Қаттиқўллик билан танилган.

² قَالَ أَبُو الشَّعْنَاءِ: كَانَ زَيْدًا أَفْتَكَ مِنَ الْحَجَّاجِ لِمَنْ يُخَالِفُ هَوَاهُ. Абу Шаъсо дейди: "Зиёд муҳолифларга нисбатан Ҳажжодан кўра қонхўрроқ эди".

кўрдим. Нима деганини англамадим. Ғазабнок Зиёд уни ўлдирмай озод этиб юборди. Бу ҳолатдан ҳамма ҳайрон. Ташқарига чиққандан сўнг баъзи иштирокчилар ундан сўрашди:

- Сени Зиёд ҳузурига олиб келишганда бошингни танагдан жудо қилишларида шубҳамиз йўқ эди. Лабингни қимирлатиб бир нарсалар деган эдинг сени чиқариб юборди. Нима деб пичирладинг?
- Ё Аллоҳ, Иброҳимнинг Роббиси, (Исмоил), Исҳақ ва Ёқубнинг Роббиси, Жиброил,¹ Мекоил ва Исрофилларнинг Роббиси, Таврот, Инжил, Забур ва Қуръони азиймни нозил қилган Зот, Ўзинг мендан Зиёднинг ёмонлигини даф этгин, Ўзинг мудофаа қил, деган дуони ўқидим.

Алқама ибн Марсад дейди: "Шаъбий ўзининг хос одамларига "Аллоҳумма, Илаҳа Жибрила ва Мийкайла ва Исрофийла ва Илаҳа Иброҳийма ва Исмаийла ва Исҳақа аъфиний вала тусаллитанна аҳадан мин холқика алайя бишайъин ла тоқата лий биҳи" – "Аллоҳим, Жибрил, Мийкаил, Исрофилнинг Илоҳи ҳамда Иброҳим, Исмаил, Исҳақнинг Илоҳи тоқатим кўтаролмайдиган нарсада бирор бандангни менинг устимга султон қилиб қўймагин", деган дуони ўргатар эди.

Айтишларича, бир мазлумни амирнинг олдига олиб боришганда ушбу дуони ўқиган экан, Аллоҳнинг изни билан у амир ёнидан саломат чиқади.

Анас ибн Моликнинг ﷺ соҳиби Абу Мижлаз дейди:

"Қимки амир зулмидан кўркқан пайтда, "Розийту биллаҳи робба, ва бил Ислами дийна, ва би Муҳаммадин набийя ва бил Қуръани ҳакаман ва имама" деса, Аллоҳ унга нажот беради".

Ушбулар Ибн Аби Шайбанинг Мусаннафидан олинди.

¹ Жаброил алайҳиссалом исмларининг талаффузи беш хил тарзда келган.

Неъмат туядек нарса экан, боғлаб қўймасанг ё қочиб кетади, ё ўтлаб кетади. Неъматни боғлаб қўядиган арқон – шукур. Тилни шикоятга эмас, шукурга ўргатилса, неъматлар жойидан жилмайди.

Неъматнинг завол топишидан қўрқиш ақлли инсонлар хусусияти. Нодон бундан мосуво. У боши тошга текканда уйғонади. Аммо оқил мудом хушёр ва бедор. Неъматнинг қўлдан кетиш сабабларидан четланади. Хатарнок йўллардан имкон қадар узоқлашади. Илоҳга илтижо билан омон қолади.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳумо дейди: *Росуллоллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дуоларидан бири ушбу дуо эди: "Аллоҳумма, инний аузу бика мин завали неъматик ва таҳаввули аъфиятик ва фуждаати ниқматик ва жамийи сохотик"*.

Ё Аллоҳ, неъматингни завол топишидан, офиятингни ўзгариишидан, (бурилиб кетишидан) кутилмаган офатингдан ва барча газабингдан паноҳ тилаб, илтижо қилурман.

Муслим Саҳиҳи.

Ишларнинг оқибати, ҳар қандай амалнинг якуни кўпчилик дилига хавф солган яширин қўрқувдир. Зеро иш натижа билан билинади. Натижагагина баҳо қўйилади. Боши яхши, охири ёмон иш кишини қувонтирмайди.

Бу борада пайғамбаримиздан ﷺ ушбу дуо ворид бўлган:¹ *Аллоҳумма, аҳсин ақибатана фил умури куллиҳа, ва ажирна мин хизийд дуня ва азабил охира. Ё Аллоҳ, ҳамма ишларимизнинг оқибатини гўзал қилгин. Дунёдаги шармандаликдан, охирадаги азобингдан Ўзинг асра.*

Имоми Аҳмад Муснади.

¹ Ушбулар пайғамбар ﷺ ўргатган дуолардан қисқа намуна эди. Пайғамбаримиз ﷺ дуолари Қуръон оятлари каби ўрганилмоғи керак. Бу борадаги махсус дуо ва зикр китобини топиш ҳар бир оқилнинг вазифаси.

Мисли кўрилмаган тараққиёт авж олган асримизда касаллик турлари ҳам тараққиётдан ортда қолмай ўсиб бормоқда. Юқумли касалликлар кўрқинчли босқич томон илдамлаяпти. Инфекцион касалликлар асосан соғ кишининг бемор билан мулоқотда бўлиши натижасида тарқалади. Шунинг учун вабо, ўлат, чин чечак каби хавфли касал билан оғриган беморлар соғлардан ажратилади. Шундай касалликлар ҳақида ўқидимки, мутахассисларнинг айтишича, у ҳаво орқали юқар экан. Соғлом киши бемор билан мулоқотда бўлмаган тақдирда ҳам бозорда, автобусда бирга бўлса, шунинг ўзи етарли. Бу бешак киши кўнглини ғаш қилиб, қалбига кўрқув соладиган аянчли ҳолат. Ота-она ўзидан, ёш фарзандлари тақдиридан чўчийди. Лекин кўрқишга ҳожат йўқ. Диллар табиби ﷺ "لاعدوى" деганлар. Яъни "юқумли касалликлар ўз ўзидан таъсир ўтказмайди". Шунинг билан биргаликда касалликни олдини олишга ундаганлар. Турли чора-тадбирлар ҳақида йўлланма берганлар. Уни азиз ўқувчи طب النبي номли китобларда ўқиши мумкин. Мен шу чора тадбирлардан мавзумизга оид касалликка қарши эм ўрнидаги иккита дуони келтириш билан кифояланаман.

Анас розияллоҳу анҳу ривоят қилади:

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: "Аллоҳумма инний аuzu бика минал бараси, валжунуни, валжузам, ва мин саййъил асқом", дер эдилар.

"Ё Аллоҳ, оқ доғ (нес касаллигидан), ақлдан озишдан, мохов касалидан ва барча ёмон дарди бедаволардан мен Сенга илтижо қилиб, паноҳ тилайман".

Абу Довуд Сунани.

Росулуллоҳ ﷺ марҳамат қилиб дедилар: *"Мубталони – дардмандни кўрган киши "Алҳамду лиллаҳил-лазий афаний мимма ибталака биҳи ва фаззоланий ала касирин мимма холақаҳу тафзийла – Сени гирифтор этган балодан мени*

саломат сақлаган ва Ўз яратган махлуқотларининг кўпидан мени ортиқ қилган Аллоҳга ҳамд бўлсин" деса, у балодан офиятда бўлур".

Термизий Сунани.

Хатарнок ҳолатлардан бири: кўз тегишидан хавфсираш, сеҳрдан хавотир, кексайганда ёмон қаришдан кўрқиш. Буларнинг бари инсониятга таҳдид солаётган таҳликали ҳодисадир. Улуғ динимизда унинг муолажаси баён этилган. Китоб катта-йишидан чўчиб, уларга тўхтамадим. Махсус китобларга мурожаат қилинса, у муаммоларнинг ҳар бирига ечим топилади.

Ғамнинг салбий таъсирларидан бири, у инсон қалбига кўрқув солади. Ундан хотиржамликни тортиб олади. Хафв ва қайғу ҳаёт мазасини кетказди. Хафв қанча кам бўлса, роҳат шунча кўп бўлади. Хавф кучайган сари маза-матра камайиб бораверади. Бири кам дунёда юз фоиз роҳатланган, тўлиқ маза топган одамнинг топилиши душвор, тўла-тўқис лаззатга эришиш амри маҳол. Зеро жамиятнинг "алиф"идан "ё"сигача қандайдир хавф-хатарда яшайди. Туркона мазмундор ибора билан айтганда, "шоҳу гадо"нинг ўзига яраша кўрққан ва хавфсираган нарсаси бор. Бири тўрвасининг тўлмай қолишидан кўрқса, бири тахтининг тортиб олинишидан кўрқади. Бу иккиси орасидаги турли табақаларнинг ҳам турли-туман ташвишлари, анвои хил аламлари талай. Демак номукамал жойда мукамал роҳат топилмайди. Бундай мукамаллик жаннат хусусиятларидан. Ҳақ таоло жаннат аҳли тўла-тўқис лаззат олиши учун хавф билан қайғуни жаннат остонасига яқин йўлатмайди. ﴿ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

﴿ Уларга ҳеч қандай хавф-хатар йўқ! Улар ҳаргиз ғамгин бўлмаслар. ﴾

Бақара 277-оят.

Шунинг учун рисоланинг ҒАМ ЕМА – СИҶИЛМА номли қисмида қўлдан келганча ғамни ғорат қилишга уриндик. Бу билан ғамгиндан ғамни аритишга ўз ҳиссамизни қўшдик деб ўйлайман. Ғами ариган инсондан хавф-хатар, қўрқув арийди. Қўрқуви камайган одамнинг хузур-ҳаловати ортиб боради. Шунинг учун донишмандлар: *"Дунёнинг аввали-ю охири бир лаҳза ғам чекишга, бир дам сиқилишга арзимади"* дедилар.

Жон агар ҳамсуҳбати тандур, жаҳонда ғам ема,
Бул азиз меҳмон боринда ғуссаи олам ема.

Бир қаричлик йўлга кирсанг, қўйма бейўлдош қадам,
Бир майиз оллингда ҳозир бўлса, беҳамдам ема,

Икки кунлик лаззати дунёи бепоён учун
Фикр этиб ғам туъмасини, эй бани Одам, ема,

Тангдаст ўлдум деб, Оллоёр, кўб фикр этмағил,
Юз надомат бирла оламдин кетарсан, ғам ема.

Сўфи Оллоёр.

Энди, бу қисмни бир буюк ғам баёни билан яқунласак.

Ташнанинг ғами сув, очнинг ғами нон, уйсизнинг ғами уй...
Бу ғамлар кетса, бошқаси эшик қоқади. Ғамсиз кун деярли йўқ.

Ғам ғамни туғса, ғам кетидан ғам келса, билингки, бир
буюк Ғам бор, унинг олдида дунёнинг барча ғам-ғуссалари
арзимас ғамчага айланади.

Ғамнинг ҳамма тури инсонни руҳий азоблайди, қалбини
тирнайди, илло у Ғам одамга роҳат бағишлайди.

Ҳа, дунёда қувонч бағишловчи қайғу ҳам бор.

У соғлом кишининг куч-қувватини ошириб, эзуликка ундайди, инсонни ўстиради.

Касалванднинг жонига оро кириб, малҳам, дори-дармон бўлади, тезда оёққа турғизади.

Хастадилни яйратади, ашкини артади, нашот бахш этади.

У инсондаги гўзал одоб, тўғрисўзлик, одамийлик, ваъдага вафо, меҳмоннавозлик каби фазилатларни кучайтиради, агар ундай фазилат бўлмаса, пайдо қилади.

Қўни-қўшничиликни мустаҳкамлайди, ака-укалар орасидаги адоватни кетказади, меҳр-мурувватни оширади.

Дўконда сотилмайдиган одамийлик ва одампарварлик каби олий хислатларни пайдо қилади.

Фоҳишабозлик, лўттибозлик каби ахлоқсизликларга барҳам беради.

Савдогарни ҳаромдан жирканадиган, нарх-навога инсоф билан ёндашадиган қилиб қўяди.

Мардумни мурувватли, қозини адолатли, шоҳни раиятга раҳм-шафқатли бўлишига асосий омил бўлади.

Зулму ситам, қаҳру ғазаб, зўравонлик, бевафолик, бебурдлик томирини қуритади.

У Ғам яхшиликка ундаш, ёмонликдан қайтариш кучига эга. Фазилатга йўллаб, фазихатдан қайтаради.

У Ғам билан яшаган инсон бозорда ҳам худди масжидда юрган каби тавозуда юради, ҳалол-покиза бўлади.

Сеҳрли кучга эга у Ғам – Охират ғамидир.

Охират ғами буюк ғам, чинакам ғам. Унинг олдида бошқа ғамлар тилга олишга ярамайдиган арзимас ғамга айланади.

Охират ғамидан холи дил эгаси эзгуликдин холи шахсдир. Охират ғамидан мосуво жамият – хайриятдан узоқ жамиятдир.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيصْمُتْ

Росулуллоҳ ﷺ дедилар:

Кимки Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, қўшнисига озор бермасин!

Кимки Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, меҳмонини иззат-икром қилсин!

Кимки Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, яхши сўз сўзласин, ёхуд сукут сақласин.

Бухорий Саҳиҳи.

عَنْ أَبِي شَرِيحٍ الْعَدَوِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَدْنَابِي وَأَبْصَرْتُ عَيْنَايَ حِينَ تَكَلَّمَ النَّبِيُّ ﷺ فَقَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ جَارَهُ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ جَائِزَتُهُ قَالَ وَمَا جَائِزَتُهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ يَوْمٌ وَكَلِمَةٌ وَالضِّيَافَةُ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ فَمَا كَانَ وَرَاءَ ذَلِكَ فَهُوَ صَدَقَةٌ عَلَيْهِ وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيصْمُتْ

Абу Шурайх ал-Адавий дейди: Мен Набий ﷺ сўзлаётган пайтларида ўзларини икки кўзим билан кўриб, сўзларини икки қўлогим билан эшитганман. Росулуллоҳ ﷺ дедилар:

– *Кимки Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, қўшнисини ҳурмат қилсин, ким Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, меҳмонининг ҳурматини жойига қўйсин, ҳаққини адо этсин!*

– *Ё Росулаллоҳ, меҳмоннинг ҳаққи нима? – деб сўрашди.*

– *Бир кеча-кундуз меҳмон қилишинг. Меҳмондорчилик уч кундир. Ундан ўтгани садақа.*

Кимки Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, хайрли сўз сўзласин, ёхуд сукут сақласин.

Бухорий Саҳиҳи.

Рувайфеъ ибн Собит Росулуллоҳдан ﷺ ривоят қилади:

"Кимки Аллоҳга ва охират кунига иймон келтирган бўлса, бировнинг боласини ўзининг суви билан сугормасин".¹

Аҳмад ва Термизий ривояти.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу дейдилар:

Пайгамбарингиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шундай деяётганларини эшитдим: "Ким кўп гамларни битта гамга – охират гамига айлантурса, Аллоҳнинг ўзи унинг дунёвий гамларига кифоя қилади.

Кимники дунё борасидаги гами тармоқ ёйиб кетса, Аллоҳ у (банданинг) дунёнинг қайси бир бурчагида ҳалок бўлиб кетишига парво қилмайди".

Ибн Можа Сунани.

Шоший Муснадида ҳам айни шу ҳадис келган.

"من جعل الهموم هما واحدا هم المعاد كفاه الله سائر همومه ، ومن تشعبت به الهموم في أحوال الدنيا لم يبالي الله في أي أوديته هلك"

"Ким кўп гамларни битта гамга – охират гамига айлантурса, Аллоҳнинг ўзи унинг бошқа гамларига кифоя қилади – (ёрдам беради).

Кимники дунёвий гами тармоқ ёйса, Аллоҳ у (банданинг) дунёнинг қайси бир бурчагида ҳалок бўлиб кетишига эътибор қаратмайди – (ёрдам бермайди)".

Шоший² Муснади.

Исроилиётда келади:

Аллоҳ дунёга қарата деди: "Эй дунё, Менга хизмат қилганга сен хизмат қил, сенга хизмат қилганларни ишлатиб ҳолдан тойдир".

¹ Хомиладор аёлга уйланмасликка киноя қилинмоқда. Эридан ажраган хомиладор аёл кўзи ёримагунча турмушга чиқиши жоиз эмас.

² Ҳайсам ибн Кулайб ибн Шурайх ибн Маъқал аш-Шоший Абу Саид. Шоший Тошкенга нисбат. Мовароуннаҳар муҳаддисларидан. II мужалладли ал-Муснадул Кабир муаллифи. Ҳижрий 335, мелодий 946 санада вафот этган.

Боядан бери "ғам ема" деганимиз, "бепарво бўл, хилват-гоҳга кириб ёт, хўракхонадан ризқ сени ахтариб келади", дегани эмас. Бу нотўғри тушунча. Ўқинг, ўсинг, орқада қолмай, юксак чўққиларни забт этинг. Ишлаб чиқаришнинг барча соҳасида – енгил саноату оғир саноатда илғор бўлинг. Тижоратда, табобатда боболарингиз каби пешқадамликни ўзгага берманг. Ер ободончилигида фаол иштирок этинг. Жамият ислоҳида актив қатнашинг. Иқтисодни мамлакатда садақа оладиган киши қолмайдиган юксак даражага кўтаринг. Ҳаётни адолат, меҳр-оқибат, тартиб-интизом устига ўрнатинг.

المؤمن القوي خير وأحب إلى الله من المؤمن الضعيف وفي كل خير

"Бақувват мўмин заиф мўминдан кўра яхшидир ва Аллоҳ наздида суюқлидир. Ҳар иккисида ҳам хайрият бор",¹ деган ҳадис тадбиқи ўлароқ спортнинг жоиз турларида рекорд устига яна рекорд ўрнатинг. Жисмоний жиҳатдан ўсганингиз каби ақлий ва руҳоний жиҳатдан ҳам ўсинг, улғайинг. Шунда, чинакам "соғ танда соғлом ақл"ли авлод юзага келади.

أحسنوا لباسكم وأصلحوا رجالكم "Либосингизни яхшиланг, эгар-жабдугингизни тузатинг (от-уловни созланг)"² мазмунидаги ҳадисга кўра, сифатли, чиройли кийим кийинг, турли маркали учқур, роҳатижон машиналар мининг.

﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ كُلُّوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا﴾

"Эй инсонлар, ердаги ҳалол-пок нарсалардан енглар" оятига асосланиб, ер юзидаги барча ҳалол-пок таомлардан тановул қилинг. Шинам уйда яшанг, узоқ умр кўринг, дард кўрманг, лекин буларни барини ҒОЯ қилиб олманг. Беш кунлик дунё деб мангу жаннатдан айрилиб қолманг. Дунёга алданиб, ухронни қўлдан берманг. Пул топаман деб охиратни куйдирманг. Ўткинчи дунёнинг ўткинчи ташвишига ғам еманг, сиқилманг.

¹ Муслим Саҳиҳи.

² Ҳоким Мустадраки. "Яхшиланг, созланг", яъни сифатини, ҳолатини юқори даражага кўтаринг, демакдир.

Ҳофиз Шерозий дейдилар:

Ғам ема!

Гум бўлиб кетган Юсуф Канъонга келгай, ғам ема,
Ғам уйи бир кун мунаввар онга келгай ғам ема.

Шод бўлгай бу кўнгул бир кун, кўнгулни бузмагил,
Юксалиб бошинг яна осмонга келгай ғам ема.

Гар бу гардун икки-уч кун биз учун эврулмади,
Бир куни бу дарду ғам яксонга келгай, ғам ема.

Келгай ул умринг баҳори, гул ёпингайсан яна,
Булбуло, боғу чаман тугёнга келгай, ғам ема.

Парда ичра бир ниҳон найранглар асрар ғайбким,
Сенгаму ё менгаму – қай жонга келгай, ғам ема.

Қасри бунёдингни, эй дил, гар фано сели йиқар,
Нуҳ паноҳинг бўлса гар – тўфонга келгай, ғам ема.

Каъба шавқи бирла гар кечсанг биёбонларни зор,
Қанчалар хору тикан исёнга келгай, ғам ема.

Қисмат ўлмиш бизга ёр жабрию ағёр миннати,
Бу хабарлар бари бир Яздонга келгай, ғам ема.

Кимки сарсон бўлдию, оламда бир дўст топмади,
Ул етишгай дўстга-ю жавлонга келгай, ғам ема.

Гарчи мақсад ноаёну йўл – хатар, манзил йироқ,
Барча йўллар охири поёнга келгай, ғам ема.

Ҳофизо, бу фақру хилват кечаларнинг қўйнида,
То тилинг айтар, дилинг Қуръонга келгай, ғам ема.

Саъдий Шерозий.

Шерни енган эрни ғам енгади

Шерни енган эрни енгар экан ғам,
Тиф эмас, тил унинг бошин қилар хам.
Нонсизлик, сувсизлик қаддин буколмас,
Чўктирар яқинлар етказган алам.¹

Раҳмат кутганингдан ёғилса миннат,
Роҳатбахш оромгоҳ бахш этса захмат,
Ғаним-ла сирлашса энг яқин улфат,
Бундан ортиқ борми дунёда кулфат.

Боғингда унса гар гулсиз нақ тикан,²
Майсадан игнадай озор чекса тан,
Чумолидай юрса гар типратикан,
Қадаминг ўйлаб бос, соз сўйла, сухан.

Сен боққан палапон бўлганда бургут,
Кор қилмай қўйганда фарзандга ўғит,
Ҳассангдек ўзинг ҳам ёлғиз қолганда,
Ухрога иқбол эт, дунёни унут.

Шул оғир паллада ер устин эмас,
Кўпчилик остини қилади ҳавас.
Шоир фалсафаси демангиз буни,
Ҳаёт ҳақиқати, эмасдир абас.

Ж.

¹ Бир донишманд: "Душманимдан ўзим эҳтиётдаман, дўстдан ўзинг асра", деган экан. (Аслида "ҳамма ёмоннинг ёмонлигидан паноҳ тилайман" дейиш афзал). Нега энди айнан душман эмас, дўст шарридан паноҳ тиланяпти? Чунки ҳамма душмандан эҳтиёт бўлади, лекин дўстга ишониб қўяди. Душман кўп нарсани билмайди, дўстга кўп нарса аён. Аммо дўст душманга айланган куни ҳеч кимни аямайди. Дўстнинг душманга айланиш эҳтимоли ҳадисда келган.

أَحِبِّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا ، وَأَبْغِضْ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

Айрим ҳофизлар бу ҳадисни "ҳазрати Али розияллоху анҳуга мавкуф", дейдилар.

² Абу Зар ал-Ғифорий رضي الله عنه дейди: "Одамлар илгари тикани йўқ гул эди, ҳозир гули йўқ тиканга айланиб қолишибди".

Қандни қурт егандай, қалбни ғам ейди

Эй кўнгил, на бўлди, хомуш, ғамгинсан,
Қад букик, юз маънос, кўзларинг ўйчан.
Ёв қилдими банд ё дўст бердими панд,
Дардлашиб ёзилгин, кўз очиб завқлан.

Бир жонга бир жаҳон қайғу не учун?!
Қари дунё сени қилдими мафтун?
Қара, қайси султон, қайси зўравон
Мангу қолиб бўлди дунёга устун?..

Қайғурма ўтганга, сиқма ўзингни,
Бало-офатларга тикма ўзингни,
Суюнма келганга, кетса куюнма,
Тубан, палид жойга суқма ўзингни.

Тоғдай ғамни муштдай юракка юклаб,
Йиллаб кўтаришин қиласан талаб.
Уни ҳам, ўзни ҳам қийнамай бир дам,
Улоқтир жарликка, қолмасин бир ғам.

Қандни қурт егандай, қалбни ғам ейди,
Дилларга тўр ташлаш душманнинг кайди.¹
Рухан таслим бўлган енгилар жисман,
Буни нозим эмас, Тарих, Халқ дейди.

Ж.

¹ Кайд – Макр, хийла.

CAËXATHOMA

*Гоҳ юриб, гоҳ юрмай қилгин саёҳат,
Саёҳатдан мақсад бўлсин маърифат.
Ҳар қадамда тергин сабоқ ва ибрат,
Сафар халтанга йиғ билим ва ҳикмат.*

*Ёбини тулпор деб чиқма сафарга,¹
Нодон билан юриб, қолма хатарга.
Зўрдан асло қўрқма, алданма зарга,
Улғайдинг, ибрат бўл, энди ёшларга.*

*Зўр ўтар, зар кетар, тоғжу тахт қулар,
Ўзни олдирмаган ҳамшиша кулар.
Шошмасанг тегирмон навбати келар,
Сафарга чиқ, дўстим, ақлу ҳуш тўлар.*

Ж.

¹ Ёби – Юк ташувчи, насли паст, хашаки от.

Тулпор – Наслдор, чопқир, учқур от.

Сайру саёҳат ғамни аритадиган омиллардан.

Иш юришмай орқага кетса, юракни сиқадиган ҳар хил кўнгилсизликлар рўй берса, таъбни тирриқ қиладиган гап-сўз дилни тирнаса, қоп-қоронғи уйга бекиниб, юракни ҳовучлаб ётманг. Номсиз туйғулар изтиробидан қийналиб, бир ғамни бир нечта ғамга айланторманг. Нохуш сукунат пардасига чулғаниб, ўзингизни тириклайин кафанга ўраманг. Ўткинчи ғамга тез таслим бўлиб, умрнинг доимий ўзанини буриб юборманг, осуда турмушни булғаманг, обод уйни вайрон айламанг. Бегуноҳ бола-чақага, аҳли аёлга захрингизни сочманг. Аксинча, шундай пайтда уларни олиб саёҳатга отланинг. Ташқарига сафар уюштириб, юрак чигалини ёзинг. Бир оз чалғинг. Рафиқангиз кўлидан капгирни олиб, ўзингиз ошга уннанг. Унга бир дона сабзи ҳам арчтирманг.

"Одамлар гапиради", дейсизми? Тўғри, кимдир: "ўзи иши юришмай ётибди-ю, яна ташқарига чиққанига ўлайми", "азадор одамнинг тиржайишини қаранг" дейиши мумкин. Лекин гап-сўздан чўчиманг, гапирса гапираверсин, эл оғзига элак тутиб бўлмайди. Хафачилик хасталикка айланмасдин илгари ғамни аритиш чора-тадбирини кўраверинг, шунда соғ юрак ёнга қолади. Мия чархланиб, янги фикрлар келади.

Сиз билган саёҳатдан бошқа яна чиқими кам маънавий, руҳий саёҳат турлари бор. Унда хаёл дулдулига миниб жаҳон кезасиз. Ҳақиқий саёҳатдаги каби кўнглингиз ёзилади. Шу маънода **"Ибратистонга саёҳат"** номли асарга кўл ургандим. У тўрт жиҳатга саёҳатдан иборат бўлиб, ғамгин дилни бир оз овутади, ғам-аламни енгиллатиб таскин беради, юпатади.

Ўзгалар саёҳатидан фойдаланиш руҳий саёҳат турларидан. Бу саёҳатда сиз уйингизда ўтириб сайр қиласиз. Мўъжизавий табиат манзарасини кўриб эмас, ўқиб баҳридилингиз очилади. Шунингдек, сиздан кўра анча аянчли аҳволдаги ғамгинлар билан танишиб, ночорларнинг оғир турмушини кўриб билиб, ҳолингиз ғам чекишга арзимаслигини англаб етарсиз.

Шуни алоҳида эслаш ўринлики, жаноби Росулуллоҳга ﷺ Макка мушрикларининг қаршилиги, истехзо ва зўравонлиги кучайган оғир бир паллада Аллоҳ ўзининг маҳзун элчисини буюк саёҳатга олиб чиққан. Масжидул Ҳаромдан Байтул Макдисга сайр эттирган. Шу ерда мисли кўрилмаган ҳодиса рўй бериб, Набий ﷺ Меърожга кўтарилганлар.

Ғамгин Росулга ﷺ тасалли, овунч, юпанч ва даъватига куч-қувват бағишлаш каби етук мақсадда амалга оширилган илоҳий тадбир у зотга руҳий-маънавий мадад эди. Шуни унутмайликки, Аллоҳ мудом ўз Росулини ﷺ сиқилмасликка чақириб келган.

﴿ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ ﴾ ﴿ *Кўксингизда танглик бўлмасин...* ﴾*

Шунинг учун **ҚАЙҒУДОШ** қуйидаги саёҳатномаларни эътиборингизга ҳавола этади. У саёҳатномалар аввало тарихдан сўзлайди. Диёримиз чор Россияси исканжаси остида қолоқ, қашшоқ, тарқоқ яшаган аянчли даврдан ҳикоя қилади. Иккинчидан, Муқимий ва Завқий Саёҳатномаси бир оз ҳажвга мойил. Ажаб эмас, бир аср олдин ёзилган ҳажвий сатрлар таъби хира асрдошни сал кулдириб, кўнглини ёзса, ғамини енгиллатса. Ғамнокни кулдириш осон иш эмас.

Сарваримиз сафар хусусида ¹السَّفَرُ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ "Сафар азобдан бир бўлак" деган эдилар. Қироат орқали кечган сафар ҳам бир нав азоб. Сафарга кўп чиқиб юрган одам қийинчиликка кўникиб қолади. Сафарга кам чиқса, ё умуман чиқмаган бўлса, биринчи сафар унинг учун анча оғир кечади. Шунингдек, кўп китоб ўқиб юрган одам учун том-том китоб ҳеч гап эмас. Кам китоб ўқиганга бир оз қийинчилик туғилиши одатий ҳол. Шу боис Мавломиздан ҳаммага сабр сўраб, сафардан яхши таассуротлар олишларини тилаб қоламан.

¹ Бухорий Саҳиҳи. *Аъроф 2-оят.

Муқимий "Саёҳатнома" сидан

Қўқондан Шоҳимардонга

Фарёдким, гардуни дун
Айлар юрак-бағримни хун,
Кўрдики, бир аҳли фунун –
Чарх анга кажрафтор экан.

Қолмай шаҳарда тоқатим,
Қишлоқ чиқардим одатим,
Хоҳи яёв, бўлсин отим,
Гаҳ сайр ҳам даркор экан.

Ўлтармага қилдим юриш,
Йўлдош эди бир читфуруш,
Етдим жадаллаб вақти туш,
Бирдам қизиқ бозор экан.

Бир маърака кўрдим бутун,
Жамъи ёпинган бошга тўн,
Боқсамки беш юзча хотун,
Воиз сўзин тинглор экан.

Мингбошилиқ кимнинг иши,
Десам, деди бедониши,
Бир Қўштегирмонлик киши,
Хўжа Исо бадкор экан.

Мағрур, хасису бешу кам,
Ҳар гапда юз ичгай қасам,
Такжой олур моховданам
Ҳожи ўзи мурдор экан.

Дўрманчига кетдим ўтуб,
Ёкамни ҳар соат тутуб,
Ётдим ул оқшом ғам ютуб,
Дашти қароқчизор экан.

Унда бўлус Ғози деди,
Ҳам муфти, ҳам қози деди,
Юрт барча норози деди,
Қилғон иши озор экан.

Боз издиҳоми воизи,
Бадкайфу очилмас кўзи,
Юқори бошидин тизи,
Эрмаклари кўкнор экан.

Сўрсам дедилар Бўрбалиқ
Бирмунча эчкилар ариқ,
Келса киши еяр тариқ,
Шому саҳар тайёр экан.

Оқ ердин ўтдим, бойлари –
Олий иморат жойлари,
Меҳмонсиз ўткай ойлари,
Келса биров ночор экан.

Аммо назарда Рошидон
Фирдавс боғидин нишон,
Ўйнаб оқар оби равон,
Саҳни гулу гулзор экан.

Маъюс бордим Зоҳидон,
Бир кўча кетгунча дўкон,
Шўх одами ичмай пиён,
Маст, отаси безор экан.

Сувлар сепилган сўрилар,
Бўрланган ўчоқ-мўрилар,
Таъбинг мабодо чой тилар,
Дамлашлари ишқор экан.

Олтиарик курсин ўшал,
Селларда қолдим бир маҳал,
Бўлдим ивиб ёмғурда шал,
Тўн шилта, ҳўл эзор экан.

Мингбошиси сўфинамо,
Тасбиҳу бўйнида ридо,
Чўқиб қочар зоғи ало,
Бир доғули айёр экан.

Хайру сахо важҳига кар,
Бир пулни юз ердин тугар,
Келса гадой ногаҳ агар,
Бир нон чиқиш душвор экан.

Кўрдим чуқур Чимён эрур,
Ер остида зиндон эрур,
Душманлари меҳмон эрур,
Боғи унинг тутзор экан.

Водил мақоми дилфизо,
Кўчаларидир дилкушо,
Анҳорида оби сафо,
Себарга, обишор экан..

Қўқондан Фарғонага

Чун шаҳрдин чиқдим Кудаш,
Кўнгил бўлуб маҳзуну ғаш,
Мажнунсифат, девонаваш,
Сер чашмаю кам чанг экан.

Яйфан агарчи хуш ҳаво,
Одамлари енгилнамо,
Бир-бирларила доимо,
Бўлар бўлмасга жанг экан.

Нурсух каби бир жой кам,
Тушмай ўтиб қилди алам,
Олма, анор ўрнига ҳам
Боғида току занг экан.

Кўп одамидин Бешариқ
Боғларда экмишлар тариқ.
Етим ҳақи – гўшти балиқ,
Қилмишлари найранг экан.

Чарчашни билмас юрсалар,
Пурзўр кетмон урсалар.
Вақти намозга келсалар,
Масжид сорига ланг экан.

Рафқон ажойиб жой экан,
Бир кўча кетган сой экан,
Салқин супа ҳой-ҳой экан,
Ким кўрса ҳангу манг экан.

Озодадин тўпори кўп,
Дукчисидин аттори кўп.
Чойхўридин кўкнори кўп,
Бир раста носу банг экан.

Айвончалар мисли катак,
Бир йўлки, одам сиққудак,
Чит бирла бир ерда алак,
Бозори тору танг экан.

Хуфтонда кирдим бир дўкон,
Қилди ашула бир жувон,
Эшак деманг, ундин ёмон,
Ҳанграрда яхши ҳанг экан.

Қийғир кўтарган уч йигит,
Ухлатмадилар бир минит,
Ҳам бошда тонг отқунча ит,
Ғингшиб чиқиб, ванг-ванг экан.

Айлай саёҳат энди бас,
Конибодом қилмай ҳавас,
Ҳар ерда ётган хору хас,
Кўзга тикан якранг экан.

Кўқондан Исфарага

Афлок кажрафтор учун,
Ҳардам кўнгил афгор учун,
Кўқанд тангу тор учун,
Сахро чиқиш даркор экан.

Бордим шаҳардин Яккатут,
Баққоли дузди бадбурут,
Бир танга сотгай бир қурут,
Инсофи йўқ таррор экан.

Қишлоқ жувони йиғилишиб,
Иссиғда ўйнашгай пишиб,
Ўтган тамошабин тушиб,
Сешанба кун бозор экан.

Мингбоши Эшдавлат акам,
Аммо қуруқ савлат акам,
Қилса чиқим гар бир дирам,
Уйқу қочиб, бедор экан.

Яйфан каби толзор кам,
Йўқ соясида зарра ғам,
Зебо санам, қоши қалам,
(Жонон)лари бисёр экан.

Дўмалари ҳам хўб бажо,
Волоснойи уҳда буро,
Юрт ишларини доимо,
Хайриятин кўзлор экан.

Нурсух каби ҳам юрт йўқ,
Боғдору деҳқон қорни тўқ,
Масжидлари ҳам кўп улук,
Турфа фараҳ осор экан.

Рафқонни бозор жойи танг,
Муллолари чакқон гаранг,
Омилари ҳам мулла ранг,
Кўйлак кийиб, дастор экан.

Гар меваси бир туп сотар,
Бир пулни юз ердин тугар,
Берса гадога нон агар,
Минг йилда ҳам душвор экан.

Аммо Работи баччағар,
Йўқ ҳеч одамдан асар,
Бир подажойи гову хар,
Чун оғули тайёр экан.

Ду бора юрдим даштлаб,
Бодом конига қараб,
Мирза Умарни сўрағлаб,
Ҳавлисида нажжор экан.

Бўлғай ўшал Бурҳон омон,
Яхши йигитдур бегумон,
Хурсанд қилди ногаҳон,
Мингбошиси Хол саркор экан.

Армонки кўпрак юрмадим,
Бир-икки ҳафта турмадим,
Тикка Работни кўрмадим,
Пур файз бузруквор экан.

Маъюс чиқдим Исфара,
Дил хаста, мажруҳу яра,
Иссиққа куйган қоп-қора,
Олти жиҳат кўҳсор экан.

Анҳору сою чўллари,
Ўйнаб келадур сувлари,
Ширинки зардолулари,
Қанду асал бекор экан.

Шерсиз эмасдур бешалар,
Бордур саховат пешалар,
Қилманг ёмон андешалар,
Яхшилари ҳам бор экан.

Қози жувонмарду накў,
Бориб келибон чоражў,
Ногаҳ бўлиб дарду гулў,
Санчиқ тутиб бемор экан.

Ҳожи Зухур ҳам Ўрдада,
Сарҳавзлар, олий сада,
Борса агар бир ғамзада,
Жониғача эсор экан.

Бойваччасидур бадбуруш,
Тўғри сўзи аччиғ-туруш,
Сил, эски бачча, чойфуруш,
Ҳофиз Умар, Қахҳор экан.

Бўлма ҳаловатга касал,
Оламда йўқ бениш асал,
Бешак мукофоти амал,
Дунё қурулғон дор экан.

Алҳамдулиллоҳ, бехатар,
Келдим Муқим айлаб сафар,
Музтар қолиб, кўрмай зарар,
Ҳақ бандасига ёр экан.

Исфара саёҳатидан

Шаҳр ичра тоқ тоқ ўлуб,
Дубора йўллар қоқ ўлуб,
Кўз Исфара муштоқ ўлуб,
Аввал чиқиш Яйфон экан.

Кун тобишида бу сафар,
Йўллар сақардан ҳам батар,
Тоғ ичра раҳзан баччағар,
Кўп элни қақшатгон экан.

Кетгунча йўллар хорлар,
Йўл захмидин озорлар,
Кўкка етар куҳсорлар,
Ҳайҳот, хористон экан.

Қир пастида шўртанг ариғ,
Бир тўп йигит ўргай тариғ,
Тўнсиз, ялонғоч, ҳай дариг,
Бечора, оч деҳқон экан.

Кам ғайри Қаҳхору Умар,
Фарғонада ҳофиз дигар,
Билмас эканман беҳабар,
Навмидлар хушхон экан.

Ўтган китобдору замон,
Хаттига ҳайрон инсу жон,
Чун дахмаси гўё жинон,
Ўқишлари Қуръон экан.

Чоркўга ҳам келдим етиб,
Отдин йиқилдим шилп этиб,
Беҳуш ўзимдин кетиб,
Ман сахт бедармон экан.

Чорку ғузорин тор бил,
Атрофини кўҳсор бил,
Панжшанба кун бозор бил,
Бир, икки, уч дўкон экан.

Бой мардикор маччойи,
Чунтоғ сомонлик лойи,
Бечорага нону чойи,
Тўн ўрнида ўтгон экан.

Аmmo амин Абдурасул,¹
Ким борса хизматкор ул.
Яхши йигит, очик кўнгул,
Юрт устида тургон экан.

Муқимий.

¹ Бу исм (Абдурасул) шаръан жоиз эмас. Зеро маъноси: Росулнинг бандаси демакдир.

Завқий "Саёҳатнома"сидан

Шоҳимардон хотираси

Бу равзага кимки келиб,
Бир кечаси меҳмон экан.
Умрида бир кўрган киши
Ўлганда беармон экан.

Икки тарафдин сой денг,
Кўм-кўк мусаффо чой денг,
Ҳар дам ичиб ҳой-ҳой денг,
Оби ҳаёт жон экан.

Осмонга қўйган нардбон,¹
Чиқсанг тамошо бир жаҳон,
Нахри улуғ, ҳар сўй равон,
Кўрмакка кўз ҳайрон экан.

Келдик етиб моҳи ражаб,
Ҳар ким кўрар айлар ажаб,
На порс кўрган, на араб,
Бир жаннати ризвон экан.

Болода танг-танг кўчалар,
Тургайки, шайху хўжалар,
Келса товуқ ҳам жўжалар,
Ёзмокда дастурхон экан.

¹ Нарвон.

Бадшаклу бадхў, баднамо,
Ботинда кийна, фиск, риё,
Ким учраса шилқим гадо,
Суллоҳ, озори жон экан.

Саҳни ажойиб хушҳаво,
Ҳам руҳпарвар, жон физо,
Хушбў кўринган ҳар гиёҳ,
Жамбил билан райҳон экан.

Бўлса керак бу тоғлар,
Кам-кам чиройли боғлар,
Ҳеч кимса кўрмас доғлар,
Кўнгли аро қолган экан.

Завқий келиб кўп турмади,
Турса рафиқлар қўймади,
Оё насиба бўлмади,
Эҳроми Учқўрғон экан.

Завқий.

*Эй, сониъи ҳикматнамо, кулл ақл кунҳинг билмамиш,
Юз ажз бу қосир тилим ҳамдингга гўё ўлмамиш,
Ҳар лаҳза минг неъмат кўруб, бир бор шукринг қилмамиш,
Қустантана этган назар, ҳеч шаҳр кўзга илмамиш,
Турк ичра бордир бир масал: "Ҳар кимса нозир ўлмамиш,
Истанбули ким кўрмамиш – гўё жаҳона келмамиш.*

*Қадр ила гардундин буюк Султон афандим давлати,
Кўз кўрмагани кўрди кўз шаъни, шукуҳи шавкати,
Абра чиқиб сомиш каманд абру саҳоби ҳиммати,
Ҳай-ҳай, рафеъ ул-мулк ўлуб, ўлмиш бу янглиз рифаъти,
Турк ичра бордир бир масал: "Ҳар кимса нозир ўлмамиш,
Истанбули ким кўрмамиш – гўё жаҳона келмамиш.*

*Қайсар фалакфарсорлари солмиш самоя нардбон,
Маъвоси юлдуз устина, бўлмиш малоик посбон,
Фармондеҳи рўйи замин тахти хилофатда экон,
Ё Раб, бу шаҳанишоҳимиз қил мулки миллатда амон,
Турк ичра бордир бир масал: "Ҳар кимса нозир ўлмамиш,
Истанбули ким кўрмамиш – гўё жаҳона келмамиш.*

*Ул хусрави Жамшидҷоҳ кўргузди авжи салтанат,
Шоҳона волий бандага, амвожи баҳри маъдалат,
Лутфи раоё аҳлига, инъоми жуди марҳамат,
Фикри ривожии дин учун, арбоби илми маслаҳат,
Турк ичра бордир бир масал: "Ҳар кимса нозир ўлмамиш,
Истанбули ким кўрмамиш – гўё жаҳона келмамиш.*

*Шавкат билан султонимиз келди Бешиктош устина,
Иззат била наълайнини шаҳлар қўюб бош устина,
Ҳам қурратул-айни жаҳон-шаҳзодалар қош устина,
Давлат аноси шаън ила бир шиша избош устина,
Турк ичра бордир бир масал: "Ҳар кимса нозир ўлмамиш,
Истанбули ким кўрмамиш – гўё жаҳона келмамиш.*

Завқий "Ажаб замона"

САЁҲАТИ ФУРҚАТ

Аҳбоблар, дил боғламанг, дунё деган бекор экан,
Бордур хаёли хўблар, ё суда нақш изҳор экан.

Бу даҳри дундур бебақо, одамларидур бевафо,
Қилсанг вафо, айлар жафо, чун чарх кажрафтор экан.

Қилманг жаҳонга эътимод, айларга бахтингиз зиёд,
Даврон элиндек бадииход, афсунгару ғаддор экан.

Неким деди бир содае, андуҳдан озодае,
Доим фараҳ омодае: ғофилга рашки бор экан.

Солди балолар бошқа, қилмай назар бардошқа,
Қўйдирса бош ҳар тошқа, бермоқ иши озор экан.

Бир кун ажаб ғамнок ўлуб, ғамдин бағирлар чок ўлуб,
Икки кўзим намнок ўлуб, боқсам ёшим хунбор экан.

Токим бўлиб хуни жигар, қилмоқчи бўлдим бир сафар,
Элдин қилиб қатъи назар, кетмоқ дедим даркор экан.

Ўзни сафарга шайладим, маҳкам белимни бойладим,
Охир азимат айладим, икки рафиқ тайёр экан.

Пешинда келдук Бешариғ, одамлари очу ариғ,
Монанди қатъо ранг сариғ, мажмуи ит ғаддор экан.

Андин ўтиб келдик Фарар, гўёки оламини ютар,
Дам олмоғинг андин батар – бори шағал девор экан.

Андин бўлубон даргузар, келдук Шаҳид отлик мазор,
Анда тушуб олдук қарор, маҳрамға уч тош бор экан.

Ҳамроҳни(нг) сўзиға унаб, бир кечаси анда тунаб,
Маҳрам сари қолдук жўнаб, йўл беадад ночор экан.

Маҳрамға келдук вақти туш, бўлмас дедук тушмай ўтуш,
Хўб бир пиёла чой ютуш, дўконлари бисёр экан.

Қашшоқ ҳам бир бойи йўқ, ўлтиргали ҳам жойи йўқ,
Фиттидин ўзга чойи йўқ, халқи ҳама афгор экан.

Гўшт-ёғга дастурхони йўқ, чой бор, емоққа нони йўқ,
Тобмоқни ҳеч имкони йўқ, турфа махов бозор экан.

Андин Қароқчиқум келиб, бир ерга тушдук пўш қилиб,
Чун тушмадук жойин билиб, ўлгунча тангу тор экан.

Об Хидрдин турди шамол, мардум деди: юрмоқ маҳол,
Сизларга бергай кўп малол, андин бари хушёр экан.

Андак шамол олди қарор, кетдук жўнаб чун Исфисор,
Бир ошино бўлди дучор, бир неча анга ёр экан.

Тушмай ўтуб келдук Хўжанд, озода, шаҳри дилписанд,
Ҳеч топмасун, ё Раб, газанд, хўб шаҳри файзосор экан.

Шайх Муслиҳиддин номлик, аҳли мазор, илҳомлик,
Юрт аҳлиға икромлик, хушфайзлик анвор экан.

Анда ўқуб пешин намоз, кўп айладук арзи ниёз,
Юз шуқр бўлдук сарафроз, инъоми бемиқдор экан.

Одамлари серорият, қилмиш иши нафсоният,
Бир парча йўқ ҳаққоният, беҳад хусуматдор экан.

Кўпдур ямон, яхшиси оз, лекин ўшал ҳам баччабоз,
Кўбини қилдим имтиёз, хўб аҳмақу мурдор экан.

Қилдим саёҳат ҳар сари, қолмай ани баҳру бари,
Бир милча дарёдин нари, пасту баланд кўхсор экан.

Алқисса ҳам андин ўтуб, Тошканд сари қолдук юруб,
Аҳбоб қолди термулуб, сидқ ила дўсту ёр экан.

Иссиғда кўб тортиб алам, йўқ оғзимизда зарра нам,
Бир ерга тушдук ложарам, йўлда киши ночор экан.

Чой ичдигу бўлдук равон, бор деди Янтоғлик дегон,
Кўрдум келибки шул замон, бир чўли янтоқзор экан.

Келдук, деди: Мирза работ, тунда бўлинглар эҳтиёт,
Кетмоқ кўпуб танҳо жихот, мардумлари айёр экан.

Ул кеча ётдук тўлғаниб, хору хашокка булғониб,
Вақти сахарда уйғониб, юрдук дами рафтор экан.

Моҳак деган бир паст сарой, Чўнгтепа бир вайрона жой,
Дарё тўсуб, ўлгунча лой, тушдук: таомил бор экан.

Олти қозоқ ғавғо қилиб, бир кўйчига даъво қилиб,
Жангу жадал барпо қилиб, мингбоши серозор экан.

Мингбоши қилди карру фар, бор сен нари деб, баччағар,
Сулҳ айлади олти фахир, бу, деб, сулукка кор экан.

Моҳёнасини кечтилар, ул халфа ҳам чой ичтилар,
Миллатчиликка чечтилар, деб: шунчага иқроп экан.

Саъй ила айлаб эҳтимом, яъни жадал бирла тамом,
Тўйтепа келдук вақти шом, қишлоғи ноҳамвор экан.

Ҳар қишлоққа от бурғали, бўлмайти танҳо юргали,
Рой айламас ўлтурғали халқи ҳама жарроп экан.

Зўрға ўтуб бўлдук равон, қирғизлар от юклар экон,
Бор дедилар Оҳангарон, келсак тошибду шўр экан.

Писканд ниҳоят хушлиқо, хўб соя-салқин, дилкушо,
Боғи Эрамдек жонфизо, сероб, серанҳор экан.

Андин Чуқурбекат сари, келдук деди: Пискат сари,
Хўб жойи бошавкат сари, тушдук, фараҳ осор экан.

Ҳамроҳимизни нечаси: ётсак, деди, шу кечаси,
Бор деб беш-олти баччаси, бориси ширникор экан.

Манҳусда қолдим бормадим, онларни ҳам қайтармадим,
Молдек кетар, бошқармадим, кўб аҳмоқу мурдор экан.

Хуфтонда қайтиб келдилар, диққатлигимни билдилар,
Беҳад тавозеъ қилдилар, десунки, ширинкор экан.

Ман ётдум асло сўзламай, бегоналардек ўзламай,
Турди алар ҳам кўзламай, бу, деб, захарлик мор экан.

Касбу хунарлардин рамуз, ўртаға охир тушти сўз,
Иккиси эркан муздадўз, анинг бири аттор экан.

Боғига бордук шоми кеч, ўлтургали йўқ жой ҳеч,
Ҳам сол тагингга тўнни еч, болишлари дастор экан.

Уч қори, уч зебо писар, сахро сари сайри сафар,
Сойидин ўтдук дар гўзар, олти занак сўйлар экан.

Ушбу равишда қон ютуб, ножинс бирла тонг отуб,
Қўйлуқ сари келдук ўтуб, Чилчиқ тажовузкор экан.

Бир чап тиши тушган жувон, номин дедилар Зухраҳон,
Феъли совуқ, хулқи ямон, анга бири хуштор экан.

Ўзимни лоҳаз кўрсатуб, диққат бўлуб эрдим ётуб,
Ҳийла қилиб, хуррак отуб, то демасин бедор экан.

Тур ошга, деб уйғоттилар, тортиб қўлим тебраттилар,
Йўқ дедим, ош еб ёттилар, ўртада ош ҳам бор экан.

Дохил ўлубон Тошканд, кўрдумки бир шаҳри баланд,
Одамларидур нўшханд,¹ ўзбаки хушгуфтор экан.

Фурқат, суҳан қилма дароз, золим фалак найранжбоз,
Ҳарчанд қилсанг шиква оз, афсунгару ғаддор экан.²

Зокиржон Фурқат.

¹ Одамлари нўшханд... – Одамлари ширин кулар экан.

² Ўз. АС. 1990 йил, 14 декабрь. Ушбу манбада айтилишича, Фурқатнинг Саёҳати Истанбулгача давом этган.

كان و أخواتها

**КАНА ЁКИ КОНА ВА УНИНГ
ФЕЪЛДОШЛАРИ**

*Қизиқ, "Қайғудош"да "Кона" не қилар?
"Инна", "Зонна" дардга бўлурми малҳам?
Шошмасдан қунт билан ўқиган билар,
Уққандан кетади анча-мунча гам.*

*Аё, дўстлар, азиз хешлар, ошнолар,
Мақсудим гамингиз аритмоқ эрур.
Сўзимни қувватлар бағри сафолар,
Истагим дилизга киритмоқ сурур.*

*Шодмонман агар сиз бўлсангиз шодмон,
"Кемага тушганнинг жони бир" дерлар,
Сиз омон бўлсангиз мен бўлгум омон,
Ўзини ўйламас чинакам эрлар.*

Ж.

Араб тилида كان و أخواتها – **Кана** феъли ва унинг феълдошлари, ظن و أخواتها – **Зонна** ва феълдошлари, إن أن و أخواتها – **Инна, Анна** феълсимон ҳарфлар ва унинг ҳарфдошлари деган боблар бор.

Наҳв қоидалари қайғуга чўмган ғамгинга дори эмас, ғирт бошоғриқ-ку, деган гумон сиз донишлар хаёлига келмайди деб ўйлайман. Маълумки, ғам-қайғу азобида қийналаётган кишининг бошқа нарса билан чалғиши ғамни аритадиган муҳим воситалардан. Устозлардан бири: "Таълим-тарбия хўп яхши нарса-да. Инсон кундалик ҳаётда ҳар хил одамларга дуч келиб, диққатни оширадиган нохуш хабарларни эшитиб, турли манзараларга кўзи тушиб, албатта юраги сиқилади. Талабалар даврасига киргач, буларнинг ҳаммасини унутади. Зеро бир талаба тил қоидалари ҳақида сўраса, бошқаси ўзга бир фандан сўрайди. Бири Сийра, бири Тафсир, бири Тарих китобини кўтариб келиб, кўча, бозор, рўзғор... юклаган ғам юкини елкангиздан олгандек бўлади", деган эди.

Шунга кўра, **Қайғудош** ғамгинларни чалғитиш учун ўз саҳифасида тил қоидаларига ўрин ажратди. Биз бунда мазкур феъл, ҳарф ва унинг феълдошлари ҳақида батафсил сўзлаш ниятида эмасмиз. Калима маънолари, эъроб, амал қилиш шартлари ва унинг барча икир-чикирига тўхтамай, рисола мавзусига узоқ-яқиндан алоқаси бор айрим оятларни келтирамиз. Оятни тафаккур қилиш билан ғам сувга тушган туз каби эриб кетади. Шайхулислом: "Қуръонни тадаббур қилиб, янги маъно олмаган кунимни зое кетди деб биламан", деган экан.

*Ки ҳар ишники қилди одамзот,
Тафаккур бирла билди одамзот.*

Навоий.

Шояд тафаккур ўз имкониятларини ишга солмай ғамга асир тушган ғамзадага ботинидаги яширин имкониятлар ва қобилиятларни очиб бериб, уни тутқунликдан озод этса.

Биринчи оят. Аллоҳ Куръонинг бир неча оятида дунёни кезишга, Ерда сайру саёҳат этишга ундаб шундай дейди:

﴿ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴾¹

﴿ **Сизлардан илгари ҳам суналар² ўтган. Шундай экан, ер юзида сайр этиб, динни ёлгонга чиқарганларнинг охир оқибатлари қандай бўлганига назар солиб кўйинглр.** ﴾

Оли Имрон137-оят.

Бу оят маҳзун мўминлар ортиқча ғам чекмасликлари учун тасалли ва шунинг билан бирга зафардан мағрурланиб кетмасликлари учун танбеҳдир, дейди муфассирлар.

Бадрда ғалаба қозонган мусулмонларга Уҳуднинг аввалида зафар ёр бўлади. Маълум сабабларга кўра нақд зафар мағлубиятга айланади. Шунда баъзилар тушкунликка тушиб, қайғуга чўмишди. Аллоҳ қайғуга чўмиш ўринсизлигининг ифодаси ўлароқ ҳамда тасалли тарзида **"Сизлардан илгари ҳам суналар ўтган"** оятини индирди.

¹ عاقبة "Оқиба" كان "Қана"нинг исми. كيف "Қайфа" унинг хабари. عاقبة "Оқиба" марфуъ. Раф аломати калима охиридаги "зоҳир замма". كان Феъл мозий ноқис, у ва унинг феълдошлари "афъол ноқиса" деб аталади. Мубтадо ва хабарга кириб аввалгисини ўзига исмга айлантириб раф қилади, кейингисини хабарга айлантириб, насб қилади. كان гоҳида "ҳосил бўлди", "рўй берди" деган маъноларни ифодалаб тўлиқ феъл бўлиб келади. كيف "фатҳа"га мабний бўлиб, насб ўрнидадир. "Қайфа" истифҳом маъносида ҳам келади, исми шарт бўлиб ҳам келади. Иккинчисига мисол: "كيف تذهب أذهب". Истифҳомия – сўроқ тарзида келганда нафй ва инкор маъносини ифодалайди. Масалан: ﴿ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ ﴾

﴿ **Аллоҳга қандай кофир бўлурсиз?!** ﴾ Бақара 28-оят. Бу ўриндаги "қайфа" "Қандай яшайсизлар?" деган маълумот олиш учун сўралган савол каби эмас, балки боя айтилганидек нафй ва инкор маъносида. Мисол, отанинг: "мен қандай қилиб ўз мажбуриятимни бажармайман?!" деган сўзига ўхшашдир. Аслида бу мавзуга кирмаймиз дейилган эди, лекин талабаларга масъулиятни эслатиш учун фақат биринчи оятнинг мавзуга оид ўрнини енгил эъробладик. Эъроб оятни тўғри тушунишда ва тўғри таржима қилишда асосий омилдир.

² **Сунан** – "Сунна"нинг кўплик сийғаси. Ўзгармас илоҳий йўл – қонун-қоида маъносини ифодалайди.

Оят мазмуни: ҳар нарса Илоҳ чизган йўл асосида кетади – ҳар бир нарсанинг сабаби бўлади. Кимки ғалаба йўлидан юрса, ғалабага эришади, кимки мағлубият йўлидан юрса, мағлубиятга учрайди. Қисқа қилиб айтганда "Ҳар ким экканини ўради". "Арпа эккан арпа олар, бўғдой эккан – бўғдой". Бу йўл – собит қонун, ҳеч қачон ҳеч ким учун ўзгартирилмайди. Илло Илоҳ истаги билан мўъжиза содир бўлиб ўзгармаса, тонгла Қиёмат қадар зинҳор-базинҳор қилт этмай шундоғича қолади.

"Арпа эккан арпа олар, бўғдой эккан бўғдой олар" мақолининг келиб чиқиши билан боғлиқ ҳодиса бор, дейди мақол шарҳловчи олимлар. "Ҳикматнома" муаллифларига кўра, XIII асрда Носириддин Бурҳониддин ўғли Рабғузий ўзининг "Қиссаи Рабғузий" асарида, XVI асрда Абдулвахҳобхўжа ўғли Пошохожа ўзининг "Мифтоҳул адл" асарида мазкур мақолга сабаб бўлмиш ҳодисани келтирган.

"Луқмон Ҳаким аввал бир қул эрди. Хожаси бир кун айди: ё Луқмон, фалон ерга бориб, арпа экил, фалон ерга бориб, бўғдой экил, деди, эрса Луқмон бориб арпа экил деган ерга бўғдой экти, бўғдой экил деган ерга арпа экти.

Қачонким экин тамом бўлди, эрса, Луқмоннинг хожаси келди, кўрдиким, арпа ерида бўғдой экилмиш ва бўғдой ерида арпа экилмиш. Хожаси айди: нечук мундоқ қилдинг? Луқмон айди: мен гумон қилдимким, арпа еринда бўғдой битар ва бўғдой еринда арпа битар, деб андоқ қилиб эрдим.

Тақи Луқмон айди: эй хожса, нечукким ёзуқ¹ ўрнида савоб битар, савоб ўрнида ёзуқ битар? Туну кун зулм қилурсан, тақи Қиёматда савоб умид этарсан. Хожаси бу сўзни эшитти, эрса бир оҳ урди, жамиъ этган гуноҳларидин тавба ва истиғфор қилди ва ҳам Луқмонни озод қилди. эмди билмоқ керакким, ҳар ким бу дунёда не экса, они ўрар".

¹ Ёзуқ, ёзуғ – Гуноҳ, айб; айбдорлик.

Оятдаги "сайр"дан мурод маърифат ҳосил қилиш, деб таъкидлайди муфассирлар. Агар бир киши саёҳатга чиқиб, жазоланган қавмлар ерига борса-ю, маърифат ҳосил қилмай, ибрат олмай, музей айлангандай қуруқ қайтса, у маърифат ҳосил қилмабди. Сафарга чиқмай, агарчи уйда ўтириб маърифат ҳосил қилган киши ушбу оятни амалга оширибди.

Исёнкор қавмлар албатта жазоланган. Бунга тарих тайёр гувоҳ, ҳозиримиз тирик шоҳид. Фақат ибрат кўзини катта очиб, теваракка қарашни билиш керак, холос. Илоҳий уқубатни бугунги кунда енгилроқ қилиб "Табиий офат" дейишмоқда. Майли, қандай ном билан аташса атайверишсин, лекин шуни унутмасинларким, тавба қилинмаса, уқубатнинг қолгани Охиратда давом этади.

Юқоридаги оятни таъкидловчи бошқа оят келган:

﴿أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَانَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُم مِّنَ اللَّهِ مِن وَّاقٍ﴾

﴿Ахир ер юзини кезиб, ўзларидан олдин ўтган кимсаларнинг оқибати қандай бўлганига назар солмайдиларми?! Аввалгилар улардан кўра куч-қувватда, ердаги осор-обидаларда зўрроқ эди-ку. Гуноҳлари боис Аллоҳ уларни тутди – таг-томирлари билан суғуриб ташилаб, ҳалок этди. Уларни Аллоҳнинг азобидан қутқарувчи бирор кимса бўлмади.﴾

Ғофир 21-оят.

Оли Имрон сурасининг 137-оятдаги ҳамда мазкур оятдаги фармон мусулмонларга хос эмас, мусулмону кофирни ўз ичига олади. Мусулмон иймонини зиёда қилиш учун сайр этиб маърифат ҳосил қилса, кофир иймонга етишиш учун сайр этади. Аммо навбатдаги оят фақат мусулмон учун лойиқ бўлиб, қолганларни ўз ичига олмайди. Зеро унда улуғ учрашув хусусида гап кетади.

Иккинчи, учинчи оятлар.

﴿ *مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ* ﴾ *Кимки Аллоҳга рўбарў бўлишдан умидвор бўлса, Аллоҳ белгилаган муддат албатта келур.* Анкабут 5-оят.

﴿ *فَمَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا* ﴾
Кимки Роббисига йўлиқишдан умидвор экан, бас, яхши амаллар қилсин ва Парвардигорининг ибодатида Унга биронтани шерик қилмасин. Каҳф 110-оят.

Саҳихда келади: "Ким Аллоҳ учрашувини суйса, Аллоҳ ҳам унинг учрашувини суяди. Ким Аллоҳ учрашувини ёмон кўрса, Аллоҳ ҳам унинг учрашувини ёмон кўради".

"Мўминга ўлим келса, Аллоҳнинг ундан розилиги ва каромати; саховати ҳақда хушхабар берилади. Шунда банда учун бундан кўра севимли нарса бўлмай, Аллоҳ учрашувини суяди, Аллоҳ ҳам унинг учрашувини суяди. Кофирга ўлим келса, унга Аллоҳнинг азоб-уқубатидан "хушхабар" берилади. Кофир учун бундан кўра ёқимсиз нарса бўлмайди"...

Бир маънодаги шу икки оят ва бир ҳадис 14 асрдан буён курраи заминда хайрият қопқаларини очиб, шарорат қопини беркитиб келмоқда, яхшилиқ ёйилишига, ёмонликнинг олди олинишига асосий сабаб бўлиб хизмат қилмоқда.

Қандай?

Учрашувга тайёргарлик учрашиладиган томоннинг қадр-қиймати, дилдаги ўрни, муҳаббати ва мансабига анча боғлиқ. Масалан, отанинг мактаб муаллими билан учрашуви енгил. Аммо директор билан учрашиш сал оғирроқ. Бу учрашувга завқ билан эмас, кўпчилик мажбуран ҳадиксираб боради.

Ўн йил, балким йигирма йил ота-онаси билан кўришмаган мусофир фарзанднинг ота-она билан учрашуви қандай кеча-

ди деб ўйлайсиз? Бешак ҳар икки томон учрашув учун катта тайёргарлик кўриши аниқ, натижада бу учрашув тўй-тантанга айланиб кетади.

Раиятпарвар раҳбар билан учрашув байрамона тус олади. Ҳамма ясаниб, сайлга чиқади. Косиб ҳунармандлар, дўкондор тожирлар ишини йиғиштириб, ўз ғамхўр посбонини кўришга, унинг сўзини тинглашга ошиқади. У раиятга рўшнолик тақдим этса, улар унга сидқ-вафо, гўзал дуо тақдим этадилар.

Аллоҳ билан банда учрашувига ҳам ҳар икки томон тайёргарлик кўради. Банда тинмай амали солиҳни кўпайтиради. Тантанали кечага йўл олган киши кийимига гард юқтирмаганидек, тантанавор учрашувга йўл олган киши ҳам амалига гард юқтирмайди. Аллоҳ эса у бандаси учун кунда жаннатини безайди. Домлалардан эшитган эдим, улуғ Жаброил жаннатга киришга Аллоҳдан изн сўраган экан. Изн берилгач, жаннатда узоқ учибди. "Ниҳоясига етдимми?" деб сўраганда: "Абу Бакрга берилган жойнинг ярмига етганинг йўқ", дейилади.

Буюк учрашувга ошиққан кас фақат яхшиликка қўл уради. Мабодо бандачилик боис ёмонликка аралашиб қолса, дарҳол Ҳаққа қайтиб, тавба-тазарру қилади. Ёмонликни яхшилик ила ювади. Мисли кўрилмаган учрашувга ҳозирлик кўриш баҳонасида одамлар орасида ибодат, саховат, мурувват, жасорат каби эзгу амалларда мусобақалар вужудга келади. Учрашув кўйида қанча-қанча девон тўлади, қанча-қанча китоб ёзилади.

Улуғ учрашувга тайёр бандани кеманинг денгизда тебраниши, учоқнинг самода силкиниши зарра чўчитмайди. Чунки у доим У билан учрашиш пайида. Шунинг учун қачон, қаерда бўлса яхши амалларни кўпайтиради. Банда биладики, ҳеч ким Аллоҳнинг рўбарўсига ясаниб боролмайди. Бунинг имкони йўқ. Ҳатто оддий кийимини ҳам ечиб, оқ латтада жўнатилади. Олиб кетиладиган нарса фақат амали солиҳ, холос. Шу боис юқоридаги икки оят ва ҳадис эзгулик дарвозасига очкич, шарорат – ярамаслик эшигига қулф бўлиб келмоқда, дейилди.

Тўртинчи оят.

﴿ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلْبَيْتِ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴾

﴿ *Агар у тасбеҳ айтувчилардан бўлмаганда эди, то қайта тириладиган кунларига қадар унинг қорнида қолиб кетарди.* ﴾

Соффот 143-144-оят.

Бу оят Юнус алайҳиссалом шаънларида нозил бўлган. Тўлиқ исмлари Юнус ибн Матто. Ибронийда Юнон ибн Омитай дейилади.¹ Найнаво аҳлига жўнатилган Бани Исроил пайғамбари.

Юнус алайҳиссалом хусусида кўп оятлар инган, балки бутун бошли сура у зот номлари билан аталган. Ўн биринчи жуз (пора)даги ўнинчи сура "Юнус" деб номланган.

Маълумки, Юнус алайҳиссалом саркаш қавмни яқинлашаётган азобдан огоҳ этадилар. Сўз таъсир қилмагач, улардан ғазабланиб, Аллоҳнинг изнисиз қавмни ташлаб кетадилар. Бу ердан буткул узоқлашиш қасдида кема томон жадаллайдилар. Кема тирбанд эди. Бу ҳақда Қуръон шундай хабар беради:

﴿ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلِّ الْمَشْحُونِ ﴾ ﴿ *Тирбанд кема томон қочди.* ﴾

Соффот 140-оят.

Денгиз кўксини ёриб сузаётган кема дабдурустдан хунар кўрсатиб, ҳаммани кўрқитади. Одамлар ва юк билан тўлган кема чўкиш арафасида эди. Чўкаётган кемани қутқариш учун ўша давр одатига биноан ўртада қуръа ташлаб, кемадаги ортиқча одамларни сувга улоқтирилари экан. Қуръа Юнусга ﷺ тушади. Эмишки, уч марта қуръа ташланган, ҳар учаласида қуръа унга чиқади. "Қисматдан қочиб қутилиш қийин" дейилганидек, Юнус пайғамбар сувга улоқтирилади.

¹ Ибн Ошурнинг التحرير و التنوير тафсиридан.

Юнусни наҳанг ютиб юборади. "У наҳангни каттароқ хут ютади", дейди баъзи ривоятлар. Денгиз қаърида, наҳанг қорнида қолган Зуннун:¹ "Ҳеч ким ибодат қилмаган жойда мен ибодат қиламан", деб саждага бош қўяди. Шунда турли товушлар эшитилади. "Илоҳо, бу қандай товуш?" деб сўраганларида, "Денгиз аҳли бизга тасбеҳ айтмоқда", деган жавоб келади. Шунда хатоларини тан олиб шундай деган эканлар:

﴿ فَكَادَى فِي الظُّلْمَتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُشَجِّي الْمُؤْمِنِينَ ﴾

﴿ *Зимзиё зулмат қаърида: "Ла илаҳа илла Анта Субҳанака инний кунту миназ-золимийн – "Сендан ўзга сизинишга лойиқ чин маъбуд йўқ. Пок Парвардигоро, ҳақиқатда мен ўз жонимга жабр қилдим", деб нидо айлади. Биз унинг дуосини мустажоб этдик ва уни ғам-ғуссадан қутқардик. Шунингдек, мўминларга ҳам нажот берурмиз.* ﴾

Анбиё 87-88-оятлар.

Қуръон ҳикоя қилган бу ҳодиса мелоддан анча олдин, Исо алайҳиссалом дунёга келмасидан бир неча юз йиллар илгари рўй берган. Пайғамбар саргузаштини Қуръон охирги умматга сўзлаб бермоқда. Бу мусулмонларга оддий тарихий маълумот эмас, балки ибратга кон ҳаётий сабоқдир. Келинлар, биргалликда ўша ибратларнинг айрими билан танишиб чиқайлик.

1- Хато, шошма-шошарлик банданинг ажралмас сифати. Бу иллатдан холи бандани топиш душвор. Ўзингиз ўқиб гувоҳ бўлганингиздек, Юнус алайҳиссалом билмасдан хатога тушиб қолдилар.

¹ Зуннун ذوا النون – Хут соҳиби деган маънони ифодалайди. النون Хут, наҳанг демакдир. Аллоҳ Юнус алайҳиссаломни Қуръонда ﴿ وَذَا النُّونِ ﴾ "Зуннун" деб атади. Бошқа бир оятда: ﴿ كَصَاحِبِ الْحُوتِ ﴾ "Соҳиби хут" деб номлади.

2- Жиноят жазосиз қолмайди. ﴿مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ﴾

﴿*Кимки ёмонлик қилса, унга кўра жазоланади.*﴾

Нисо 123-оят.

Гоҳида жазо кечикиши мумкин ёки бутунлай кечирилиши мумкин. Баъзиларники охиратга олиб қўйилади. Буниси – энг ёмони. Гоҳида Раб таоло фазл марҳамат қилиб саййиотларни ҳасанотга айлантириб беради. Буниси – энг яхшиси. Лекин шарти бор. У шартни Аллоҳ баён қилиб дейди:

﴿إِلَّا مَنْ تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ﴾

﴿*...Илло ким тавба қилса, иймон келтирса ва яхши ишларни амалга оширса, ана уларнинг саййиотларини Аллоҳ ҳасанотга алмаштириб беради.*﴾

Фурқон 70-оят.

Учта шарт: 1-Ҳар қандай ёмонликни бутунлай ташлаб, астойдил тавба қилиш. 2-Чинакам иймон. 3-Ҳаёти давомида амали солиҳларни бажариш.

3-Тасбеҳ айтиш нажоткор амаллардан. Ҳақ таоло: "*Агар у тасбеҳ айтувчилардан бўлмаганда, то қайта тириладиган кунларига қадар унинг қорнида қолиб кетарди*", деди.

Росулуллоҳ ﷺ марҳамат қилдилар: "*Аллоҳ учун энг суюкли калом – Субҳаналлоҳи ва биҳамдихдир*".

Муслим, Термизий, Насоий ривояти.

Мусъаб ибн Саъд отасидан ривоят қилади: *Биз Набий ﷺ ёнларида эдик. "Қайси бирингиз ҳар куни мингта ҳасанот жамлай олади?" дедилар. "Биз қандай қилиб мингта ҳасанотни касб этишимиз мумкин?" деб сўради суҳбатдошлардан бири. "Юз марта тасбеҳ айтса, унга мингта ҳасанот ёзилади, мингта хатоси ўчирилади", деб жавоб бердилар.*

Муслим, Термизий, Насоий ривояти.

4- Яхшилик ҳеч қачон унутилмайди. Ҳадиси шарифда келади: "تَعْرِفْ إِلَى اللَّهِ فِي الرَّخَاءِ يَعْرِفُكَ فِي الشَّدَةِ" "*Фаровонликда Аллоҳни тани – эсла, қийинчиликда У ҳам сени танийди – эслайди*".

Имом Аҳмад ривояти.

Ҳадисга кўра, ким яхши ҳаёт кечираётган пайтда Аллоҳни эсидан чиқармай, доим ибодатида қоим бўлса, унинг бошига қийинчилик тушганда Аллоҳ у бандасини эслаб ёрдам беради.

Иброҳим Адҳам кемада кетаётганларида денгиз кутириб, кемани ўйната бошлайди. Бўрон, ёмғир, тоғдай қад кўтарган тўлқин кема аҳлини ваҳимага солади. Ҳамма Аллоҳга ёлвориб дуо қилишга тушади. Ёшу қари бирдай йиғларди. Одамлар шовқин-сўрони денгиз пишқириғи билан қовушиб кетган. Ҳамма изтиробда. Иброҳим Адҳам эса хотиржам. Шунда кемадагилардан бири: "сиз ҳам дуо қилсангиз-чи" дейди. "Илоҳо, қудратингни кўрсатдинг, энди раҳматингни кўрсат", деб оҳиста дуо қиладилар. Бирдан бўрон тиниб, тўлқинлар таскин топиб, кема аҳли бир киши боис омон қолади.

5- **"Ла илаҳа илла Анта, Субҳанака, инний кунту миназзолимийн"** калимаси нажоткор калима. У Ҳақ таоло уқтирганидек кишини ғам-ғуссадан қутқаради. Мазкур нажотбахш дуо Зуннунга ёки бошқа Анбиёларга хос эмас, балки барча мўминлар учун шомилдир.

"Биз унинг дуосини мустажоб этдик ва уни ғам-ғуссадан қутқардик. Шунингдек, мўминларга ҳам нажот берурмиз".

Бу қисқа дуо уч қисмдан иборат:

- 1- Тавҳид – Ла илаҳа илла Анта.
- 2- Тасбеҳ – Субҳанака.
- 3- Тавба – Инний кунту миназ-золимийн.

Ҳар уч калима Аллоҳ суйган муборак ва муқаддас калима бўлиб, мўминга икки дунёда манфаат етказди.

Бешинчи оят.

﴿ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيَكُمْ مَشْكُورًا ﴾

﴿ *Албатта бу сизлар учун мукофот бўлди. Ва сизларнинг саъй-ҳаракатингиз (илоҳий) ташаккурга сазовор бўлди.* ﴾

Инсон 22-оят.

"*Албатта бу*" дан мурод нима?

"*Сизлар учун*" даги мукофот совриндорлари ким?

"*Сизлар*" дейилганда кимлар назарда тутиляпти? Биронта диний оқим ё гуруҳми? Ё барча мусулмонларми? Ё жамийки инсониятми?

"*Бу*" дан мурод жаннат ва ундаги ноз-неъматлардир.

"*Сизлар учун*", бу зотларнинг кимлигини Аллоҳ "Инсон" деб аталмиш мазкур суранинг аввалида баён этган:

﴿ إِنَّ الْأَبْرَارَ ﴾ *Албатта аброрлар* ﴾

Демак, ҳаёти дунёдаги саъй-ҳаракати илоҳий ташаккурга, раббоний тақдирга лойиқ бўлиб, жаннат билан мукофотланган кишилар Аброрлардир.

Аброрлар ким?

Аброр ابرار арабча калима бўлиб, بر сўзининг кўплик сийғасидир. Эзгу ишларни амалга оширувчи, эзгу ниятли солиҳ кишилар деган маънони ифодалайди. Зоҳири билан ботини бир хил беғараз самимий эркак-аёллар. Хайрли ишларга шошувчи, тоат-ибодатда биринчи мўминлар. Жамиятдаги покдомон илғорлар. Уларнинг илоҳий шукрга лойиқ саъй-ҳаракатини Аллоҳ шу сурада санаб ўтган:

1- Дунёда ўз зиммаларига олган назрга вафо қиладилар.

2- Шарорати ёйилган Қиёмат кунидан қўрқадилар.

3- Ўзлари суйган тотли таомни мискин, етим ва асирга едирадилар.

Мискин ва етимга ҳамма ҳам таом тутади. Аммо жангда қўлга тушган асирга тотли таом тақдим этиш ҳар кимнинг қўлидан келавермайди. Кундузи ғаним бўлиб, кечаси асирга тушган кишанбанд ёв дастурхонини суюкли таом билан безаш фақат ва фақат Аброрларнинг олийжаноб хислатидир.

4- Ҳар бир амалларини холис Аллоҳ учун бажарадилар.

﴿ إِنَّمَا نَطَعُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا ﴾ **Сизларни ёлғиз Аллоҳнинг Юзи учун таомлантирамыз. Сизлардан бирон мукофот ва миннатдорчилик истамаймыз.** ﴿

5- Уларнинг яна бир хислати – сабр-бардош, қаноат.

﴿ وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا ﴾ **Сабрлари сабабли...** ﴿

Инсон 12-оят.

Аброрларга мукофот тарзида берилган жаннат ва ундаги ноз-неъматларнинг айримини Аллоҳ шу сурада зикр қилган:

1- ﴿ فَوَقَّهْمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّهْمُ نَصْرَةً وَسُرُورًا ﴾ **Аллоҳ уларни ўша Куннинг ёмонлигидан сақлаб, уларнинг чехраларига жилва-нур, дилларига сурур бахш этди.** ﴿

Фаровонлик уларнинг ташқи кўринишида акс этади – чехралари очик, нурафшон, диллари хандон.

2- ﴿ وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا ﴾ **Уларнинг сабрлари сабабли жаннат ва ипак либос билан мукофотлади.** ﴿

Яшаш жойлари, доимий масканлар энг қимматбаҳо, йўқ-йўқ, умуман бебаҳо жаннат, кийим-кечак энг тоза, энг мулойим газмол.

3- ﴿ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرْبَابِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا ﴾ **Улар жаннатда сўриларга суяниб ўтирурлар. У ерда офтобни ҳам, замҳарир (қаҳратон қиш)ни ҳам кўрмайдилар.** ﴿

Ўтирар жой гилам тўшалган чорпоялар. Ўтириш хайъати шоҳона. Қисилиб эмас, ястаниб ўтирадилар.

Об-ҳавога таъриф йўқ – мўътадил. На қуёш қаҳрини сочади ва на қаҳратон қиш кўрқита олади.

4- ﴿ وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ قُطُوفُهَا نَذِيلًا ﴾ *Жаннат уларга яқиндан соя солиб туради, унинг меваларини узиш жуда енгиллаштирилган.* ﴿

Мевани сотиб олишмайди, ҳузурбахш соя-салқинда териб ейишади. Узиш, териш эса жуда қулай. Шох-шабба қўлни тирнаб кетмайди, танани қонатмайди.

5- ﴿ وَيُطَافُ عَلَيْهِم بِثَانِيَةٍ مِّنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرًا مِّنْ فِضَّةٍ قَدَرُوهَا نَقِيرًا ﴾

﴿ Уларга кумуш идишлар ва кумушдан ясалган биллур шиша қадаҳлар айлантирилади. Уни (шаробни соқийлар ҳар кимнинг эҳтиёжига яраша) белгилаб қўйишган. ﴾

Суранинг 21-оятига қадар "Аброрлар"нинг жаннатдаги ҳоллари илоҳий сатрларда тажалло этади. Мужримлар юзида кўрқув ва ҳузн акс этиб турган бир пайтда Аброрлар чехраси-хурсандчилик акс этади. Исёнкорлар қайноқ қора мумдан кийим кийиб юрган мудҳиш бир пайтда Аброрлар юмшоқ ипакдан кийим киядилар. Осий иссиқда куйиб-пишиб турган соатда Аброр на қуёшни ва на қишни кўради. Фосиқ бир қултум сувга муҳтож бўлган маҳалда Аброр кумуш идишда, биллур шишада шароб ичиб ўтиради. Кимдир дўзахнинг тор ўтхонасида ёнса, Аброр жаннат чорпоясида ястаниб ўтиради.

22-оятда бу иззат-икромларнинг бош омили баён этилади.

﴿ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيَكُمْ مَشْكُورًا ﴾ *Албатта бу сизлар учун мукофот бўлди. Ва сизларнинг саъй-ҳаракатингиз (илоҳий) ташаккурга сазовор бўлди.* ﴿

Дунёда ҳар кимнинг ўз суйган унвони ва номи бўлади. Масалан, илм-фан оламига қадам қўйган толиби илм доктор, профессор, академик деган номларга хуштор.

Ҳарбий соҳада киши солдат ё сержант бўлиб ўтишни истамайди. Офицерлар составига интилади. Кичик лейтенант, лейтенант, катта лейтенант, капитан, майор, подполковник, полковник, генерал, генерал-лейтенант, генерал-майор, генерал-полковник, маршал ва энг олий қўмондонлик унвони генералиссимус деган турли унвонларга зобитлар орзуманд.

Иқтисод оламида миллионер, мультимиллионер, миллиардер, деган атамаларга ҳамма иштиёқманд.

Буларнинг бари дунё ярашиғи. Биз буни қораламаймиз. Майли, инсон ўзи эгаллаган соҳада олий чўққиларни забт этсин. Лекин шуни унутмаслик керакки, бу номлар ва унвонлар ҳаётга сўнгги нуқта қўйилганда ҳеч қандай кадр-қийматга эга бўлмай қолади. Мундир ўрнини кафан эгаллаганда инфляцияга учрайди. Кадр-қийматини йўқотади. Худди Ленин сурати акс этган совет рубли кадр-қийматини йўқотгани каби.

Ўтган кунлардаги юқори даражали унвонлар қаёққа кетди?! Ҳамманинг ҳавасини келтирган ному унвонлар қани?!

Ҳаммаси ном-нишонсиз йўқолиб кетди. Аммо Аллоҳ мадҳ этган "Аброрлик" мартабаси, "Аброр" атамаси улуғ ном ва улуғ унвон эди ва энг кадрли атама, энг олий мартаба бўлиб қолаверади. Қийматда фақат шунинг ўзи асқатади.

Дунёда ҳар бир инсон профессор, академик, генерал, миллионер, миллиардер бўлиши амри маҳол. Мингтадан биттаси профессор, мингтадан биттаси миллионер бўлса ҳам катта гап. Лекин ҳар бир инсоннинг Аброр бўлиши мумкин ва осон.

Имкониятни қўлдан бой бермай Аброрликка шошинг. Бу интилиш сизнинг дунёвий юмушларингизга халал бермайди. Аброр миллионер, Аброр генерал, Аброр академик деган номларни жамлаш ўз қўлингизда...

Олтинчи оят.

﴿ وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَطْلًا ذَٰلِكَ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴾

﴿ *Осмону ер ва улар ўртасидаги борлиқни беҳуда яратган эмасмиз. Ушбу (шубҳа) кофирларнинг (асоссиз) гумонидир. Жаҳаннам ўтидан кофирлар ҳолига вой!* ﴾

Сод 27-оят.

Ер – биз яшаётган планета.

Осмон – Ер устида гумбаз шаклида кўриниб турган чексиз фазо.

Одатга хилоф ўлароқ бу ўринда муфассирлар сўзини эмас, фалакшунослар сўзини нақл қиламиз. 1992 йил нашр этилган 11 синф Астрономия (Фалакиёт) китобининг 6-бетида келади:

Сиз энди Ернинг табиий йўлдоши – Ойнинг бизга энг яқин бўлган осмон жисми эканини, бизнинг планетамизни бошқа катта ва кичик планеталар билан бирга Қуёш системаси таркибига киришини ҳамда ҳамма планеталарнинг Қуёш атрофида айланишини биласиз. Қуёш ўз навбатида, осмонда кўринадиган ҳамма юлдузлар сингари, бизнинг юлдуз системамиз – Галлактика таркибига киради. Галлактиканинг катталиги шундай улканки, ҳатто 300 000 км/с тезлик билан тарқаладиган ёруғлик ҳам унинг бир чеккасидан иккинчи чеккасигача бўлган масофани юз минг (100 000) йилда босиб ўтади. Коинотда бундай галлактикалар жуда кўп, аммо улар ниҳоятда узоқда бўлиб, биз оддий кўз билан улардан атиги биттасини – Андромеда туманлигини кўраемиз, холос.¹

¹ ﴿ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ﴾

﴿ *Аллоҳни ҳақиқий равишда қадрламадилар! Бутун Ер Қиёмат куни Унинг қабзасида бўлур. Осмонлар эса Унинг қўлида ўралиб тургай.* ﴾ Зумар 67-оят.

Бу сўз махлуқот гапирилиб, Холиқ тилга олинмайдиган даврда ёзилган. Туз ичиб, тузликқа тупуриш одатга айланган, яралмишлар ўз Яратувчисини инкор этган нонкўрлик даврида айтилган.

Меърож соҳиби ﷺ Аллоҳ Курсийси ва Аршининг буюклиги хусусида сўзлаганларида: *"Етти қат осмон Курсийнинг олдида саҳрога ташланган ҳалақа (узук) каби бўлиб қолади. Аршининг Курсийдан ортиқлиги ушбу саҳронинг узукдан ортиқлиги кабидир"*, дедилар.

Ибн Ҳиббон Саҳиҳи Арноут таҳқиқи остида.

Малоикалар билан билвосита алоқа қилган бани башар саййиди ﷺ шундай марҳамат қилган эдилар:

"Менга Аршни кўтариб турган Аллоҳ малоикаларидан бир малак ҳақида сўзлашга изн берилди. Унинг солинчаги¹ билан елкаси ораллигидаги масофа 700 йиллик йўл экан".

Абу Довуд Сунани.

Инсоф билан айтинг, ақл бовар қилмас бепоён коинот, ундаги махлуқотлар беҳуда яралиши мумкинми?!

Ер юзидаги тоғлар, боғлар, саҳролар, биёбонлар, денгиз, анҳор, сойлар бекордан-бекорга барпо этилиши мумкинми?!

Эркак билан аёлнинг ўлик суви ўз ўзидан инсонга – тирик жонзотга айланиши мумкинми?!

Бир қават уйни беҳуда қурилмайди-ю етти қат осмонни беҳуда кўтариладими?!

Инсон тоқайгача саркашлик қилади?! Тобақай маишат, ўйин-кулгуга берилиб, ғафлатда ухлайди?!

Ўжарликни ташлаб ақл билан иш юритмайдими?

Охиратни ўйлайдиган фурсат келмадими?!

¹ **Солинчак** – Кулоқнинг пастки юмшоқ қисми.

Еттинчи оят. ﴿ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴾

﴿ *Раббинг ҳамди ила тасбеҳ айтиб, Ундан мағфират сўра!*
Зеро У тавбаларни қабул қилувчидир. ﴾

Ҳақ таоло Рисолат аввалида "أَقْرَأُ" "Ўқи!" оятини индириб ўқишга буюрган эди. Кейин ﴿ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

﴿ *Айт, билганлар билан билмаганлар баробар бўлурми?!* ﴾ деган маънодаги оятлар билан ўқишга тарғиб қилиб турди.

﴿ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴾

﴿ *Аниқ ҳужжатлар келгандан кейин бўлиниб кетган ва бир-бирлари билан ихтилоф қилиб, талашиб-тортишган кимсалардек бўлмангиз!* ﴾ деб фирқабозлик, гуруҳбозлик, арзимаган нарса устида масалахонлик қилиб, бир-бири билан талашиб-тортишиш каби ёмон иллатлардан қайтарди. Аҳли китоблар ихтилофи илм келгандан кейин бошланганини эслатди. Тафриқанинг баъзи омилларига ишора қилди.

﴿ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ﴾

﴿ *Аҳли китобларга илм келгандан кейингина ўзаро ҳиқд-адоват; ҳасад боис ихтилоф қилишди.* ﴾

﴿ يَأْتِيهَا الْمُدَّثِرُ فَرًّا فَغَدِرًا ﴾ ﴿ *Эй бурканиб олган зот, ўрнингдан тур,*
(одамларни) огоҳлантир! ﴾ ﴿ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴾

﴿ *Яқин қариндошларингни огоҳ эт!* ﴾ деган оятлар билан қариндошларни ва барча инсониятни динга чорлашга буюрди.

Нубувватнинг 4-5-йиллари ﴿ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴾ ﴿ *Бую-*

рилган ишингни ошкор эт! Мушриклардан юз ўгир! ﴾ деди.

Шу тариқа Аллоҳ таоло ўз элчисига илоҳий кўрсатма ва фармойишлар бериб борди. Набий ﷺ шу кўрсатмалар асосида иш юритиб, душмандан дўст, ёмондан яхши, омидан олим, мушрикдан муваҳҳид чиқардилар. Жирканч жамиятни намунали жамиятга айлантирдилар. Дин душманлари Холид ибн Валид, Амр ибн Ос ва бошқа мушрик ғанимлар диннинг ҳимоячиларига айланди. Набийни ﷺ юртидан қувиб чиқарган Макка, бошпана берган Мадина аҳли ва бутун Араб жазираси ёппасига динга кира бошлади. Шунда Аллоҳ сўнгги амрини индиради:

﴿ إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَأَسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴾

﴿ **Қачон Аллоҳнинг нусрати келса, ва одамларни тўп-тўп бўлиб Аллоҳ динига кираётганини кўрсанг, дарҳол Раббинг ҳамди ила тасбеҳ айтиб, Ундан мағфират тила! Зеро У тавбаларни қабул қилувчидир.** ﴾ Наср сураси.

Мусулмонлар ҳам шу гўзал таълимот асосида иш юритиб, суюкли пайғамбарлари изидан оғмай равон юрсалар, талашиб эмас, келишиб иш қилишса, етти иқлим аҳли ҳақ динга селдек оқиб киради. Келишиб иш қилиш билан душман дўстга айланади, талашиш билан дўст душманга айланади, айланди ҳам.

*Дўст қидир, дўст топ жаҳонда,
Дўст юз минг бўлса, оз.*

Э. Воҳидов.

Билмини кўрсатиб кўйиш мақсадидами ё бошқа ғараздами арзимаган масалаларда оғиз тўлдириб гапириш, катта-катта муаммоларни ҳатлаб ўтиб майда нарсаларга берилиш қадрдонлар орасига совуқлик солади. Одамларни диндан безитади. Шон-шарафни топтайди, шавкатни кетказди. Бу аянчли ҳол рафиқни куйдириб, рақибни суюнтиради.

Тилни ғийбат, бировни ёмон отликқа чиқариш билан эмас, тасбеҳ, тамҳид ва истиғфор билан банд этиш зафар келтиради.

"Кана ва унинг феълдошлари" дан олинган хулоса:

Умр бўйи қоп, халта кўтариб ўтган ғамгин оғам,

Бўйи кетмон дастасига етмасдан олдин кўлига кетмон ушлаб, уни ҳануз кўлидан қўймаган қайғули қардошим,

Ғариб ўлкаларда қор кураётган, кичкина чўлтоқ супурги билан катта кўчаларни супураётган аламзада акам, укам,

Илгари пулни кўлда санаб, ҳозир калькуляторга суяниб қолган маъюс мунисим.

Ғамлардан қутилиш йўли кўп. Шулардан бири: илм билан шуғулланишдир. Бир дамга кўлингдаги нарсаларни ерга қўйиб, ўрнига китоб, дафтар, қалам олиб кўр. Фойдасини кейин биласан, ё дарҳол сезасан. Талабалар каби *كان و أخواتها* –

Кана ва унинг феълдошлари, *ظن و أخواتها* – **Зонна** ва унинг феълдошлари, *إن و أن و أخواتها* – **Инна, Анна** ва унинг ҳарфдошлари деб наҳв-сарф қоидаларини ўрган. Бу билим сенга Парвардигор Китобини тўғри ўқишда ва тўғри тушунишда катта ёрдам беради. Шунингдек ўзлигингни англашда, саодат йўлини аниқ ва тиниқ кўра билишда кўзойнак бўлади.

Абу Ҳанифа раҳматуллоҳи алайҳнинг соҳиби Муҳаммад ибн Ҳасан Шайбоний: "30 минг пулим бор эди, шунинг 15 мингини Қуръон, Тафсир, Фикҳ, Ҳадис ва бошқа илмларни ўрганиш учун сарф этдим. Қолган 15 мингни наҳв-сарф – тил қоидаларини ўрганишга сарфлаганман", деган экан.

Илм – ғам кушандаси, қувонч жарчиси. Илм – яёв қолган миллат учун тойчоқ. Илм – ёлғиз қолган ғариб учун овунчоқ. Овунчоғинг оромгоҳга айланади. Балким бир куни сени олий мақомларга кўтаради.

Оч овқат танламагани каби, илм ҳам ёш танламайди.

"Қаридим" деб қўркманг, "ёш ўтти" деб важ қидирманг. "Энди ўқиб нима бўлардик" деб текис йўлда қоқилманг. Ахир қариганда ўқишни бошлаганлар қанча. Кексайганда олим бўлганлар қанча. Аллоҳнинг даргоҳига оми бўлиб боргандан кўра олим бўлиб бориш яхшироқ.

800 йил муқаддам ўтган кекса олим дейди:

"Мана мен ҳозир 80 ёшга чиқдим. Илмга бўлган муҳаббатим, таҳсилга нисбатан иштиёқим 20 ёшли йигитникидан кам эмас".

Илмнинг ўзига яраша лаззати бор. Китоб, дафтар, қалам кўтариб илмий даврага боришнинг ўзгача ҳаловати бор... Бу ҳаловат бошқа ерда топилмайди.

Муқаййид дейди:

"Совет даври эди. Мен артелда ишлардим. Ёши катта бригадирни ижтимоий гам-андуҳ эзиб қўйганди. Кўпчилик қатори у ҳам менда ўқий бошлади. Ҳар куни дарс олади. Кейинроқ билишимча, у одам гамни унутиб, китобга кириб кетган экан. Ҳатто кампири: "Эримга бир нарса бўгамми, билмийман, ярим кечаси турволиб, қанақадир китобти очиб "ар", "ир", "ур" – أ – إ – إ – أ деб чиқади, нималарнидир ёзади", деган эди.

Ҳозир ҳар иккалалари ҳам оламдан ўтган. Умид этаманки, отахоннинг кексайганда қўлига китоб олиб, илм сари босган ҳар бир қадами унга фойдаси тегаётгандир".

ҚАЙҒУДОШ МЕҲМОНХОНАСИ

*Меҳмон келса кетар дилдаги андух,
Ҳамдаму ҳаммашраб¹ оромбахш гуруҳ.
Байтул ҳазан² тезда байтун нашотга³
Айланиб, шод бўлур жасад билан руҳ.*

*Меҳмондўстлик бизга ота меросдур,
Аҳли иймон эплар зўр ихтисосдур.
Емай едиради, ичмай ичтирар,
Бундаги шиори фақат ихлосдур.*

*Меҳмон бўл, мезбон бўл, аригай гаминг,
Дўст-ёр билан қурур кўздаги наминг.
Ёлғиз қолсанг ортар гам-гусса, қайғу,
Кўпчиликла битар ҳар қандай каминг.*

*Юраги тор зиқна меҳмонни суймас,
Меҳмон бўлур, мезбон бўлмайти нокас.
Кенгинг тор уйи ҳам меҳмон учун кенг,
Ҳотам бўл, ганиминг қилажасак ҳавас.*

*Баъзилар ёввойи – одамни суймас,
Баъзи бир ёронлар одамга тўймас.
Ёввойи бўлмагин ёлғиз қолурсан,
Одамлар уйга ҳам, дилга ҳам қўймас.*

Ж.

¹ **Ҳаммашраб** – Табиати, феъл-атвори бир хил киши.

² **Байтул ҳазан, байтул аҳзон** – Ғам-қайғу уйи.

³ **Байтун нашот** – Шодлик уйи.

Эргаш Жуманбулбул ўғли (1868-1937)

ҚАЙҒУДОШ меҳмони

Одамзод яратган асарлар инсон умри каби қисқа ё узун, овози каби баланд ё паст бўлар экан. Баъзи одамларнинг умри узок, баъзисиники калта. Баъзиларнинг саси ёнидаги кишига зўрға эшитилса, баъзиларнинг овози узокқа етади, тоғ-тошлар орасида гуриллаб, акс садо билан ёйилади.

Асарлар ҳам шундай, бири бир ёшга тўлмай оламдан ўтса, бошқаси етилганда ерга киради, яна бири Нуҳдек умр кўради. Туғуруқхонадан тўғри тупроққа кўчган гўдаклар қанча...

1990 йилда дунёга келган "Ленин барҳаёт", "Муқаннани кўрдим тушимда" каби шеърлар ҳаял ўтмай овози бўғиқ, умри қисқа асарлар даҳмасига дафн этилади.

Ленин барҳаёт

Бола шууримга синган ишончим:
"Мавзолей бағрида Ленин барҳаёт!"
Дил мискин дамларда ёлғиз юпанчим:
"Мавзолей бағрида Ленин барҳаёт!"
Қийшиқ, букри шохлар этилиб барҳам,
Ҳаётнинг чинори тус олса кўркам,
Шукрона тарзида такрорлагум бот:
"Мавзолей бағрида Ленин барҳаёт!"
Тетапоя юрган гўдакни кўрсам,
Ардоқлаб дегайман: кўркмай беписанд.
Ҳар бир қадамнингни тетик, бардам от!
"Мавзолей бағрида Ленин барҳаёт!"
Улғайиб улуғ зот бўлурсан магар,
Хушомадгўй зотлар пайғамбар атар.
Сен-чи ҳақиқатни ёд қил умрбод:
"Мавзолей бағрида Ленин барҳаёт!"

Муқаннани кўрдим тушимда

Ажаб, Муқаннани кўрдим тушимда,
Тулармиш кўлида қилич, дарғазаб!
Олис-олисларга кўз тикиб зимдан
Ўзи ўзигами қотар эмиш гап:

"Наҳот ёғий устун келди, маҳв бўлдик?
Энди мардлар юрти қул бўлар наҳот?!
Наҳот яксон бўлдик, тутдек тўкилдик,
Топилмасми қилич кўтаргудек зот?!"

Кимнинг жони ширин – қулликка маҳкум,
Сен, қилич сермашдан толмагил, кўлим!
Жавоб бер: Атрофда кимлар бор, хой ким?
Ғофил қолма, йўл ол, жангоҳга элим!"

Ҳар иккала шеър **Шарқ юлдузининг** 1990 йил апрель сонида олам юзини кўрди. Кўп ўтмай оламдан ўтди. Кўз очиб кўргани журналнинг ўша сарғиш саҳифаси бўлди, холос. Чунки 1991 йилдан тарих чархпалаги тез айланиб кетди. Замон, инсон ва онг ўзгариб, ишларнинг миси чиқди. Қинғир иш қирқ йилдан кейин ҳам очилади дейилганидек, байтдаги "қаҳрамон"ларнинг асл башараси очилиб қолди. Бири – художликни даъво қилган сеҳргар, иккинчиси – Худони инкор этган ситамгар экан.

Халқ қаҳрамони деб куйланган Муқанна художликни даъво қилган, халқни алдаб хўрлаган фирибгар шахс эди. Оммани ўз ибодатига чақирган. Асли исми Ато. Муқанна лақаби, ниқоб (маска) кийган деган маънони ифодалайди. Юзи бадбашара ва ўта кўрқинчли бўлгани боис тиллодан ниқоб ясатиб, юзини бекитиб юрган. Сеҳр-жоду билан шуғулланган. Қамалда захар ичиб, жонига қасд қилган. У ҳақда муаррих Ибн Асирнинг *سير أعلام النبلاء* энциклопедияси китоби 6/51-52, *الکامل فی التاريخ*

лопедияси 7/306, Ибн Касирнинг البداية و النهاية тарихий йирик асарида 10/145-146 тўлиқ маълумот берилган.

Ленин таърифга муҳтож эмас. Ким эди, кимга айланди, бунинг бари бугун деярли барчага маълум. Youtube тармоғига араб ҳарфида Ленин деб ёзсангиз, унинг ўлимдан олдинги аравада ўтирган суратини кўрасиз. Мавзолей бағридаги шакл анча ишлов берилган, одам башарисага келтирилган сурат эканига ўзингиз гувоҳ бўласиз. Сеҳргару ситамгар ириди, ғайри-инсоний мафкура чириди. Маддохлар ҳам бирин-кетин ёлғиз юпанчиққа етиб олишди. Ҳаёт эса давом этмоқда...

*Ҳақларига оз эди ҳар қанча чакки сўз десанг,
То қиёмат кам агар ҳар қанча дашном айласанг.*

Муқимий.

Шундай қилиб 1990 йилда туғилган байт 1991 йил кузида одамлар тилидан ва дилидан ўчиб, адамга юз тутди.

Баъзи муаллифлар кўтарган мавзу фақат ўз замонасига хос бўлгани учун ёзган асарлари ўша даврдан бир қадам нарига ҳатлаб ўтолмайди. Жа борса мутахассислар томонидан ўрганилиб, бир сидра кўз югиртирилиши мумкин.

Аммо Саъдий Шерозий, Аҳмад Яссавий, ҳазрат Навоий, Бобур, Фурқат ва бошқа мумтоз адабиётимиз дарғаларининг асарлари хануз ўз кадр-қийматини йўқотгани йўқ. Улар бир аср учун эмас, кўплаб асрлар учун пешона тери тўкканлари кўлдан кўлга ўтиб ўқиладиган китобларидан яққол билиниб туради. Гўёки улар кўлдаги довод-қалам билан энг баланд тоғ чўққисига чиқиб, келажакни ўша баландликдан кузатишган. Софдил, хушёр мўмингагина тортиқ этилажак фаросат кўзгуси билан келажакка назар солишган. Уларнинг сўзларини ўқиб, ўзларини кўргандек бўламиз.

*Ҳар вақтге кўргасен менинг сўзимни
Сўзимни ўқиб англагайсен ўзимни.*

Эргаш Жуманбулбул ўғлининг айрим байтларини ўқиб, у ҳам улуғлар билан бирга ўша баланд чўққига чиққан деган хулосага келасиз. Зеро у нафақат равон тил, меҳрибон дил, ўткир қаламга эга, балки бақувват юракка эга шоир экан. Ахир баланд тоқ чўққисига чиқишнинг ўзи бўладими. Баъзиларга деразани ланг очиб: "кўрганингни қаламга ол" дейилса, шуни ҳам уддаламайди. Баъзилар мозийдан туриб мустақбал суратини чиза олади. Эргаш Жуманбулбул ўғли ана шу ноёб қобилият соҳиби эди. Унинг байтларини ўқиган ғамгин мозий, ҳозир, мустақбалга боқа олади ва бироз енгил тортади. Мағзини чаққан ғамзада маза топади. Руҳан тетиклашади.

Ўйчи ўйлагунча таваккалчи ишини битирибди дейилганидай, узок ўйлаб ўтирмай, Яратганга таваккал қилиб, дарҳол жасур дostonчини *Қайғудош*га меҳмондорчиликка чақирдик. Мўмин ўзига суйган нарсани ўзгага суйиши иймон юклаган мажбурият. Шунга кўра, ҳеч иккиланмай булбулнаво суханварнинг ўзим суйган дурдона сўзларини сизларга илиндим.

Эргаш Жуманбулбул ўғли меҳмондур,
Дилтанг ғамбодага жонкуяр ғамхўр.
ҚАЙҒУДОШ иккиси сўздан териб дур,
Ҳар қандай ғамгинни қилади масрур.

Бил, меҳмон отангдан улуғ дейдилар,
Пойига қўш қўллаб сочгин кумуш, зар.
Қўй сўймай жонни сўй, талаб қилса гар,
Гул ўчоқ остида ёнсин дил-жигар.

Эй Иброҳим ўғли, камёбдур мардлар,
Дилафгор серобу ноёб диловар.
Топсанг ер айланиб юракдош дилбар,
Изин кўзингга сурт, кўз бўлур анвар.

Ж.

Энди Эргаш Жуманбулбул ўғлининг маънавий меросига марҳамат қилиб, дидли шоирнинг нафосат олами билан танишайлик, биргаликда ғамгинлар кўнглини хушлайлик.

Йўлинг энди айри бўлса, йиғла, ёлғиз бошман, деб,
Оёқ остида топталган кераксиз бир тошман, деб,
Гал-тўпидан айрилиб домга тушган қушман, деб,
Хор-зорликда сўқир бўлган кўздан оққан ёшман, деб.

Энди йиғла, ёвлар тугил ўзлигимга ётман, деб,
На учиб, на кўнолмасман – беҳол, беқанотман, деб,
Тарки жамоат кимсаман – беномус, безотман, деб,
Иссиғи йўқ, совуғи йўқ, ўчиб бўлган ўтман деб.

Йиғла-йиғла, топганда ўз қилмишимдан топдим, деб,
Шукрона нелигин билмай нолишимдан топдим, деб,
Ҳаром йўлга юриб қадам олишимдан топдим, деб,
Илонни ўз тўшагимдан, болишимдан топдим, деб.

Йиғла оломон олдида, мен биродаркушман, деб,
Қўнган ерим харобатдир, итолғи бойқушман, деб,
Падаркушдан ҳеч фарқим йўқ кўзи қонталашман, деб,
Энди инсон қавми эрмас, итга қабрдошман, деб.

Йиғлангиз, бу қилмишимдан келар олармишман, деб,
То ўла-ўлгунча қора ерга қайғудошман, деб,
Тўнғиз мисол ҳаром қўпган жирканарлик лошман,¹ деб,
Бош олиб кетмасам бўлмас хайр энди, Алдошмон, деб.

¹ **Лош, лоша** – Ўлган нарсанинг жасади; ўлимтик.

*Ўлук жисмимни кўрган тоза қонлиг доғлар бирла,
Қаро қилгон соғиной зоғлар завғоси лошимни.*

Навоий «*Фавоидул кибар*».

Бора-бора барчамизки,
адашган карвон ҳолинда,
Бу не қисматким менингдек
булбул безабон ҳолинда,
Кўрсам армоним қолмасди
бу юртни туғён ҳолинда,
Бу қаро кунларни, алҳол,
ёруғ бир замон ҳолинда,
Ўз туғи, туғдори бирла
мустақил макон ҳолинда.

Айланур

Бошга қаро кун тушган дам кўзда селоб ёш айланур,
Йўл бошловчининг нопок бўлса аро йўлда бош айланур,
Тарки жамоат бўлсанг гар бош устина тош айланур,
Тил топишсанг ғаним бирла ғам-ғусса тутош айланур.

Яхшилиқни дарёга қил, ризқию рўзинг бут бўлур,
Йўқсиллар кўнглин ололсанг босган қадаминг қут бўлур,
Тўда олиб, олдирмас аслинда хоназот бўлур,
Омадинг келса тенгрангда юрак-бағри тош айланур.

Элига суянган эрнинг ғоз бўлмас юрган йўлида,
Алпонман деган зотларнинг бири ўнг, бири сўлида,
От суриб майдонга тушса, кўрғону қалъа кўлида,
Атрофида айрилма қош, сирдош, асрдош айланур.

Зар турганда ўз оридан, ўз норидан кечар зотнинг,
Бирда гулдан-гулга кўниб гулзоридан кечар зотнинг,
Рўзғоридан тўзим кетса, асроридан кечар зотнинг,
Бошида қий-чув аримай ер-осмон нохуш айланур.

Уй айланиб яшар нокас, мард йигит майдон айланиб,
Кузан овул атрофида, шер, қоплон ўрмон айланиб,
Сарварлар қайтмас сўзидан кетса-да замон айланиб,
Боши узра кўланкасиз ой бирла қуёш айланур.

Йўлбарс яшар тоғ айланиб,
армуғоқ сайҳон айланур,
Қорсақ зоти мудом қақшаб,
қорақуш жайрон айланур,
Итолғи ўлжа ғамида,
кирпилар илон айланур,
Шўрлик бойқуш тунни қўмсаб,
сувсар маймунжон айланур,
Паймонаси тўлай деган
силовсин қопқон айланур,
Оқтомоқлар паноҳ излаб,
латчалар осмон айланур,
Сиртлон зоти сир бермасдан
қорли Туркистон айланур,
Илвирслар бирда-бирда
туёқли ҳайвон айланур,
Кунқарғалар кунда хароб,
қобонлар хирмон айланур,
Бўрсикнинг ўйи пайкалда,
кундуз Зарафшон айланур.¹

¹ Шарқ юлдузи. 1990 йил. 7 сон. Нашрга Тўра Сулаймон тайёрларган.

Азал котиблари ёзган...

"Эргаш Жуманбулбул эл кезади" тизмаларидан¹

Эргаш бобо бир тенгқури билан Челак бозорига кета туриб (камбағалга кўчган эрмак, дегандай), фашдин, аркдин, таркдин, ҳабашдин, бебошдин гаплаша кетибдилар. Сўз келиб-келиб Жўшнинг юзбошисига келиб тўхтаганда суханворнинг сафардоши дебди.

- Эргаш, арз ҳам, фарз ҳам, қиёматлик қарз ҳам, ҳақ ҳам, қалби қуроқ ҳам қолмади. Барини бирма-бир тилга олиб ўтдик. Энди осмондан келмай ерга тушсак. Бўладиган гаплардан гаплашсак.
- Яна қандай гапдан?
- Қандай гап бўлар эди. Қишлоғимизнинг жузбошиси жемаган тезак...қолмади. Ўзингам эшитган бўлсанг керак. Ҳамма орқаворотдан гапиришга гапиради-ю, сен-менга келганда у итминан майдонга тушиб беллашадиган эр-азаматнинг ўзи жўқ.
- Шунга нима қилиш керак дейсан?
- Шуни мен сеннан сўраб жатипбон-да.
- Ҳадиси шарифни ўқиғон бўлсанг бундайчақа зинокорларни тошбўрон қилиб ўлдириш керак.
- Ким тошбўрон қилади у энағарди?
- Сенга ўхшаганлар.
- Фатвони ким беради?
- Қози. Қози бўлмаса, муфти.
- Қозининг ўзи жузбошининг қози-қартасини жеб турган бўлса-чи?
- Даъвогаринг қози бўлса, дардингни Оллоҳга айт, демоқчисан шекилли?
- Шундай.
- Тағи нима дийсан?

¹ Ўз.АС.1991 йил, 22 май. Тўра Сулаймон.

- Нима дер эдим. Шойирлар шоҳдан улуғ деб эшитганим бор. Ким айтади сени шойир деб. Боз устига булбулдинг боласи деб. Биргина Жўш эмас, бутун нуроталиклардинг кўзга тутган шойирисан. Қишлоғимизнинг одамлари номидан ё қозига, ё ўша муфтисига шу гапди етказиб бир жузбошининг бошига етиш кўлингдан келмаса нима қилиб журубсан бош кўтариб.

Гаплари шу ерга келганда суханвор сал мулзам бўлгандай, кўра-била туриб сувга ановидақанги... қилгандай бўлиб деди:

- Тўғри гапирасан. Бироқ ҳамма замонларда сўз ўрнига бўз берган устиворлик қила келган. Жон дўстим мол устиворлик қила келган. Қолаверса, жузбошимизнинг мингбошинан божа эканлигини билмайсанми?
- Биладан.
- Билсанг, яна не дейсан? Қолаверса, мингбошининг думи хон саройига бориб туташади. Қарға қарғанинг кўзини эса чўқимайди. Шуниям билмайсанми? Сенинг отингни ким кўйғон ўзи Бекназар – бек назар қилган деб?
- Эргаш дийман?
- Нима дийсан?
- Ўша туяни тукиминан жутиб жубарадиған нафсиғор қозига ҳам, истаса ҳалолди ҳаром деб, ҳаромди ҳалол деб фатво беришдан қайтмайдиган муфтига ҳам бориб арз қилиб ўтирмасдан, қишлоқ аҳли бир бўлиб – бир жағадан бош чиғориб ўша иймонсиз жузбошини тошбўрон қилса бўлмайми?
- Бўлмайди-да. Қонун йўл қўймайди. Унингсиз ҳам, ким қилмағай – топмағай, ё бўлмасам, ал қасосул минал ҳақ, деган гаплар ҳам бор. Кўрасан, бу жузбошининг вақти келиб итдай хор бўлиб ўлишини. Ахир, бизнинг борлиқ ишимизда кўриб кузатиб тургувчимиз, хайрли иш қилганларни мукофотлаб, ҳаромолиш журганларни жазолагувчимиз бор.

Икки жўра – Бекназар оға билан оқин гап билан бўлиб Челак бозорига қандай етиб қолганликларини билмай қолишибди. Бу кишилар бозор оралаганларида бозорнинг авжи қизиган кези экан. Жондин бўлак ҳамма нарса бор. Боз устига сотувчида инсоф бор, олувчида ризолик. (Ҳозиргига ўхшаб сотувчи нарсасининг устига катта холасининг нархини қўйиб сотмас, олувчининг эса дили оғримас экан. Харидор бозор ораласа худди мозор бошига боргандай ранжимас экан...)

Филжумла, икковлари ҳам оладиган нарсаларини олиб, хуржин-қулоқлари тўлиб-тошиб уйларига қайтишибди.

- Эргаш дийман, – дебди Бекназар оға дostonнавозликда донг қозонган жўрасига.
- Нима дийсан?
- Бояги гапимиз чала қолди.
- Қандай гап?
- Анови номард туврисидаги гап.
- У ҳақда бор гапди гапириб бўлдик, шекилли.
- Жўқ.
- Нима жўқ?
- Шойир шойирлигини, кўнчи кўнчилигини (Бекназар оғанинг касби кўнчилик экан), энчи энчилиги, эмчи эмчилигини қилиши керак. Ўша айтган гапларимиздан байтга солиб айтолмайсанма?
- Айтаман.
- Айт бўлмаса.

Шундан сўнг оқин бир муддат жим қолиб, тин олиб, айтар сўзларини бир қолипга солиб, йўл-йўлакай шу тизмаларни айта келган экан:

Азал бошдин бўла келмиш йўқсилдин бор устивор,
Ҳақдин ноҳақ, покдин нопок, шайхдин беор устивор,
Хокисор ақли расодин мушрик, мурдор устивор,
Бирда-бирда тожу тахтдин бир афсунгар устивор.

Меҳр оқибат, ҳамиятни бир оқёлдин¹ кутмагил,
Ичи қародин қаро лек тили болдин кутмагил,
Гар қоқилсанг ҳимоятни қадди долдин кутмагил,
Қаро йўлли арғумоқдин ҳачир ё хар устивор.

Бу замонда эшак отдин ўзмишдир деб ўксима,
Туркий халқлар бирлашмасдан тўзмишдир деб ўксима,
Ўз эркидин энди умид узмишдир деб ўксима,
Айтмишларким, тарқоқ элда бўлғай бадкор устивор.

Минг ҳаловат бир аламга арзимас асли, дерлар,
Бузилган кўрғон қайтадин бўлмас оросли, дерлар,
Шер тулкиман тил топишса... бузилгай насли, дерлар,
Шайтон оғдирган уламо, бекдин ағёр устивор.

Келмагай қайтиб кишига йигитлик қайта бошдин,
Кутмагил имдод, иноят худбин бир қариндошдин,
Айб ўзингдин ўтиб сўнгра айрилсанг бовурдошдин,
Султон бўлсанг ҳамки энди сендин пойкор устивор.

Ҳалол ошга теват² теккан – бузилган бир ўлка бу,
Одамлари ўз элида ўзи асир ўлка бу,
Эрлари қул, хотунлари тирик есир ўлка бу,
Энди ернинг юзасидин очик мазор устивор.

Фоний дунё қалқиб турган кема соган ўхшайдир,
Бирда умри тугаб бўлган мажнун толга ўхшайдир,
Бирда соҳибжамол қизга, бир... аёлга ўхшайдир,
Баҳс босган элда бўлломас моядин нор устивор.

¹ "Жўқ" ловчилар ёмон қайтган имонсиз, инсофсиз қарияни оқжол (қобон) га менгизлайдилар. (Изоҳ Тўра Сулаймондан). **Қобон** – Ёввойи чўчка, тўнғиз. Бу изоҳ биздан.

² **Теват** – Ит (шева).

Алҳол, бир эл йиғлагунча бир бейймон йиғласин,
Юзбошига ўхшаганлар қон қусиб, қон йиғласин,
Яхши етиб муродига, густоҳ-ёмон йиғласин,
Барча бирдай йиғлаб турган ерда хунхор устивор.

Тангри бу эл, бу улусни талофатдин сақласин,
Ичиб тўймас, ялаб тўймас, очофатдин сақласин,
Касри бирмас минга урар касофатдин сақласин,
Маккор шоҳдин эл ичинда юрган сардор устивор.

Бирни бирдин устивор, деб осий бўлдим шекилли,
Бирни нодон, нафсиғор, деб осий бўлдим шекилли,
У ночор, бу зўравор, деб осий бўлдим шекилли,
Ўн саккиз минг оламда бир Парвардигор устивор.

Эргаш боболар қишлоққа яқинлашишлари билан қулоқларига:

"Отам-ў-отам-ў".

"Оғам-ў-оғам-ў".

"Жигарим-жигарим".

"Энди қайдин топаман-топаман, эгнима қора ёпаман-ёпаман..."

"Борарда оти жўрғалиб-жўрғалиб, келарда қони шўрғалиб-шўрғалиб..." – деган нохуш овозлар чалинибди. Ҳайрон бўлишибди. Қишлоққа кириб келишлари билан бир отлик кўчама-кўча юриб:

- Юзбошиникига пешинда савоб жанозага-а!.. – деб барчани бошларига мусибат тушган хонадонга чорлаб юрган экан.
- Нима бўлибди, нима қилибди?! – деган саволга барча шундай жавобни олибди:
- Шу ўтган саҳар кайф бўлиб Тоғатўпи қишлоғидан келажатган кезларида жузбошимизни кимдир чавағлаб, қора қонга белаб кетибди.

Ҳадемай, қишлоқ аҳли, узоқ-яқиндаги қавм-қариндошлар, таниш-билишлар йиғилибди. Майитга тегишли борлиқ расм-

русумлар тугаб, гал жаноза ўқишга келганда мулламан, уламоман деганлар ўртасида тортишув бошланибди. Бирлари, маст ҳолда ўлган, ўлдирилган кишига жаноза ўқиш шариатга шак келтириш билан баробар, десалар. Бирлари, муслим аҳлини жанозасиз кўмиш Ислонда йўқ гап, дебдилар. Ҳатто бирлари шаҳидга чиқазсалар, бирлари шаҳиди аълога чиқазибдилар. Ахийри жаноза ўқишни лозим топишиб, қора ўтовига қўйиб келибдилар.

Жанозадан қайтаётиб Бекназар оға назаркарда оқинга дебди:

- Эргаш, сендан кўркулик.
- Нега ундай дийсан? Денинг совми ўзи?
- Бозордан келажатиб қиган нафасинг...
- ***Ундай деб ўзингни осий қима. Ҳар кимнинг қайси куни, қандай тугилиб, қачон, қай йўсинда ўлиши азал котиблари томонидан пешонасига битилган бўлади.***

Тўра СУЛАЙМОН

1991 йил. 22 май.

Кимнингдир ўлимин кутиб яшайсан,
Кимларнидир тезроқ туғилсин дейсан.
Қуруқ орзу билан нажот излайсан,
Шул боис ғам ейсан, нукул панд ейсан.

Маъдумми қўл-оёқ, йўқми бош, юрак,
Мосувони сендан кўпда бор билак.
Мудом тўшак узра тилайсан тилак,
Шул боис ғам ейсан, панд ейсан бешак.

Чора излаб топиш дононинг иши,
Гоҳо доно бўлиш керак ҳар киши.
Дангаса дардининг давоси дудмол,
Санчилар юракка хиёнат ниши.

Ж.

Турк назмининг султони Мир Алишер лутф айлаб ҚАЙҒУДОШ кулбасига қадам ранжида этдилар

*Келинг, эй султоним, назми равоним,
Йўлизга пойандоз руҳи равоним.
Тили чучук жажжи шинавандангиз:
Сизга фидо бўлсин, – дейди – бу жоним.*

Ж.

Меҳмоннинг ташрифи уйга файз бағишлайди. Хурсанд инсонни янада хурсанд қилиб, ғамгиннинг ғамини аритади. Буни билган меҳмоннавоз элимиз меҳмонини ўтқизгани жой тополмай қолади. Хонадондаги каттаю кичик бирдай суюниб, бирдай хизмат қилишади. Чаққон қизлар кечагина йиғилган кўрпачаларни тахмондан тушириб, уйни қайта тузашади. Катта ўғил бозорга чопади. Кичиги ток қайчини олиб, токка чиқади. Пазанда бека қозон осади. Уй эгаси меҳмонларни дарвоза ташида ихлос ва самимият билан кулиб қаршилайди.

Ким нима деса десин-у, лекин меҳмоннинг соясига кўрпача соладиган бизнинг одамлардек меҳмоннавоз эл жаҳонда йўқ. Шунга кўра меҳмондўст элга меҳмондорчиликдан дарс бериш бекор. Лекин ҚАЙҒУДОШ мезбони сифатида қолган мезбонларни – қалбини қайғу камраган қайғудошларни меҳмондан унумли фойдаланишга чақираман. Ҳазрати Али رضي الله عنه *من الدهاء حسن اللقاء – Гўзал истиқбол даҳоликдир*, деган эканлар.

Даҳо (зийрак, ақлли) киши меҳмонни хушчақчақ кутиб олиш, унга хизмат кўрсатиш баробарида, агар меҳмон зиёли, маърифатли, олим тоифадан бўлса, унинг илмидан фойдаланади, кекса бўлса, тажрибасидан истифода олади.

Биз чорлаган меҳмонлар ҳар жиҳатдан фойда олинадиган зотлар. Улар зиёфатга муҳтож эмас. Уларга кўрпача солиш, суюқ-куюққа уннаш шарт эмас. Фақатгина улар мозийдан жўнатган совға-саломларни очиб ўқилса, шунинг ўзи кифоя.

*Марҳабо, азизлар, хуш келибсизлар,
Уйимиз – уйингиз, қалб тўри сизга.
Қадамингиз қутлуг, ўзингиз улуг,
Мунтазирмиз доим таширфингизга.*

Ж.

"Меҳмон" деб атаганимиз бу улуг зотлар аслида дилрабо юртнинг мезбони. Элига холис хизмат кўрсатган ўғлони. Диёрини дунёга танитган қаҳрамони. Миллат кўрки ва жамоли, таъбир жоиз бўлса, бебаҳо бойлиги – туганмас моли. Улар бахтиёр юртга мезбон, аммо ҚАЙҒУДОШ байтул аҳзонига меҳмон. Дарғаларимиз ўзларининг дилафзо асарлари билан дилгирлар кўнглини кўтарадилар, қулф қалбини очадилар, ғазналарини сочиб, ғамзадалар ғамини аритадилар, деган умиддаман.

Маънавият моидасига¹ тортилган тансиқ ва танқис тортиқ ҚАЙРАТУЛ АБРОР достонидир.

Ҳайратул аброр ХАМСАни очиб берувчи биринчи достон. Навоий (1441-1501) ХАМСАни 1483 йилда бошлаб, 1485 йилда тамомига етказганлар. Икки йил деганда *шуҳрати олам ичра пайдо бўлган, олам аҳлини ўзига шайдо қилган*² ажойиб асар дунёга келади. Қизиғи шундаки, 42 ёшли шоир ва бош вазир ўз зиммасига юклатилган вазифаларни адо этиш; давлат ишини бажариш баробарида турк шеърлятида кўл урилмаган улкан ишга енг шимаради. "Йўқ эди бош қошиғали фурсатим" дейдилар. Демак шахсий манфаатни – тан оромини унутганлар. Ҳатто тунлар бедор бўлиб, ижодий иш учун уйқудан воз кечганлар, тундан унумли фойдаланганлар. "Ки айлаб ярим тунлар уйқу ҳаром" деган сўзларидан шуни англаш мумкин.

¹ **Моида** – Дастурхон. **Ҳикмат моидаси** – Ҳикматли сўзлар тўплами.

² Навоий дуо қилиб:

Шуҳратин олам ичра пайдо қил;

Олам аҳлин аларға шайдо қил! –

деган эканлар.

"Бошқа ишлар халақит бермаганида уни 6 ойда ёзиши ҳам мумкинлигига, аслида ҳам бу беш дostonни ёзишга кетган муддат "йиғиштирса" 6 ойдан ошмаяжигига ишаро қилади:

*Бу меҳнатлар ичра чекиб сўзга тил,
Замондин каму беш ўтуб икки йил,*

*Чекиб хома бу нома итмомига,
Етургайсен оғозин анжомига,*

*Ки аҳли муҳосиб шитоб айласа,
Дейилган замонин ҳисоб айласа,*

Йиғиштирса бўлмас бори олти ой...

Бу – инсон ақл-заковати ва талантининг буюк тантанаси, мислсиз ютуқларидан бири эди. Бу хил воқеа жаҳон адабиёти тарихида камдан-кам содир бўлган", дейди навоийшунослар.¹

Буни вақтга берилган барака, илмий барака ва шунинг билан биргаликда ризқи рўзга – иқтисодга берилган барака самараси деб изоҳласак айни ҳақиқат бўлур. Буни яна ҳам яхшироқ англашни истасангиз, қадимгиларга ўхшаб доводга сиёҳ солинг ва қамиш қалам олиб, ушбу тўрт мисрани ёзиб кўринг. Шу тўрт қаторни ёзгунча кўлингиз неча маротаба доводга бориб келишини сананг. Ушбуни ёзишга қанча вақт кетганини ҳисобланг. Кейин бутун бошли "Хамса"ни шу тўрт мисрага кетган вақтга қиёслаб, умумий натижани ҳосил қилишга урининг. Кўчириш бошқа, ижод бошқа, буни ҳам ёдда тутинг. Қоралама, оклама деган нарсаларни унутманг.

*Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм,
Риштага чекти неча дурри ятим.*

*Ҳар дур анга жавҳари жондин фузун,
Қиймат аро икки жаҳондин фузун.*

¹ "Хамса"нинг 1986 йилдаги нашр муқаддимасидан. Муқаддим А. Ҳайитметов.

Мен "Хамса" билан ўрта мактабда ўқиб юрган пайтимда танишганман. Қуйидаги мисраларни адабиёт ўқитувчисининг оғзидан эшитиб ёдлаган эдик.

*Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,
Низомий панжасига панжа урмоқ.
Керак шер олдида шер жанги,
Шери бўлмаса бори паланги.**

Мактабни тамомлагандан кейин кичик ҳажмда алоҳида нашр этилган "Ҳайратул аброр" достонини ўзимча мутолаа қила бошладим. Ҳарбий хизматдан қайтгач,¹ шаҳримиздаги Навоий мухлисларидан бирига қатнаб, "Хамса"нинг араб алифбосида ёзилган нусхасидан бир оз ўқидим, кейин нима бўлди-ю ўқиш тўхтаб қолди. Алибек Рустамий ва бошқа навоийшуносларнинг шарҳ, изоҳлари билан озроқ танишман.

Буларни эслашдан мақсад мен ҳам ҳамма қатори Навоий асарларини таталаб ўқийдиган ўқувчилардан эканимни эсла-тиб қўйиш. Олимлардан бири: "Мен эзгулик турлари, фази-латли амаллар ҳақида ёзганимдан сўнг одамлар "бу кишининг эзгу амали кўп", деб ўйлашади. Шундан хижолат чекаман. Ҳолбуки, мен улар ўйлаганчалик эмасман", деган экан. Бошқа бир олим: "Илоҳо, мени одамлар ўйлагандан кўра яхшироқ қил, улар билмаган айбларимни афв айла", деганди.

Маълумингиз бўлсинким, агар Навоийдан иккита байтни изоҳлаган бўлсам, икки юзта байт изоҳидан ожизман. Бил-ганимдан билмаганим кўп. Бу, минг афсуским, бир шахснинг мусибати эмас, кўпга келган тўй. Навоийдан мисол келтирган-ним учун, Навоийни бемалол тушунар экан, деган ўй ўқувчи-да пайдо бўлмасин деган хавфда ушбулар ёзилди.

¹ Шунини эслаш ўринлики, рус зобити, капитан рутбасидаги взвод командири мен-дан Навоий ва Бобур асарларини сўраган эди. Уйдагилар китобларни посилка қилиб, Москва областининг Одинцовский районида жўнатишган. Ажнабийлар орасида Навоий ва Бобурни севиб ўқийдиганлар кўп.

* **Паланг** – Қоплон.

Энди мақсадга ўтайлик – Меҳмон дастурхонини очайлик. Қўлимда "Хамса"нинг 1986 йилда чоп этилган нусхаси турибди. Биринчи достон "Ҳайратул аброр". У XII-бобдан бошланган. Қолган ўн битта боб йўқ. Асар муқаддимасидаги асосий боблар туширилган. Байт маъносини тузумлаштириш ёки бутунлай ташлаб юбориш "Хамса"га хос эмас, Навоийнинг бошқа асарларига ҳам шундай ёмон муносабатда бўлинган. Ҳеч йўқти "Ғар бўл, ўғри бўл – инсофли бўл" мақолига ёндашилмаган.

Достон учун чизилган қанотли ялонғоч шахс, сурнайчи, жангчи ва найзабознинг боши, чумоли, от калласи акс этган расм асар мазмунига мутлақо мос келмайди, унинг руҳига умуман ўтирмайди.

Биҳамдиллоҳким, 1989 йилда бу хато – илмий жиноят такрорланмай, асар тўлалигича, мукаммал ҳолда нашрдан чиқади ва ўқувчиларга бекаму кўст тақдим этилади.

Хўш, нега Навоий асарига гулқайчи ишлатилди?

Бу саволга 1989 йилда чоп этилган мукаммал асарни ўқисангиз жавоб топасиз.

"Ҳайратул аброр" бошқа асарлар каби бисмиллоҳ билан бошланган. Навоий бир неча сатрларда мусулмоннинг кундалик ҳаётида неча бор такрорланадиган "Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳийм" зикрини шоирона услуб билан шарҳлайдилар.

Кейинги боблар Ҳаққа ҳамду санога бағишланган. Навоий Аллоҳ мадҳида андалибга айланадилар. Мазкур бобда шоир ҳамма нарсени яратган Аллоҳнинг осмон ва куёшдан тортиб ҳар бир заррани, бутун ўсимликлар ва ҳайвонот оламини, кишилиқ жамиятини, ҳар бир инсонни илми, меҳри кудрати билан бошқариб, ҳаракатга келтириб, бир-бирига боғлаб, қовуштириб туришини катта шавқ-завқ билан тасвирлайдилар. Аллоҳнинг шундай меҳрибончилиги учун оламдаги ҳамма нарса ҳар бир зарра Унга миннатдорчилик билдириб, шукр айтиб, Унга ҳамду сано ўқишини уқтирганлар.

Кейинги боблар Муножот ва Наътлар билан давом этади.

*Ҳамд ангаким вожиби биззот эрур,
Ҳомид анинг зотиға заррот эрур.*

*Ваҳдати зотиға қуёшдек тонуқ,
Заррадин афзуну қуёшдин ёруқ.*

Учинчи боб "Аввалғи муножот" деб аталиб, бунда нозим Ҳақнинг авваллиги, Аллоҳдан илгари ҳеч нарса бўлмагани, Унинг яккаю ёлғизлиги, оламда ҳеч нарса, ҳеч кимса У билан тенглаша олмаслиги, ҳусн ва заковатда яғоналигини, ўз қудратини намойиш қилиш учун бу оламини яратганини Аллоҳга мурожаат шаклида ифодалядилар.

Навоий оятлардан иқтибос келтириб,¹ Қиёмат манзарасини ўқувчи кўз ўнгида гавдалантирадилар.

*Зоҳир ўлур "буъсира мо фил-қубур",²
Жилва қилур "ҳуссила мо фис-судур".³*

*"Явмаизин мо халақаллоҳу фиҳ",⁴
"Явма яфиррул-маръу мин ахиҳ".⁵*

*Не кун ўшул оҳу надомат кунни,
Оҳу надомат не, қиёмат кунни.*

¹ Назмда оятлардан иқтибос келтириш жоизми? Жумҳур уламолар "шаръий мақсадда, яхши ниятда иқтибос келтириш жоиз", дейишган. Бу хусусда батафсил маълумот олишни истаганлар الموسوعة الفقهية الكويتية **Фикҳий энциклопедия**-нинг الاقتباس калимасига мурожаат қилишлари мумкин.

² ﴿ إِذَا بُعِثَ مَا فِي الْقُبُورِ ﴾ **"Қабр ичидагилар қайта тирилганда..."** Одиёт 9-оят.

³ ﴿ وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ﴾ **"Ва диллардаги сирлар ошкор қилинганда."** Айни сура.

⁴ Бунинг аслини тополмадим. М: "Аллоҳ шу кунда яратган махлуқотлар".

⁵ ﴿ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴾ **"У Кунда киши ўз оға-инисидан қочади..."** Абаса 34-оят.

Маҳшардаги одамлар аҳволини шундай тасвирлайдилар:

*Авалу охир эли зору асир,
Ҳар бир ўз аҳволига тортиб нафир.¹*

*Бу чекиб ўз дарди учун вой-вой,
Йиглаб ул ўз меҳнатига ҳой-ҳой.*

*Қайси физонким жазаи маҳшар ул,
Қайси йигиким фазаи акбар ул.*

*Номалар эл олдиға паррон бўлуб,²
Кўрмагидин эл юраги қон бўлуб,*

*Борчаси исён била бадхўйлуқ,
Бадхўйлуқ йўқки, сияҳ рўйлуқ.³*

*Қизга ано боқмай, ўгулга ато,
Борчасининг оғзида "Воҳасрато!"*

*Ҳар сори журм аҳли гуруҳо-гуруҳ,
Юкланибон журмлари кўҳ-кўҳ.⁴*

*Ҳар бири бир ҳайати ҳойил била,⁵
Боғланиб ағлолу салосил била.⁶*

*Ҳам томуг ўти солибон рустахез,⁷
Кўрмагидин эл сўнгаги рез-рез.⁸*

¹ **Нафир** – Нола, фарёд, йиғи.

² **Паррон бўлмоқ** – Учмоқ.

³ **Рўй, рў** – Юз, бет. **Сияҳ рўйлик** – Юз қаролик.

⁴ **Гуруҳо-гуруҳ** – Туда-туда. **Кўҳ-кўҳ** – Тоғ-тоғ.

⁵ **Ҳойил, ҳоил** – Тўсиқ, ғов.

⁶ **Ағлолу салосил** – Фул (темир бўйинбоғ) ва занжирлар.

⁷ **Рустахез** – Ғавғо

⁸ **Рез-рез** – Майда-майда.

*Ҳам гули фирдавс бўлуб жилвагар,
Ҳасрати дўзах ўтидин ҳам батар.*

*Кун қизигидин қилибон мағз жўш,
Кўкка чекиб аҳли қиёмат хуруш.¹*

*Кўпрук ўлуб ўйлаки тори хаёл,
Лек хаёлеки ул ўлғай маҳол.*

*Кучланибон панжау бозуйи адл,
Асрабон ойини тарозуйи адл.*

*Ҳокими одил бўлубон ҳукмрон,
"Дома лаҳул-мулк, ва лаҳул-ҳукму шон".*

Яъни, бу даҳшатли кунда адолатли ҳоким – Аллоҳ таоло ҳукмронлик қилади, деб "мулк Унинг учун мудом давом этган ва ҳукм ва улуғ мартаба Уникидир" деб Ҳақ таолони мадҳ эт-моқдалар.

*Авж тутуб шуълаи жабборлиқ,²
Мавж уруб лужжаи қаҳҳорлиқ.³*

*Ҳам мутафаккир бўлубон авлиё,
Ҳам мутаҳаййир қолибон анбиё.*

Қиёмат кўрқинчи олдида авлиёларнинг боши қотади. Пайғамбарлар ҳайратда қолади. Ҳамма ўзи билан ўзи овора бўлиб қолади.

¹ **Хуруш** – Қичқирриш, ҳайқирриш, шовқин, ғавғо.

² **Жабборлиқ** – Ғазаб қилувчилик, қаҳр этувчилик.

³ **Лужжа** – Сувнинг чуқур жойи, денгиз-дарёнинг қаъри.

Қаҳҳорлиқ – Қаҳр қилувчилик.

*Ғайри набийи арабий ул нафас,
Ким бўлубон халқ шафию бас.*

Илло араблардан чиққан пайғамбар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам халққа шафоатчи бўлурлар.

*Гоҳ Сирот устигача рўй уруб,
Лаҳзаи мезонга таку пўй уруб.¹*

*Солибон оғзига бийик ҳиммати,
Замзамаи "уммати во уммати!".²*

Тўртинчи Муножотда Аллоҳнинг лутфу карами ҳақида тўлқинланиб ёзадилар.

*Эй караминг оллида кўҳи гуноҳ,
Элга учуб ўйлаки бир парри коҳ.*

*Нечаки жамъ ўлса сомон кўҳ-кўҳ,
Эл қошида анга не бўлғай шукуҳ.*

*Жумла жаҳон аҳли хато қилсалар,
Журм билан нома қаро қилсалар,*

*Номани оқ айламак осон Санга,
Ким йўқ ўшул амрда нуқсон Санга.*

*Тунки тузуб шуъбада ҳангомасин,
Қилди қаро аҳли жаҳон номасин.*

*Лутф қуёшига чу бердинг зуҳур,
Меҳр ила қилдинг бори зулматни нур.*

¹ Таку пўй урмоқ – Елиб югурмоқ, чопмоқ.

² Замзама – Майин товуш билан айтилган товуш. Ҳамма "ўзим-ўзим" деган куни Набий ﷺ: "Умматим, умматим" дейди, демоқдалар.

Муножот ниҳоясида Раб таолога Унинг гўзал исмларидан бири бўлмиш Раб оти бирла ёлвориб, дуо қиладилар.

*Ё Раб, урарда караминг баҳри жўш,
Чексалар ул хайл фиғону хурўш.*

*Гарчи гунаҳнинг ҳаду поёни йўқ,
Айламасанг раҳм ҳам имкони йўқ.*

*Чун чекибон лутф саропардасин,
Кечсанг алар кардау нокардасин.*

*Бўлса наво бирла бори муҳтарам,
Айлама маҳрум Навоийни ҳам.*

Охирги Муножотнинг охирги байтини айримларни ўйлан-тириб қўяди. Уларга "Навоий жаннатни истамас эканда" деган ўй келиши мумкин.

*Эрмас анга хур ила жаннат ҳавас,
Сен анга бўлгилки, анга ушбу бас.*

Навоий бу байтда жаннатдаги энг олий матлабни талаб қилмоқдалар. У олий матлаб, буюк истак – Илоҳ Жамолини кўришдир. Салафлардан бири: لا يطيب الجنة إلا برويتك – Менга жаннат хуш бўлмас, илло Сени кўриш билан хуш бўлур" деган эди.

Шу тарзда тўртта Муножот тамомига етади.

Сўнгра диний-адабий анъанага кўра Росули Акрам ﷺ васфларига ўтадилар. Бешта Наътда Пайғамбар алайҳис-саломнинг ноёб хусусиятлари, бетакрор фазилатлари ва порлоқ сийратларидаги энг муҳим воқеаларни қаламга оладилар.

*Бўлди рисолат дурининг маҳзани,
Балки нубувват гулининг гулиани.*

*Бўлгач-ўқ ул дурга садаф пардапўш,
Тушти жаҳон баҳрига жўшу хурўш.*

*Эмдики раф этти юзидин ниқоб,
Тузмади андоқ яна бир офтоб.*

Дунё Муҳаммад алайҳиссалом каби куёшни кўрмади,
ундай зот туғилмади.

*Ғам тунини нур сиришит айлади,
Ер юзини боғи биҳишит айлади.*

У зот ўз рисолати билан ғам тунини нурафшон айлади, ер
юзини жаннатмакон айлади.

Бешинчи Наът Меърож қиссаси хусусида

*Меърож кечаси таърифидаким, ояти каримаи: "Суб-
ҳоналлазий асро" анга мусаддақидурур ва "би-абдиҳи лайлан
минал-масжидил ҳароми илал-масжидил-ақсо" анинг субути-
га икки гувоҳи содиқ.*

Худога ҳамду сано, Пайғамбарга наът ва саловотдан сўнг
Хамсачилик пешволари Низомий Ганжавий, Хусрав Деҳлавий
ва шунингдек ўзларининг устозлари ва дўстлари Абдуррах-
мон Жомий мадҳига ўтадилар.

Шундан сўнг "Сўз таърифи билан" дostonнинг сулбига;
асосига кириб борилади.

Маълумки, "Ҳайратул аброр" диний, ахлоқий, тарбиявий,
ҳикматга йўғирилган фалсафий асардир. Асарга бир рав кўз
югуртирган киши бунда шубҳа қилмайди.

Риёкорликни қоралашлари, холисликка, саховатга, қаноат-
га, вафога, ростликка чақириб, бу олийжаноб хислатларни
алоҳида-алоҳида бобда ёритишлари ва Иймоннинг олти
асосини 200 дан ортиқ мисраларда шоирона шарҳлашлари
сўзимизга ёрқин далил бўла олади.

XXII АВВАЛҒИ МАҚОЛАТ

Иймон шарҳидаким, "Ал-иймону ан туъмина биллаҳи ва малоикатиҳи ва кутубиҳи ва русулиҳи ва бил-явмил-охири ва бил-қадари хайриҳи ва шарриҳи".

*Эйки, санга айладим инсонни шарҳ,
Эмди эшитким қилай имонни шарҳ.*

*Олти дурур шаръда гўё адад,
Ҳар неки мўминга керак муътақад.*

*Айласа бу олти била ихтисор,
Олти жиҳатдин анга бўлғай хисор.*

XXVI "Учинчи мақолат"да султонларни адолатга ва яхшиликка ундайдилар.

Салотин бобидаким, "Инналлоҳа яъмуру бил-адли валиҳсон"¹ амри Ҳақ субҳонаҳу ва таоло хусравлиқ хўдин аларнинг хилофати бошига қўйдиким, адолатлари "айни"нинг чашмаи зулоли мулк бўстонин сероб қилғай, то бу бўстондин амният ва фароғат гуллари очилғи ва алар зулм боғида май ичиб гул сочарлар, балки майдин ҳар дам ўзгача гул очарлар

Аввалги мисраларда **"тож бошингда"**, **"тахт оёгинг"** остида деган маънолар билан султонларни мадҳ этадилар.

*Хутбаи жоҳинг қадар иншо қилиб,
"Яъмуру бил-адл" ила туғро қилиб.*

Туғро – Герб, давлат нишонаси, подшоҳнинг ёрлик, фармон қарорлари ёзилган қоғознинг тепасига туширилган махсус безакли белги.

¹ Ушбу оят 1986 йил нашрида тушириб қолдирилган. ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ﴾
Маъноси: **"Албатта Аллоҳ адолат ва яхшиликка буюради"**. Наҳл 90-оят.

Қуръон оятларидан иқтибос олинган байт билан уларни адолатга чақирадилар, масъулият оғирлигини эслатадилар. Хон билан халқ Холиқ наздида тенг – баробар эканини уқтирадилар.

*Бил муниким, сен доғи бир бандасен,
Кўпрагидин оғизу афгандасен.*

Кўпраги – Кўпроғи. Афганда– тубан, паст. (Н.А.Л.)

*Эрмас алар туфроғу сен нури пок,
Хилъат аларғау санга тийра хок.*

*Барча жаворих била аъзода тенг,
Сурати навъи-ю ҳаюлода тенг.*

Ҳаюло هیولا – Ҳар бир нарсанинг асл модда ва моҳияти.

*Лек ҳунар ичра, камол ичра ҳам,
Хулқи хушу лутфи мақол ичра ҳам,*

*Ҳам равиши адлу ҳам инсоф аро,
Ҳилму ҳаёу бори авсоф аро,*

*Шаръ тариқида ибодатда ҳам,
Ҳақ йўлида тақвою тоатда ҳам,*

*Сен тушубон йўл наҳажидин йироқ,
Кўпраги сендин юрубон яхшироқ.*

*Буки санга Тенгри бериб имтиёз,
Салтанат айжида қилиб сарфароз,*

*Тахтни шахсингга макон айлади,
Мулк уза ҳукмунгни равон айлади,*

*Мунда доғи қудратин ифшо қилиб,
Ҳикмат ила қатрани дарё қилиб,*

*Билдуруб элга ҳақу барҳақлигин,
Англатибон қодирин мутлақлигин,*

*Лек бу иқболнинг ўтрусида,
Бўйла бийик мартаба қаршусида,*

*Амр қилибдур неча хизмат санга,
Рўзи этибдур неча санъат санга:*

*Бири Анинг неъматига шукр эрур,
Кимсаки, шукр айласа кўпрак берур.*

*Шукр қилиб, айламасанг уштулум,
Деб ўзиким: "Лаазиданнакум".*

Шоҳлик неъматига шукр қилиб, элга уштулум: жабру жафо, зулму ситам қилмасанг, Аллоҳ неъматни яна зиёда қиламан, деди. "Лаазиданнакум" – Навоий буни оятдан иқтибос қилиб олганлар. Иброҳим сураси 7-оят келади:

﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ^ط وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴾

﴿ **Эсланг, Раббингиз очик билдириб айтганди: агар шукр қилсангиз, албатта сизларга неъматни зиёда қилурман, агар нонкўрлик қилсаларинг, албатта (кўрнамаклар учун) Менинг азобим жуда қаттиқдир.** ﴾

*Сўнгра раиятни вадойиъ деди,
Хуррам ани билки, бу гамни еди.*

Яъни, раиятни сенга омонат деб топширди. Омонат ғамини еган кишигина шод-хуррамдир. Бунинг муҳолиф мафҳуми: омонат ғамини емаган киши ҳаргиз шод бўлмайди.

*Гарчики, Ҳақ амри фаровон эрур,
Борчаси бир ёну бу бир ён эрур.*

*Бўлди раият галаву сен шубон,
Ул шажари муспиру сен боғбон.*

Яъни, халқ – тўда, сен уларга чўпон (шубон). У – самара берувчи дарахт, сен эса унга боғбон.

Султонлар насихатидан фориф бўлган насихатгўй вазир ва меҳрибон мураббий раиятга одамгарчиликдан сабоқ беришга ўтадилар. Нозим турфа қиссаларни маҳорат билан ҳикоя қилиб, одамзодни эзгуликка, тавозега, вафога чақирадилар.

Афсуски, 1986 йил нашрида кўп қиссалар дoston юзини кўрмайди. Жумладан "**Ўн бешинчи мақолат**"даги LI боб, LIII боб, LV боблар бутунлай олиб ташланади.

LI бобда Бани Исроилдан бўлган бир маишатпарсат (ринд) салти-сувойнинг тавбаси ҳақида ҳикоя қилинган эди.

LIII боб мусулмонлар пешвоси, турк қавмининг ифтихори Абдуллоҳ ибн Муборак ҳақларида. Ўзбек ўқувчиси бу улуғ инсонни, шариат пешвоси, шеърят чавандози, саховатдорлар соврундори, паҳлавон, ботир юртдошини унчалик танимайди, балким бутунлай танимаслиги мумкин. Олимнинг ибрат ва намунага тўла ҳаёти доим ўзбеклардан тўсиб келинган.

LV боб Пайғамбарзода Зайнул-обидиннинг ибратомуз қиссалари ҳикоя қилинган.

Кейинги нашрда буларнинг бари бартараф этилган.

Ҳазрати Навоий гўзал яратилган инсонни улуғлайдилар.

*"Каррамно" келди маноқиб анга,
"Аҳсани тақвим" муносиб анга.*

"Одам фарзандини мукаррам айладик" ояти инсон учун фазилятдир. **"Инсонни гўзал суратда яратдик"** ояти унга муносибдир.

Инсонга бу ҳаёти дунёда қандай яшашни, ундан қандай фойдаланишни умр тақсими орқали ўргатадилар. Одамзодга одамийлик белгиларини аниқ чизиб берадилар. Инсонни ўз хилқатида тафаккур этишга ундаб, неъматларни ўйлашга, уларга шукр қилишга чақирадилар. Ҳамма, жумладан менинг ўзим ҳам нафас олиб чиқаришни битта неъмат деб билардим. Навоий эса нафас олишни бир неъмат, чиқаришни иккинчи неъмат деб уқтирадилар. Нафас олиш барҳаётликка далолат, нафас чиқариш ичкарида куч-қувват борлигига далолат деб тушунтирадилар.

*Борчани қўйдуқ муниси ўқ айту бас,
Ким бу нафаским, сангадир ҳамнафас.*

*Кирмаги бир неъмат эрур музтанам,
Ўйлаки кирмаклиги чиқмоғи ҳам.*

Нафаснинг ичингга кирмоғи ғанимат билинадиган неъмат. Ўйлаб кўр, нафаснинг чиқмоғи ҳам алоҳида неъмат.

*Бири эрур қути ҳаётинг сенинг,
Яна бири қуввати зотинг сенинг.*

Нафаснинг ичкарига кириши ҳаёт озукаси, чиқиши ичкарида қувват борлигининг нишонаси.

*Бу икки неъматки намудордур,
Ҳар бирига шукр ери бордур.*

Намудор – Кўриниб турган. Бу икки неъмат яққол кўриниб турган неъматлардандир (кўринмай ётган махфийси қанча). Ҳар бирига алоҳида шукр қилиш лозимдир.

42 ёшли шоир 70 ёшдан ошган қария аҳволини қизик ташбиҳ ва ажойиб сўз ўйини орқали ифодалядилар.

*Қолмай оғиз дуржида дурри самин,
Тишлари "син", лек кашми бирла син.*

*Оғиз ўлуб дурж, вале донасиз,
Тишлар ўлуб "син", вале дандонасиз,*

Оғиз ғаладонида ё жавонида *дурри самин* – қимматбаҳо дур (тиш) қолмади. Тишлар س ҳарфи каби, лекин чизиқлари олинган силлиқ س га ўхшашдир. Араб алфавитида "Син" "С" ҳарфи икки хил шаклда ёзилади. Шоир сўз ўйини орқали чол тишини иккинчи س га ташбеҳ қилмоқдалар.

*Ҳам тиш тасбеҳида бир дона йўқ,
Ҳам оғиз эшигида дандона йўқ.*

*Орқа хати узра бўғунлар анга,
Ришта занах¹ узра тугунлар анга.*

*Оқ туки аъзо аро юз соридин,
Ёд бериб борча кафан торидин.*

Бадандаги оқ тук, юз томондаги (сори – томон) оқ тук кафан ипларини эслатади.

*Боши қуйи маргни қилмоққа ёд,
Қадди нигун қилмоқ учун хайрбод.*

Марг – ўлим. Хайрбод – хайрлашиш. Бу оқ мўйлар ўлимни эслаши учун, эгилиб қолган қомат хайрлашиши учун фурсатдир.

¹ Занах – Бағбақа.

*Бир неча кун ҳам бу сифат жон чекиб,
Қон ютубу нолаи ҳирмон чекиб.*

*Токи ажсал қосиди фармон чоғи,
Тиндурубон кўнглини андин доғи,*

*Оҳки, бу базмга ҳар ким етиб,
Навбат ила бу қадаҳ ошом этиб.¹*

Жон талвасасини Ҳақ таоло "сақратул мавт – ўлим мастлиги" деб атаган. Навоий "бу қадаҳни ҳамма навбати билан ичади" демоқдалар.

*Улки ичиб бу қадаҳи талх фом,²
Маст адам кўйига айлаб хиром.*

*Маст хиром айлаб ўзин билмайин,
Боргонидин сўнг хабари келмайин.*

*Элни бу май айлади бир-бир адам.
Навбат эрур бизга доғи дам-бадам.*

Элни бу май битта-битта йўқ айлади. Дам ўтмай навбат бизга ҳам келиб қолади.

*Оҳки, умр ўтти жаҳолат била,
Қолдим ўлум вақти хиҷолат била,*

*Умр куни уйқуда қолдим тамом,
Эмдики уйғондим, ўлуб эрди шом.*

*Андаки қилмоқ керак иш, қилмадим,
Иш қила олмас кунини билмадим.*

¹ Ошом этмоқ – Ичмоқ.

² Талх – Аччиқ. Фом – 1. Ранг, тус. 2. Каби, сингари, -дек, -дай.

Шу ўринда "Бадиъа" ҳошиясига ёзилган мавзуга оид ўринни кўчирмоқчиман.

Мир Алишер Навоийни кўпчилик шоир, мутафаккир, вазир, ҳоким сифатида танийди. Аммо у сиймонинг юрт ободончилигига амалий равишида қўшган улкан ҳиссасини ҳамма ҳам билавермаса керак.

Шахсан ўзлари Жомеъ масжидлар, мадрасалар, роботу вақфлар, хонақоҳ, шифохона, ҳаммом, ҳовуз, канал, кўприк, бекат, мусофирхона каби иншоотлар қурдирганлари ҳамиша ҳам очиқ айтилмаган. Меъморчилик соҳасидаги ишлари аксариятга етказилмаган. Қадимда эса баъзилар Навоийни "Хуросонда Навоийдан кўра бинокорроқ одам йўқ эди" деб таърифлаган эди.

Муаррих Хондамир Навоий қурган иморатларнинг тафсилотини келтиради. Улар орасида 52 работ, 19 ҳовуз, 16 кўприк, 9 ҳаммом ва бошқа бир қанча хайрли иморат, иншоотлар бор. Хондамир ўзининг "Мақорим ул-Ахлоқ" асарида работларни номма-ном санаб ўтган.

Инглиз олими Жон Спенсер Трименгэмнинг асарида "Навоий ҳаммаси бўлиб 90 та работ қурдирган", деб кўрсатилган. Навоий Астрабодда Жомеъ масжидини бунёд этади. Ҳиротдаги Жомеъ масжидини таъмирлаган. Агар ўша Жомеъ масжиди урушда омон қолган бўлса, 1991 йилгача Ҳирот шаҳрининг энг гўзал обидаларидан бири бўлиб сақланаётган эди.

Хондамир юқоридаги асарида Навоий Ҳирот ва бошқа шаҳарларда 12 та масжидни қайта тузаттиргани ҳақида хабар берган. 1476-1477 йилларда Марвда (ҳозирда Туркменистоннинг Мари шаҳри) "Хусравия" номли улкан мадраса қурдирган. Инжил канали деб юритилган канал бўйида "Ихлосия" мадрасасини бино эттирган. Мадраса яқинига "Шифоия" номли касалхона, "Сафоия" номли ҳаммом қурдирган.

Маълумотлар Ўз.А.С.1991 йил, 11 январда чоп этилган
"Навоий ва Меъморчилик" рисоласидан олинди.

Шунча хайрли ишларни амалга оширган ва катта илмий мерос қолдирган камтар инсон оҳ уриб:

*Оҳки, умр ўтти жаҳолат била,
Қолдим ўлум вақти хижолат била,*

*Умр куни уйқуда қолдим тамом,
Эмдики уйғондим, ўлуб эрди шом.*

*Андаки қилмоқ керак иш, қилмадим,
Иш қила олмас кунини билмадим,*

демоқдалар.

*Борди тириклик чоғи буду набуд,
Ўзни ҳам ўлтурсам эмас эмди суд.*

*Иш қилур айёрнида гумраҳ бўлуб,
Иш чу иликдин бориб огаҳ бўлуб.*

*Вақт каму йўл узуну май ачиг,
Асру қатиг ҳол этибдур қотиг.*

*Бўлмаса гар бахшиши раҳматфизой,
Вой, менинг ҳолима, минг қатла вой!*

Кўп раҳмат билан менга мурувват қилинмаса, холимга минг қатла вой бўлади. Бу соф иймонли мўминнинг хавфи. Салафлар ўз амалларига эмас, илоҳий раҳматга суянишган.

Навбатдаги байтларда Навоий инсон умрини бир неча даврга тақсимлайдилар. Ҳар бир даврнинг амалини, ҳолатини баён қиладилар.

*Умр кунин қисмат этибтур қазо,
Ҳар чоғи бир ишга қилур иқтизо.*

Умр кунларини қисмат – қазои қадар белгилаб қўйган. Унинг ҳар бир даври бир иш бажаришни тақозо қилади.

*Ўнгача гафлат била побастлиқ,
Жаҳл йигирмигачау мастлиқ.*

Инсон ўн ёшгача ғафлатда ўтади. (Побасталик – Оёғи боғлилик, гирифторлик). Йигирмагача жаҳл мастлигида яшайди.

Инсон ўн ва йигирма ёшида билимдон бўлади. Кўп билимларни ўзлаштиради. Лекин тутимига қарасангиз, ёш болалиги билиниб туради.

Бу байтларни тўғри тушуниш учун бир кишининг ибратли сўзларини эслаб ўтсак. У дейди:

- 5 ёшимда отам мен учун энг афзал инсон эди.
- 7 ёшимда отамни ҳамма нарсани билувчи, ҳамма инсонларни танувчи билимдон деб билдим.
- 10 ёшимда отам мен учун аъло, лекин ғазаби тез шахсдек туюлди.
- 12 ёшимда у ўта ҳассос, ҳиссиётга берилувчан эди.
- 16 ёшимда отамнинг асрдан ортда қолган, замон билан бирга одим отолмайдиган қолюқлигини англаб етдим. У фан-техникадаги янгиликларга эътироз билдирмасида, лекин "яхши томонидан ёмон томони кўпроқ" деб бизни жуда эҳтиёт қиларди. Телевизор оғусидан қўрқарди.
- 18 ёшимда отам гап тушунмайдиган қайсар киши бўлиб гавдаланди.
- 20 ёшимда отам билан тил топишиш қийинлашди. "Онам бечора шунча йилдан бери қайсар эр билан қандай яшаб келаяпти экан-а?" деб онамга ачиндим.
- 25 ёшимда қари отам кўп ишимга аралашиб, "ундай қилма, бундай қил" деган гаплари кўпайди.
- 30 ёшда отамдан айрилдим. Ўз ўғлимни бошқариш мен учун жуда қийин кечди. Ахир мен унинг ёшида отамдан чўчиб, ёмон ишга қўл урмас, ёмон нарсага боқмас эдим. Болам эса мендан чўчимайди. Пулга ўч. Компьютерга ёпишиб олган. Дарси суст. Китоб ўқимайди. Ўйинқароқ.
- 40 ёшимда отамнинг бизга ўргатган ҳаётий қоидалари ва тартиб-интизомни эсладим. Мен ҳам болаларимни шу руҳда тарбиялашим керак эди. Лекин эплолмадим.
- 45 ёшимда отам бизни тарбиялаган услубдан ҳайратга тушдим. Отам тарбиясидан ёқа ушладим. У гений экан.

- 50 ёшимда "отам қандай қилиб 10 та болани ўқимишли, намозхон, ароқ ичмайдиган, сигарет чекмайдиган қилиб тарбиялади, қандай қилиб қизларни ҳаёли-иболи, орномусли қилиб ўстирган экан", деган савол олдида донг қотиб қолдим. Учта боламни эплаш мен учун тоғни елкада кўтаришдан оғир эди. Айни шу ёшимда отамни қадрини билдим. Ундан маслаҳат олгим келди...
- 55 ёшимда отамнинг узоқни кўрувчи донишманд эканини англаб етдим. Донишмандимни соғиндим.
- 60 ёшимда отамнинг нуроний зот эканини ҳис этдим. У кўп нарсага улгурар эди. Беш маҳал намозни масжидда ўқирди. Саҳарда масжид эшиги очилмай туриб, остонада кутиб ўтирарди. Рўзғорни буст-бутун қилиб қўяр эди. Таълим-тарбиямизга доим диққат эътибор қаратиб келган. Мен эса рўзғор деб гоҳида намоздан қолдим. Болалар тарбияси деб тирикчиликни ташлаб қўйдим.
- 5 ёшимда отам мен учун қандай афзал бўлса, 60 ёшимда ҳам энг афзал инсонга айланди. Ҳозир уни жуда-жуда қўмсайман. Қўлидан ўпиб, узр сўрагим келади...

*Ўттузу қирқ ичра эрур айшу ком,
Ваҳки, манга ул доғи эрди ҳаром.*

Ўттиз, қирқ ёшда маишат роса чўққига чиқади. Лекин у давр ҳам менга ҳаром бўлди. Яъни иш кўплигидан айш-ишрат менга насиб этмади.

*Қилмади элликда тараққий киши,
Олтмишу борча таназзул иши.*

Эллик ёшда киши тараққий топмаса, олтмишда ҳамма иши таназзулга кетади.

*Етмиш аро вожиб эрур турмогинг,
Саксон аро фарздур ўлтурмогинг.*

Етмиш ёшда киши юриб, ўз юмушларига ўзи яраши вожиб. Саксонда оёқ заифлашиб, қомат мункайиб, ўтириб қолиш фарз бўлиб қолади.

*Тўқсон агар бўлди йиқилмоқ керак,
Юз аро жон таркини қилмоқ керак.*

Киши тўқсонга етдими, тамом, йиқилиши керак. Юзда ҳеч қаршилиқ кўрсатмай жонни таслим қилаверсин.

Агар бир киши 65 ёки 70 ёшида вафот этса, баъзилар: "бевақт ўлим фалончини орамиздан эрта олиб кетди", дейди. Назаримда, 63 ёшдан кейинги ўлимни "бевақт" деб аташ у қадар саҳиҳ бўлмаса керак. 63 дан кейинги ҳар лаҳза илоҳий тортиқ. Аслида ҳаётнинг аввалидан охиригача Ҳақ тортиғи, лекин 63 га эсон-омон етиб келган отахонга умрнинг ҳар бир сонияси сафарга тадорик кўриш учун қулай фурсат.

*Умри табиий кишига бўлса ком,
Истар ўлуб, ҳар сори қилгай ҳиром.*

*Умри табиий дема, гар умри Нух
Бор эса, тавфиқдин ўлмай футух.*

Агар инсон Нух алайҳиссалом умрича салкам 1000 йил умр кўрсада, уни табиий умр дема, агар унга тавфиқ эшиги очилмаган бўлса. Тавфиқ – Тўғри йўлга бошловчи дин йўл-йўриқлари, инсоф, диёнат, эътиқод. Агар унга шулар берилмаган бўлса, агарчи Нухдек узок умр кўрса ҳам уни яхши умр дема.

*Яхшироқ ул умрдин ўлмоқ йироқ,
Умр неким, андин ўлум яхшироқ...*

Тавфиқсиз умрдан йироқ бўлиш яхши, ундай ҳаётдан кўра ўлим яхшироқ.

Байтларни денгиз мавжидай тўлқинлаб ўқиётган ўқувчи шу ерга келганда такқа тўхтаб қолади. Унга нимадир етишмаётгандай туюлади. Бу, асар нуқсонидан эмас, баттол қайчининг хиёнатидандир. Эски нусхада учта нуқтадан кейинги ўнта байт бутунлай олиб ташланган, шул боис ўқувчи тугалланмаган маъно қаршида донг қотиб қолади.

Нега у байтлар олиб ташланди? Унда советлар мафкура-сига таҳдид соладиган нима бор эди?

Савол жавоби ўзингизга ҳавола. Лекин мен сиз азизларга бошқа бир савол билан мурожаат қилмоқчиман.

Инсонни яратилишидан бўлган мақсад нима?

Нега инсон дунёга келади?

Ҳаётни қандай ўтказиш керак?

Ҳаёт ниҳоясига етгач, инсон қаерга кетади?

Ташланган байтларда шу саволларга жавоб берилган эди. Шунинг учун ўнта байт: йигирмата мисра аёвсиз қирқиб ташланади. Аждод мероси авлоддан шафқатсизларча тортиб олинади. Эзгулик йўлига тўсиқ қўйилади.

Қуйидаги байтларни шошмасдан, тааммул билан ўқинг.

*Умр эрур тақвою тоат учун,
Тенгри буюрғонига итоат учун.*

Умр, – дейдилар Навоий, – тақво ва тоат учундир, Аллоҳ амрига бўйсунуш – итоат учундир.

Бу фоний дунёда умргузаронлик қилишдан асосий мақсад тақво ва тоатдир, Аллоҳ амрини амалга ошириш – итоатдир. Тоат-ибодат маъноси кўпчилик тушунчасидаги тор маънода эмас. Ибодат Аллоҳ суйган ишларни амалга ошириш, ҳаётга тадбиқ қилиш – эзгулик, ҳайрият, эҳсон, адолат, эркинлик, яхши амалларга ўзаро ҳамкорлик, ёмонликнинг ҳамма турини тарк этиш – қотиллик, ўғрилик, порахўрлик, зулм-ситама каби

қабих амалларга кўл урмаслик, зинҳор-базинҳор яқин йўла-масликдан иборатдир.

Ҳаётдан мақсад фақат еб-ичиш, ухлаш каби ҳайвонлар билан муштарак ҳожатларни ўташдан иборат бўлса, назмда ҳайвон билан қофиядош инсон ҳаётда унга қисматдош бўлиб қолади-ку. Еб-ичиш – васила. Ғоя эмас. Агар васила ғояга айланса,

*"Каррамно" келди маноқиб анга,
"Аҳсани тақвим" муносиб анга.*

Мукаррамлик, гўзал хилқат каби хусусиятлар ва фазилатларга ҳазрати инсон лойиқ бўлмай қолади.

Навоий умрнинг асосий мақсади тоату тақво яхшилик эканининг баёнидан сўнг йигитларни намозга чорлайдилар.

*Тоату тақво нечаким хушдурур,
Лек йигитлик чоғи дилкаш дурур.*

*Хуш кўрунур қилса йигит айшу ноз,
Кўр не кўрунгай агар этса намоз.*

*Хоки палак айласа қад хам анга,
Они рукуъ этса мусаллам анга,*

*Кимки йигитликда сарафроздур,
Буки бошин ерга қўяр оздур.*

*Қорики заъф айлади бошин нигун,
Туз қила олмас илик айлаб сутун.*

*Бошки тушар ер уза беихтиёр,
Сажда қилурда анга не ихтиёр.*

*Қорики қаддига хам ўлди вуқуъ,
Иш қила олгайму экин жуз рукуъ.*

*Тоат ани билки қилур навжувон.
Қилмаса нетгай қорийи нотавон.*

*Лек бу вобастаи тавфиқ эрур,
Кимгаки сарриштаи таҳқиқ эрур.*

Шу билан **Ўн еттинчи мақолат LIV** боб ниҳоясига етади. Ундан кейинги LV боб юқорида айтилганидек, 1986 йил нусхасидан олиб ташланган, у Пайғамбаримиз ﷺ сулоласидан бўлмиш Зайнул-обидийн ҳақида эди.

Навоий "Ҳайратул аброр"ни ибратли ҳикоя билан якунлайдилар. Хотима ўрнида келган бобдаги ҳикоянинг хулосаси шуки, бир қул подшоҳ базмида шилон¹ чоғи, шоҳнинг роса иштаҳаси очилган пайтда, қоқиниб кетиб, иссиқ овқатни шоҳ бошига тўкиб юборади. Зиёфатдагилар: "Шоҳ уни ўлдиради, унинг қилмишига бундан бошқа жазо лойиқ эмас", деб ўзларича ҳукм чиқарадилар. Шоҳ эса, жазо бериш ўрнига уни қулликдан озод этади. Вазир шоҳга: "Унинг гуноҳига қиличдан бошқаси муносиб эмас эди" дейди. Шоҳ ғазаб билан эмас, завқ билан марҳамат қилади:

*Шоҳ деди лутф била завқнок:
Ким ани худ хижлат этибдур ҳалок.*

*Кимса ўлукни яна ўлтурмади,
Тиги сиёсат бошига сурмади.*

*Ҳар киши халқ ичра гунаҳкорроқ.
Афву иноятга сазоворроқ.*

¹ **Шилон** – Подшоҳ зиёфати.

Уни хижолат ҳалок қилиб бўлди. Ўлганни қайта ўлдирилмайди. Сиёсат тиғини унинг бошига тортилмайди. Эл ичида ким гуноҳкор бўлса, у афву иноятимизга сазовардир, дейди.

Ушбу ҳикоя сўнггида Роббил оламийнга мурожаат қилдилар. Оддий бир шоҳ шу қадар кечиримли бўлса, Сен биздек осийларни кечиришга ҳақлисан, гуноҳим ҳар қанча кўп бўлгани билан, шукрки менинг Сендек Илоҳим бор, деган мазмунда байтлар ёзадилар. Боб охирида асар номи Ҳайратул аброр эканини ва ёзилган санасини очиқлайдилар. Ҳижрий – 888 йил, мелодий 1483 йил.

LXIII

Ул қул ҳикоятим, аёғи тойилиб, аёғлуқ¹ ошини шоҳнинг боши косасига урди ва карамлиг шоҳ олида ўз ошин пишурди.²

*Бор эди бир хисрави соҳиб карам,
Ким карамидин эл эди муҳтарам.*

*Хизмат аро бор эди бир қул анга,
Пояи хизматда баковул анга.*

*Бир кун анинг базмида шилон чоғи,
Шоҳга ҳам иштаҳи ўлгон чоғи.*

*Накбат аёғига уруб тошни,
Шаҳ³ бошига тўкти исиз ошни.*

*Эл дедилар, ҳоли ани ўлтурур,
Ким бу гуноҳига жазо ул дурур.*

¹ Аёк, аёғ – Коса, пиёла, қадах. Аёғлуқ ошини – Косадаги овқатни.

² Шунга ўхшаш ҳодиса амирул мўминийн Умар ибн Хаттоб билан рўй берган.

³ Ҳар иккала нусхада ҳам "о" билан эмас, "а" билан "шаҳ" дейилган.

*Шоҳ боқиб кўрди чу ношод ани,
Лутф этибон айлади озод ани.*

*Деди вазир: Эй караминг бедариг,
Йўқ эди шаънида анинг гайри тиг.*

*Шоҳ деди лутф била завқнок:
Ким ани худ хижлат этибдур ҳалок.*

*Кимса ўлукни яна ўлтурмади,
Тизи сиёсат бошига сурмади.*

*Ҳар киши халқ ичра гунаҳкорроқ.
Афву иноятга сазоворроқ.*

*Ё Раб, анингдек карам этгувчи шоҳ,
Юз минг эшигингда эрур хоки роҳ.*

*Ҳар неча кўп бўлса гуноҳим менинг,
Шукрки, бор сендек илоҳим менинг.*

*Хижлат ила қолмади худ жон манга,
Ери дурур айласанг эҳсон манга.*

*Гарчи эмон қобили лутфу карам,
Лек эмон бир йўли навмид ҳам.*

*Мен киму баҳри карам этмак ҳавас,
Баҳр агар улдур манга бир қатра бас.*

*Шукрки, эҳсонинг ўлуб ёварим,
Топти ниҳоят варақин дафтарим.*

*Ҳайрати аброр кўруб зотини,
"Ҳайратул-аброр" дедим отини.*

*Нуктаи таърихики, аҳсан эди,
Секизу секиз юзу сексан эди.*

*Ким ўқуса, ё қилур эрса савод,
Руҳум агар қилса дуо бирла шод.*

*Тенгри ишин кому мурод айласун,
Руҳини жаннат аро шод айласун.*

Навоий ўқувчилардан дуо талаб қилмоқдалар. Кимки бу асаримни ўқиса, ёки ёзса, руҳимни дуо билан шод айласин. Ҳаққимга дуо қилганларнинг орзу истакларига бу дунёда Аллоҳ еткарсин, охиратда руҳларини жаннат билан шод этсин, демоқдалар.

Ҳар ишнинг аввали-ю охирида Аллоҳга шукр айтиш инъомни эътироф этган фозиллар шаъни. Навоий "Хамса" нинг илк достонини мувофаққият билан тугаллар эканлар, сўнгги байтларни шукр билан безашга ўтадилар. Классик шоирлар анъанасига кўра май бу ерда истиорага олинади. Баъзилар ҳақиқий май ичиб, ўзидан кетганда, Навоий "шукр майини ичиб, ўзимдан кетай" дейдилар.

*Эмди, Навоий, майи шукрона ич,
Ҳар неча бўлса тўла паймона ич.*

Эй Навоий, шукрона майини ич, ҳар қанча бўлса қадахни тўлдириб ич. (Паймона – май пиёласи, қадах.)

*Соқий, олиб кел тўла паймонае,
Йўқ, галат эттим, тўла хумхонае.*

Эй соқий, яъни косагул, тўла қадахни келтир, йўқ, адашдим, май тайёрланадиган хонанинг ўзини олиб кела қол.

*То ани кўп-кўп олибон сипқорай,
Кўп-кўп ичиб, бир дам ўзумдин борай.*

Яъни, тўйиб-тўйиб шукр қилай, ўзимдан кетгунимча кўп-кўп шукр айтай.

Шукр зикр турларидан бири. Зикр ҳақда Росулulloҳ ﷺ:

أَكْبَرُوا ذِكْرَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ حَتَّى يُقَالَ: إِنَّهُ مَجْنُونٌ – "То "мажнун" дейиладиган даражагача Аллоҳ азза ва жалланинг зикрини кўпайтиринглар", деганлар.

Ибн Сунний "Амалул явм ва лайла"

Тўрт нарса инсонга камолот тожини кийдиради. Уни улуғлик рутбасига кўтаради.

1-Шукр. 2-Зикр. 3-Сабр. 4-Фикр.¹

Навоий асарларида бу тўрт нарсага кўп дуч келасиз.

Шу билан "Ҳайратул аброр" достонига охирги нуқта қўйилиб, "Фарҳод ва Ширин" достони учун енг шимарилади. Қуримаган қалам довод қаърига шўнғийди.

¹ Инсоний баркамоллик омили бўлмиш бу тўрт омилнинг ҳар бири алоҳида-алоҳида ёритилишга муҳтож муҳим мавзулардир.

Навбатдаги меҳмонимиз таниқли олим

Абу Райҳон Беруний (973-1048)

Ўзбек замини унумдор. Ҳавоси тоза, манзараси дилдор. Сувлари афсонавор,¹ йўллари гулзор, шаҳар-қишлоқлари олмazorу узумзор... Бир чўпни ерга суқиб, андак парвариш қилинса, эртасига шиғил гуллайди, сўнг ғуж-ғуж мева тугади. Тупроққа қоришиб кетган уруғ ерни ёриб аста бош кўтаради. Ер остидан қочиб, устига интилган уруғ замин сатҳига чиққандан кейин тек турмай яна ҳам юқорироққа интилади. Бора-бора нимжон ниҳол илдиздан куч олиб, кўкка бўй чўза бошлайди. Интилувчан уруғ маррага етгач, ҳосил беради. Ҳосилидан тоғдек хирмонлар бунёд этилади. Бундаги фазл фақат Аллоҳнинг Ўзига қайтади.

Ажиб хислатга эга заминнинг аҳли ҳам ажиб фазилатларга эга – илмга чанқоқ, ҳақсевар, меҳнаткаш, ҳунарманд ва хирадманд... Диний, дунёвий соҳада забардаст олимлар, беназир алломалар етилиб чиққан. Жаҳон тараққиётига салмоқли ҳисса қўшиш баробарида айрим соҳаларда устози аввал ва муассис бўлиб шуҳрат қозонган. Серфайз диёрнинг қадимда "Қиблатул уламо" деб аталиши бежиз эмас. Мўғул истилосига қадар ўлкага илм излаб четдан толиби илмлар оқиб келарди, худди бугунги кунда четга оқиб кетаётгани каби.²

¹ Шоҳимардон, Чимён ва шунга ўхшаш баъзи хушманзара жойларга бориб, оқар сувларни, табиий шаршараларни ўз кўзи билан кўрган баъзи араблар ичига сиғмаган ҳайратини яширолмай: "Агар Аллоҳнинг фоний дунёси шундай гўзал бўлса, мангу Жаннати қандай экан-а?" деган эди. Ҳатто америкалик сайёҳлар минтақанинг гўзал табиатидан таъсирланиб, "Жаннатмакон жой!" деган экан.

² Мўғуллар 1215 йили Пекинни ишғол этгач, 1217 йил Хуанхе дарёсининг шимолдаги ерларнинг ҳаммасини ўз тасарруфига олади.

Хоразмнинг машҳур фақиҳи, муфтий Шаҳобиддин Хивакий барча кўшин (400 минг аскар)ни Сирдарё бўйига тўплаб, узоқ йўл сафаридан толиқиб келаётган мўғулларни қарши олиш, душманга ҳали ўзини ўнглаб олмасидан олдин, бор куч билан катта жангда тўсатдан зарба бериш тўғрисида бирдан-бир тўғри

Тарихчи, сайёҳ Ибн Баттута,¹ файласуф, ижтимоий фанлар олими Ибн Холдун² ва булардан бошқа арабу ажам олимлари Хуросон ва Мовороуннаҳр ҳақида, хусусан Хоразм, Бухоро, Самарқанд, Фарғона, Шош ва унинг аҳолиси ҳақида кўп ва хўп илиқ сўзларни ёзиб кетишган.

Ибн Холдун "*Муқаддима*"сида *Ҳавонинг мўътадил ва ғайримўътадил иқлимлари ҳамда об-ҳавонинг инсон рангига, ҳаётига таъсири* деган боб бор. Шунингдек, *Об-ҳавонинг башар ахлоқига таъсири* деган боб бор. Совуқ ўлкада яшовчиларнинг ва иссиқ ўлкада яшовчиларнинг табиати, ахлоқ-одоби ва хусусиятлари ҳақида тўхтаган.

фикрни билдиради. Бирок Муҳаммад Хоразмшоҳга бу фикр маъқул келмайди. Чунки, у ўзининг олий лашкарбошиларидан бўлган қипчоқ лашкарбошиларга ишончсизлик билан қарар эди. Шунинг учун ҳам у катта қўшинни бир жойга тўплашдан ва улар фурсатдан фойдаланиб уни тахтдан ағдариб ташлашларидан хавфсирар эди.

1219 йилнинг кузида Чингизхон Хоразмшоҳ салтанатига қарши юриш бошлади. Жами аскарлари 200 мингга яқин бўлган мўғулларга уйғур хони Идикут ва Олмалиқ ҳукмдори Сифноқ тегинлар ҳам ўзларининг ҳарбий кучлари билан қўшилган экан.

1220 йил февралда Чингизхон Бухорога етиб боради. Мўғуллар Бухорони вайрон қилгандан кейин Самарқандга йўл олади. Чингизхон Бухородан ҳайдаб келтирган асирлардан ташқари ўғиллари Чигатой ва Ўқтойларнинг Ўтрордан олиб келган бандиларини ҳам Самарқанд қамалига сафарбар этади.

Ўрта Осиё истилосидан кейин мўғуллар рус ва араб ерларига ҳужум бошлайди. Шу билан бу диёрларга келаётган талабалар сафари тақатақ тўхтайтиди.

¹ Ибн Баттута (1304-1377м) араб сайёҳи ва тарихчиси. 1325 йилда дунёга саёҳатга чиқади, 1352 йили саёҳат ниҳоясига етади. 27 йил давом этган саёҳатда олим кўрган билганларини ёзиб бориб, *تحفة النظار في غرائب الامصار وعجائب الاسفار*

китобини таълиф этади. Заркалийнинг билдиришича, Ибн Баттута туркий ва форсий тилларни яхши билган.

² Абдурраҳмон ибн Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Холдун. Асли Ишбилиядан. Тарихчи, файласуф, ижтимоий фанлар олими. Тунисда 1332 йили таваллуд топиб, шу ерда ўсиб улғайган. 1406 йили вафот этган.

العبر وديوان المبتدأ والخبر في تاريخ العرب والعجم والبربر номли 7 томли китоби билан шуҳрат қозонган. Унинг биринчи томи ижтимоий фанларга бағишланган.

Унинг фикрича, иқлимнинг инсон ахлоқиға ва онгига таъсири катта экан. Мўътадил иқлимли диёрда туғилиб, шу ерда ўсиб, улғайган болалар ўзга иқлимдагиларга нисбатан анча зийрак бўлади. Абу Райҳон Муҳаммад ибн Аҳмад Беруний шундай болалардан бири эди. *عظماء في طفولتهم* номли китобда Берунийнинг 14 ёшида рўй берган ажойиб ҳодиса хикоя қилинган. Қиссанинг хулосаси шундан иборатки, султон Маҳмуд Ғазнавий ўзи ҳукмронлик қилиб турган ерлар масоҳасини билишни истайди. Бунинг учун катта олимлар жалб этилади. Шулар қаторида 14 ёшли Беруний ҳам бор эди. Ёш олим Ғазна билан Шероз оралиғини билиб беради.

- Ҳинд ҳудудидан Форсгача бўлган мамлакатим масоҳасини билишнинг имкони борми? – сўрайди султон.
- Бутун ер юзининг масоҳасини билиш имкони бор, султоним, – дейди бола.

*Халқим тенгсиз фарзандлар бергансану дунёга
Зар қоғозга шиқибоз мурғдай устин ёнгансан.
Сўнг юз йиллаб фаромуш кўзинг тикиб самога
Дафинаи ганжингни эслатишса топгансан.**

1993 йили газетада "**Китоб ат-тасриф**"нинг тафсири номи остида мақола берилган. Мақолада асосан Ибн Синодан 44 йил олдин ўтган Абул Қосим аз-Заҳравийнинг мазкур асари ҳақида гап кетади. Унда инглиз олими Монтгомер Уоттнинг 1976 йилда ёзган иқрори берилган:

"Оврўпаликлар мусулмон маданиятидан, айниқса фалсафа ва табобат соҳасида, ўзларининг қанчалик қарздор эканликларини ҳис қилганларича йўқ. Кўпинча мусулмонлар маданиятининг ижобий таъсири ва кўламини пасайтириш, ҳатто тамоман эсга олмасликка уринамиз. Бизнинг мусулмонлар билан яхши муносабатимиз уларнинг олдида қанчалик қарздор эканлигимизни тан олишига мажбур қилади. Буни яшириш ёки тан олмаслик сохта гурурдан бошқа нарса эмас".

У. М. Уотт. Влияние Ислама на средневековую Европу. Москва 1976.

* Ўз. АС.1993 йил, 9 апрель.

Лахта қўрғошин

Берунийнинг "ЖАВОҲИР КИТОБИ" дан ҳикоятлар

Денгиз савдогарларидан бири шуни ҳикоя қилиб берди: одатда биз камбағал одамларнинг молларини таширдик, шу билан одамлар дуосини олардик. Кунлардан бир кун биз Убуллада Чинга жўнашга шайланаётган эдик, қўққисдан рўпарамга бир чол келиб тўхтади. У менга қараб, сенда ишим бор, олдин сендан бошқа бир кишига илтимос қилган эдим, лекин у мени алдади, шунинг учун сенинг олдингга келдим, шояд сен ўша мени алдаб кетган одам қилиғини қилмассан, деди.

- Нима ишинг бор?
- То илтимосимни бажаришга ваъда бермагунингча айтмайман, – деди у.

Мен унинг илтимосини бажаришга ваъда бердим. Шунда у оғирлиги юз маннча келадиган қўрғошин ёмбисини келтирди.

- Мен бу илтимосингни бажара олмайман, – дедим.

У эса хиралик қилиб туриб олди:

- Сўз берган эдинг-ку, лабзинг қани?

Мен қаёққа борсам, хиралик қилиб кетимдан қолмади, ҳоли-жонимга қўймади, ноилож уни олишга мажбур бўлдим. Кейин дафтарга унинг номи ва Басрадаги уйини ёзиб қўйдим. Кейин нима бўлди-ю, ўша ерга етганимизда, Худонинг қудрати денг, шундай бир бўрон турдики, нима бўлганини ҳам билолмай қолдик, жон сақлаймиз деб энка-тинкамиз чиқиб кетди. Манзилга етдик, ўзимиз билан олиб борган нарсаларимизни пулладик. Шунда қўққисдан бир киши келиб мендан қўрғошин сўради. Мен унга қараб:

- Мен ўзим билан ҳеч қандай қўрғошин олиб келганим йўқ, – дедим.

Хизматкор ўша киши бериб юборган молни эслатди. Мен бўлсам унга:

- Мен буни сотолмайман, борди-ю сотсам, эгаси билан бўлган келишувимизга хилоф иш қилган бўламан, – дедим.

Лекин кўрғошин сўраб келган одам уни кўярда-қўймай бир юз ўттиз дийнорга сотиб олди. Мен кўрғошин эгасига Чиннинг ҳар хил ажойиб нарсаларидан олдим. Кейин биз орқамизга қайтиб, кетган жойимизга келдик. Лекин чолдан дарак бўлмади. Мен унинг уйини қидириб топиб, сўраган эдим, уни ўлган дейишди. Шунда кўни-қўшниларида:

- У кишидан ҳеч ким қолганми? – деб сўрадим.
- Унинг бир акасининг ўғли бўлгучи эди, – дейишди улар, – уям қайси бир денгиз чеккасидаги юртда яшарди. Уйи бўлса қозининг ёрдамчиси кўлига вақф қилиб берилган.

Мен нима қилишимни билмай қолдим, кейин Убуллага қайтиб келдим. Ўша кишига деб олиб келган молларнинг ҳаммасини етти юз динорга сотдим.

Орадан бир неча вақт ўтгач, бир куни тўсатдан олдимга бир киши келди. У менга тикилиб туриб:

- Сиз фалон кишимисиз? – деди.
- Ҳа, – дедим. У бўлса менга:
- Ўтган йили Чинга бориб, ўша ёғда лахта кўрғошинни сен сотганмидинг? – деди.
- Ҳа, – дедим.
- Ўша кўрғошинингни мен сотиб олган эдим, – деди у. – Уни ишлатиш ниятида майдаламоқчи бўлган эдим, ичи бўш экан, унда ўн икки минг динор пул бор экан. Сени қидириб ўша маблағни олиб келдим, марҳамат қилиб олсанг.

Мен у кишига:

- Оббо, тушмагур-эй, сен ташвиш орттирдинг-у, ахир у пуллар меники эмасди-ку, – дедим. Кейин бўлган воқеанинг ҳаммасини бошдан-оёқ гапириб бердим. У бўлса таажжубда қолиб кулди. Кейин менга:
- Ўша чолни танийсанми? – деб сўради.
- Йўқ, гапириб берганимдан бошқа ҳеч нарса билмайман, – дедим. У бўлса менга:

– Ўша киши менинг амаким бўлади, – деди, – унинг мендан бўлак меросхўри йўқ. Менга тихирлик қилавериб, бошимга не кунларни солмади, ҳатто шуни деб ўн етти йил олдин Басрадан қочиб кетдим. У олтинларни мендан яширмоқчи бўлган экан, Худойим изми билан амаким хоҳлаган иш бўлмади.

Мен унинг гапларини эшитдим, қарияга тегишли бўлган ўша етти юз динор пулни унга бердим. Шу билан у Басрага жўнаб кетди. Ўша ерда у амакисининг уйини ўзига ватан қилиб олди ва пиру бадавлат бўлиб яшаб кетди.

Эй ғамгин! Агар Аллоҳ сенга бир неъматни битган бўлса, билиб қўй, уни ҳеч ким сендан тортиб ололмайди. Насиб қилса неъматнинг ўзи сени қидириб ўз оёғи билан кириб келади. Кўнглингни хотиржам қил. Мамнуният билан бамайлихотир яшайвер.

Лекин унутма! Агар Аллоҳ сенга ўша неъматни ёзмаган бўлса, қўшин тортиб бориб уни олмоқчи бўлсанг ҳам ҳаргиз ололмайсан. Борига қаноат қил, берса ҳам, олса ҳам шукур қил.

Ҳақдорларни меросдан маҳрум қилиши гоҳида ёмон хотимага сабаб бўлади, яъни кишининг иймондан айрилишга олиб боради.

Ҳаётининг охирги лаҳзасида яшаётган инжиқ чол ўғилларига васият қилиб: "фалончи жанозамга келмасин (акасини назарда тутяпти), фалончи қариндошимиз остона ҳатлаб уйимизга кирмасин" дейди. Охири шу кишига гўзал ўлим насиб қилмайди.

Дунё билан видолашаётган одам ухрони ўйлагани маъқул. Бу ёғини тирикларнинг ўзи келишиб ё талашиб бўлишиб олаверади. Нима ишинг бор, жанозага ким келади-ю, ким келмайди. Сен орқангни эмас, олдинингни ғамини еб, иймонни жонга ҳамроҳ қилиш йўллари уйламайсанми?!..

Олти қирралик қубба

(Плутарх) ўзининг "Китоб ал-ғазаб"ида айтишича, Румиянинг подшоҳи Аёрунга маҳорат билан ишланган, жудаям қимматбаҳо, олти қирралик қубба шаклли биллур совға қилибди. Чиндан ҳам биллур битта ягона парча бўлганми ёки бир-бирига бириктирилган бир неча парчалардан иборат бўлганми – буниси номаълум. Аммо Аёрун ўз биллури билан мақтаниб юрган. Бир гал у мажлисда ҳозир бўлган файласуфларга қараб:

- Хўш, бу нарса ҳақида нима дейсиз? – деб сўраб қолибди. Шунда бир файласуф Аёрунга қараб шундай дебди:
- Шу нарсани ўйласам юрагим орқамга тортиб кетади. Агар бир фалокат юз бериб, уни йўқотиб қўйсанг, ўрнига худди шундайини топа олишингга ишонч йўқ, демак, унга заруратинг ҳам йўқ. Борди-ю бу нарса бир балога гирифтор бўлса, шуни ўйлаб мусибатга дучор бўласан.

Нима бўлиб-ю, ўша файласуф айтганидай бўлибди. Бир гал, бу ёз кезлари экан, Аёрун орол сайрига чиқибди. Шунда ўша биллур қуббани кеманинг ёнгинасида кетаётган қайиққа солиб олишган экан. Шунда кўкқисдан шамол туриб бўрон бўлибди-ю, қайиқни тўнтариб ғарқ қилибди. Шу тариқа қайиқ билан қубба ҳам сувга чўкибди. Подшоҳ ғамга ботибди, кейин файласуфнинг гапи эсига тушиб, тасалли топибди. У шундай қилмаганда умри ғам-андухда қолган бўларкан.

Бир каттадан, бир кичикдан, дейишади. Олим гоҳи шогирдга қулоқ солиши керак. Ота фарзандни тинглаши лозим. Эр хотин раъйини эшитсин. Шоҳ раиятга қулоқ тутсин, у билан бамаслаҳат иш юритсин. Шунда ғам-қайғунинг олди олинади. Каттакатта ташвишларга барҳам берилиб, хавф-хатарга, нохушиликка йўл қўйилмайди. Ҳеч ким безовта бўлмайди, оҳ-фигон қилмайди. Рухиунослар ишсиз қолиб, бошқа иш қидиришига мажбур бўлади.

Чол ва чумчук¹

Фойдали масаллардан бирида шундай дейилган: бир чол бир чумчук тутиб олибди. Шунда чумчук ҳалиги кишига:

- Мени нима қилмоқчисан? – дебди.
- Сўйиб емоқчиман.
- Мен билан тўймайсан, – дебди чумчук чолга қараб, – чунки мен ярим луқмадан ортмайман. Борди-ю кўйиб юборсанг, мен сенга учта ҳикматли сўз айтаман, сен унга амал қилсанг, катта фойда кўрасан.

Чумчук айтган фикр чолга маъқул тушибди, улар Тангри таолони гувоҳ келтириб келишишибди. Кейин ҳалиги чол:

- Қани ўша ҳикматли сўзларингни айт-чи? – дебди.

Чумчук чолга:

- 1-Ўтган ишга ҳеч қачон афсусланма.
- 2-Қўлга киритишинг мумкин бўлмаган ишга ҳаракат қилма.
- 3-Ақлинг бовар қилмайдиган ишга ҳеч қачон ишонма, – дебди.

Чол ўзича ўйлаб:

- Буни ейишдан кўра, айтганини қилсам яхшироқ эмасми? – дебди ва чумчукни учириб юборибди. Чумчук учиб бориб деворга кўнибди.
- Агар ўз айтганинда қаттиқ туриб, мени сўйиб еганинда ичимда каптар тухумидай бир марварид чиқарди, – дебди чумчук чолга.

Чол чумчукни кўйиб юборганига пушаймон қилибди. У чумчукни қафасга қайтариб солмоқчи бўлиб, жон талвасасида:

- Кел, қайт жойингга, – дебди, – мен сен учун симсим-кунжут уруғини тозалаб, муздек сув ҳам тайёрлаб кўйибман.

Чумчук чолга қараб шундай дебди:

¹ Бу зарбулмасал Шарқда кенг тарқаган. Жалолиддин Румийда ҳам айна шу қиссани "Тутқин кушнинг ўғитлари" номи остида топасиз.

– Эй Одам боласи, сен мени сўёлмадинг, еёлмадинг, ҳатто мен айтган гапга амал қилолмадинг. Сен мени кўйиб юборганингга ачиняпсан. Энди ўз жойимга қайтармоқчи бўляпсан, лекин бу иш кўлингдан келмайди. Ундан кейин ўйлаб ҳам кўрмадинг, бутунлигимча каптар тухумидай келмайману, менинг жиғилдоним қандай қилиб ўз гавдамдан катта нарсани сиғдира олади?

Чумчуқ шундай дебди-ю, чол билан хайрлашиб, учиб кетибди.

Шарқ юлдузи. 1988 йил.4 сон.

Зарбулмасал инсон тарбиясида муҳим қўлланмалардан. Шунинг учун Қуръон ва ҳадис зарбулмасалга катта эътибор қаратган. Аммо муқаддас манбада зарбулмасал қилинган нотик ҳайвонлар ортида инсонлар яширинган эмас.

Чумчуқ кичкина махлуқ. Чол узоқ умр кўрган тажрибага бой инсон. Шундай бўлишига қарамай, ўзидан кичик махлуқ олдида мулзам бўлди. Ақл ёшда эмас бошда.

Катта кичикнинг гапини олишни ўрганиши керак. Бу ҳам бир санъат. Кўп келишмовчиликларнинг бирламчи сабаби катталар билан кичиклар, кексалар билан ёшлар ўртасида пайдо бўладиган тушунмовчиликдир. У бунни риоя қилмайди, бу уни тушунмайди. "Мен сендан кўра битта кўйлак ортиқ кийганман" тушунчаси каттада кибрни қўзгатиб, қанча-қанча яхшиликлар йўлига зов бўлиб келмоқда.

Қўлидаги неъматни учириб юборган чол қиссаси илкидаги неъматини қочириб юборган элни эслатади ва хушёрликка ундайди.

Берунийдан келтирилган ушбу уч қиссада бундан бошқа жуда кўп фойдалар бор. Уни сиз азизлар битта-битта излаб топиб, бир жойга ёзиб қўйинглар. Келажак авлод сизнинг мутолаангиздан фойдалансин.

Яна бир мухтарам меҳмонимиз бетакрор зот имом Бухорийдир

Бухорийнинг "ЖОМЕЪУС САҲИҲ КИТОБИ" дан ҳадислар

*Шамол, тин, бир озга меҳмон келадур,
Денгиз, тубингдан тез чиқар ноёб дур.
Бетакрор улуг зот ташириф буюрди,
Булбул, наво айлаб, қуллуқ қилиб тур.*

*Райҳон, бинафшалар, пойандоз ёзинг,
Табиат, ташлагин инжиқлик, нозинг.
Сукут сақлаб қулоқ тутинг имомга,
Қарга, чиқармагин бугун овозинг.*

*Қуёш, ердаги ўз аксингни кўриб,
Мақтансанг арзийди кўксингга уриб.
Тунда нурун кетар, уники кетмас,
Мудом зиё сочур туну кун юриб.*

*Шаршара, шовқинсиз жимгина тингла,
Тоғу тош, инсу жин, ҳикматни англа.
Лочин, настга тушиб ўз насибанг ол,
Шоҳ-гадо, мажлисда одобинг ўнгла.*

*Бухорий Ҳазратдан ﷺ қилур ривоят,
Ҳар бир сўзи ҳикмат, ҳар бири ибрат.
Ўқиб амал қилсанг, қолмас дилингда
Ғам-андух, қайғудек бирор бир иллат.*

Ж.

Саҳобалар ﷺ Росулulloҳ ﷺ сўзларини етук одоб билан, жим ўтириб тинглар эдилар. Ровийлар бу илмий мажлис манзарасини тасвирлаб: *كَانَ عَلَى رُؤُوسِهِمُ الطَّيْرُ* – *Гўё бошларига қуш қўнгандек сокин ўтирар эдилар*, дейишади. (Хабар "Саҳиҳ" да келган).

Шу боис қунтли шогирдлар улуғ муаллим оғзидан чиққан ҳар бир сўзни ёдлашлари осон кечган.

Ҳадисга оғиз жуфтлаган олим таҳорат олиб, тавозу билан ўтириб, сўнгра ҳадис айтарди. Тобеинлардан бири бетоб бўлиб ётган пайтда ундан бир ҳадис сўрашади. Олим ётган ўрнидан базўр қўзғалиб ўтириб олади. Сўнг сўралган ҳадисни айтади. Ётиб айтаверинг, дейишса, "ҳадис айтаману ётиб оламанми" дейди.

Абу Идрис Хавалоний

يا عبادي اِنِي حَرَمْتُ الظُّلْمَ عَلٰى نَفْسِي وَّجَعَلْتَهُ بَيْنَكُمْ مَحْرَمًا فَلَا تَظَالَمُوا

"Эй бандаларим! Мен зулмни ўзимга ҳаром қилдим ва сизлар орангизда ҳам ҳаром қилдим, бас, бир-бирингизга зулм қилманг!.. " ҳадисини айтаётиб тиз чўкиб қолар эди.

Имом Бухорий ҳар бир ҳадисни "Саҳиҳ"га ёзишдан олдин икки ракаат нафл намоз ўқир эдилар.

*Аллоҳ раҳмат қилсин ул нафис жонни,
Ҳадисга шиқибоз покдил жононни.
Онт ичиб айтаман, топмассан ҳаргиз
Ҳадисдек дармонни кезиб жаҳонни.*

Ж.

Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ибн Иброҳим ал-Бухорий "Саҳих"да дейдилар:

باب الدعاء عند الكرب .

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو عِنْدَ الْكَرْبِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَرَبُّ الْأَرْضِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

Қайғуда ўқиладиган дуо боби

Ибн Аббос رضي الله عنه ривоят қиладилар: Набий صلى الله عليه وسلم қайғули дамда "Ла илаҳа иллаллоҳул азиймул ҳалийм, ла илаҳа иллаллоҳу роббул аршил азийм, ла илаҳа иллаллоҳу роббус-самавати ва роббул арзи ва роббул аршил карийм", деб дуо қилар эдилар.

Маъноси: Азийм, Ҳалийм Аллоҳдан ўзга ибодатга лойиқ чин маъбуд йўқ.

Беҳад буюк ари соҳиби Аллоҳдан ўзга ҳақ маъбуд йўқ.

Осмонлар эгаси, ер эгаси ва улуғ ари соҳиби Аллоҳдан ўзга ҳақ илоҳ йўқ.

***Азийм** – Ҳақ таолонинг сифатларидан бири. Одамзод идрок этишидан оғиз, инсон ақли бовар қилмас даражада Буюк, Юксак деган маънони ифодалайди.¹*

***Ҳалийм** – Бу ҳам Парвардигори оламнинг олий сифати. Жазо беришга лойиқ бўла туриб, жазони кечиктирувчи, деган маънони ифодалайди.*

***Беҳад буюк ари соҳиби Аллоҳдан ўзга ҳақ маъбуд йўқ** – Кейинги жумладаги "азийм" ҳамда "карийм" калималари аришинг сифати дейди олимлар. Шунинг учун жумҳур уламо-лар ҳар икки калимани касра билан ўқиганлар. Баъзилар рафъ қилиб ўқиб, Аллоҳга сифат қилган.*

Қуйидаги оятлар жумҳур сўзини қувватлайди.

¹ Мишкотга қаранг.

﴿ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾ التوبة: ١٢٩ ﴿ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴾ المؤمنون: ٨٦
 ﴿ فَتَعَلَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴾ المؤمنون: ١١٦

Қайғу дуосининг зоҳирида "ғамимни арит, қайғулардан қутқар, ёрдам бер", деган мазмундаги тилаклар йўқ. Асосан такрорланган сўзлар тавҳид калимаси: *Ла илаҳа иллаллоҳ* ва Аллоҳнинг айрим олий сифатларидир.

Дуонинг мазмун жиҳатидан бир неча қисмга бўлиниши хусусида "**Эскирмас кўҳна мавзу**" рисоласида батафсилроқ тўхталинган. Бу ерда уни такрорлашга ҳожат йўқ, деб ўйлайман. Хуллас, бу дуо Арафа кундаги дуо каби мадҳ, ҳамду санодан иборатдир. Бу ҳақда жанобимиз ﷺ:

"Энг яхши дуо Арафа кундаги дуодир. Мен ва мендан олдин ўтган пайгамбарлар ўқиган энг яхши дуо – Ла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳ, лаҳул мулку валаҳул ҳамду ва ҳува ала кулли шайъин қодир, дуосидир", дедилар.

Термизий Сунани.

Тавҳид калимаси ва мадҳиядан иборат жумлани Набий ﷺ дуо деб атадилар. Ҳолбуки бунда ҳам, қайғу дуосида ҳам "уни бер, буни бер, ундан асра, бундан асра" деган бирон бир талаб йўқ. Бу жумбоққа олимлар икки хил жавоб беришган.

1-Абу Авона "Мустахраж"ида "*Сўнгра дуо қилар эди*" дейилган. Яъни "*ҳамду санодан иборат мазкур зикрни ўқиб бўлгач, ўз тилагини сўраб дуо қилар эди*", дейилмоқда.

Бухорийнинг "Адабул муфрад"ида Абдуллоҳ ибн Ҳорис Ибн Аббосдан мазкур дуони эшитдим деб, охирида: "*Ё Аллоҳ, бу қайғунинг ёмонлигини мендан ўзинг арит*" лафзини қўшимча қилади.

Аъмаш Иброҳимдан ривоят қилиб деди: "*Агар киши дуодан олдин санони тақдим этса, дуо ижобат бўлади. Санодан олдин дуо қилса, дуонинг мустажоб бўлиши умид этилади*".

Фатхул Борийдан.

2- Иккинчи жавоб. Хусайин ибн Ҳасан ал-Марвазий дейди: Мен Суфён ибн Уйайнадан Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Арафа кунидаги *Ла илаҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳ...* ҳадиси ҳақида сўрадим. У шундай деб жавоб берди: "Бу – зикр, дуо эмас. Лекин ҳадиси қудсийда Аллоҳ азза ва жалла: *"Кимни Менинг зикрим сўрашдан машғул қилса, унга сўровчиларга берганимдан кўра афзалини бераман"* деган. Шоир Умайя ибн Абус Солт Абдуллоҳ ибн Жадъондан ҳожатини ўташини сўрамай, унинг саховатпешалигини, ҳаёсини мадҳ этиб шеър битганда Абдуллоҳ у сўрамасдан олдин ҳожатини ўтайди. Бу – махлуқ шаъни. Холиқ шаънида нима дейсан?!

Зуннуннинг ﷺ "Ла илаҳа илла анта, субҳанака инний кунту миназзолимийн" деган зикрини Набий ﷺ дуо деб атаганлар.

Бошига қайғу тушган киши ушбу дуонинг ўзини такрор ва такрор айтса, ёки ушбунни ҳамду сано ўрнида билиб, ортидан Аллоҳга арзи ҳолини айтса, тилакларини тиласа, биизниллоҳ ғами арийди, қайғуси қурийди. Аллоҳга боғланган киши кам бўлмайди, дуоси мустажоб бўлган нажот топмай қолмайди.

Ибн Абуддунё *الْفَرَجُ بَعْدَ الشَّدَّةِ* китобида ёзади: *Валид ибн Абдул-малик Усмон ибн Ҳаййонга мактуб йўллайди. Мактубда "Ҳасан ибн Ҳасанни қўлга олиб, 100 дарра ур!" дейилган эди. Ҳасанни тутиб келишади. Али ибн Хусайн маҳбус ёнига келиб: "қайғудан қутулиш дуосини ўқинг", деб ҳазрати Али ﷺ ривояти орқали келган дуони эслатади.¹ Ҳасан дуони ўқийди. Шаҳар волийси Усмон: "Назаримда, бу кишига тухмат қилинганга ўхшайди. Уни қўйиб юборинглар. Мен амирул мўминийнга унинг беғуноҳ экани хусусида мактуб йўллайман", деб уни қўйиб юборди.*

Фатхул Борийдан.

¹ Али ривоятидаги ҳадис Насоийда турли лафзлар билан келган. Жумладан: *"Ла илаҳа иллаллоҳул кариймул азийм, субҳаналлоҳи, табаракаллоҳи роббул аршил азийм, валҳамду лиллаҳи роббил алабийн"* дейилган.

باب التلبينة

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ عُقَيْلٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا كَانَتْ إِذَا مَاتَ الْمَيِّتُ مِنْ أَهْلِهَا فَاجْتَمَعَ لَذَلِكَ النِّسَاءُ ثُمَّ تَفَرَّقْنَ إِلَّا أَهْلَهَا وَخَاصَّتَهَا أَمَرَتْ بِبُرْمَةٍ مِنْ تَلْبِينَةٍ فَطَبَخَتْ ثُمَّ صَنَعَتْ ثَرِيدًا فَصَبَّتْ التَّلْبِينَةَ عَلَيْهَا ثُمَّ قَالَتْ كُلْنَ مِنْهَا فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ
التَّلْبِينَةُ مُجَمَّةٌ لِفُؤَادِ الْمَرِيضِ تَذْهَبُ بِبَعْضِ الْحُزَنِ

Талбина боби

Урва¹ Набийнинг ﷺ рафиқалари Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилади. Агар унинг қариндошларидан бири вафот этса, шу муносабат билан аёллар йиғиларди. Бироздан сўнг ҳамма тарқаб, фақат яқинлар ва муайян, хос аёлларгина қоларди. Қозон талаб қилиб талбина пиширларди. Сўнг сарид тайёрланиб, устига талбинани қуйиларди. Оиша (аёлларни таомга ундаб): **Мана бундан енглар, мен Росулulloҳнинг ﷺ: "Талбина касал қалбига роҳат бағишлаб, қисман гам-қайғуни кетказади" деганларини эшитганман, дердилар.**

Талбина ва сарид (ثريد) нима?

Мен мурожаат этган барча шарҳчилар, жумладан "Саҳиҳ" нинг таниқли шориҳларидан Бадриддин Айний² ҳамда Ҳофиз

¹ Урва ибн Зубайр тобеинлардан. Асмо бинт Абу Бакрнинг ўғли. Шунинг учун Оиша онамиз ёнларига бемалол кириб чиқаверар эди. "Оиша онамизнинг ҳамма илмини олганман", дейишининг сири ҳам шунда. Мадинада Урванинг уйи ҳозиргача сақланиб қолган.

² Бадриддин Абу Муҳаммад Маҳмуд ибн Аҳмад ал-Айний Мисрда яшаб ижод қилган ҳанафий мазҳаб олимларидан. Ҳижрий 855 йилда вафот этган. Турли мавзулардаги жуда кўп китоблар муаллифи. Бухорий Саҳиҳини ўз даврида 21 мужалладда шарҳлаб *عمدة القاري في شرح الجامع الصحيح للبخاري* номлаган. Ҳозир 25

ибн Хажар Асқалоний¹ талбина ҳақида шундай маълумот беришган: *Талбина ун ёки кепакдан тайёрланадиган суюқ таом бўлиб, баъзилар унга асал қўшилади дейди. Айримлар сут қўшилгани учун талбина (асли лабан – لبن) дейилган, дейишади. Абу Нуайм "Тиб"да: талбина уннинг ўзидан тайёрланади, деса, бошқалар, талбинага мой қўшилади, дейишган. Бир қавм: "талбина арпадан қилинади", деган.*

Хуллас, талбина ўзбек пазандалигида ун, арпа ё кепакдан тайёрланган аталага ўхшаш суюқ овқат экан. Балки бу таом

жилдда нашр қилинган. الهداية البناية في شرح الهداية Бурҳониддин Марғилонийнинг الهداية ларига шарҳ. Икки жилд. عقد الجمان في تاريخ الزمان номли тарихий асари 25 жилддан иборат бўлган. Айримларнинг билдиришича, китоб аслида 60 жилд экан.

¹ Аҳмад ибн Али ибн Хажар ал-Асқалоний ҳижрий 773 санада таваллуд топиб, 852 санада вафот этган. Айнийга замондош ва ватандош. Қариндошлик жойлари ҳам бор дейишади. Ҳофиз ғоят улкан илмий мерос қолдирган. Ҳаддан ортиқ кўп турли мавзулардаги фойдали асарлари билан Ислом кутубхонасининг бойишига улкан ҳисса қўшган. У ўқиган китоблар номининг ўзи бир томли китоб бўлади. Ёзган китоблари ҳам шунга яқин. Уларнинг энг машҳури فتح الباري بشرح صحيح البخاري деб номланади. Китоб 17том, муқаддима билан 19 том.

Ҳар икки олимни Аллоҳ раҳмат қилсин. Бири фикҳда ҳанафий мазҳабга мансуб, иккинчиси шофеий мазҳабга. Шундай бўлсада уларда ва уларга сафдош олимларда бирёқламликни топмайсиз. Шаръий илмларда пешво бўлганлари сингари, бошқа манфаатли илмларда ҳам забардаст олим бўлишган. Бунга улар қолдириб кетган бебаҳо илмий бойликлар ёрқин далил. Қуръон илмлари, Қироат, Тавҳид, Тафсир, Ҳадис, Фикҳ, Фароиз, Тарих, Адабиёт, Аруз, Рақоик, Зикр ва Дуо, "улумул ола" деб аталмиш илм асослари ва ҳатто Табобатда ва бундан бошқа фанларда йирик асарлар таълиф қилишган. Қисқа умрдан унумли фойдаланиб, динга, умматга беқиёс хизмат кўрсатишган. Охирги икки аср аҳли бундайин денгизнамо олимлардан мосуво бўлди десам хато бўлмас. Зеро сал арабий саводи чиққан одам ўзини "олим" қолганларни жоҳил билиб, кўп нохушликларга сабаб бўлди. Ихтилофга ярамайдиган масалаларни кун тартибининг энг аввалига қўйиб, уни бир умр кавлаб, чўзиб, миллатни ўстириш ўрнига аксинча чўкишига олиб борди.

Икки забардаст олимнинг ёшликда ўқиган китобининг сони кўплигидан ва каттайганида ўзлари таълиф қилган китобларнинг кўплигидан ҳамда шунча илм ва обрўга эга бўлишига қарамай ўзини тупроқдек билиб, камтар ўтган зотлар таржимаи ҳолидан ва охирги икки асрдаги аянчли ҳолатлардан таъсирланиб, ушбуларга тўхтадим... Аллоҳ ҳаммамизни ислоҳ қилсин.

тарихи ўша қадим замонларга бориб тақалар. Диёримиз ҳадис пешволарини етиштирган баракотли дамларда имом Бухорий ҳадисига асосланиб, аталани ихтиро қилишгандир. Нон, сомса бетига седана сепиш ҳам олимлар ташаббуси дейишади-ку...

Талбинанинг суюқроғи ва иссиқ-иссиқ ичилгани фойдали.

Ибн Ҳажар Муваффиқиддин Бағдодийдан нақл қилади: "Талбинанинг фойдасини билмоқчи бўлсанг, арпа сувининг фойдасига қара, кепакнинг фойдаси янада кўпроқ".

Сарид асосан гўшт ва нондан пишириладиган қуюқ таом.

Оиша розияллоҳу анҳо бошига мусибат тушган азадор хонадонга бориб, талбина тайёрлатар эканлар. Ва уни ейишга ундаб: *Мана бундан енглар, мен Росулуллоҳнинг ﷺ: "Талбина касал қалбига роҳат бағишлаб, зам-қайғуни қисман кетказди" деганларини эшитганман*", дердилар.

Бошқа марфуъ ҳадисда: *هو البغيض النافع "Ёқимсиз фойдали овқат"* дейилган. Шунга кўра Оиша розияллоҳу анҳо баъзи азадор ва маъюсларга шу овқатни ейишга ундабгина қолмай, балки *عليكم بالبغيض النافع – "Ёқимсиз фойдали таомдан енглар!"* деб буюрар эдилар.

Демак қайғуни аритиш йўллари бир эмас, бир нечта экан. Шулардан биринчиси: Дуо. Бу – ҳар бир ишдаги асосий даво. Иккинчиси: Фойдали таом.

Озиқ-овқатнинг инсон соғлигида тутган роли катта. Тўғри ва сифатли овқатланиш касалликнинг олдини олишда ҳамда барвақт қариб қолишдан сақланишда муҳим аҳамиятга эга. Росули Акрам ﷺ овқатланиш одобига, тартибига, кайфиятига, миқдори, мижози, тури, нави ва сифатига қаттиқ эътибор қаратар эдилар. "Тиббун Набий" номли китобларга мурожаат қилинса, башарият муаллими ﷺ ўз нурафшон ҳаёти ва баракотли сўзи орқали таълим берган овқатланиш маданияти

барча маданиятлардан устун эканига гувоҳ бўлинади. زاد المعاد
нинг 4 жилди, الآداب الشرعية нинг 3 жилди Набий ﷺ тиббиётлари
хусусида бўлиб, саломатлик сирларини очиб ташлаган.

Муҳаммад Раҳматуллоҳ ибн Халилурроҳман Кайравоний
ал-Ҳиндий ал-Ҳанафий ўзининг إظهار الحق номли китобида қуйи-
даги қиссани келтиради.

Насроний табиб Ҳусайин ибн Али Воқидийдан сўрайди:

- Нега сизларнинг китобингизда тиб ҳақида ҳеч нима дейилмаган. Ахир илмлар икки қисм: илмул абдон ва илмул адён – баданга оид илм ва динга оид илм-ку.
- Аллоҳ тиб илмининг ҳаммасини яримта оятда баён қилган, – деб жавоб беради Ҳусайин.
- Қайси оят?
- ﴿ **Енглар, ичинглар, исроф қилманглар** ﴾¹ яъни, ҳалол, покиза таомлардан еб-ичинглар, лекин ейиш-ичишида ҳаддан ошиб кетманг, ҳожатдан ортигидан четланинг, деган.²
- *Пайгамбарингиздан бу борада бирон нарса келганми?*
- **"Ошқозон дард даргоҳи, парҳез ҳар бир давонинг боши. Ҳар баданга одатлантирган нарсангни бергин"**, деганлар.³
- *Инсоф билан айтганда, Пайгамбарларинг Жолинюсга ҳеч нима қолдирмабди.*

¹ Аъроф 31-оят.

² Ҳалол ва покиза овқат ейишга буюрган оятлар кўп, жумладан Бақара сураси 168 ва 172-оятлар. Тоҳо 81-оят, Мўминун 51-оят.

³ Буни ҳадис манбаларидан тополмадим. Айтишларича, бу сўз араб табиби Ҳорис ибн Калдага мансуб экан.

Термизий "Сунан"ларида келган: فَتَلْتُ لَطْعَامِهِ وَتَلْتُ لَشْرَابِهِ وَتَلْتُ لِنَفْسِهِ

"Қориннинг учдан бири таоми учун, учдан бир шароби, учдан бири нафаси учун" маъносидаги қисқа саҳиҳ ҳадис тиббиётнинг учдан бирини ўз ичига олган.

Набий ﷺ саҳобалар билан бирга дастурхон атрофида ўтирган эдилар. Дастурхонга хурмо тортилди. Набий ﷺ ёнларида ўтирган Али ﷺ ҳамма қатори хурмога қўл чўзади. Шунда Набий ﷺ Али кўлидан тутиб: "Яқинда касалдан турдинг, буни емай тур", дедилар. Ҳаял ўтмай меҳмонларга енгилроқ таом тортилди. "Мана бу сен учун муносиб, ол, е", дедилар.

Дорисифат озуқаларга асабни тинчлантирувчи дориларни қиёслаш мумкин. Зеро Ҳабибимиз ﷺ: **"Даволанинглар! Аллоҳ дардни давоси билан туширган"**, деб марҳамат қилганлар.

Ҳамма нарсага балоғардон юрак. Ҳар қандай қайғу, ғам-ғуссанинг оғир юки биринчи юрак устига тушади. Шунинг учун уни бақувват қилиш йўлларини билиш матлуб. Тиббиёт мутахассислари бу борада жадвал тузган экан, мен шу жадвалдан мавзуга оид айрим жойини келтирмоқчиман.

- 1- Ҳар куни 56г бодом, 56 г ёнғоқ ейиш.
- 2- Мевалардан ўрик, қулупнай, гилос, шотут, қизил узум ва тарвуз каби мевалар.
- 3- Сабзавотлардан редиска, помидор ва турли кўкатлар.
- 4- Шуфон. (Ўзбек қомусида шуфонни сули деб таржима қилинган. Сули бизда ҳайвонларга ем ўлароқ берилади. Чет элда шуфонни одамлар саратон ва юрак касаллигига қарши парҳез таом сифатида истеъмол қилишади. Хорижнинг озиқ-овқат магазинлари ва супермаркетларида мавжуд).
- 5- Зайтун мойи. Кунда 2-3 қошиқ. Овқатга ёки салатга кўшиб истеъмол қилса ҳам бўлаверади.
- 6- Балиқнинг махсус тури. (Врач тайинлайди).
- 7- Кепакли нон.
- 8- Энг асосийси: Истиғфор – кўп истиғфор айтиш, тавба-тазарру қилиш. У давони тезлатади, дардни кетказади.

Қайғудан қутулишнинг бошқа йўллари мавриди келса, ўз ўрнида (иккинчи қисмда) айтиб ўтамиз.

Оиша онамиз розияллоҳу анҳонинг маййит хонадонига талбина тайёрлаш ҳадислари муносабати билан бир нарса ёдимга тушиб қолди. Ижозатларинг билан фойдадан холи бўлмагани учун унга ҳам бир тўхтаб ўтсак.

Агар бир киши вафот қилса, кўни-кўшни маййит аҳлига таом киргизади. Бу яхши одат. Балки айни суннат. Лекин айримлар овқатдан ирим қилиб, агар угра ё шунга ўхшаш лағмон каби чўзиладиган таом чиқарса, "бу хонадонда ўлик чўзилади" деб ўйлайди. Бу – хато. Агар яқин орада шу уйдан яна бир киши вафот этиб қолса борми, иримчининг жони кириб, бу нохуш ҳодисани ўз бузук эътиқодига далил қилиб кўрсатиб: "Ана, айтмаганмидим сизларга, угра чиқарганининг нияти бузук эди", дейди.

Ўйлаб кўринг!

Агар бир угра, лағмон ёки бошқа овқат билан душман қириб ташланса, одамлар қадимда қилич, найза, камон, ҳозирда турли қурол-аслаҳаларни ишлатмай қирқ қулоқлик қозонда угра ош пишириб, душманини роса тўйдирмасмиди? Бўкиб қолгунча лағмон ташиб, қон тўкмасдан мақсадига етмасмиди? Чўзилган лағмонни еган ғанимнинг азаси чўзилиб, лағмондан кейин бирин-кетин ер тишламасмиди?

Хурофот такрорланаверса, одатга айланади, одат табиатга айланади. Одат ва табиатга айланган хурофот бора-бора ҳақиқат мақомига чиқади. Сўқир қавм ичидан биронтасининг кўзи очилиб, қавм ҳақиқат деб эътиқод қилаётган хурофотни "бу – хурофот! Ҳақиқат эмас!" – деб юборса, тарки одат амри маҳол қонунига биноан унинг сўзи қабул қилинмайди, "неча йиллик одатга" хилоф чиққани учун унга ёмон отни чаплаб, ҳажр қилишади.

Субҳидам сабоқлари

(Ҳайвон ҳақида ҳикоя)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاةَ الصُّبْحِ ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ بَيْنَا رَجُلٌ يَسُوقُ بَقْرَةً إِذْ رَكِبَهَا فَضَرَبَهَا فَقَالَتْ إِنَّا لَمْ نُخْلَقْ لِهَذَا إِنَّمَا خُلِقْنَا لِلْحَرْثِ فَقَالَ النَّاسُ سُبْحَانَ اللَّهِ بَقْرَةٌ تَكَلَّمُ فَقَالَ فَإِنِّي أُوْمِنُ بِهَذَا أَنَا وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَمَا هُمَا تَمَّ . . .

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу хабар беради: Росулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бомдод намозини ўқидилар. Сўнг одамларга юзланиб шундай дедилар:

- *Бир киши сигирни етаклаб кетаётиб, бирдан уни миниб олди. Ва урди. Сигир бошини буриб:*¹ *"Биз бунинг учун яратилганимиз йўқ. Ер ҳайдаш учун яратилганмиз", деди.*
- *Субҳаналлоҳ! Сигир ҳам гапирадими? – деб юборди одамлар таажжубланиб.*
- *Албатта мен, Абу Бакр, Умар бунга иймон келтирамиз, – дедилар Росулulloҳ ﷺ. Ҳолбуки у ерда икковлари ҳозир эмас эдилар.*

Бухорий ҳадисни Саҳиҳнинг тўрт жойида келтирганлар. Бу мазкур ҳадиснинг катта аҳамият касб этишига ва сигир қиссасидан олинадиган инсон ҳаётига тааллуқли фойда ва сабоқларнинг кўплигига далолат қилади.

Энди ҳадис мазмунини англаб етишга ва сигир сўзининг мағзини чақишга уриниб кўрайлик. Гапни бир бошдан – ровий сўзидан бошласак.

¹ Саҳиҳнинг التَّقَتَّ إِلَيْهِ بَوْبِهَا إِسْتِعْمَالُ الْبَقْرَةِ لِلْحَرَاثَةِ деган кўшимча бор.

Ровий дейди: "Росулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бомдод намозини ўқидилар. Сўнг одамларга юзландилар..."

Улуғ мураббий Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг одати шарифаларидан бири гоҳо бомдод намозидан сўнг саҳобаларга юзланиб: "Бу кеча ким қандай туш кўрди?" дер эдилар.¹ Туш таъбири воситасида уларни тарбиялаб, юксак одоб уруғларини покиза дилларга экардилар. Гоҳида енгил панд-насиҳат қилсалар, гоҳ-гоҳ ҳозир ўқиганимиздек, ажойиб қиссалардан сўзлардилар.

Сигир қиссасини нега айнан бомдод намозидан кейин ҳикоя қилдилар? Субҳидамда туш таъбир қилишларининг ҳикмати аниқ. Ҳамма уйқудан янги турган, туш ҳали ёддан кўтарилмаган, ўнгдаги воқеалар билан аралашиб кетмаган. Шунга кўра тонг туш таъбири учун жуда қулай фурсат. Аммо сигир қиссасичи? Унинг учун пешин муносиб эмасми? Аср, шомчи? Дарвоқе, оқшом ёки хуфтон суҳбат учун энг муносиб пайтку. Ой ёғдусида, тун сукунатида, ҳавонинг тафти анчайин пасайган паллада, кеча шабадаси майин эсан онларда қисса айтиш ва қисса тинглаш мароқли эмасми?

Бунинг жавобини сигир сўзининг мағзини чакқанимиздан кейин ўз-ўзидан билиб оламиз. Энди доно мураббий сўзларига диққатимизни қаратайлик.

Жанобимиз дедилар: *"Бир киши сигирни етаклаб кетаётиб, бирдан уни миниб олди. Ва урди"*.

Росулуллоҳ ﷺ кўпинча ўтмишда ўтган тарихий шахслар ҳақида ҳикоя қилганлар. Қиссалар тўқима эмас. Бирор бир ҳикоя хаёл маҳсули эмас. Аксар қиссалари Баний Исроилдан. Сигирни миниб олган киши ҳам Бани Исроил қавмидан. У ўзининг сигирини етаклаб кетаётган пайтда толиққаниданми

¹ Саҳихда *باب تَعْبِيرِ الرُّؤْيَا بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ* Бомдод намозидан сўнг туш таъбир қилиш боби бор.

ё бошқа сабаб биланми сигир устига миниб олади. Афтидан, бунга норози бўлган сигир юриши секинлашади. Киши отни қамчилагандек, сигирни ҳам қамчилайди. Шунда мўъжиза содир бўлади. Гунг ҳайвон тилга киради. Бир оғиз сўз айтади, холос. Сўзлаган сўзи ҳеч қандай аҳамият касб қилмайдиган, қадр-қиймати йўқ беҳуда сўз эмас, кўпнинг кўзини очиб қўядиган қисқа қадрли сўз эди.

"Сигир бошини буриб: "Биз бунинг учун яралганимиз йўқ. Фақат ер ҳайдаш учун яралганмиз", деди".

"Сигир бошини бурди" – Бошини қуйи эгиб эмас, эгаси томон қайрилиб, ситамкор юзига тик боқиб: "Биз бунинг учун яралганимиз йўқ", деди.

"Биз" билан "мен" ўртасидаги фарқ ер билан осмонча. "Мен" деганда киши кўпроқ ўзини ўйлайди, "биз" деганда ғолибо ўзи билан бирга оммани назарда туттади. Бири ўзи учун жон куйдирса, бошқаси эл учун жон олиб, жон беради.

Сигир нафақат ўзини ўйлаб, балки ўз жинсдошларини ҳам назарда тутиб, жам сийғасида: *إِنَّا لَمْ نَخْلُقْ لَهُذَا إِنَّمَا خَلَقْنَا لِلْحَرْثِ* – *"Биз бунинг учун яратилганимиз йўқ. Ер ҳайдаш учун яратилганмиз", деди.*

Айни шу маънони қувватлайдиган ҳодиса Қуръонда ҳикоя қилинган.

﴿ حَتَّىٰ إِذَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسْكِنَكُم لَّا يَحْطَمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ

وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿

﴿ (Сулаймон кўшини) чумолилар водийсига етган пайтида, бир чумоли: "Эй чумолилар! Уяларингизга киринглар! Тоинки Сулаймон ва унинг лашкарлари ўзлари билмаган ҳолда сизларни янчиб кетмасин", деди. ﴾

Намл 18-оят.

Айтишларича, Абу Ҳанифа раҳматуллоҳ алайҳ 14 ёшларида *نَمْلَة* даги "то"га асосланиб: "бу чумоли унса – урғочи" деган эканлар. *نَمْلَة* араб тили қондасига биноан ноаниқ формада. Демак мазкур чумолининг қайси табақаданлиги ноаниқ. Маълумки, чумолилар олами кўп жиҳатдан одамлар оламига яқин ҳайвондир.

Энди шулардан келиб чиқиб, оятни мана бундай тушунайлик. ***Қандайдир ноаниқ чумоли аёл боши билан ўзини ҳалокатга солиб, ўз жинсдошлари бошига келаётган хатардан уларни огоҳлантирди.*** Ҳалокатга солиб деганимизнинг сабаби, чексиз қўшинни кўрган чумоли саросимага тушмай, дарҳол чумолиларга нидо қилади. Ҳолбуки ўзи от туёқлари остида янчилиб кетиши мумкин эди. Ўзи биринчи қурбон бўлиши ҳеч гап эмас эди. Лекин бу хавфдан кўра каттароқ, оммавийроқ хавфни олдинга қўйиб, қочиш ўрнига тўхтаб, нидо қилди.

Чумоли Сулаймон пайғамбарга одоб сақлайди. Шунинг учун: "ўзлари билмаган ҳолда" деган қўшимчани илова қилиб қўяди.

Ушбудан уламолар истинбот олиб дейдилар: "Миллатига келаётган хатарни сезган ҳар бир шахс, хусусан масъуллар, олимлар, фозиллар, зиёлилар халқни у хатардан огоҳ этишлари лозим-лобуд".

"Биз бунинг учун яратилганимиз йўқ". Яъни миниш, урилиш учун эмас, бошқа вазифа учун дунёга келганмиз.

Бу, Росулulloҳ ﷺ таълифлари эмас, зеро у зот ёзишни билмайдилар. Илҳом самараси эмас, зеро у зот шоир, адиб эмаслар. Уни бир жойда ўқиб ўрганмаганлар. Ота-боболардан эшитмаганлар. Бу – Илоҳий ваҳий асосида айтилган, ҳар бир сўзи ўз ўрнида ишлатилган ва ҳар бир калима чуқур маънога эга воқеий ҳодисадир.

Сигир ноҳақликка қарши тилга кириб, ҳақни баён этди.

Сигир ўз ҳаққини билди ва талаб қилди

Сигир нима учун яралганини англаб етди. *"Ер ҳайдаш учун яратилганмиз"*.

Одамзоднинг ҳаммаси ҳам нима учун дунёга келганини билладими? Ким, нима учун уларни яратганини англаб етганми?!

Қабохатнинг қоронғи, қинғир кўчасида дарбадар кезаётганлар хаёлига *"Биз бунинг учун яратилганимиз йўқ"* деган фикр келганмикин?!

"Сийловни сигир билмас" деган мақол, назаримда, унчалик ҳақиқатга тўғри келмаса керак. Ҳадисдаги мазкур қисса шу фикрга келишимга сабаб бўлди. Чет эл чорвадорларининг чорвага, хусусан сигирга нисбатан муомаласи бунинг тасдиқлайди. Сийланган сигир тез семирар ва кўп сут берар экан. Сийланмагани – яхши қаралмагани охири тўла ем бўлса ҳам семириши қийинлашади. Сут бериш ҳам шунга яраша сифат ва сон жиҳатидан пасаяди.

Қирғизистонлик танишим ҳикоя қилади: "Шаҳарда мол-қўй боқиш тақиқлангани учун ва қўшнилари ҳукуматга шикоят қилмасин деган мақсадда шаҳарлик аёл бир дона сигирини маълум вақтда тоғарага ёзилишга ўргатади. Аёл тоғара олиб келмагунча сигир ёзилмайди".

Инсонун ҳайвонларга раҳмат этиб юборилган улуг элчи ибратга кон бу қиссани одамларга етказиш учун жуда қулай фурсатни танладилар. Бомдод намозидан кейин масжид аҳлининг деярли барчаси ўз ишига йўл олади. Ким тижорат, ким зироат, ким табобат соҳасида фаолият олиб боради. Кимдир деҳқон, кимдир чорвадор, кимдир ҳунарманд, яна кимдир муаллим. Намозга йиғилган турли касб эгалари ўз иш ўринларига тарқамасдан олдин Набий ﷺ уларга кўрсатма бердилар. Сигир қиссаси орқали биринчидан, ҳаммага масъу-

лиятни эслатдилар. Гуё бу билан: сигирки ўз вазифасини билса, сиз ўз вазифангиз нимадан иборат эканини унутиб қўйманг, дейилмоқда.

Иккинчидан, зулмдан огоҳ этдилар. Одамга эмас, ҳатто ҳайвонга ҳам зулм қилишдан тийилиш заруратини ушбу қисса орқали тушунтирдилар.

Ўз ҳаққини танишни ўргатдилар. Молки ҳаққини таниса, ҳазрати инсон ўз ҳаққини билиши авлодир.

Молни пастга урмаслик ҳақидаги қисса орқали ҳеч бир инсонни пастга урмаслик заруратини эслатдилар. Одамлар менсимай "мол" дейдиган махлуқ ҳам Холиқ назарида экан. Демак ҳазрати инсонинг мансаби йўқлиги, фақирлиги ёки бошқа бир сабаб билан менсимасликнинг оқибати яхши эмас.

Сигирнинг одамдек сўзлаши ишониш қийин ҳодиса. Шунинг учун одамлар ҳайратланиб: *"Субҳаналлоҳ! Сигир ҳам гапирадими? – деб юборишди"*.

Росулуллоҳ ﷺ ушбу зарбулмасал ваҳий орқали келганига ишора қилиб: *"Албатта мен, Абу Бакр, Умар бунга иймон келтирамиз, – дедилар. Ҳолбуки у ерда икковлари ҳозир эмас эдилар."*

"Сигир", "Чумоли" ва шунга ўхшаш Қуръон ва ҳадисда зарбулмасал қилинмиш ҳайвонлар қиссаси одамзод ибрат ва сабоқ олиши учун ҳикоя қилинган. Тасалли, эрмак ёки курук маълумот учун эмас. Инсон имкон қадар бу қиссалардан ҳисса чиқармоғи керак. Мен қўлимдан келганини айтдим, айтилмагани қанча. Мабодо асримизда бирон бир сигир сўзласа, одамзод уни "гений говвос" деб Гиннеснинг рекордлар китобига киргизишни ўйлайди. Лекин "говвос нима деди-ю нега гапирди?" деган томонларга эътибор қаратадими, бу – ноаниқ. Табиатдаги ғаройиб ҳодисалар беҳудага рўй бермайди. У билан ғофилга унутгани эслатилади, жоҳилга билмагани ўргатилади, исёнкорни укубатдан огоҳ этилади...

Дунёда молнинг сўзлашидан кўра хайратлироқ ҳодисалар мавжуд. Аслида буюк Яртувчи бу оламни сир-асрорга кўмиб ташлаган. Ер юзидаги сирлар ёхуд мўъжизотлар тупроқдек талай. Денгиз ва дарёдагиси сувдай сероб. Осмондагиси осмоннинг ўзи каби чексиз ва бепоён. Одам боласи алоҳида мўъжиза. Ҳайвонот алоҳида мўъжиза. Уларнинг ҳар бир аъзоси ўзи билан қанча сирни бекитиб ётибди. Чексиз Коинот қаърида заррага айланиб кетувчи улкан Еримизнинг устидан ақл бовар қилмас сир-асрорлар қуйиб ташланган. Иймони бор киши шу сирлардан бирини билса, иймони янада зиёда бўлиб, Холиқининг қудратини ўз кўзи ва ақл кўзи билан кўради. Беймонни бу оламшумул ҳодисалар қизиқтирмайди.

Ижтимоий, иқтисодий, сиёсий ва маданий ҳаётимизда ҳам тасдиқлаш қийин воқеалар кўп экан. Шу муносабати билан ўша қизиқарли воқеаларга ҳам озроқ жой ажратсак. Буларни чақирилмаган меҳмонлар қаторига қўшамиз. Ахир ҳаётда шунақаси ҳам бўлади-ку.

Ровийларнинг ривоят қилишича, Аббосий халифалардан бири "Тасдиғи қийин қисса" бўйича қиссагўйлик мусобақаси эълон қилади. Голибга катта мукофот белгилайди. Мусобақанинг оғир шартларидан бири подшоҳнинг ўзи у қиссани тасдиқламаслиги керак. Қиссагўйлар мукофот илинжида хаёл уммонининг туб-тубига шўнғишади. Ажойиб, ғаройиб, ғайритабiiй ҳодисалар бирин-кетин юзага чиқади. Лекин ҳеч ким шоҳ хайратини оширолмайди. Ҳатто фантазияси энг кучли хаёлпараст қиссагўйлар ҳам мукофотга ноил бўлолмайди.

Шоҳ кўпни кўрган, кўп китоб ўқиган билимдон экан. Шу боис бирор бир қисса уни ўрнидан турғизиб: "Йўғе, бўлиши мумкин эмас. Буни тасдиқлаш душвор" дегиза олмади.

Бир пайт саройга 11-12 ёшли ўспирин кириб келади. Қисса айтишга изн олгач, қиссасини бошлайди.

Менинг қиссам ҳаётий қисса. Унинг бош қаҳрамони ҳазрати олийларининг ўзлари ва дадам. Мен у пайтда дунёга келмаган эдим. Дадам сизга жуда яқин киши бўлган. Касби кори чўпонлик. Олтин тўла катта хумни сизга топшириб, "менга бир нарса бўлса, фарзандларимга берасиз" деган экан. Ҳазрати олийлари, мен шу омонатни, ўз ҳаққимни олгани келдим. Боқувчимиз оламдан ўтганлар.

- Ёлғон! – дейди ғазабдан тутаққан шоҳ.
- Олампаноҳ, мен ёлғон гапириш ёшига етганим йўқ.
- Мен шоҳ бўла туриб бир чўпонни яқин тутишим тасдиқ қилиб бўлмас ҳол. Чўпонда шунча олтин бўлишини ҳам ақлли одам тасдиқламайди. Келиб-келиб мен ундан омонат оламанми?! Ким буни тасдиқлайди?!
- Гувоҳларим бор.
- Гувоҳларинг ўзингга ўхшаган тирмизакларми?
- Ҳа, менинг дўстларим.

Шоҳ бирдан қаҳқаҳа отиб, атрофдагиларга юзланади:

- Сизлар шунинг сўзини тасдиқлайсизми? Менинг чўпондан дўстим борлигига ишонасизми? Чўпонда катта хумда олтин бўлиши мумкинми? Эй сарой аҳли, сиз бу ақл бовар қилмас уйдирмага нима дейсиз?
- Ишонмаймиз, тасдиқламаймиз, бўлиши мумкин эмас, – деган овозлар янграйди.
- Ана, кўрдингми, улар тасдиқламаса, мен қандай тасдиқламайман?
- Тасдиқламайсизми?
- Умуман тасдиқламайман.
- Унда олампаноҳ, "Тасдиғи қийин қисса" бўйича қисса-гўйлик мусобақасининг мукофотини менга топширинг ёки сўзимни тасдиқлаб, отамнинг омонатини қайтариб беринг.

Қисса моҳиятини англаб етган шоҳ мириқиб кулади. Танти тождор "тирмизакка" тан бериб, тилло тортиқ қилади; белгиланган мукофотни унга топширади.

XX-XXI аср авлоди бу қиссани тасдиқлайдими? Биз ҳам шу давр авлодимиз. Тасдиқ ва инкор орасида сарсонмиз. Бу қадар эркинликнинг тасаввуримизга сиғиши осон эмас. Ўн бир ёшли боланинг саройга кириб келиши, шоҳ билан юзма-юз туриб суҳбатлашиши ёш замондош учун, катталар учун ҳам ақл бовар қилмайдиган ҳол. Балким ўша замондагилар учун оддий ҳолдир, қайдам?..

Ҳозирги кунда қаерга борсангиз, "Кириш", "Чиқиш", "Вход", "Выход", "Exit", "Entrance", "خروج", "دخول" деган ёзувга кўзингиз тушади. Шунга ўхшаш, дунёнинг ҳам кириш, чиқиш эшиклари бор. Дунёга келиб, бир йил яшаган ҳам, 100 йил яшаган ҳам шу эшикдан кириб, шу эшикдан чиқиб кетади. Туғуруқхона дунёнинг кириш эшиги бўлса, қабристон унинг чиқиш эшиги. Бу икки жойда бошқа ерларда бўлгани каби тасдиқлаш қийин ходисалар рўй бериб туради. "Танаси бир эгизак, қўлсиз туғилган бола", "гўридан тутун чиққан одам"-ларни назарда тутаётганим йўқ. Булар ўз йўлига. Мени бошқа нарса ўйлатиб қўйди. У – инсон қадр-қиймати, ҳурмат эътибори ва номусига оид тасдиқлаш қийин икки хил манзарадир.

Биринчи манзара: Мусулмон йигит ой-куни яқинлашиб қолган аёлини хусусий туғуруқхонага олиб боради. Қабулхонада эр-хотинга бир нечта доя исмини кўрсатиб:

- Ушбу доялардан қайси бирини танлайсиз, – дейилди.
- Мен буларни танайман, қўли енгил, зўр дояни ўзингиз танлаб берсангиз, яхши бўларди, – дейди йигит.

Ҳомиладор аёлни аравага ётқизиб, лифтда юқорига олиб чиқишди. Эри ҳам у билан бирга. Аёлни тўлғоқ тута бошлади. Ҳозиргина табассум тортиқ қилиб ўтирган ойдек рафикаси-

нинг чехраси ўзгара бошлади. Унинг юзи таниб бўлмас даҳшатли қиёфага кираётганди. Ўн тўрт кунлик ой бирдан тутилган ой тусини олса денг. "Қизим, бардам бўлинг. *"Ла ҳавла вала қуввата илла биллаҳ"*, *"Ла илаҳа илла анта, субҳанака инний кунту миназзолимийн"*ни айтинг. Холиққа боғланинг. *"Аллоҳумма ла саҳла илла ма жаалтаҳу саҳла"* десангиз, Ўзи осон қилади", деди ёши каттароқ акушерка. У Аллоҳни эслатиб турар, ўзи ҳам дуо қиларди. Доя билан иккинчи ёш акушерка парда ортида тайёргарлик кўрмоқда.

Туғишнинг оғир дардини бошидан кечириётган келиннинг лаби базўр дуо қиларди. Шунда, бирдан унинг кўзи қинидан чиққудай бўлиб шифтга тикилади. Аъзойи бадани қалтираб, қўли билан кўрпани ғижимлай бошлади. Лаб зикрдан тўхтади. "Ука, бу ердан тезроқ чиқинг", деди акушерка. Йигит чиқиб кетди. Ёш куёвнинг юраги така-пука. "Аллоҳ, осон қилгин, Ўзинг асрагин", пичирлаб илтижо қилади. Бир оздан сўнг ичкаридан бояги акушерка чиқиб: "Алҳамдулиллаҳ, ўғил", деди. Йигит суюниб кетди. Уни ўғил ё қиз кўриши эмас, аёлининг соғлиги кўпроқ қизиқтирарди. Расмиятчилик дегандай, қабулхонага тушиб, ушланиб қолди. Ярим соатдан сўнг яна юқорига кўтарилди. Гўдакни болалар врачлари текшириётган экан. Рафиқаси жангоҳда ўлим чангалидан қутулган аскардай беҳол ётибди. Ёш ота янги меҳмон қулоғига азон айта бошлади. "Ярим соат кечикдингиз. Биринчи бўлиб боланинг қулоғига Аллоҳ исми кириши керак эди", деб танбеҳ берди акушерка. Хатосини ҳис этган йигитнинг юзи қизариб, ерга қаради.

Иккинчи манзара.

Бу бошқа бир мамлакатда рўй берган.

Йигит ҳомиладор хотинини туғуруқхонага олиб келади. Тўрт қаватли бино эшигига яқин етишганда, эр: "қиз туғсанг, уйга боришингни ўйлаб қўй", деб дўқ уради. Оёғини зўрға

босиб келаётган оғироёқ аёл аста пиллапоядан юқорига кўтарилади. Тўлғоқ кучайиб, инграй бошлади. Ингроқ аста-секин бақирикқа айланди. Аёл бақирининг, тинмай йиғлашининг сабабини билиш қийин. Ҳамма ҳомиладор аёлларга туғиш олдидан келадиган қаттиқ оғрик, жисмоний азоб, дард, алам уни бўкиртиряптими, ёки яна қиз туғиб қўйишдан бўлган кўрқув – рухий оғрик бўзлатяптими?.. "Ўлганнинг устига – тепган" дейилгандек, тик турган говвосга ўхшовчи акушерканинг беъмани сўзлари бечора аёлнинг қалбини яксон қилди.

– Намунча войвойлайсан?! Тукқан битта санми?! Роддомни бошингга кўтариб додлайсан-а, – деди жеркиб.

– Опажон...

– Шу пайтгача маза қилдинг, энди буяғигаям чидайсан-да, ҳи-ҳи, – тилла тишларини кўрсатиб, уятсизларча ҳиҳилади.

– Опажон...

– Ҳа-а-а, нима дейсан?

– Тўлғоқ дарди эмас, эримнинг дўқи кўзимни ёшлатди. Шу ерда ичимни бўшатмасам, бошқа ерда бўшата олмайман. Уйда йиғласам, "ниманг кам, бир нарса етишмаяптими, ҳамма нарса борку! Нега йиғлайсан?" деб ўдағайлайди. Ҳозир эшик олдида: "Яна қиз туғсанг, уйга қайтишингни ўйлаб қўй!" деб кўрқитди. Ота-онам ўтиб кетган, ака-укам номуроса, борадиган жойим йўқ.

– Нечта қизинг бор?

– Учта.

– Войбўй, намунча кўп туғмасанг? Бу билан тўртинчиси... Ҳозирги кунда болани слишқом кўпайтириш яхшимас, иккитаса етиб ортади. Эринг қаерда ишлайди?

– Россияга қатнайди.

– Топиши тузийми?

– Тузий, нолимаймиз, Худога шукур.

– Ҳмм... Қиз туғсанг, эпласа бўлади... Лекин буяғини кўтара оласанми? – деди акушерка ва кўлини аёл томон чўзиб, учта бармоғини бир бирига ишқалаб қўйди.

Аёл яна войдодлашга тушди. Унинг дардига учинчи, тўртинчи дардлар қўшилган эди. Аввалги иккита ғамдан оғирроқ ғам – пул топиш ғами, пул топилган тақдирда, ўз боласини алмаштириш ғами уни ҳўнг-ҳўнг йиғлатарди.

Йигит ташқарида сигарет чекиб, қўлидаги мобел телефонда алланималарни томоша қилиб ўтирибди. Оғзидан худди мўри каби бурқираб тутин чиқаётир. Тор кофта, калта юбка кийиб ўтаётган қизларга ўлжасидан кўз узмаётган бўридек бошдан оёқ разм солиб чиқади. "Кетворган" қизлар қатнови тўхтаса, яна телефонни чуқилайди. Кўраётган нарсаси қизиқроқ шекилли, тинмай ҳиринг-ҳиринг кулади.

Бургутнинг онаси макён десалар,
Ишонма, агарчи минг ичса қасам.
Бургутвой макённи "онам" деса гар,
Ишонмай қаёққа борасан, укам.

Тулпорнинг дадаси эшак дейилса,
Ҳеч ким тасдиқ этмас, ишонмас асло.
Тулпор эшак каби палидлик қилса,
Ишонмай қаёққа борасан, доно.

Ж.

Ижобий ўзгаришлар олдида қанчалик ҳайратга тушсангиз, салбий ўзгаришлар олдида ундан кўра чуқурроқ ҳайрат қаърига чўкасиз. Ҳайрат тўлқини ҳар қандай инсонни довдиратиб қўяди. Жавобсиз саволлару ечимсиз жумбоқлар қаршисида донг қотасиз. Шам: "Қуёш муаммосини мен ечаман", деб чиранса, қўли шол ногирон: "бепоён осмонни қучаман", деб кучанса, ҳайрат даҳшатга айланади.

Бир жиҳатдан янги тарих такрорланаётганга ўхшайди, бошқа бир жиҳатдан кўп нарса аввалгиларга ўхшамайди. Ҳар ер зеру забар, ҳар нарса дигар.

Чарх авзойи бу дам аввалгиларға ўхшамас,
Котибу давру рақам аввалгиларға ўхшамас,
Энди инсон қадри ҳам аввалгиларға ўхшамас,
Кўнглум ичра дарду ғам аввалгиларға ўхшамас,
Ким ул ойнинг ҳажри ҳам аввалгиларға ўхшамас.

Не учар юлдузлар ўтди чалғитиб элни жуда,
Неча авлод йўли-ю умидин айлаб беҳуда,
Давр мезони билан тортай бу кун ўзимни-да,
Не ситамким қилса раҳм махфий эрди зимнида,
Эмди қилса не ситам аввалгиларға ўхшамас.

Бул Жаҳон тун бирла тонг баҳс этар бир хужраким,
Воҳ, қуёш савдосиға шамлар нечук бўлди ҳаким,
Ишқ, бу — ўз умрим, анга нечук қасамлар ичмаким,
Демангиз Ширину Лайли онча бор ишқ ичраким,
Хўбликда ул санам аввалгиларға ўхшамас.

Қай кишиким бир улуғ ишга этибди жон нисор,
Шиддати пасту баланд келганда ҳам бўлмайди ор,
Эй фалак, ҳеч кимни этма бесамар йўлларда хор,
Жавридин эрди аламлар, эмди тутмиш ўзга ёр,
Ўлмишамким, бу алам аввалгиларға ўхшамас.

Она Шарқ тожин кюр, зулматда ушлатманг мени,
Бодайи ҳақ мастиман, ёлғонга уйғатманг мени,
Ўз хаёлимға қўйинг, ўзгага ишлатманг мени,
Ишқ аро Фарҳод ила Мажнунға ўхшатманг мени,
Ким бу расвойи дажам* аввалгиларға ўхшамас.

Ҳар кима ҳар хил ёзур Арш Мирзоси сана,
Айланур ойна бу, ҳеч битта иш топмас пана,
Нафс ипиға боғлидур руҳ ипларин узган тана,
Кўйининг эҳромидан кўнглимни ман этманг яна,
Ким анга азми ҳарам аввалгиларға ўхшамас.

Сўкмак ўтганлар ишин нотавонлар расмиким,
Ўз замонин рост этар қавми марддир асли ким,
Шу ҳаёт тилсимларин очмоқ омонлар касбиким,
Эй Навоий қилма Жамшиду Фаридун васфиким,
Шоҳ Ғозийга карам аввалгиларға ўхшамас.

Навоий ғазалига Омон Матчон мухаммаси.

Асримиздаги янгиликларни ўрта аср кишисининг тасдиқлаши қийин. Мабодо уларга ўша пайтда: "Келажакда одамзод осмонда парвоз этади, бир ойлик масофани бир соатда босиб ўтади, ғарблик билан шарқлик ўз уйида ўтириб гаплашади, дунёнинг бу чеккасидан туриб, нариги чеккасига мактуб йўлласанг, мактуб бир лахзада этади" дейилса, улар буни тасдиқлашдан кўра тасдиқламаслиги аниқроқ. Ким ёқасини ушласа, ким "ақлдан оздингми?" дегандек кўрсатгич бармоғини чаккасига қўйиб айлантиради. Ким очиқчасига инкор этади.

Улар тасдиқлайдими, йўқми, ишонадими, ишонмайдими, лекин инсониятнинг мисли кўрилмаган тараққиётга эришгани – факт. Инкор тараққиётга зарар етказолмайди.

Охиратдаги ақл бовар қилмас ҳодисаларга нисбатан одамларнинг мавқеи ҳам худди ўрта аср кишисининг телефон, машина, самолёт деган янгиликларга бўлган мавқеи кабидир. Кимдир тасдиқлайди, кимдир инкор этади. Кимдир тасдиқлаган одамларни қолоқликда айблайди. Озор берган қанча, масхара қилган қанча, бепарво нодонлар қанча...

Улар тасдиқлайдими, йўқми, ишонадими, ишонмайдими, охиратда рўй берадиган воқеалар ҳақ. Борганда ўз кўзи билан кўриб ишонч ҳосил қилади. Лекин унда кеч бўлади. Чунки бу ишончнинг у кунда заррача нафи тегмайди.

* **Дажам** – Эзилган, ғамгин.

Шунга кўра, бу қисмни тасдиғи қийин бир ҳодиса билан яқунламоқчиман. Уни тасдиқлаш, ишониш баъзилар учун оғир. Ҳаттоки ҳодисанинг бевосита иштирокчиси, қисса қаҳрамонининг ўзи ҳам уни тасдиқламайди.

Абд ибн Ҳумайд Муснадида келади: Набий соллаллоҳ алайҳи васаллам хабар бериб дедилар:

Дунёда энг қаттиқ машаққат чеккан жаннати кишини олиб келинади. "Уни жаннатга бир бор ботириб олинглар", дейди Аллоҳ. Уни бир бор жаннатга олиб кириб чиқишади.

– *Эй одам фарзанди, ҳаётингда ҳеч қийинчилик, фақирлик ёки ўзинг ёмон кўрадиган кўнгилсизликни кўрганмисан? – дейди Аллоҳ.*

– *Йўқ, кўрмаганман, – дейди банда.*

Сўнг дунёда фаровон яшаган сернеъмат дўзахини олиб келинади. "Дўзахга бир ботириб олинглар", дейди Аллоҳ. Бир бор дўзахга кириб чиққан кишига Аллоҳ дейди:

– *Эй одам фарзанди, умринг давомида ҳеч яхшилик кўрганмисан?*

– *Иззатингга қасамки, умримда ҳеч қачон, ҳеч қандай яхшилик кўрмаганман, – дейди.*

عبد بن حميد في مسنده ج ١ / ص ٣٩١ حديث رقم: ١٣١٣

Ажойиб машҳад. Умр бўйи қийинчиликда яшаган киши жаннатга атиги бир марта бош суқиб, ҳамма қийинчиликни унутса-я. У қандай киши бўлиши мумкин? Келинглари, ўзимизча уларнинг ҳар иккисини тасаввур қилиб кўрайлик.

Дунё алғов-далғов бўлиб ётган нотинч маҳалда фақир киши ўғил кўради. Оилада яна бир нонхўр кўпаяди. Қувонч қайғу билан бирга йигит уйига кириб келади. Очарчилик илдиз отган. Қаллоблик авж олган. Қуш билан инсон ушоқни талашадиган замон. Бир сўм топиш учун ўнта ёлғон ишлатиш керак. Ўша ёлғоннинг чинлигини исботлаш учун яна юзта

ёлгон тўқиш керак. Бола шу мудҳиш даврда дунёга келади. Ота эса охиратга йўл олади. Нимжон етим камқон, камсут она билан қолади. Болаликда болалардай ўйнолмайди. Қўл-оёғи ишга яраган кундан бошлаб меҳнат қилади. Пешонасига фақирлик ёзилган экан, топгани кунига етмай ўтди. Умрнинг тез ўтишини қаранг, бир кун тўқ, икки кун оч ҳолда етмиш ёшга етиб қолибди. Вафот этганда уйида кафанлик топилмади. Яхшилардан бири дарҳол ҳамма харажатларни кўтарди.

"Марҳум қандай киши эди?" деди маҳалла оқсоқоли. Ҳамма бор овози билан: "солиҳ киши эди", дейди. Ҳақиқатда у солиҳ, мўмин-қобил, яхши инсон эди. Умрида намозини қанда қилмади, бировнинг молига, нонига кўз олайтирмади. Кўчадаги хотин-қизга қарамади. Рамазон келса, рўза тутди, битта ноннинг ярмини садақа қилди. Ҳаж, умра орзусида ўтди. Дилида эса доим "пулим бўлса, фақирни шод қилардим" деган ният. Лекин қўли ортиқча пул кўрмади. Шу киши жаннатга бир бор кириб чиққач, дунёдаги ҳамма қийинчиликни унутар экан. Эслашга ҳаракат қилиб, эслолмас экан.

Иккинчи киши қасрда туғилиб, қасрда яшайди. Туғилган заҳоти банқда унинг номига ҳисоб рақами очилади. Тўйиб эмади, тўйиб ейди. Қийинчилик нималигини билмай фориғулбол яшайди. Ошиғи олчи, дўпписи яримта, итининг туваги тиллодан. Ҳаёти ўйин-кулгу, маишатдан иборат. Истаги – муҳайё. Ҳаш-паш дегунча бой бола бой отага айланиб, етмишни уриб кўяди. Лекин дин, иймон ҳақида ҳеч ўйлаб кўрмаган.

Дунёда билган бор-йўқ илми – дунё, топгани – дунё. Кўз қувончиғи, суянган тоғи фақат – дунё. Ҳозир ўша дунё ундан юз ўгирыпти. Қасрдан қабрга кўчяпти. У ёққа олиб кетадиган ҳеч вақо йўқ. На иймон бор, на эҳсон, на намоз... Қоп-қоп зулм, арава-арава ёлғон билан охиратга йўл олаяпти...

Чол устидаги қимматбаҳо либосни ечиб, кафанлашди.

"Мархум қандай одам эди?" дейди оқсоқол одатга биноан. Битта-яримта киши паст овозда "яхши киши эди" дейди. Қолганлар жим. Ҳатто сайроқи қушлар ҳам бугун бир кор хол бўлишини олдиндан сезгандек, қабристонни тарк этган.

Шу киши ҳамма қатори охирги манзилига ёлғиз ўзи етиб келади. Шунда "бир бор дўзахга ботириб олинглар" дейилади. Дўзахни зиёрат қилган қария 70 йил кечган тотли онларни, айш-ишрат, миллион, миллиардни бир лаҳзада унутади.

- Умрингда ҳеч яхшилик кўрганмисан? – дейди Аллоҳ.
- Йўқ, кўрган эмасман, – деб қасам ичади.

Аё ғамгин, аё маҳзун, ғам ема, яхши-ёмон кунларнинг ҳаммаси бир кунини унут бўлади. Зеҳнингдан ўчиб кетади. "Муҳтожман" деб ўкинма, муҳтожнинг ҳам тоғжи бор. Уни бугун бўлмаса эртага кўрасан, суюнасан. Ғаминг ариб, соғ-омон, беками-кўст яшаган чоғингда ҳам Аллоҳга муҳтожлигингни унутма... Унга муҳтожлик билан фахрлан.

Илоҳо, бизга дунё ва охирада яхшилик бер. Ҳаммамизни, хусусан шу асар учун вақт ажратиб, уни ўқиб чиққанларни икки дунё саодатига етказ. Ғамларини арит, қайғуларини қурит, қувонч устига қувонч бахш эт. Кўзларини ёшлатма, ўзларини зориқтирма. Дилдаги эзгу истакларини рўёбга ошир. Касалларга шифо бер, дардмандларга – офият. Сендан ўзга илоҳни билмаймиз, борини тан олмаймиз, Сендан ўзгага илтижо қилмаймиз. Ягона мултажомиз Ўзингсан.

Беқиёс якка Зотингда, мислсиз олий сифотингда ҳеч ким Сенга тенг бўлмаганидек, саховатда ҳам ҳеч ким Сен билан тенглашолмайди. Сўрамасимиздан олдин берасан, сўрасак, қўлимизни қуруқ қайтаришидан уяласан...

Мулоҳаза: "Китобда шеърӣ парчалар кўпайиб кетган" деган эътироз туғилиши табиий. Шундай эътироз ёки "асарда байтни кўпайтирмаслик афзал" лигига доир маслаҳатга, очиғи, танқидга бошқа рисоламизда қисқа тушунтириш берилган. У рисола муҳтарам ўқувчи қўлига етиб борса, фикрим билан танишар. Шунга қарамай, яна изоҳ бериб айтаманки: бу асар мавзуси ғамгин, азадор, қайғули кишиларнинг ғам-қайғусини аритишдан иборат. Байтлар эса ғамни аритишда кўмак берувчи омиллардан. Бу, биринчидан. Иккинчидан, сарваримизнинг ﷺ муаттар – хушбўй ҳаётларига разм солинса, башарият муаллими ва у зот атрофидаги улуғ саҳобаларнинг порлоқ ҳаёт саҳифасида руҳиятни кўтарадиган, кишига куч-қувват бағишловчи байтларни кўплаб топиш мумкин. Мисол тариқасида уларнинг айримидан намуна келтириб ўтсак.

Масжид қуриш асносида Набийнинг ﷺ ўзлари саҳобалар билан бирга ғишт кўтариб қуйидаги байтларни ўқирдилар:

هَذَا الْحِمَالُ لَا حِمَالَ خَيْرٍ هَذَا أَبْرُرْنَا وَأَطْهَرُ

Ва яна ушбу байтларни ўқиганлар:

اللَّهُمَّ إِنَّ الْأَجْرَ الْأَخْرَةَ فَارْحَمِ الْأَنْصَارَ وَالْمُهَاجِرَةَ

Бошқа ривоятда саҳобалар қуйидаги байтларни хиргойи қилишса, жанобимиз уларга жўр бўлардилар:¹

اللَّهُمَّ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْأَخْرَةَ فَاعْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةَ

Онҳазратнинг ﷺ ғайратлари ва абётларидан таъсирланган саҳобалар янада кўтаринки руҳда ишни давом эттирадилар. Улардан бири дейди:²

لَنْ نَقْعِدُنَا وَالنَّبِيَّ يَعْمَلُ لِذَاكَ مِنَّا الْعَمَلُ الْمُضِلُّ

¹ Ушбу байтлар Бухорий Саҳиҳида келган.

² Муборақфурийнинг رحيق المختوم китобидан.

Ҳазрати Али رضي الله عنه ушбу байтларни ўқирдилар:¹

لا يستوي من يعمر المساجدا يدأب فيها قائما وقائدا

Абу Бакр Сиддиқни رضي الله عنه Мадинага келган илк кунларида қаттиқ иситма олиб, безгак тутади. Шунда ушбуларни айтар эдилар:

كُلُّ أَمْرٍ مُصَبِّحٌ فِي أَهْلِهِ وَالْمَوْتُ أَدْنَى مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ

Билол رضي الله عنه Абу Бакр Сиддиқ رضي الله عنه билан бирга тоби қочган мухожирлардан. Касал ариб ўзларига келганда Билол ушбу байтларни баланд овозда тараннум этардилар:²

أَلَا لَيْتَ شِعْرِي هَلْ أُبَيِّنُ لَيْلَةً بَوَادٍ وَحَوْلِي إِذْ خِرُّ وَجَلِيلٌ
وَهَلْ أُرْدَنُ يَوْمًا مِيَاهَ مَجَنَّةٍ وَهَلْ يُدُونُ لِي شَامَةٌ وَطَفِيلٌ

Саҳиҳи Бухорийда ушбу ривоят келган:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِرُ كَلِمَةٌ لَبِيدٍ :
" الْأَكْلُ شَيْءٌ مَا خَلَا اللَّهُ بَاطِلٌ " وَكَادَ أُمِّيَّةُ بْنُ أَبِي الصَّلْتِ أَنْ يُسَلِّمَ

Хандақ қазиш чоғида саййидул башар ўзлари қавм билан бирга чуқур қазиб, тупроқ таширдилар. Баъзи ривоятларда саҳобалар кўтара олмаган оғир тошларни ўзлари парчалаб, ушбуларни тараннум этганлар:

عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَهُوَ يُنْقَلُ التُّرَابَ حَتَّى وَارَى التُّرَابَ شَعَرَ
صَدْرِهِ وَكَانَ رَجُلًا كَثِيرَ الشَّعْرِ وَهُوَ يُرْتَجَزُ بِرَجَزِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ

¹ Махдий Ризқуллоҳ . السيرة النبوية . Аслида ҳар икки байтни Ибн Ҳажар فتح الباري да келтирган.

² Абу Бакр ва Билол қиссалари ва шеърлар "Саҳиҳ"дан олинди.

اللَّهُمَّ لَوْ لَأَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا
 فَأَنْزَلْنَا سَكِينَةً عَلَيْنَا وَتَبَّتِ الْأَقْدَامُ إِنْ لَأَقَيْنَا
 إِنْ الْأَعْدَاءَ قَدْ بَعَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَيْنَا
 (يَرْفَعُ بِهَا صَوْتَهُ)

Ровийлар: "Росулуллоҳ ﷺ иртижоз қилар эдилар" деган иборани ишлатишган. Иртижоз ражаздан. Ражаз аруз шеър тизимидаги баҳрлардан бири. Яна бир маъноси: хиргойи қилмоқдир.

Пайғамбаримиз ﷺ вафотларида Фотима розияллоҳу анҳо ўқиган марсияси 161-бетда ўтди.

Шеър нафақат илҳом ҳосиласи, балки у қайғу ва қувонч ҳосиласи ҳамдир. Ёшлигимизда "Менинг икки онам бор" деган шеърни ўқиган эдик. Худди шунга ўхшаш шеърнинг ҳам икки онаси бор. Бири, илҳом, иккинчиси, ўша илҳомни қўзғатадиган қувонч ё қайғу. Қайғу тукқан шеър бошқаларига нисбатан таъсирлироқ ва таъмлироқ бўлади.

Шунга кўра, ҳар замонда шеърият бўстонида бир оз нафасни ростлаб, сўнг шоҳ йўлда юришни маъқул кўрдик.

Шу билан "**Қайғудош**" нинг биринчи қисмига якун ясасак ҳам бўлаверади. Китобнинг ҳажми мени кўп ўйлантирган ва иккилантирган муаммолардан бири. Бир сафар "катта ҳажмли китоб ўқувчини безиллатиб қўймасмикин?", деган истиҳолага борсам, бир сафар "ҳажмига қараб ҳуркийдиганлар орамизда йўқ!" деган қатъий қарорга келаман. Шундай бўлишига қарамай "асалнинг ҳам ози ширин" дейилган принципга амал ўлароқ меъёрни сақлаб, асарни иккига бўлиб тақдим этишни маъқул кўрилди. Кўп бўлса, узр сўраймиз, озига қарздормиз.

Кейинги қисмда ғам-ғуссанинг бошқа сабаблари: шарафли ғам, ортиқча ғам, тубан ғамлар ва унинг муолажаси ҳақида сўз кетади. Иккинчи қисм "Ҳаёт ҳангомалари" деб атаганимиз қайғуни аритувчи енгил омил билан, яъни латифалар билан якун топган. Яхши кунларда янги рисола орқали учрашишни Аллоҳ насиб этсин. Амалларимизни даргоҳида қабул қилсин.

Бу дунёнинг қувончи кам,
Дарду ғами — зиёда,
Аммо ғамдан қочмоқнинг ҳам
Тадбири кўп дунёда.

Кимнинг дилдош бор улфати,
Дардин унга тўкади.
Ёлғизларнинг бор кулфати
Дил тубига чўкади.

Ким нажотни сокин туннинг
Уйқусидан сўрайди.
Ким ғамини никотиннинг —
Тутунига ўрайди.

Дил заҳмига малҳам топар
Ким ҳабиб, ким табибдан.
Ким қочмоққа айлар сафар
Ғам аталган рақибдан.

Ғар буларнинг йўқ имкони,
Сўнгги чора этмоқ бор.
Кулфат тўла бу дунёни
Шартта ташлаб кетмоқ бор.

Лек оламда бир дард борки,
Унга сира нажот йўқ.
Бу азобга ким дучорки,
Унга кун йўқ, ҳаёт йўқ.

Бу машаққат ичган билан
Дил тубига чўкмайди.
Уни ҳеч ким юрагидан
Ҳеч кимсага тўкмайди.

Халос этмас битта арқон,
Нуқта қўймас битта ўқ.
Чидамоққа йўқдир имкон,
Қочмоққа ҳам чора йўқ.

У жон билан кетса дилдан,
Сукут қолса юракда,
Одамзоднинг руҳи билан
Яшайберар фалакда.

Бу – шоирнинг дилин эзган
Истибдоднинг дардидир.
Юракдан қон бўлиб сизган
Истеъдоднинг дардидир.

Тўлғорида бу аламнинг
Танҳо ингроқ – хониш бор.
Абадият Жаҳаннамнинг
Оташида ёниш бор.

Э. Воҳидов.

Қўлимдан келсайди

Қўлимдан келсайди, ҳамманинг бир-бир
Қайғусин аритиб, қувонч берардим.
Очиғин айтаман ичда тутмай сир,
Ғам сўзин Қомусга қамаб қўярдим.

Димиқиб ётарди китоб қаърида,
"Ҳаё", "Уят", "Номус" сўзлари каби.
Неча йилдан бери Қомус бағрида,
Ётибди-ку улар очилмай лаби.

Китобдан чиқолмай сўлди ёш "ҳаё",
Нур кўрмай у ерда кўр бўлди "уят",
"Ғам"ни ҳам шу кўйга солсалар, гўё
Беташвиш яшарди "беғам" жамият.

Кўчада ғам излаб топмасди ҳеч ким,
Бозорда, дўконда, ҳар ерда касод.
Уйда ҳар нарса бор фақат қайғу кам,
Ҳатто ғамдан холи корхона, завод.

Маҳкамага асло йўламас ғамгин,
Бир дона хастадил кўрмасди табиб.
Дорихона ҳамда қозихонадин,
Одамлар кетарди юзини буриб.

Чунки ғам-андух йўқ, бирор дардманд йўқ,
Мазлум даъвогар йўқ, ҳамма тўқ, тўкин.
Милтиқлар занглаган, занглагандир ўқ,
Хунхор, хунборлар йўқ, "ғам" маҳбус бу кун.

Кундуз чироқ ёқиб топмайсиз ўксик,
Қадамда дуч келар яхшилик сизга.
Тунда ёлғиз кезиб олмайсиз ҳадик,
Ҳеч қачон тушмайди ҳеч ким изизга.

Ҳамма кулар эмиш, йиғлаган йўқмиш,
Қовоғи солиқ йўқ, чехралар очик.
Йўқдир таъна, пичинг, маломат, миш-миш,
"Ғами" тутқун юртда қувончлар ортиқ.

Начора, бу ишнинг йўқдир иложи,
Қувончдек қайғу ҳам керак одамга.
Йўқса талтаймасму хилқат гултожи,
Тун ҳам кундуз каби зарур оламга.

Ушбулар дилдаги орзу-истагим,
Ушалса юракда қолмасди армон.
Ушалмаса, билинг, шудир тилагим –
Бир сафда чопайлик эзгулик томон.

Мустаҳкам бахт уйин бирга қурайлик,
Биримиз дурадгор, биримиз меъмор.
Катта-кичик қувнаб, даврон сурайлик,
Биргаликда ҳар иш топади барор.¹

Жалол, орзуларинг баланд осмонда,
Қўлласин Қодиринг, Ўзи мададкор.
Сендек ният бўлса ҳар бир инсонда,
Қолмасди жаҳонда биронта афгор.

¹ Барор – Ривож, илгарилаш.

اللهم لك الحمد ولك الشكر ولك الثناء الحسن لما وفقني ويسرت لي إتمام هذه الرسالة .

اللهم لك الحمد بكل نعمة أنعمت علي في قديم أو حديث أو سر أو علانية أو خاصة أو عامة أو شاهد أو غائب ولك الحمد بكل كلمة وبكل حرف من هذه الرسالة ومن جميع الرسائل التي أنعمت علي تأليفها وتحسينها حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه ملء السماوات وملء الأرض وملء ما بينهما .

إلهي ما كان فيها من صواب فمك وحدك لا شريك لك وما كان من خطأ فمني ومن الشيطان . يا من سترت الزلات غفرت السيئات اغفر لي ذنبي كله دقه وجله أوله وآخره علانيته وسره فإنه لا يغفر الذنوب إلا أنت . إلهي إني أعلم أن لي ربا يغفر الذنوب جميعا ولا يبالي .
يا رب ارحم عبادا غرهم طول إمهالك أطمعهم كثرة أفضالك وذلوا لعزك وجلالك ومدوا أكفهم لطلب نوالك ، ولولا هدايتك لم يصلوا إلى ذلك .

اللهم انفع بهذه الرسالة كاتبها وقارئها وناشرها ومن نظر إليها . اللهم اهد بها العباد وأصلح بها البلاد فإنك جواد كريم مجيب الدعوات ، واسع العطاء ، ذو الفضل العظيم ، حبي كريم . إلهي ما أكرمك وما أجودك . . .
اللهم إنا نسألك موجبات رحمتك وعزائم مغفرتك ونسألك الغنيمة من كل بر والسلامة من كل إثم .
اللهم إنا نسألك الفوز بالجنة والنجاة من النار .

اللهم لا تدع لنا ذنبا إلا غفرته ولا هما إلا فرجته ولا مرضا إلا شفيته ولا بلاء إلا عافيته ولا حاجة من حوائج الدنيا إلا قضيتها

وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين وصلى الله وسلم على نبينا محمد المبعوث رحمة للعالمين

МУНДАРИЖА

ДЕБОЧА	4
ДЕМИШ ХОН.....	20
ОҲКИМ, ҲОЛИМНИ СЎРМАС ОШНОЛАРДАН БИРИ	31
ҒАМ-ҚАЙҒУ ТУРЛАРИ.....	37
«САБАБСИЗ» СИҚИЛГАНЛАР	47
ҲАЁТДА ШУНАҚАСИЯМ БЎЛАР ЭКАН.	68
БУНАҚАСИ ҲАМ БЎЛИБ ТУРАДИ.	73
ҲАЗИЙНИЙ МУҲАММАСИ.....	79
АЙРИЛИҚ, ЖУДОЛИК, ЙЎҚОТИШ	81
ҚОЛМАС.....	92
СОҒИНДИМ	158
КЎНГУЛ ДОҒ ЎЛДИ	159
ТОПГАНДА АЙРИЛИШ	162
ЭНГ ЁМОН АЙРИЛИҚ.....	174
ҒАМ ЕМА – СИҚИЛМА.....	175
САЁҲАТНОМА	221
МУҚИМИЙ "САЁҲАТНОМА"СИ.....	225
ЗАВҚИЙ "САЁҲАТНОМА"СИ	237
САЁҲАТИ ФУРҚАТ.....	240
КАНА ВА УНИНГ ФЕЪЛДОШЛАРИ	245
ҚАЙҒУДОШ МЕҲМОНХОНАСИ.....	267
ЭРГАШ ЖУМАНБУЛБУЛ ЎҒЛИ	269
АЙЛАНИБ.....	273
ҲОЛИНДА	275

АЙЛАНУР.....	277
АЗАЛ КОТИБЛАРИ ЁЗГАН.....	279
МИР АЛИШЕР ҚАЙҒУДОШ МЕҲМОНИ	285
АБУ РАЙҲОН БЕРУНИЙ	315
ЛАХТА ҚЎРҒОШИН	318
ОЛТИ ҚИРРАЛИК ҚУББА.....	321
ЧОЛ ВА ЧУМЧУҚ.....	322
ИМОМ БУХОРИЙ ҚАЙҒУДОШ МЕҲМОНИ	324
ҚАЙҒУДА ЎҚИЛАДИГАН ДУО	326
ТАЛБИНА	329
СУБҲИДАМ САБОҚЛАРИ.....	335
ҚЎЛИМДАН КЕЛСАЙДИ.....	357